

772610

T.C
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLAHİYAT ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI BİLİM DALI

**OSMANLILAR'IN CEZAYİR'E GİRİŞİ
(1512-1543)**

Doktora Tezi

Mohamed DERRADJ

Istanbul, 2006

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	X
ÖZET / ABSTRACT	XI
ÖNSÖZ	XII
GİRİŞ	1
I. KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMALAR	1
A. ARŞİV BELGELERİ	2
1. Cezâyir Arşivi	2
2. Cezâyir Millî Kütüphanesi	3
3. Osmanlı Arşivi	3
4. Diğer Arşiv Vesikaları	3
B. MUASIR KAYNAKLAR	4
C. DAHA SONRA YAZILAN ESERLER	6
D. ARAŞTIRMALAR	8
II. DÖNEME GENEL BAKIŞ	10
A. OSMANLI DEVLETİ	10
1. Dâhilî Durum	10
2. Safevîler'le Mücâdele.....	11
3. Memlûkler'in Yıkılışı.....	14

B. AVRUPA	16
1. İspanya	16
2. Macaristan	18
3. Fransa	18
4. İngiltere	19
5. Venedik	19
6. Portekiz	20
7. İtalya	20
C. ENDÜLÜS.....	20
1. Gırnata'nın Düşüşünden Sonra Endülüs Müslümanlarının Durumu	20
2. Endülüs'teki Trajedi Karşısında İslâm Ülkelerindeki Yöneticilerin Tepkisi.....	26
a. Merînî ve Vattâsî Sultanları'nın Tepkisi	26
b. Tunus Hafsî Sultanlar'mın Tepkisi	27
c. Abdülvâdî Sultanları'nın Tepkisi	28
d. Memlûk Sultanlar'mın Tepkisi	29
e. Osmanlı Padişahlarının Tepkisi	30
3. Gırnata'nın Düşüşünün Cezâyir Üzerinde Etkileri.....	32
D. FâS	34
1. Siyasî Durum.....	34
2. Ekonomik Durum	37
E. TUNUS VE LİBYA	39
1. Siyasî Durum	39
a. Tunus	39

b. Libya	40
2. Sosyo-Ekonomik Durum.....	41

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLILAR'IN GELİŞİNDEN ÖNCE CEZÂYİR

I. ABDÜLVÂDİLER'İN ÇÖKÜŞÜ	45
A. ABDÜLVÂDÎ-HAFSÎ-MERÎNÎ ÇEKİŞMESİNİN ETKİLERİ	45
B. HANEDÂN İÇİNDE TAHT KAVGALARI VE BUNUN DEVLETİN ÇÖKÜŞÜNDE ETKİSİ	49
C. XVI. YÜZYILIN BAŞLARINDA CEZÂYİR'DE NÜFUZ ALANLARI	50
D. SOSYO-EKONOMİK DURUM	52
II. İSPANYOLLAR'IN CEZÂYİR SAHİLLERİNİ İŞGALİ	54
A. İSPANYA'NIN CEZÂYİR SAHİLLERİNİ İŞGALİ	54
1. el-Marsa'l-KEbîr'in İşgali (Eylül 1505)	56
2. Tenes Şehri'nin İşgali (1507)	57
3. Vehrân'ın İşgali (Mayıs 1509)	58
4. Bicâye'nin İşgali (1510)	61
5. Cezâyir Şehrinin İşgali (1511)	63
6. Müsteğânim Şehrinin İşgali (1511)	64
B. İSPANYA'NIN CEZÂYİR SAHİLLERİNİ İŞGAL SEBEPLERİ	66
1. Dinî sebepler	66
2. Güvenlik sebepleri	67
3. Siyasî sebepler	70
4. Ekonomik sebepler	72

C. İSPANYA'NIN CEZÂYİR SAHİLLERİNİ İŞGALİNİN SONUÇLARI	73
1. Siyasî Sonuçlar	73
2. İktisâdî Sonuçlar	76
D. İSPANYA'NIN CEZAYİR'İ İŞGALİNE TEPKİLER	77

İKİNCİ BÖLÜM

BARBAROS KARDEŞLER VE OSMANLILAR'IN CEZAYİR'E GİRİŞİ

I. BARBAROS KARDEŞLERİN HAYATI	84
A. ORUÇ REİS	84
B. BARBAROS HAYREDDİN PAŞA	92
C. İSHAK REİS	95
D. İLYAS REİS	97
II. BATI AKDENİZ'DE TÜRK DENİZCİLERİ VE BARBAROS KARDEŞLERİN KUZEY AFRIKA'DA GÖRÜNMESİ	99
III. OSMANLILAR'IN KUZEY AFRIKA'YA GİRİŞ SAFHALARI	105
A. ORUÇ REİS DÖNEMİ (1512-1518)	105
1. Sahil Şehirlerinin Kurtarılması.....	105
a. Bicâye Şehrinin Kurtarılması için Gösterilen İlk Çaba (1512)	105
b. Cîcel Kalesinin Kurtarılması (1514)	107
c. Bicâye Şehrinin Kurtarılması için Gösterilen İkinci Çaba (1514).....	108
d. Osmanlı Devleti İle İlişkilerin Başlaması (1514)	110
e. Cezâyir Şehrinin Kurtuluşu (1515)	113
f. Şeyh Sâlim et-Tûmî İsyanının Bastırılması	116

g. Şeyh Sâlim et-Tûmî İsyânından Sonra Cezâyir’de meydana gelen Halk Ayaklanmasının Bastırılması	117
h. Cezâyir’i Geri Almak İçin Başlatılan İlk İspanyol Saldırısının Püskürtülmesi (1516)	118
i. Cezâyir’e Yönelik II. İspanyol Saldırısının Püskürtülmesi (Eylül 1516)	119
j. Oruç Reis’in İç Bölgeleri Hâkimiyeti Altına Alması	120
k. Tenes Kalesinin Kurtarılması (1518)	120
l. Telemsân’ı Ele Geçirme Çabaları Ve Oruç Reis’in Şehit Düşmesi (1518)	121
B. BARBAROS HAYREDDİN PAŞA DÖNEMİ	126
1. Hayreddin Paşa’ya Biat Edilmesi Ve Osmanlı Devleti İle Yazışmaların Başlaması	126
2. Cezâyir’in Osmanlı Devleti’ne İlhakı (1519)	126
3. Osmanlılar’ın Cezâyir’e Girişinin Etkileri	129
a. İspanyollar’ın Cezâyir’e Yönelik Saldırılarına Karşı Konulması	131
b. Osmanlılar’ın Cezâyir’e Yeniden Hâkim Olması ve İsyân Hareketlerinin Bastırılması	132
ba. İbnu'l-Kâdî ve Kara Hasan İsyânlarının Bastırılması	133
bb. Cezâyir Şehri İsyânının Bastırılması	137
bc. Telemsân’ın hâkimiyet altına alınması	138
bd. Müsteğânim ve Benî Râşid Kalesi’nin Ele Geçirilmesi	139
be. İsyân Bölgelerinin Yeniden Hâkimiyet Altına Alınması (1527-1528)	140
4. Penon Kalesi’nin Yıkılışı Ve Bunun Sonuçları (1529)	140
a. Penon Kalesi’nin Yıkılışı	140

b. Penon Kalesi Fethinin Etkileri	143
5. Cezâyir'in Eyâlet Haline Getirilmesi-Barbaros Hayreddin Paşa'nın Cezâyir Beylerbeyi ve Kaptân-ı Derya Olarak Atanması	148
6. Osmanlılar'ın Tunus'a Hâkim Olma Çabaları ve İspanyol Müdahalesi	151
a. Tunus'un Ele Geçirilmesi (1534)	151
b. Şarlıken'in Tunus'a Saldırması (1535)	154
c. İspanyollar'ın Annâbe'yi İşgali	159
7. Preveze Savaşı ve Osmanlılar'ın Akdeniz'e Hâkim Olması (1538)	119
8. Şarlıken'in Cezâyir'e Saldırması (1541)	162
9. Şarlıken'in Cezâyir Seferinde Başarısız Olmasının Neticeleri.....	170
10. Barbaros Hayreddin Paşa'nın Son Seferleri	172
11. Hayreddin Paşa'nın Cezâyir'deki Osmanlı Varlığını Sağlamlaştırma Gayretlerinin Değerlendirilmesi	173
a. İsyanların Çok Olması ve İsyanlılara Karşı Mücadelesi ...	173
b. Cezâyir'in Resmen Osmanlı Devleti'ne Katılması	174
c. İspanyol İşgaline Son Vermesi	174
d. Osmanlı Donanması'nı Güçlendirmesi	175
e. Cezâyir'in Siyasî Önem Kazanması	175
f. Endülüslü Müslümanların Kurtarılması	176

III. BÖLÜM

OSMANLILAR'IN CEZÂYİR'E GİRİŞİNE TEPKİLER

I. MAHALLÎ TEPKİLER	178
A. MAHALLÎ LİDERLERİN TEPKİSİ	178

B. ÂLİMLER'İN TEPKİSİ	180
C. HALKIN TEPKİSİ	184
II. BÖLGEDEKİ HÜKÜMDARLARIN TEPKİLERİ	187
A. TUNUS HAFSÎ SULTANLARI'NIN TEPKİSİ	187
B. FÂS SULTANLARI'NIN TEPKİSİ	191
SONUÇ	197
EKLER	203
BİBLİYOGRAFYA	218

KISALTMALAR

a.e.	: aynı eser
a.g.e	: adı geçen eser
a.mlf.	: aynı müellif
b.	: bin, ibn (oğlu)
bkz.	: bakınız
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
ek.	: ekler
İA	: Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi
nşr.	: neşreden (tahkik eden)
ö	: ölüm tarihi
s.	: sayfa
thk.	: tahkik eden, tahkik
trad.	: traduction (tercüme)
trc.	: tarihsiz
ts.	: tarihsiz
vr.	: varak
v.dğr.	: ve diğerleri
T.S.M.A.	: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi
YTA	: Yeni Türk Ansiklopedisi
vb.	: ve benzeri
y.y.	: yüzyıl

ÖZET

Osmanlılar'ın Cezâyir'e girişı (1512-1543) modern Cezâyir tarihinde bir dönüm noktası olarak kabul edilir. Çünkü bu olay Cezâyir'in, uzun süredir altında bulunduğu İspanyol işgalinden kurtarılmasıyla sonuçlanmıştır. İspanyol işgali, müslümanların Endülüs'ü tekrar fethetme teşebbüsünü önlemek amacıyla bütün Kuzey Afrika'yı hristiyanlaştırmayı amaçlıyordu.

Osmanlı Devletine ilhakıyla birlikte Cezâyir, Kuzey Afrika ve batı Akdeniz'deki İspanyol nüfuzuna karşı başlıca Osmanlı savunma hattı haline geldi. Cezâyir, kendine özgü jeo-politik konumu sayesinde, yarı bağımsız bir politik oluşum halini aldı ve yaklaşık bugünkü modern Cezâyir devletinin işgal ettiği alanı kapsamaktaydı.

Bu nedenle Osmanlılar'ın Cezâyir'e girişı, temel taşlarını Barbaros kardeşlerin koyduğu modern Cezayir devletinin tarihinin ilk dönemini temsil eder.

ABSTRACT

The Ottoman advent to Algeria (1512-1543) is considered as a turning point in the history of Modern Algeria, because it resulted in the liberation of Algeria from the Spanish occupation, which aimed at Christianization of the whole region of the North Africa in order to prevent a possible Muslim attempt to reconquer Andalusia.

With the annexation of Algeria to the Ottoman Empire, Algeria became primary defense line against the Spanish expansion and penetration in the Western Mediterranean and North Africa. Due to its unique geo-political position, Algeria became a quasy-independent political entity, occupying approximately the same geographical area as the modern state of Algeria has today.

Therefore, the Ottoman arrival to Algeria represents the first basic period of the history of the modern state of Algeria, the foundation of which was laid by the Barbarous brothers.

ÖNSÖZ

XVI. yüzyılın ilk yarısı, Osmanlı Devleti, Avrupa, Endülüs ve Kuzey Afrika'daki Müslümanlar ile bu dönemde Osmanlı bayrağının altına girmeye başlayan bütün Arap memleketleri açısından son derece önemli bir tarihsel dönüm noktasını temsil eder.

Osmanlılar'ın Cezâyir'e girişi Modern Cezâyir tarihi açısından da bir dönüm noktasıdır. Çünkü Cezâyir, halkını hristiyanlaştırmayı ve bu ülkeye sığınan Endülüslü Müslümanların geri dönmelerinin önüne geçmeyi hedefleyen İspanyol işgalinden bu sayede kurtulmuştur. Cezâyir'in, Batı Akdeniz'de İspanyollar'a karşı ilk Osmanlı savunma hattını oluşturtan bir eyâlet olarak tesisi de bu dönemdedir.

Cezâyir tarihi açısından önemine binaen bu dönemi, Osmanlılar'ın Cezâyir'e girişinin ilk yıllarını ele aldığımız çalışmamızın konusu olarak seçtik. Çalışmamıza konu olan dönem, 1512 yılından başlayarak Hayreddin Paşa'nın 1543 yılında İstanbul'a yerleşmesine kadar devam eder.

"*Osmanlılar'ın Cezâyir'e Girişi (1512-1543)*" başlığını taşıyan tezimiz, giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşur.

Giriş bölümünde, araştırmamızı şekillendirirken müracaat ettiğimiz önemli kaynakları tanıttık. Daha sonra XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti, Avrupa, Endülüs ve Cezâyir'e komşu iki devlet olan Hafsîler ile Vattâsîler'den bahsettik.

Birinci Bölümde, Osmanlılar'ın bölgeye gelişinden önce Cezâyir'deki durumlardan bahsettik. Bu bağlamda Abdülvâdî Devleti'nin yıkılışına, İspanyollar'ın sahilleri işgal etmesine, işgalin neden ve sonuçlarına, işgale karşı gösterilen resmî tepkiler ile halk direnişine temas ettik.

İkinci Bölümde, Osmanlılar'ın Cezâyir'e girişini konu edindik. İlk olarak bölgede faaliyet gösteren Türk levantlerden bahsettikten sonra Barbaros kardeşlerin hayatını konu edinerek Barbaros kardeşlerin Kuzey Afrika'daki faaliyetlerine değindik ve Osmanlı Devleti'nin Cezâyir'e giriş aşamalarından bahsettik. Bunları, Oruç Reis dönemi (1512-1518) ve Hayreddin Paşa dönemi (1518-1543) diye ikiye ayırdık. Her iki

aşamada, Barbaros kardeşlerin sahil kentlerini İspanyol işgalinden kurtarmak için verdikleri büyük mücadeleye temas ettik. Ayrıca isyan hareketlerini bastırmalarına da değindik. Her iki aşamanın sonunda ise, Barbaros kardeşlerin faaliyetlerini değerlendirdik.

Üçüncü Bölümde Osmanlı Devleti'ne karşı halk ve devlet bazında gösterilen tepkilere ve Osmanlılar'ın Cezâyir'de izledikleri siyasete yer verdik.

Sonuç kısmında ise, araştırmamızda ulaştığımız sonuçlara yer verdik.

Bu konunun tespiti ve tezin hazırlanması aşamalarında büyük özveri ile çalışmamızı takip edip yönlendiren değerli danışman hocam Prof. Dr. İsmail Yiğit Bey'e şükranlarımı sunmayı öncelikli bir görev bilirim. Bu sahada yetişmemize ve çalışmamıza olan katkılarından dolayı M. Ü. İlahiyat Fakültesi İslâm Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı'nın kıymetli hocaları Prof. Dr. Mustafa Fayda, Prof. Dr. Ziya Kazıcı, Prof. Dr. Hulusi Yavuz, Prof Dr. Ziya Yilmazer, Prof Dr. Cahit Baltacı Beyler ile Hadis Bilim Dalı Öğretim Üyesi Prof. Dr. Nebi Bozkurt Bey'e teşekkürlerimi sunarım. Çalışmam boyunca desteklerini esirgemeyen İhsan, İlim ve İrşad ve İlim Yayma Vakfı yönetim kurulları ve başkanlarına, ayrıca tezin tashihine katkıda bulunan Ahmet Kaylı ve Yusuf Kenan Erkan Bey'e, tezin bilgisayar ortamına aktarılmasında büyük emek sarf eden İsmail Hâlidî Bey'e ve önemli yardımlarını gördüğüm Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi Kütüphanesi, Şam Esed Kütüphanesi, Cezâyir Milli Kütüphanesi, Cezâyir Millî Arşivi ve T.C. Başbakanlık Arşivi yetkili ve personellerine teşekkürlerimi arz ederim.

Muhammed DERRADJ

İstanbul 2006

GİRİŞ

I. KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMALAR

Osmanlılar'ın Cezâyir'e girdiği dönem, bütün yönleriyle aydınlatılamayan dönemlerden biridir. Çünkü Türkler'in bölgeye girişini detaylı bir şekilde konu edinen o döneme ait pek az kaynak bilinmektedir. O dönemden günümüze ulaşan tezimizle doğrudan alakalı vesika da çok azdır Daha sonraki dönemlerde yazılan eserler ise hem sayı bakımından az, hem de, o dönemde meydana gelen olaylar hakkında sadece genel bir fikir vermekten öteye geçmezler. Yerel kaynakları inceleyen araştırmacılar, dağınık bilgilerle karşılaşır. Bu yüzden bunları araştırmak için büyük gayret sarf etmek zorunda kalırlar. Böyle bir gayretin sonunda da ancak dönemin yapısı ve o dönemde meydana gelen olaylar hakkında genel bir fikir edinebilirler.

Osmanlılar'ın Cezâyir'e girdiği dönemde kaleme alınmış Osmanlı kaynakları da tezimizin konusuyla alakalı sadece genel bilgiler verirler. Üstelik bu bilgiler de sınırlıdır. Bu yüzden bu kaynaklardan pek istifade edemedik. Sadece Osmanlı Devleti ile doğrudan alakalı bazı konularda bunlardan yararlanabildik.

Osmanlılar'ın Cezâyir'e girişinden bahseden Batılı kaynaklardan da yararlanmaya çalıştık. Ancak Osmanlılar'ın girişi sırasında Cezâyir tarihini yazan batılı müellifler ya eski Fransız generaller, ya Hristiyan din adamları, ya savaş esirleri ya casuslar, ya da Avrupa ülkelerinin elçileridir. Ortak özellikleri, Batılı, özellikle de klasik Fransız bakış açısına sahip olmalarıdır. Bu bakış açısı, Osmanlılar'ın Cezâyir'deki önemini küçük göstermeye çalışır.¹ Bu tarafgir tutumlatı sebebiyle bu yazarlara ihtiyatla yaklaştık.

XIX. yy.dan itibaren Batıda yapılan araştırmaların tamamına yakını Haëdo², De Grammont,³ Fernand Braudel⁴ ve Farro⁵ gibi Fransız tarihçilerin eserlerine dayanırlar.

¹ Batılı kaynakların Cezâyir'deki Osmanlı Varlığı'na bakışıyla ilgili bkz. Nâsirüddin Sa'îdü'nî, *el-Cezâir, muntalekât ve âfât*, Beyrut, 2000, s. 184-188.

² Diego de Haëdo, "Topographie et Histor general d' Algerie," tra. Monnerean et Berbugger, *Revue Africaine*, 1870.

³ H.D. De Grammont, *Histoire d'Alger sous la domination Turque (1515- 1830)*, Paris,1887.

⁴ Fernand Braudel, "Les Espagnol et l'Afrique du Nord de 1492 a 1577," *Revue Africaine*, Alger 1928.

⁵ Henri Farro, *Histoire Generale de l'Algerie*, Paris, 1889

Tezimizde kullandığımız kaynaklar ve araştırmaları şu şekilde sıralayabiliriz.

A. ARŞİV BELGELERİ

1. Cezâyir Arşivi

Cezâyir Millî Arşiv Merkezi'nde bulunan Osmanlı dönemiyle ilgili şu katalogları taradık:

a) Cezâyir'li tarihçi Ahmed Tevfik el-Medenî'nin İstanbul'daki T.C. Başbakanlık Arşivi'nde bulup yayınladığı ve Başbakanlık Arşivi eski başkanı Fikri Tuna tarafından kataloglanıp Arapçaya çevrilen sayıları 4000'i bulan belgeler. Bu belgelerin en eskisi 973/1565 yılına ait olan mühimme defterlerini içerir. Dolayısıyla incelediğimiz dönem sonrasına ait bu belgelerden istifade edemedik.

b) Şer'î Mahkeme Sicilleri: Şehabettin Yeliz tarafından hazırlanan bu belgeler, XVII – XIX. Yüzyıllara dairdir. Bu dönem de konumuz dışında kalmaktadır.

c) Fatma Zehra Sarı'nın hazırladığı Şer'î Mahkemelerin mufassal katalogu. 1592 – 1586 yılları arasını kapsayan bu katalogta 1516-1526 yıllarına ait bazı belgelere rastladık. Bu kataloga yanlışlıkla alındığı anlaşılan bu belgelerde konumuzla doğrudan ilgili bir bilgiye rastlamadık.

d) Çeşitli Şer'î Mahkeme sicilleri: (1521-1873), (1526-1895), (1504-1875) tarihli mikrofişleri taradık. Ancak konumuzla ilgili bir bilgi bulamadık.

Öte yandan, İspanya arşivlerindeki Cezâyir'le alakalı belgelerin kopyalarının Cezâyir Arşiv Merkezi'nde de bulunup bulunmadığını araştırdık ve neticede bulunmadığını gördük. Yine, Ahmet Tevfik el-Medenî'nin İspanyol arşivlerinden fotokopilerini alarak eserlerinde kullanmış olduğu belgelerin de Cezâyir Arşivi'nde bulunmadığını öğrendik.

Bu araştırmamız sonucunda, Cezâyirli Tarihçi Nâsirüddin Sa'îdûnî'nin⁶ daha evvel ulaştığı Cezâyir'deki Osmanlı hakimiyetini ilk yıllarına ışık tutan belgelerin çok nadir olduğu kanaatine katıldık.

2. Cezâyir Millî Kütüphanesi

Cezâyir Millî Kütüphanesi'nde konumuzla ilgili önemli bir belgeye ulaştık. Söz konusu belge, Gırnata halkının Osmanlı hükümdarı II. Beyazıt'a gönderdiği mektuptur. Bu mektupla Endülüslü Müslümanlar Osmanlı Devleti'nden kendilerini himaye etmelerini istemişlerdir⁷.

3. Osmanlı Arşivi

Topkapı Sarayı Arşivi'ndeki en eski mühimme defteri olan 951-952/1544-1545 tarihli ve 12321 numaralı deftere müracaat ettik. Bu, konumuzla alakalı tek mühimme defterdir. Bu defterde, tezimizin konusunu teşkil eden döneme (1512- 1543) ait bazı belgeler bulduk. Ancak konumuzla ilgili olmadığından, bunlardan istifade edemedik. Muallim Cevdet Katalogu'nda Cezâyir'le alakalı 1533 tarihine ait çeşitli belgeler bulunmakla beraber, tezimizle alakalı olmadığından bunlardan da yararlanamadık.

Bunların dışındaki belgeler ise, ya tamamen Osmanlı'nın umûr-i dahiliyesine, ya da tezimizde incelediğimiz dönemden sonrasına aittirler. Bu nedenle, bu belgelerden de istifade edemedik.

4. Diğer Arşiv Vesikaları

a) Cezâyirli tarihçi Ahmed Tevfik el-Medenî, "Harbu's-selâsimie sene beyne'l-Cezâir ve İsbânyâ" adlı eserinde Simancas arşivine dayanarak Osmanlı-İspanya mücadelesine dair yüzlerce vesikanın kopyasını sunmuştur. Ancak bu vesikaların numaralarını vermediği gibi, vesikalara nasıl ulaştığını da belirtmemiştir. İspanya'daki bu arşive ulaşma imkânımız olmadığı için, Medenî'nin eserinden istifade etmekle yetindik. Bu vesikalardan bir kaçını tezimizin ekler bölümüne aldık.

⁶ Nâsirüddin Sa'îdûnî, *el-Cezâir, muntalekât ve âfât*, Beyrut, 2000. s. 180

⁷ Bkz. EK. belge no 1.

b) Muhammed Abdullah İnan'ın Simancas Arşivi'ne dayanarak *Mecelletu'l-Me'hedi'l-Misri* dergisinde yayınladığı belgeler⁸. Bu belgelerden biri, Tunus Sultanı Abdullah el-Mütevekkil'in Şariken'e gönderdiği bir mektuptur.⁹

c) *el-Masâdiru'l-muğfele li târihi'l-Mağrib* adıyla Sours Inidets Sur Lhistoire De Maroc (S.I.H.M)'da yayınlanan vesikalardan da yararlandık. Henri de Castro, derlediği bu vesikaları 1985 yılında Fas'ta neşretmiştir. Bu belgelerden Osmanlılar'ın Cezâyir'e girişi karşısında Merînîler'in, Vattâsiler'in ve Sa'dîler'in tutumlarını incelerken istifade ettik.

d) Türk araştırmacı Muzaffer Arıkan ile Şilili araştırmacı Paulino Toledo tarafından yayınlanan belgeler: Osmanlı-Cezâyir ilişkilerini konu edinen bu belgeler İspanyolcadan Türkçeye çevrilerek neşredilmiştir. Bu çalışma, *XIV-XVI Yüzyıllarda Türk-İspanyol İlişkileri ve Denizcilik Tarihimize İlgili İspanyol Belgeleri* adıyla neşredilmiştir.¹⁰ Bu belgeler arasında, konumuzla doğrudan alakalı pek çok vesika vardır.

B. MUASIR KAYNAKLAR

Konumuzla ilgili olarak o dönemde yazılmış üç mahallî kaynağa ulaşabildik. Araştırmamıza konu edindiğimiz dönemde yazılan bu üç kaynak şunlardır:

a) 1495 yılında Gırnata'da doğan ve Afrikalı Leon olarak da tanınan Hasan b. Muhammed el-Vezzân'ın *Vasfu İfrıkıyâ* adlı seyahatnamesi. Vezzân, Avrupa'da tanınan en önemli seyahatname müelliflerinden biridir. Onun eserinin araştırmamız açısından önemi ise, tezimizin konusu olan dönemde yazılmış olmasından ileri gelir. Mesela Vezzân, Mısır'ın fethi sırasında Yavuz Sultan Selim'in İskenderiye'ye girdiği günlerde kendisinin de orda olduğunu belirtir. Aynı şekilde, Oruç Reis'le birlikte I. Bicâye muhasarasına katıldığını nakleder. Araştırmamız boyunca Osmanlılar'ın bölgeye girmesinden önce Fas, Cezâyir ve

⁸ Muhammed Abdullah İnan, "erba'u vesaik diplomasiye min umerai'l Mağribi'l-Evsat ile'l-İmbarator Şariken fi evâilî'l-karni's-sadis 'aşer" *Mecelletu'l-Me'hedi'l-Misri li'd-dirâsâti'l-İslâmiyye*, 1976-1978, XIX, s. 5-20.

⁹ Bkz. EK. belge no 4.

¹⁰ Muzaffer Arıkan-Paulino Toledo, *XIV-XVI Yüzyıllarda Türk-İspanyol İlişkileri ve Denizcilik Tarihimize İlgili İspanyol Belgeleri*, Ankara, 1995.

Tunus'taki siyasî, iktisadî ve sosyal durum hakkında Vezzan'ın anlattıklarından oldukça istifade ettik.

b) *Gazavâtı Arrûc ve Hayreddin*¹¹: 1934 yılında Cezâyir'de Nureddin Abdulkâdir tarafından "meçhul bir müellife ait" kaydıyla neşredilen bu kitabın tek yazma nüshası Cezâyir Millî Kütüphanesi'nde 1622 numarada kayıtlıdır. 1763/1177 yılında Muhammed b. Ali el-Kal'acî tarafından istinsah edildiği belirtilen kitabın müellifi şimdiye kadar tespit edilememiştir. Biz, Cezâyir Millî Kütüphanesi'nden eserin el yazmasının mikrofilmini elde ederek bunu, Nureddin Abdulkadir'in neşrettiği baskı ve Ertuğrul Düzdağ'ın *Barbaros Hatıraları*¹² adıyla neşrettiği notlandırılmış nüshayla karşılaştırdık. Aynı şekilde bunu, Yılmaz Öztuna'nın *Barbaros Hayreddin Paşa'nın Hatıraları*¹³ adıyla notlandırarak yayımladığı kitapla da mukayese ettik. Deniz Kuvvetleri Komutanlığı tarafından *Ğazevât-ı Hayreddin Paşa (Barbaros'un Hayatı ve Savaşları)*¹⁴ adıyla yayınlanan kitabı da öncekilerle birlikte gözden geçirdik. Gazâvat'ın Topkapı Sarayı Kütüphanesi'ndeki elyazmasına ise Kültür Bakanlığı'na yaptığımız başvurudan sonuç alamadığımızdan dolayı ulaşamadık.

Bu kitapları karşılaştırmalı olarak inceledikten sonra, şimdiye kadar müellifi bilinmeyen "Ğazevâtı Arrûc ve Hayreddin" adlı eserin, Barbaros Hayreddin Paşa'nın hatıratının Arapça'ya tercümesinden ibaret olduğunu tespit ettik. Hayreddin Paşa bu kitabı savaş arkadaşı Seyyid Ali Muradî'ye yazdırmıştır. Nitekim Türkçe nüshalarda da bu durum belirtilmiştir. Ancak Arapça nüsha ile Türkçe nüshalar arasında üslup ve yazma yöntemi bakımından önemli bir fark vardır. Mesela, Kal'acî'nin istinsah ettiği Arapça nüshada mütercim veya müstensih olayları üçüncü şahısların ağzından anlatır. Türkçe nüshada ise olaylar birinci şahıs (Hayreddin Paşa) dilinden anlatılır.

Bu kitap, Barbaros kardeşlerin Cerbe adasına gelmesinden Türkler'in Cezâyir'e girişine kadar geçen sürede meydana gelen olaylar hakkında uzun uzadıya ayrıntılı bilgi vermektedir. Tezimizin farklı bölümlerinde bu kitaptan oldukça istifade ettik. Burada

¹¹ *Gazavâtı Arrûc ve Hayreddin* (nşr. Nureddin Abdulkâdir), Cezâyir 1934

¹² Ertuğrul Düzdağ, *Barbaros Hatıraları*, İzmir 1975.

¹³ Yılmaz Öztuna, *Barbaros Hayreddin Paşa'nın Hatıraları*, Ankara 1989

¹⁴ *Ğazevât-ı Hayrettin Paşa: Barbaros'un Hayatı ve Savaşları*, Ankara 1995

geçen bilgileri diğer kaynaklarla karşılaştırarak, anlatılanların doğruluğunu tespit etmeye çalıştık.

c) Pîrî Reis'in (1470-1554) *Kitâb-ı Bahriyye* adlı eseri: Bu bir tarihsel coğrafya kitabıdır. Müellif bu kitapta, Cezâyir ile diğer Kuzey Afrika limanlarını en ince ayrıntısına kadar tavsif eder. Limanların ayrıntılı haritasını verir. Söz konusu ettiği limanlarla ilgili bazı önemli hadiselerle kısaca temas eder. Pîrî Reis'in bu mülâhazalarından istifade ettik. Ayrıca İspanyollar'ın işgal ettiği limanları detaylı biçimde gösteren haritalarından yararlandık.

C. DAHA SONRA YAZILAN ESERLER

a) Kâtip Çelebi'nin *Tuhfetu'l-kibâr fi esfâri'l-bihâr*¹⁵ adlı eseri: Osmanlılar'ın çeşitli deniz ve okyanuslarda İspanyollar'a, Portekizliler'e ve diğer milletlere karşı verdiği mücadeleleri ayrıntılı biçimde konu edinen eserinde müellif, Cezâyir ile ilgili konulara yaklaşık 40 sayfa ayırmıştır. Bu bölümlerde verdiği bilgilerde neredeyse tamamen Barbaros Hayreddin Paşa'nın hatıratına dayandığı görülmektedir. Bu rada eserde, Cezâyir şehrinin 350 km. doğusuna düşen Bicâye'nin Cezâyir'e yakın bir şehir olarak tavsif edilmesi ve diğer bütün kaynakların aksine, Barbaros kardeşlerden esir düşenin Oruç reis değil Hayreddin Paşa olduğunu söylemesi gibi bazı hatalarla karşılaştık. Bu mülâhazalar bir yana, bu eserden de araştırmamızın bütün bölümlerinde istifade ettik.

b) Ahmed b. Muhammed b. Sahnûn er-Râşidî'nin *es-Sağru'l-cumânî fi'ibtisâmi's-sağri'l-Vehrânî*¹⁶ adlı eseri. Müellif, Vehrân'ı İspanyol işgalinden kurtaran Muhammed b. Osman el- Kürdî Bey'in sarayında çalışıyordu. Müellifin şahsi gözlemlerinden, anılarından ve işittiği şifahi bilgilerden oluşan kitap, bize kadar ulaşamayan yerel kaynaklardan da pek çok bilgi aktarmaktadır. Kitabın önemi, müellifinin Osmanlı-İspanyol mücadelesine yakından tanık olmasından ileri gelir. Müellif, 1792 yılında Vehrân'ın İspanyollar'dan nihai olarak kurtarılmasına tanık olmuştur. Hem Oruç Reis hem de Hayreddin Paşa

¹⁵ Kâtip Çelebi, *Tuhfetu'l-kibâr fi esfâri'l-bihâr*, İstanbul 1329.

¹⁶ Ahmed b. Muhammed b. Sahnûn er-Râşidî, *es-Sağru'l-cumânî fi'ibtisâmi's-sağri'l-Vehrânî* (nşr. El-Mehdî el-Buabdellî), Kosantîne 1973.

dönemlerine dair Batı Cezâyir'e ilişkin malumatlar hakkında bu kitaptan oldukça istifade ettik.

c) Ağâ b. Avde el-Mezârî'nin *Tulû' sa'di's-su'ûd fî ahhâri Vehrân ve'l-Cezâir ve İsbânyâ ve Fransâ ilâ evâhiri'l-karni't-tâsi' 'aşar*¹⁷ adlı eseri. Bu kitabın müellifi XIX. yüzyılın sonlarında yaşamıştır. Tezimizin konusuyla ilgili verdiği bilgiler, son derece değerli kabul edilir. Osmanlılar'ın bölgeye gelişi esnasında Vehrân, Telemsân ve bu şehirlerin etrafında meydana gelen olaylar hakkında bu eserden çok yararlandık.

d) Muhammed b. Muhammed b. es-Serrâc el-Endelüsî'nin *el-Hulelû's-sündüsüye fî'l-ahhâri't-Tunusiyye*¹⁸ adlı eseri. XVIII. yüzyılda yaşayan müellif, Tunus tarihine dair bu eserinde Osmanlı Devleti'nin tarihine ilişkin de kısa kısa bilgilere yer vermiştir. Hafsîler hakkında geniş malumat verip, araştırma yaptığımız döneme dair bu bölgeye hakim olan ahlaki çöküntüden bahsetmiştir. XVI. yüzyılın başlarında Tunus'ta yaşananlar hakkında bu eserden yararlandık. Ayrıca, Hayreddin Paşa'nın Tunus'a girişi ve Şarîken'in Tunus'a saldırısı hakkında da bu kitaptan istifade ettik.

e) Muhammed b. Ebi'l-Kâsım el-Kayravânî b. Dînâr'ın *el-Mûnis fî ahhâri İfrîkayâ ve Tûnus*¹⁹ adlı eseri. Bu kitap, Tunus'un kısa tarihi niteliğindedir. Eserde yer alan bilgilere baktığımız zaman müellifin, tamamen İbnu's-Serrâc'ın kitabına dayandığını görürüz. Osmanlılar'ın Cezâyir'e girişi esnasında Hafsî sultanlarının tutumunu araştırırken bu kitaptan da yararlandık. Ayrıca Şarîken'in Tunus'a müdahaleleri konusunda da istifade ettik.

f) Ahmed b. Ebî'd-Diyâf'ın *İthâfu ehli'z-zemân bi ahhâri mülûki Tûnus ve ahdi'l-emân*²⁰ adlı eseri. Eserin müellifi, XIX. yüzyılda yaşamıştır. Tunus hakkında ayrıntılı bilgiler verilen eserde özellikle Osmanlılar'ın Cezâyir'e girişi hakkında önemli bilgiler bulunmaktadır. Mesela Hafsî sultanının Osmanlılar'ın Cezâyir'e girişi karşısında izlediği tutumu, Hayreddin Paşa'nın Tunus'u fethini ve Şarîken'in Tunus'a müdahalesini ayrıntılı biçimde ele almıştır.

¹⁷ Ağâ b. Avde el-Mezârî, *Tulû' sa'di's-su'ûd fî ahhâri Vehrân ve'l-Cezâir ve İsbânyâ ve Fransâ ilâ evâhiri'l-karni't-tâsi' 'aşar* (nşr. Yahya Buaziz), Beyrut 1990.

¹⁸ Muhammed b. Muhammed b. es-Serrâc, el-Endelüsî, *el-Hulelû's-sündüsüye fî'l-ahhâri'l-Endelüsüye*, th. Muhammed Habib Heble, Beyrut 1984.

¹⁹ Muhammed b. Ebi'l-Kâsım el-Kayravânî İbn Dînâr, *el-Mu'nis fî ahhâri İfrîkayâ ve Tûnus*, Tunus 1993.

²⁰ Ahmed İbn Ebi'd-Diyâf, *İthâfu ehli'z-zemân bi ahhâri mülûki Tunis ve ahdi'l-emân*, Tunus 1999.

g) Muhammed b. Abdîrrahman et-Telemsânî'nin *ez-Zehretu'n-nâire fî mâ cerâ li'l-Cezâir hîne eġâret aleyhâ'l-cünûdu'l-kâfire*²¹ adlı eseri. Henüz neşredilmeyen eserin, Cezâyir Millî kütüphanesi'nde 2523, 2603 ve 1626 numaralarda kayıtlı üç nüshası bulunmaktadır. Müellif eserini 1194/1780 yılında telif etmiştir. el-Ğazevât gibi bu kitap da son derece önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Ancak aralarındaki aşırı benzerlik, müellifin neredeyse tamamen el-Ğazevât'a dayandığı izlenimi vermektedir. Sadece küçük bazı ayrıntılarda ondan farklılık gösterir. Osmanlılar'ın Cezâyir'e giriş dönemine ilişkin meseleleri ele alırken bu kitaptan yararlandık.

h) Venedikli Rahip Diego Haëdo'nun *Histoire des Rois D'Alger*²² adlı eseri. Haëdo 1578-1581 yılları arasında Cezâyir'de esir kaldığı yıllara ait Cezâyir hakkındaki mülâhazalarını toplayıp bir kitap telif etmiştir. Henri De Delmas De Grammont, bu kitabı notlandırarak Fransızca'ya tercüme edip *Revue Africaine* dergisinin 1880-1881 tarihli sayılarında neşretmiştir. 1881'de de Cezâyir'de yayımlanan bu kitap, Batılı araştırmacıların, Türkler'in bölgeye gelişini konu edindikleri araştırmalarında başlıca dayanağı olması dolayısıyla son derece önemli hale gelmiştir. De Grammont'un *Histoire d'Alger sous la Domination turque (1515-1830)* adıyla neşrettiği Fransızca çevirinin yaklaşık 80 sayfalık bölümü bizim tezimizle alakalıdır. Tezimizde çeşitli yerlerde bu kitaptan istifade ettik. Özellikle de Şarlken'in Cezâyir seferiyle ilgili olarak bu eserden çokça yararlandık.

D. ARAŞTIRMALAR

a) Semih İlter'in *Kuzey Afrika'daki Osmanlı Türkleri* adlı kitabın Arapça tercümesi²³. Çalışmamızda, Mahmud Ali Âmir'in tercüme ettiği Arapça nüshadan istifade ettik.²⁴ İlter, Konumuzla ilgili çok değerli bilgiler vermiştir. Tezimizin muhtelif bölümlerinde bu eserden istifade ettik.

²¹ Muhammed b. Abdîrrahman Telemsânî, *ez-Zehratu'n-nâira fî mâ cerâ li'l-Cezâir hîne eġârat aleyhâ el-cünûdu'l-kâfire*, (yazma), Cezâyir Millî Kütüphanesi.

²² Diego de Haëdo, "Histoire des Rois d'Alger," trad. Henri Delmas de Grammont, *Revue Africaine*, Alger, 1880.

²³ Aziz Semih İlter, *el-Etrâku'l-Osmâniyyûn fî İfrikiyâ eş-şimâliyye*, trc. Mahmûd Ali Âmir, Beyrut 1989.

²⁴ Bu kitap 1989 yılında Beyrut'ta basılmıştır.

b) İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın *Büyük Osmanlı Tarihi* adlı eseri²⁵. XVI. Yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti'nin durumlarını incelerken bu eserden çok yararlandık. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin Endülüslü Müslümanlar'a karşı tutumu, Barbaros kardeşlerin Kuzey Afrika sahillerine intikali ve Preveze savaşı gibi pek çok konuda bu eserden istifade ettik.

c) Abdülcelîl et-Temîmî'nin "Evvelü risâletin min ahâlî medineti'l-Cezâir ile's-Sultân Selîm evvel senete 1519" adlı makalesi.²⁶ Cezâyir'in Osmanlı devletine ilhak edildiği döneme ışık tutan bu risâleden istifade ettik. Makale ayrıca, Oruç Reis'in şehadetinden sonra Cezâyir halkının Barbaros Hayreddin Paşa'yı Cezâyir sultanı olarak tanımasını konu edinmektedir. Cezâyir halkının Osmanlı sultanına gönderdiği mektubu da içermektedir. Bu mektup Topkapı Sarayı Arşivi'nde 6456 numarayla kayıtlıdır. Bu mektubun aslını görebilmek için Kültür Bakanlığı'na yaptığımız başvurudan sonuç alamayınca Temîmî'nin makalesini kullanmakla yetinmek zorunda kaldık.

d) John B. Wolfun *el-Cezâir ve Erubbâ* adlı eseri²⁷. Bu kitap, Ebu'l-Kâsım Sa'dullah tarafından bir takım notlarla birlikte İngilizce'den Arapça'ya çevrilmiştir. Tezimizle ilgili olduğu için kitabın ilk iki bölümünden istifade ettik. Bu bölümlerde müellif, Osmanlılar'ın Cezâyir'e girdiği dönemdeki şartları ve meydana gelen gelişmeleri ayrıntılı biçimde ele almıştır. Ayrıca İspanyollar'ın Cezâyir'e saldırımlarına da yer vermiştir. Yazar, XVI. Yüzyılda Avrupa'da yazılmış tarih ve coğrafya eserlerine dayandığını belirtmiştir.

²⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1988.

²⁶ Abdülcelîl et-Temîmî, "Evvelü risâletin min ahâlî'l-Cezâir ile's-Sultân Selîm evvel senete 1519", *el-Mecelletü't-tarihîyye el-Mağribîyye*, Tunus, sayı 3, Şubat 1975.

²⁷ John B. Wolf, *el-Cezâir ve Erubbâ* (1500-1830), trc. Ebû'l-Kasım Sa'dallah, Cezâyir 1986.

II. DÖNEME GENEL BAKIŞ

A. OSMANLI DEVLETİ

1. Dâhilî Durum

Osmanlı Devleti'nin bölgesel siyaseti XVI. yy. başlarında özellikle Yavuz Sultan Selim döneminde büyük değişiklikler göstermiştir. Yavuz'un izlediği siyaset Osmanlı Devleti üzerinde derin etkiler bırakmakla kalmamış, aynı zamanda Osmanlı ile ilişkisi olan bütün devletleri de yakından etkilemiştir. Osmanlı Devleti, tarihinde ilk kez Asya ve Afrika'ya öncelik vererek, kurulduğu andan itibaren genişleme sahası olarak seçtiği Avrupa yerine, gücünü yaymak için bu iki kıtaya yönelmiştir.

Osmanlı Devleti'nin o dönemde takip ettiği siyaset dikkatlice incelendiğinde görülecektir ki bu siyasetin tercih edilmesinin ardında, bir yandan Yavuz Sultan Selim'in İslam dünyasını bir bayrak altında toplama düşüncesi,²⁸ diğer yandan ise Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durum ve bölgesel şartlar vardır. Osmanlı Devleti'nin Tuna nehrine kadar uzanan Avrupa'daki toprakları artık tehlike altında değildi.²⁹ Dolayısıyla o anki şartlar ülke içindeki dinî ve siyasî birliği sağlamayı ve doğudan gelen Safevî tehlikesine karşı önlem almayı gerektiriyordu.

Bu yüzden, babası II. Beyazıt'ın (1481-1512) yerine tahta geçen Yavuz Sultan Selim bütün dikkatini Safevî tehlikesine yöneltebilmek için önce içeride birliği sağlamaya çalıştı. Bu sırada karşılaştığı ilk engel, veliaht olan ağabeyi Şehzade Ahmed'in saltanat iddiası oldu. Ağabeyinin iddiasından vazgeçmemesi³⁰ üzerine Yavuz önce onu; otuz sekiz

²⁸ Ahmed Râsim, *Osmanlı Tarihi*, İstanbul 1326-1328, I, 176. Halil İnalcık, Yavuz'un, Tomanbay'a gönderdiği bir mektupla doğu ve batıya hâkim olmak suretiyle İslam toplumunu kendi yönetimi altında birleştireceğini bildirdiğini kaydederek, bu düşünceyi desteklemektedir. Bkz. Halil İnalcık, "*el-Osmâniyyûn en-Neşe ve 'l-izdihâr*," *Dirâsât fi 't-târîhi 'l-Osmâni*, Kahire 1996, s. 74.

²⁹ Bu sırada, Osmanlı Devleti'nin batı tarafını emniyete aldığını görüyoruz. Osmanlı Devleti, Macaristan, Fransa, İngiltere, İspanya, Portekiz, Napoli ve Rodos ile yirmi yıl sürecek barış andlaşması imzalamıştı. Bkz. Muhammed Ferid Bey el-Muhâmî, *Târîhu 'd-Devleti 'l-Alîyyeti 'l-Osmâniyye*, Beyrut 1981, s. 188.

³⁰ Şehzâde Ahmed (ö. 1513) büyük kardeşi Abdullah'ın (ö. 1483) vefâtından sonra veliaht yapılmıştır. Ancak babası II. Beyazıt, ordudan gelen baskılar sebebiyle Yavuz'u Ahmed'ten üstün tutmaya başladı. Bu olay, Yavuz'un 1508 yılında Gürcistan'a yapılan seferde Safevîler'e karşı büyük başarılar elde etmesinden sonra gerçekleşti. Bu savaşla Yavuz, Erzincan, Bayburt, Artvin, Erzurum, Kars, Gümüşhane ve Tunceli illerini onlardan almıştı. Bu durum, hem ordu hem de halk içinde Yavuz'un sevilmesine neden oldu. Bkz. Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, İstanbul, 1997, I, 146-147.

gün sonra da diğer kardeşi Korkut'u ortadan kaldırarak bu tehlikeyi böylece bertaraf etmiş oldu (1513)³¹.

Ardından benzer bir tehlike ile karşılaşmamak için Yavuz diğer kardeş çocuklarını da ortadan kaldırmıştır.³² Şehzade olarak geriye oğlu veliahd Şehzâde Süleyman'dan başka kimse kalmamıştı. Can korkusuna düşen hanedanlığın diğer üyeleri ise ya Mısır'a ya da İran'a kaçmışlardı.

2. Safevîler'le Mücâdele

Osmanlı Devleti'nin doğu ve güney doğu sınırları II. Beyazıt döneminden itibaren Safevî tehdidi altına girdi.³³ Arzuladığı İslam birliğini sağlaması için, Yavuz Sultan Selim'in söz konusu tehdidin önüne bir set çekmesi gerekiyordu.

Safevîler İran'da güçlü bir devlet kurmuşlardı. Safevî Sultanı Şah İsmail³⁴ 1501 yılında Tebriz kentini işgal etti ve burayı devletin başkenti yaptı. Daha sonra, 1508 yılında, Horasan'ın diğer bölgeleri ile Irak ve Diyarbakır'a hâkim oldu. İlerlemesini sürdüren Safevî Sultanı, Bağdat, Azerbaycan ve Fârisîler'in yaşadığı diğer bölgeleri de işgal etti. Neticede Safevî Devleti, güneyde İran Körfezi'ne, kuzeyde Hazar Denizin'e, batıda Fırat ırmağının doğduğu bölgeye doğuda ise Amuderya Nehri'ne kadar olan geniş bir coğrafyada hüküm sürmeye başladı.³⁵

Şîî bir devlet olan ve mezheplerini yaymayı bir devlet politikası haline getiren Safevîler, Anadolu'da kendilerine ve mezheplerine taraftar kazanmak için siyasî ve dinî faaliyetlerde bulunmaya başladılar³⁶. Safevîler'in bu siyaseti hem Osmanlılar hem de Memlükler tarafından endişeyle karşılandı. Çünkü Şah İsmail daha tahta geçer geçmez, İran'daki Sünnî müslümanlara acımasız bir şekilde davranmaya başlamıştı. "Eşhedü enne

³¹ Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicu'l-vukûâtul*, İstanbul 1327, I, 72. Ayrıca bkz. Ahmed Akgündüz – Said Öztürk, *Bilinmeyen Osmanlı*, İstanbul, 1998, s. 133.

³² Yavuz Sultan Selim Han'ın kardeşlerini öldürmesi hakkında geniş bilgi için bkz. Öztuna, *a.g.e.*, I, 151-152; Ziya Kazıcı, *İslam Târîhi*, İstanbul, 1997, XI, 185-193

³³ Şehabettin Tekindağ, "Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığında Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi," *Tarih Dergisi*, İstanbul sayı 22, (Mart 1967), s. 52.

³⁴ Şah İsmail b. Şeyh Haydar'ın (1494-1524) nesebi Safiyyudddin b. Cebrail el-Alevî el-Hüseynî'ye kadar uzanır. Safevî Devleti'nin gerçek kurucusudur. Onun döneminde devlet en güçlü dönemini yaşamıştır.

³⁵ Said Ahmed el-Bercâvî, *el-İmbaraturîyye el-Osmâniyye*, Beyrut 1993, s. 91; Muhammed Ferîd el-Muhâmî, *Tarihu'd-devleti'l-Osmâniyye*, Beyrut 1981, s. 189.

³⁶ Safevîler'in menşei ve inançları hakkında geniş bilgi için bkz. Tahsin Yazıcı, "Safevîler," *İA*, X, 53-59.

Aliyyen veliyyullah" ibaresini eklemek suretiyle ezanı tahrif etti. Diğer yandan Safevîler camilerde raşid halifeler Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'a lanet okumaya başladılar³⁷. Şah İsmail, Irak'ı ele geçirdiğinde Ebû Hanife ve diğer sünni İslam büyüklerinin kabirlerinin yıkılması için emir verdi.³⁸ Bütün bu uygulamalar, Safevîler'in mezhep esasına dayalı bir devlet kurmakta kararlı olduklarını göstermekle kalmıyor; ayrıca her fırsatta, Sünnî müslümanlara zulüm yapmaktan geri durmayacaklarını da apaçık beyan ediyordu.

İçeride Ehl-i Sünnet mensuplarına karşı menfi bir siyaset takip eden Şah İsmail, dışarıda Osmanlılar'a karşı onlar gibi Sünnî olan Memlûkler'le ittifak kurmaya çalışmış, aynı gaye ile Venedikliler'le de andlaşma zemini aramıştı. Şah İsmail böylece, güneyden Memlûkler, batıdan Venedikliler, doğudan ise kendi baskısıyla Osmanlı'yı sıkıştırmayı hedeflemişti. Ancak Safevî tehlikesinin kendilerine kadar uzanabileceğinden endişe eden Memlûkler onlara karşı hep temkin siyaseti gütmüşlerdir³⁹. Memlûkler gibi, Osmanlılar'la andlaşmaları bulunan Venedikliler de bu teklife olumlu cevap vermediler⁴⁰.

Komşu devletlerden bir sonuç alamayacağını anlayan Şah İsmail, Osmanlı Devleti'ni içeriden karıştırmak yoluna gitmiştir. Bu gaye ile Anadolu halkını ve valileri Osmanlı'ya karşı kışkırtmak istemiştir. Nitekim bunun meyvelerini de almıştır. Şahkulu'nun Safevî kışkırtmasıyla başlattığı büyük isyan, Antalya'dan Sivas'a kadar geniş bir bölgede yayılarak Osmanlı Devleti'ni bir hayli meşgul etmiştir. Şahkulu, başlattığı harekete destek vermeyen Osmanlı tebaasına karşı toplu katliamlar yapmıştır.⁴¹

İşte bütün bu gelişmeler, durumun vehâmetini daha başlangıçta anlayan Yavuz Sultan Selim'in ciddi ve planlı bir şekilde olayın üzerine gitmesine sebep oldu. Yavuz, Osmanlı Devleti'nin istikrarı için Safevî Devleti'nin mutlaka yıkılması gerektiğine inanıyordu. Bu yüzden içeride devletin güvenliğini sağladıktan sonra Safevîler üzerine yürümeye karar vermiştir.

³⁷ Tahsin Yazıcı, "Safevîler", *İA*, X, 53-59.

³⁸ Olaylar için bkz Şekîp Arslân, *Târîhu'd-Devleti'l-Osmâniyye*, Dimaşk 2001, I, 140.

³⁹ Muhammed Ferid Bey, *a.g.e.*, s. 189.

⁴⁰ İbn İyâs, Muhammed b. Ahmed el-Haneffî, *Bedâiu'z-zuhûr fî vakâii'd-duhûr* (nşr. Muhammed Mustafa), Kahire 1984, IV, 194.

⁴¹ Şah kulu'nun Anadolu'da yaptığı katliamlar için bkz. Akgündüz, *a.g.e.*, 135-137.

Bu düşüncelerle harekete geçen Yavuz Sultan Selim, ilk olarak İran'la olan sınırları kapattı, iki ülke arasında giriş ve çıkışları yasakladı. İran'la aralarındaki bütün ekonomik ve kültürel ilişkileri kopardı. Böylece Şah İsmail'in, Anadolu'da yaşayan Şiîler'e yapmakta olduğu lojistik desteği kesen Yavuz, ülkenin önde gelen âlimlerinden Şiî-Safevîler'in İslam dışı bir toplum olduğuna ve onlarla savaşın caiz olduğuna dair fetva aldı⁴² ve Anadolu'da Safevîler'e destek veren isyancı Şiî unsurları ortadan kaldırdı.⁴³ Daha sonra da Şah İsmail ile savaşa yönelen Yavuz 1514 yılının Ağustos ayında Safevî ordusuyla Çaldıran'da karşı karşıya geldi. Savaş Osmanlılar'ın zaferi ve Safevîler'in hezimetıyla sonuçlandı ve Osmanlılar, 1514 yılının Eylül ayında, Safevîler'in başşehri Tebriz'e girdiler.

Ancak ordu içindeki kargaşa ve Memlûk tehlikesi yüzünden Yavuz Sultan Selim, Tebriz'den çekilme kararı aldı. Böylece, savaştan kaçmayı başaran Şah İsmail'i takip edip, kazandığı zaferden tam olarak yararlanmak ve Safevî Devleti'ni yıkmak yerine, onların maddî ve manevî dirençlerini kırmakla yetinmek zorunda kaldı.⁴⁴

Bu savaşın neticesinde Safevî Devleti gücünü yitirdi ve Osmanlılar için bir tehlike olmaktan çıktı. Bunlara ilave olarak, Safevî hâkimiyetinde olan Diyarbakır, Bitlis, Urfa, Mardin ve çevresi tekrar Osmanlı hâkimiyetine alındı. Ayrıca Osmanlı Devleti bir yandan ilhaklar diğer yandan da bölgede hâkim olan aile ve kabile reisleri ile yapmış olduğu anlaşmalar sayesinde Doğu ve Güney Anadolu'nun en ücra köşelerine kadar nüfuzunu yaydı.⁴⁵

Osmanlı Devleti, bu bölgeleri hâkimiyetine almakla Tebriz, Halep ve Bursa güzergâhını takip eden ipek yoluna da tam olarak hâkim oldu. Bu zengin şehirler uzun süre

⁴² Fetva verenlerin başında dönemin büyük âlimlerinden Şeyh Hamza Efendi (ö. 1521) geliyordu. Hayatı için bkz. Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1915-1924, I, 341; Fetvanın aslı Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Nr. 6401'de bulunmaktadır. Burada ifade edilmesinde fayda mülâhaza ettiğimiz hususlardan biri de Şeyhulislam İbn Kemal'in kaleme aldığı "*Risâle fi fikri'r-ravâfid*" adlı risaledir. Bu risalesinde İbn Kemal, Safevî Şiîlerinin İslam dışı bir toplum olduğunu, dolayısıyla onların kâfir olduğunu ve bu yüzden onlarla savaşmanın Allah yolunda cihad sayılacağını ifade etmiştir. Fetvanın tam metni için bkz. Tekindağ, *a.g.e.*, 77-78. Burada, Safevî Şahı Şah İsmail'in de aynı yönteme müracaat ettiğini belirtelim. O da Safevî ulemasından Osmanlılar'a karşı yapılan savaşın Allah yolunda yapılan en büyük cihad olduğuna dair fetvalar almıştır. Bkz. Vecîh Kevserânî, *el-Fakîh ve's-sultân*, Kahire 1990, 25, İvanov, *a.g.e.*, 60-61.

⁴³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Hoca Sadeddin Efendi, *Tâcu't-tevârih*, İstanbul, 1279, II, 245; Uzunçarşılı, *Osmanlı Târîhi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1988, II, 225-231, 253-270; Akgündüz, *a.g.e.*, 135-137; Tekindağ, *a.g.e.*, 55-56.

⁴⁴ İncalcık, *a.g.e.*, 75.

⁴⁵ İncalcık, *a.g.e.*, s. 75; Ayrıca bkz. Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Târîhi*, Ankara, 1988, IV, 271-276.

Osmanlı hazinesinin önemli gelir kaynağı olarak kaldı. Meselâ 1528 yılında Diyarbakır eyâletinden elde edilen gelir, bütün Balkan eyâletlerinden elde edilen gelire denkti.⁴⁶

3. Memlûkler'in Yıkılışı

Yavuz Sultan Selim Safevî tehlikesini bertaraf ettikten sonra Memlûk Devleti'ni ortadan kaldırmak için Şam'a yöneldi. Böylece İslam dünyasının manevî ve siyasî önderi olması için önündeki son engeli kaldırmak istiyordu. Osmanlı ordusu ile Memlûk ordusu 1516 yılının Ağustos ayında Haleb'in kuzeyinde yer alan Mercidabık ovasında büyük bir savaşa tutuştular. Memlûk Sultanı Kansu Ğavri öldürüldü⁴⁷ ve Osmanlılar Memlûkler'e karşı büyük bir zafer kazandılar. Yavuz Sultan Selim, önce Haleb şehrine girdi. Buradan Lübnan'a, daha sonra da Filistin'e hareket etti. Nihayet Sina çölünü geçerek Mısır'a ulaştı.

Yavuz Sultan Selim'in Mısır'a doğru ilerlediği sırada Memlûkler'in başşehri Kahire'de saltanat koltuğuna Tomanbay oturmuştu. İki taraf arasında yapılan Ridaniye Savaşı Osmanlı'nın zaferiyle sonuçlandı. Ordusu büyük bir yenilgiye uğrayan Tomanbay bir süre sonra yakalanıp idam edildi.⁴⁸

Osmanlılar'ın Mısır'a girişi bu toprakların yanı sıra Memlûkler'e bağlı olan diğer Arap bölgelerinde de büyük etkiler meydana getirdi. Çünkü Osmanlılar, Mısır'ın yanı sıra Suriye, Yemen, Hicaz, Habeşistan, Doğu Sudan, Eritre, Somali ve tüm Kızıldeniz sahillerine de hâkim olmuştu. Osmanlı Devleti neticede, Kanunî döneminde Hind Okyanusu sahillerine kadar ulaşabilmiştir. İşte biz bu araştırmamızda Osmanlı nüfuzunun, ilerleyişine uygun bir zemin teşkil eden Cezâyir'den başlayarak, Kuzey Afrika'da yayılışını ve Akdeniz'i bir Türk gölü haline getirişini geniş bir şekilde inceleyeceğiz.

Osmanlı Devleti'nin Mısır'a girmesinin doğurduğu neticeleri şu şekilde özetleyebiliriz:

1- Memlûk Devleti yönetiminde olan Arap ülkeleri Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Dolayısıyla bu bölgelerin ekonomik imkânları da Osmanlı Devleti'nin hizmetinde

⁴⁶ İnalcık, *a.g.e.*, s. 77.

⁴⁷ Mercidabık savaşı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz Solakzade Mehmed Hemdemi, *Solakzade Târîhi*, İstanbul, 1298, s.388-388, Lütfi Paşa, *Tevarih-i Al-i Osman*, İstanbul 1341, s.249-250; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, IV. 288-290. Muhammed Ferid Bey, *a.g.e.*, s. 186.

⁴⁸ Tomanbay'ın idamı için bkz. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, IV, 291-292

olmuştur. Bu genişleme Osmanlılar'ın bölgedeki önemli boğazlara hâkim olmasını sağlamıştır. Bu boğazlar Hürmüz boğazı ve Bâb-ı Mendebe'dir .

Mısır'ın fethi ile Osmanlılar, Tebriz, Halep ve Bursa güzergâhında bulunan ipek yoluna ilâve olarak devletlerarası bazı ticaret yollarına da hâkim olmuştur. Meselâ Hind ticaret yolu bunlardan biridir. Bu yol sayesinde Hindistan'dan gelen mallar Kızıldeniz'den Mısır'a, buradan da Avrupa'ya taşınıyordu. Bir diğer ticaret yolu ise Büyük Sahra'dan Telemsân ve Tunus'a ve bu şehirlerden de Avrupa'ya uzanan güzergâh üzerinde idi. Bütün bunlar Osmanlı hazinesinin büyük maddî gelir elde etmesine vesile olmuştur. Bu durum, daha sonraları Kanunî Sultan Süleyman'ın Avrupa'ya yönelik büyük askerî seferlerin masraflarını temin etmesini sağlamıştır.

2- Osmanlılar'ın Mısır'a girmesi neticesinde Kuzey Afrika'daki müslüman toplumlar İspanyol ve Portekiz saldırılarından korunmak için Türk Sultan'ına sığınabileceklerini anlamışlardır. Bu nedenle Yavuz Sultan Selim, -daha Mısır'dayken- Osmanlı Devleti'ne bağlılığını bildiren bir çok heyet tarafından ziyaret edilmiştir. Bağlılığını bildiren ya da denizden gelen Hristiyan tehlikesine karşı himaye talep eden söz konusu heyetler, İstanbul'da da Yavuz Sultan Selim'i ziyaret etmeye devam etmişlerdir.⁴⁹ Gelen heyetlerin en meşhuru Mekke Şerîfi Ebu'l-Berekât tarafından gönderilen heyettir. Ebu'l-Berekât bu heyetle Osmanlı Devleti'ne bağlılığını bildirmiş, oğlu ile birlikte Ka'be'nin anahtarları ile kutsal emanetleri göndermişti.⁵⁰

Burada Cezâyirîliler'in İstanbul'a gönderdiği heyetin önemine işaret etmeliyiz. Daha sonra ele alacağımız gibi bu heyetle onlar, Osmanlılar'a bağlılıklarını bildirmişlerdi. Bu durum Osmanlılar'ın diğer Arap ülkelerinde nüfuzunu artırmasına önemli bir katkı sağlamıştı.

3- Osmanlı Devleti'nin Mısır'a girmesiyle, ileriki yıllarda kendini gösterecek olan birtakım siyasî ve dinî etkiler meydana gelmiştir. Osmanlı Padişahları Memlûkler'in

⁴⁹ İstanbul'a, Mekke'den, Hindistan'dan, Irak'tan, Endülüs'ten, Habeşistan'dan, Trâblusgarb'dan, Cezâyir'den ve diğer ülkelerden heyetler gelmiş, kimileri Yavuz Sultan Selim'e bağlılıklarını bildirmiş, kimileri de onun himâyesini talep etmiştir. Bazıları da ülkelerine yönelik Hristiyan saldırılarına karşı Sultan'ın siyasî gücünü kullanmasını istemiştir. Söz konusu heyetler için bkz. İbn İyas, *a.g.e.*, V, 189; İvanov, *a.g.e.*, s. 161-162.

⁵⁰ Mukaddes emanetlerle ilgili olarak geniş bilgi için bkz. Danişmend, İsmail Hami, *İlahî Osmanlı Târîhi Kronolojisi*, İstanbul 1947-1967, II, 43.

yıkılışından itibaren İslam dünyasının manevî ve siyasî lideri olmuştur. Müslümanlar Osmanlı padişahlarını halife ve “Haremeyn-i Şerîfeyn”in hâmisî olarak görmüşlerdir.⁵¹

B. AVRUPA

Bu yüzyılın başlarında Avrupa’daki siyasî gelişmeler, Kuzey Afrika’daki, özellikle de Cezâyir’deki gelişmeleri yakından etkilemiştir. Bundan dolayı bu asırda Avrupa devletlerinde yaşanan ve Cezâyir’i ilgilendiren siyasî gelişmeleri kısaca ele almak istiyoruz.

1. İspanya

Milâdî XVI. yy.ın başlarında Avrupa’nın siyasî coğrafyası, daha önce görülmemiş büyük değişikliklere sahne oldu. Batıda, Bizans İmparatorluğu hariç, Şarlman (Charlemagne) döneminden (742-814) beri Avrupa milletlerini birleştiren bir Hristiyan devlet çıkmamıştı⁵². Bu nedenle Şarlken’in (1500-1557) batıyı tek bir bayrak altında birleştirmesi son derece önemli kabul edilmiştir. Çünkü yüzyıllar süren bu dağınıklık bir çok Avrupa devleti için tehlike arz etmekteydi.

1504 yılında İspanya Kraliçesi İsabella vefat etti. Tahtına -aynı zamanda Habsburg Kralı Güzel Philip’in oğlu olan- genç torunu V. Şarl oturdu.⁵³ Bu taht değişimi ile İspanya’nın yanı sıra bu ülkeye bağlı olan İtalya, Akdeniz adaları ve Kuzey Afrika’daki toprakların yönetimi de Şarlken lakaplı yeni krala geçmiş oldu.

1506 yılında Şarlken’in babası Güzel Philip âni bir şekilde vefat edince onun hâkimiyeti altındaki İsviçre, Burgonya ve Avusturya’nın yönetimi; yine aynı yıl içinde Şarlken’in anne tarafından dedesi olan Kral Ferdinand’ın vefatı üzerine de Kastilya, Aragon, Napoli ve Sicilya’nın yönetimi Şarlken’in eline geçti. Böylece Şarlken’in

⁵¹ Hilafetin Osmanlılar’a geçmesiyle ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bkz. Muhammed Ferid Bey, *a.g.e.*, s. 94; Saîd Bercâvî, *el-İmbarâtüriyye el-Osmâniyye târîhuha’s-siyâsî ve’l-askerî* Beyrut, 1993 s. 100-101; Nicola İvanov, *el-Fethu’l-Osmânî li’l-aktâri’l-Arabîyye (1516-1574)*, (trc. Yusuf Atâullah), Beyrut 1988, s. 37-40.

⁵² Bkz. *Grolier intenational Amerecana Encyclopedia*, İstanbul (ts), IV, 114-115

⁵³ Ahmet Asrar, *Kamunî Sultan Süleyman ve İslam Alemi*, İstanbul ts., s. 52.

yönetimine dört Krallık birden girmiş oldu. Aynı dönemde henüz yeni keşfedilmiş olan Amerika kıtasındaki sömürgeler de ona bağlıydı.

Şarlken 1519 yılında babasının yerine Kutsal Roma imparatoru seçildi.⁵⁴ Bu sayede, önceleri İspanya'ya tabi olan Belçika ve Hollanda'nın yanı sıra, Avusturya ve Almanya da onun hâkimiyeti altına girdi. Yine Sardunya, Lüksemburg ve İtalya'nın kuzeyindeki muhtelif bölgeler birbiri ardına Şarlken'in yönetimine bağlandı. Bunlara ilâve olarak Şarlken'in kız kardeşi İsabella'nın Danimarka Kralıyla evlenmesi onun nüfuzunun İskandinavya ülkelerine kadar uzanmasına vesile oldu.⁵⁵ Böylece İspanya XVI. yy.ın başlarında Avrupa'daki en güçlü devlet haline geldi. Bu durum, tabiatıyla, Fransa ve İngiltere gibi büyük Avrupa devletlerini, bağımsızlıklarını tehdit eden gerçek bir tehlikeyle yüz yüze getirmiş oldu.⁵⁶

Diğer yandan Hristiyan İspanya birliğinin tamamlanmış olması, Gırnata'da muhasara altında olan Endülüs'deki müslüman varlığının yok edilmesine zemin hazırladı. 25 Kasım 1491 tarihinde birleşik Aragon ve Kastilya askerleri Benî Ahmer Devleti'nin başşehri Gırnata'ya girdiler. Bu aşamadan sonra, 781 yıl devam eden Endülüs'deki İslam varlığını ortadan kaldırmaya yönelik faaliyetler yeni bir boyut kazandı. Buna batılı kaynaklarda Reconquista (istirdâd savaşları) adı verilir.⁵⁷ Söz konusu savaşlar bir buçuk asır kadar sürmüştür. Bu konuya, araştırmamızla olan yakın ilişkisinden dolayı, çalışmamızın "Endülüs'deki Müslümanların Durumu" bölümünde yeniden döneceğiz.

Diğer yandan, Portekiz sömürgesi altındaki Brezilya sahilleri hariç Orta ve Kuzey Amerika sahilleri ile Antil adaları İspanya hâkimiyetinde idi. Daha sonra İspanya'nın ateşli silahları karşısında varlık gösteremeyen Kızılderililer'in yaşadığı Güney Amerika'nın iç bölgeleri de İspanyol egemenliği altına girmiştir.

⁵⁴ Bkz. Rolan Musounger, *Târîhu'l-hadarat el-am* (trc. Yusuf Esad Dağır), Beyrut 1994, IV, 196.

⁵⁵ Asrar, a.g.e., s. 52.

⁵⁶ Öztuna, *Büyük Türkiye Târîhi*, III, 312.

⁵⁷ Reconquista: İspanya'daki hristiyan kralların Endülüs'ü müslümanlardan geri almak için başlattığı ve daha sonraları bütün Kuzey Afrika'daki müslümanları Hristiyanlaştırmak için genişlettiği savaşlara denir. Konuyla ilgili bkz. Abdulcelil et-Temimi, "el-Halfiyyetü'd-diniyye li's-sirâi'l-İsbânî ve'l-Osmânî ale'l-eyâleti'l-mağribiyye fi'l-karn 16," *Uluslar arası III. Osmanlı Araştırmaları Sempozyumu*, Zeytin, Tunus, 1990, s. 26

İspanya'nın geçirdiği bu jeopolitik değişimi aynı zamanda diğer Avrupa ülkeleri de yaşamaktaydı. Bu değişimi yaşayan diğer önemli ülkelerin başında Macaristan, Fransa, İngiltere, Venedik, Portekiz ve İtalya geliyordu.

2. Macaristan

O dönemde Macaristan, Transilvanya, Slovenya, Slovakya, Moravya, Polonya, ve Rutanya'nın yanısıra, Yugoslavya'nın kuzeyinde bulunan bölgeleri içine almaktaydı. Bu bakımdan Macaristan, İspanya İmparatorluğu'ndan sonra en büyük Hristiyan devlet olarak kabul edilmekteydi. Ancak bu gücüne rağmen, Orta Avrupa'ya açılan en büyük kapı mesâbesinde olan Belgrad Kalesinin 1521 yılında Kanunî Sultan Süleyman tarafından fethedilmesine engel olamamıştı.⁵⁸

Macaristan, Osmanlılar'dan aldığı büyük darbeler neticesinde Karadeniz ile olan bağlantısını yitirmişti. Macaristan'ı Adriyatik Deniz'ine bağlayan zayıf bağ ise Venedik tehdidi altında idi. Böylece dış âlemle bağlantısı kesilmiş ve pek yakın zamanda Osmanlılar tarafından fethedilmeyi bekler hale gelmişti. Dışarıdan gelen baskılar karşısında Macaristan, büyük İspanya İmparatorluğu'yla ittifak andlaşması imzalamak zorunda kalmıştı. Özellikle belirtmeliyiz ki, Macar Kralı II. Lewis, bu dostluğu imparator Şarlken'in kız kardeşi Maria ile evlenerek kuvvetlendirmiş ve böylece doğal olarak Avrupa'da Osmanlılar'a karşı duran İspanya İmparatorluğu'nun doğu kanadını temsil etmeye başlamıştı.

3. Fransa

Fransa'nın sınırları o dönemde, daha önce görülmemiş ölçüde daralmış bulunuyordu. Bu yüzden Fransa, 1492 yılında o günkü sınırlarını genişletmek için Kuzey İtalya'yı istila etmeye çalışıyordu. Fransa'nın kuzeyindeki özellikle de kuzey doğusundaki toprakların büyük bir kısmı o zamanlar Almanya'nın hâkimiyetindeydi. Mezhep farklılığı ve İspanya Kralı Şarlken'in Avrupa'nın liderliğini üstlenmesi nedeniyle Fransa Kralı I. Fransuva (Francois), Şarlken'i en tehlikeli düşman olarak görüyordu. Bu yüzden, o

⁵⁸ Belgrad'ın fethi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Nuri Paşa, *a.g.e.*, s. 108.

dönemde İspanya'nın en büyük rakibi olan ve Akdeniz'de ve Kuzey Afrika'da onunla mücadele eden Osmanlılar'la bazı askerî andlaşmalar imzaladı.⁵⁹

4. İngiltere

XVI. yy.ın başlarında, Fransa'ya karşı Yüzyıl Savaşlarını kaybetmiş olmakla birlikte İngiltere, bir deniz ülkesi olmak yolunda emin adımlarla ilerliyordu. Yönetim, İspanyol nüfuzundan endişe ettiği için bütün ilgisini deniz faaliyetlerine yöneltmişti.⁶⁰ Diğer yandan Fransa'daki topraklarının bir kısmını kaybetmiş olsa da Fransa bu savaşla gücünü arttırmış ve Şarlken'in nüfuzuna karşı daha iyi direnecek hale gelmişti.⁶¹

5. Venedik

XVI. asrın başlarında üç büyük devlet, yani Venedik, İspanya ve 1538 yılındaki Preveze savaşından itibaren Akdeniz'i neredeyse bir Türk gölü haline getiren Osmanlı Devleti, Akdeniz'de hâkimiyet kurma çabası içinde idi.⁶²

Ancak Venedik, giderek deniz gücü olma özelliğini büyük ölçüde kaybetmiş, Doğu Akdeniz'de Osmanlılar -Kıbrıs ve Girit adaları dışında- onların yerini almaya başlamıştı. Yine de, Ege denizinde hâlâ belirli bir güçleri vardı.

Bu asrın başlarında denizlerde iki önemli güç olarak karşımıza çıkan İspanya ve Portekiz'in Venedik ile çatışmasına neden olabilecek bir sebep bulunmuyordu. Çünkü Portekiz, genel olarak Akdeniz dışına yönelmiş, Atlas Okyanusu, Hint Okyanusu, Hürmüz Boğazı ve Kızıldeniz'de faaliyet gösteriyordu. İspanya ise, henüz yeni keşfedilmiş olan Amerika sahilleri ile ileride açıklayacağımız Kuzey Afrika sahillerinde hâkimiyet kurmuştu. Görüldüğü gibi bu bölgeler Venediklerin faaliyet alanlarından oldukça uzak yerlerdir.

⁵⁹ Osmanlılar'la Fransa arasında yapılan andlaşmalarla ilgili olarak bkz. Kâtip Çelebi, *Tuhfetu'l-Kibâr fi esfâri'l-bihâr*, İstanbul 1329, s. 59

⁶⁰ Fransa ile İngiltere arasındaki yüzyıl savaşları için bkz. Öztuna, *Büyük Türkiye Târîhi*, III, 31.

⁶¹ Öztuna, *a.g.e.*, III, 31.

⁶² Osmanlılar'ın Akdeniz'deki hâkimiyet süreci hakkında bkz. Kâtip Çelebi, *a.g.e.*, s. 54-56.

6. Portekiz

Portekizli seyyâh Vasco de Gama'nın Doğu Hind yolunu keşfetmesiyle birlikte Portekiz, muazzam kazançlar sağlayacağı deniz ticaretini gerçekleştirmeye başladı. Söz konusu ticaret, bu ülkeyi büyük Avrupa devletleri arasında lâîk olduğu yere getirdi. Ancak ülkenin henüz kurulma aşamasında olan askerî gücü İspanyollar'la yarışmak için yeterli değildi.

İspanya, Amerika kıtasını, Portekiz ise Hint Okyanusu'nda dünya ticareti için yeni yollar keşfetmekle büyük ticarî başarı gerçekleştirmişlerdi. Bu durum, Doğu ile Batı arasında ticarî bir istasyon görevini gören Venedik'in ehemmiyetini yavaş yavaş yitirmesine neden oldu. Ancak yine de Venedik, Doğu Akdeniz ile Adriyatik Deniz'inde güçlü bir devlet olarak önemini koruyordu.

7. İtalya

Birleşik Belçika-Hollanda Krallığı ile İtalya'nın önemli bir bölümü İspanyol yönetimi ya da egemenliği altında idi. Kuzey İtalya'da bir çok küçük devlet kurulmuştu. Ülkenin merkezinde yer alan Roma ise Şariken'e boyun eğen Papa'ya tâbi idi.⁶³

C. ENDÜLÜS

1. Gırnata'nın Düşüşünden Sonra Endülüs Müslümanlarının Durumu

Bütün zorluklara rağmen yaklaşık olarak iki buçuk asır hâkimiyetlerini devam ettiren Nasrîler (Gırnata Sultanlığı), iç karışıklıklar ve iktidar kavgaları yüzünden XV. yüzyılın sonlarına doğru son derece zor bir duruma düşmüştü. Oysa o dönemde Hristiyanlar, Aragon tahtına oturan Ferdinand ile 1474 yılında Kastilya'da tahta çıkan Kraliçe İsabella'nın evlenmesinden ve 1479 yılında da tek devlet haline gelmesinden sonra güçlerine güç katmışlardı.⁶⁴

⁶³ Öztuna, *a.g.e.*, III, 317.

⁶⁴ Montgomery Watt, *Tarihi İspanya el-İslâmiyye* (trc. Muhammed Rıza el-Mısıf), Beyrut 1994, s. 159.

Ferdinand ve İsabella tarafından gerçekleştirilen ve yedi ay süren kuşatmadan sonra Endülüs'teki son İslâm baş şehri de düştü. Gırnata'nın son hükümdarı Ebû Abdillâh, kenti bir andlaşma ile teslim etmişti. Bu andlaşmaya göre Kral Ferdinand müslümanların mal varlıklarını koruyacağını, onlardan hiç kimseye haksızlık edilmesine izin vermeyeceğini, dinlerine ve kültürlerine saygı gösterileceğini taahhüt ediyordu. Ancak İspanyollar'ın şehre girmesinden bir süre sonra bu şartlara riayet edilmedi. Daha sonra ele alacağımız gibi bu şartlar ve andlaşmadaki diğer maddeler birer birer ihlal edildi.⁶⁵

Kral Ferdinand, buraya yönetici olarak tayin ettiği De Tandiya ile İznando Tullabira Mitrana'ya, Gırnata halkına karşı merhametli davranmalarını, şehir sakinleriyle dostluk kurmalarını ve Ebû Abdillâh ile imzaladığı andlaşmanın maddelerine riayet etmelerini tavsiye etmişti. Hatta bu tavsiyeler Kral Ferdinand ile Kraliçe İsabella'nın başlangıçta taahhütlerine sadık kalmakta kararlı oldukları şeklinde yorumlanmıştı.⁶⁶

Ebû Abdillâh'ın, 1493 yılında âilesi ve yakınlarıyla birlikte Endülüs'ten ayrılıp Kuzey Afrika'ya geçtiği belirtilmektedir. Ayrıca Ebû Abdillâh'la birlikte 1132 kişilik bir kafilenin hicret ettiği zikredilmektedir.⁶⁷ Endülüs'ten ayrılanların sayısı bu kadarla sınırlı değildir. Gırnata'nın düştüğü ilk yıllarda şehrin ileri gelenleri ile ulemâ sınıfından çok sayıda insan hicret etmiş; bu göç uzun yıllar da devam etmişti.

Kilise, "iki Katolik Kral" olarak tanınan Ferdinand ve İsabella'nın müslümanlara karşı başlangıçta takip ettiği bu ılımlı siyaseti bozmak için harekete geçmiş ve bunda da başarılı olmuştur. Endülüs'teki müslümanlara karşı kinlerini saklamayan din adamları, kısa süre içinde devlet erkânını müslümanların hristiyanlaştırılmasının zorunlu olduğuna ikna

⁶⁵ Şehri teslim sözleşmesi iki resmi vesikayı içermektedir. Birincisi Simanca'da muhafaza edilen genel evraklar bölümünde (Arhivo General De Simanca) bulunmaktadır. P.R.11.207 numarayla müslümanlarla yapılan sözleşmeler (Captitulation on Moros) içinde yer alır. Diğeri ise, Gırnata belediyesi arşivinde kendisine müslümanlarla barış görüşmeleri konusunda yetki verilen Katolik Kralların temsilcisi Ferdinand Navaro bölümünde muhafaza edilmektedir. Bu vesikayı Miguel Jarrido Atienza 1910'da *Le Capitulaciones Para la Entegre de Garnata 1910*. PP.26929, adlı kitabında yayınlamıştır. Bu kitap, Muhammed Abduh Hatâmî ile Abdullah Muhammed Cemaluddin tarafından Arapçaya çevrilmiştir. andlaşmanın şartları için ayrıca bkz. Abdullah Muhammed Cemaluddin, *el-Müslimûn el-Munassarûn*, Kahire 1991, s. 21-22; *Ahbâru'l-asr fî inkadâi Devleti Benî Nasr* (nşr. Hüseyin Munis), Beyrut 1991, s. 118; Muhammed b. Ahmed el, Makkarî, *Nefhu't-tîb min ğusni'l-Endelüs er-ratîb* (nşr. İhsan Abbâs), Beyrut 1968, IV, 523-526.

⁶⁶ Bkz. *Ahbâru'l-asr*, s. 69-70; Kettânî, *a.g.e.*, s. 69; Muhammed Cemaluddin, *a.g.e.*, s. 34.

⁶⁷ *Ahbâru'l-asr*, s. 69-70.

etmişlerdi.⁶⁸ Gırnata'nın düşüşünden bir kaç sene geçtikten sonra Katolik Kilisesi ve onun güdümüne giren İspanya Devleti'nin gerçek hedefleri ortaya çıktı. Yapılan ilk zulüm camilerin kiliseye çevrilmesi oldu. Daha sonra bunu, Kilise'nin müslümanları hristiyanlaştırmak için başlattığı uygulama izledi.⁶⁹ Endülüs'teki müslümanların dinlerine bağlı kalmakta direndikleri görülünce, devlet ılımlı tavrını değiştirip şiddet kullanmanın yollarını aramaya başladı. Andlaşma maddelerini birbiri ardınca ilgâ ederek zulüm ve baskıya başvurdu.

İspanya Devleti'nin siyasetindeki bu değişiklik ve ortaya çıkan baskılar yüzünden müslümanlar muhtelif bölgelerde isyana kalkıştılar.⁷⁰ Ancak her defasında İspanya Devleti, isyanların üstesinden geldi ve isyancıları köleleştirdi. 1500 yılının Eylül ayında Meriyye'deki isyanı bastıran Kral, ayaklanmaya katılan erkeklerin öldürülmesine, kadın ve çocukların ise esir alınmasına karar verdi. Uzra kentindeki isyan da bir kuşatmanın ardından bastırıldı ve bütün halk esir alındı.⁷¹

el-Makkarî, müslümanların kahramanca direnişlerine ve Kilise ve İspanya idarecilerinin hristiyan olmaları için yaptıkları baskılara işaret ederken şunları söylemektedir:

“Sonunda bütün Gırnata halkı, hem şehirde yaşayanları hem de taşrada yaşayanları hristiyan oldu. Bazıları hristiyan olmayı reddetmiş ve hristiyanlardan uzak durmuşlardı. Ancak bu durum da onlara fayda sağlamadı. Yelfak, Endereş vb. kimi bölge ve köyler hristiyan olmayı kabul etmedi. Bunun üzerine düşman, onlar için büyük bir ordu hazırladı. Öldürerek ve esir ederek onların işini bitirdi. Bu durumdan ancak Milenga dağlarında bulunan müslümanlar kurtuldu. Allah Teâla düşmanlarına karşı onlara yardım etti. Bundan dolayı düşman büyük kayıp verdi. Kurtuba'nın yöneticisi bu savaşta öldürüldü. Müslümanların bir çoğu, âileleri ve taşıyabildikleri eşyalarıyla birlikte Fâs'a sığınıp emân dilemek zorunda kaldı. Ancak erzaklarını götüremediler.

⁶⁸ Kettâni, a.g.e., s.71.

⁶⁹ Makkarî, a.g.e., IV, 527; a.mlf. *Ezhâru'r-riyâz fi ahbâriyyâz*, Ribat 1978, I, 68.

⁷⁰ Makkarî, *Nefhu't-tîb*, IV, 517; ayrıca bkz. Antonyo de Mongir Hurtez, *Tarihu müslimi'l-Endelüs* (trc. Abdulâl Sâlih Taha), Beyrut 1988, s. 22.

⁷¹ Antonyo de Mongir Hurtez, a.g.e., s. 22.

Bütün bunlardan sonra hristiyan olduğunu açıklayan bir çok kimse gizliden gizliye Allah'a ibâdet ediyor ve namaz kılıyordu. Hristiyanlar bu kimseleri de araştırmak için bütün yollara başvurmuşlardır. Nitekim birçok insanı bu yüzden yakmışlardır. Hristiyanlığını ilan eden Müslümanların, demir, kesici alet, silah şöyle dursun, küçük çaka taşımalarını bile yasaklamışlardı... Onlar dağlık yörelerde hristiyan gibi yaşıyorlardı. Cenâb-ı Allah onlara zafer nasip etmedi.”⁷²

Kraliçe İsabella 1500 yılının sonlarına doğru hristiyanlaştırma faaliyetlerini bizzat denetlemek için Gırnata'ya gitti. Gırnata'ya bağlı bütün kasaba ve köylerle andlaşmalar imzaladı. Buralarda yaşayan ahaliyi, mâli konularda kendilerine eski hristiyanlar gibi davranılması karşılığında hristiyan olmaya zorladı. Ahalinin kabul ettiği şartlar gereğince hristiyanlaştırılan müslümanlar, İslâmî usule göre hayvan kesemeyecek, erkek ve kadınlar İslâm'ın öngördüğü gibi giyinemeyeceklerdi. Bunlara ilâve olarak onlar isimlerini değiştirmeye ve İslâmî gelenek ve göreneklerini terk etmeye zorlanmışlardı. Hatta, Cuma ve bayram günleri ile düğün merasimlerinde evlerinin kapılarını açık tutmak zorunda bırakılmışlardı. Böylece İspanyollar evlerde ne olup bittiğinden haberdar olabiliyorlardı.⁷³

Bütün bu olup bitenleri, camilere ve İslâmî ve Arapça kitaplara el koyma kararı izledi. Müslümanlara ait bütün kitaplar yakıldı. Bu kitaplar, sekiz asır boyunca müslümanların insanlığa tuttukları ilim ve medeniyet ışığını temsil ediyordu.⁷⁴ Hiç şüphesiz bu, İspanya Devleti'nin ve Kilise'nin medeniyete karşı işlediği en büyük zulüm olarak tarihe geçmiştir.

Daha sonra, Arapça konuşmak, okumak ve yazmak da yasaklandı. Arapça yazılmış sözleşmeler geçersiz kabul edildi. Müslümanların silah taşımalarını ve silah sahibi olmalarını yasaklayan kanunlar çıkarıldı.⁷⁵

⁷² Makkarî, *Nefhu't-tib*, II, 616-617.

⁷³ Montgomery Watt, *a.g.e.*, s. 162.

⁷⁴ Tarihçiler Gırnata'nın düşmesinden sonra yakılan kitapların sayısı konusunda ihtilaf etmişlerdir. Verilen rakamlar beş bin ile bir milyon arasında değişmektedir. Daha geniş bilgi için bkz. Muhammed Zerrûk, *el-Endelüsiyyûn ve hicratuhum ile'l-Mağrib hûlâleyn karneyn 16 ve 17 el-miladîyyeyn*, Mağrib 1987, s. 58 (23 nolu dipnot); Salâh Fadl, *Melhametu'l-meğâzî el-Moriskiyye*, Kahire 1979, s. 23-24.

⁷⁵ Kettânî, *a.g.e.*, s. 72-73; Salâh Fadl, *a.g.e.*, s. 23-24.

Müslümanların maruz kaldıkları bu zulüm ve baskılar bu olaylara şahit olan “*Ahbâru’l-asr*” adlı kitabın yazarı tarafından şöyle tasvir edilmiştir:

“Ferdinand, müslümanları hristiyan olmaya çağırды ve bu hususta onlara baskı yaptı. Bu olay 904 (m. 1500) yılında meydana geldi. Neticede müslümanlar istemeyerek de olsa Ferdinand’ın dinine tâbi oldu ve Endülüs hristiyanlaştı. O topraklarda müslümanlığını açıkça belirten kimse kalmadı. İbadethanelerde ezan sesinden sonra çan sesi duyulur oldu. Camilerde Kur’an tilâveti ve Allah’ı zikir kalktı, yerine hristiyan figürleri ve haçlar asıldı. Nice gözler yaşla doldu taşı. Nice kalpler hüznle dağlandı... Bir çok zayıf ve yoksul kimse hicret edip müslüman kardeşlerinin yanına varamadı. Onların yürekleri dağlanıyordu, gözyaşları dinmek bilmiyordu. Evlatlarının haça ibadet edip putlara secde ettiklerini, domuz ve leş eti yediklerini ve kötülüklerin anası olan içkiyi içtiklerini görüyorlardı ama çaresizlik içinde hiçbir şey yapamıyorlardı. Müdahale etmek isteyenleri ise en acımasız şekilde cezalandırıyorlardı... Böyle bir facia, böyle bir musibet, böyle bir felaket hiç görülmedi.”⁷⁶

İnsanların iç dünyalarını ve inançlarını araştırmak ve hristiyan olduklarından şüphe edilenleri idam dâhil her çeşit ceza ve işkenceye çarptırmak için “Engizisyon Mahkemeleri”⁷⁷ kuruldu. Böylece Hristiyanlığı kabul etmemekle itham edilen şahısların hapsedilmesine, mallarının müsâdere edilmesine ve tarihte eşine rastlanmamış bir şekilde acımasızca cezalandırılmasına dâir kararlar çıkmaya başladı. Takdir edilen cezalar, boğmaktan sürüklemeye, kemiklerin kırılmasından derilerin yüzülmesine, organların parçalanmasından akla hayale gelmeyecek türlü şekillerde karşımıza çıkmaktadır.

Genellikle idam kararları suçlu kabul edilen kimsenin yakılarak idam edilmesi şeklinde çıkıyordu. Bu karar da devlet adamları, kilise görevlileri ve ahalinin eğlenmek için katıldığı büyük şölenlerde uygulanıyordu. Endülüs’te müslümanlara reva görülen yakma zulmü işlenirken çoğu zaman kral ve diğer devlet adamları da hazır bulunurdu. Kral Ferdinand müslümanlar yanarken onlara bakıp eğlenmekten büyük zevk alırdı. İtham

⁷⁶ Ahbâru’l-asr, s. 118.

⁷⁷ Engizisyon mahkemeleri Kilisenin öğretilerine muhalefet eden düşünceleri araştırmak maksadıyla XIII. yy.da önce İtalya’da ortaya çıkmış, daha sonra Fransa ve Almanya’da yaygınlaşmıştır. İspanya’da ise Gınata’nın düşmesiyle birlikte müslümanlara yönelik bir baskı aracı haline dönüşmüştür. Geniş bilgi için bkz. Adil Said Beştâvî, *el- Ümmetü’l-Endülüsiyetü’s-şehide*, Beyrut 2000.

edilen insanlar kimi zaman anne, baba ve çocuklardan oluşan bir âile halinde, kimi zaman da, toplu olarak yakıldılar. Bu ağır zulüm ve baskı karşısında Endülüs Müslümanları, dinlerini korumak için “takiyye”ye sığınmışlardı. Mağribli bazı âlimler, verdikleri fetvalarla eşi benzeri olmayan böylesi durumlarda nasıl davranılması gerektiğini açıklamaya ve onlara yol göstermeye çalışıyorlardı. Mağrib ulemâsının Endülüs ahalisini desteklemek ve dinî zaruret prensibi çerçevesinde baskı ve zulüm altında nasıl davranmaları gerektiğini açıklamak için verdiği bir çok fetva günümüze ulaşmış bulunmaktadır. Cezâyir’in Vehrân şehrinin müftüsü Ahmed b. Muhammed b. Bucuma’ el-Meğrâvî’nin⁷⁸ 1504 yılında Endülüs halkına gönderdiği fetva bunlardan biridir.⁷⁹

Şeyh el-Meğrâvî Endülüs halkına şöyle yazmıştır:

“... Eğer Hristiyanlar namaz vakitlerinde sizi putlarına secde etmeye ya da kendi ibadetlerine katılmaya zorlarsa, gönlünüzde bunun haram olduğunu bilin ve kendi dininizce meşru olan namaz ibadetine niyet edin. Onların işaret ettiği putlara işaret edin ama maksudunuz Allah olsun. Eğer onlar sizi içki içmeye icbar ederlerse, içki niyetiyle değil de başka bir niyetle onu için. Eğer sizi domuz yemeye zorlarsa, haram olduğuna inanmak şartıyla içinizden nefret ederek onu yiyin. Sizi hangi harama mecbur ederlerse hep bu şekilde davranın. Kızlarınızı onların evlatlarıyla evlendirmeye icbar ederlerse normal şartlarda bunun haram olduğuna inanmak ve kalbinizde nefret taşımak şartıyla karşı koymayın. Eğer siz zorlamalara karşı koyabilseydiniz, onların istedikleri gibi yapmazdınız. Faiz ya da haram yemeye sizi zorlarsa içinizden nefret ederek size söyleneni yapın. Ancak şunu bilin ki, sadece ana paranız sizindir. Faiz gelirlerini ise Allah’a tevbe edip tasadduk etmelisiniz.”⁸⁰

Bu zor şartlar altında müslümanlar, Hristiyanlığı kabul etmiş gibi davranmak zorunda kaldılar. Kiliseye gitmek, vaftiz olmak gibi icbar edildikleri şeyleri yapmaya başladılar. Ancak gizliden gizliye namaz kıldılar, oruç tuttular ve kötü şeylerden uzak

⁷⁸ Ahmed b. Muhammed b. Bucuma’ el-Meğrâvî, Vehrân şehrinin müftüsü ve âlimi idi. Fıkıh yanında Arap dili ve edebiyatı, hesap, matematik ve felek ilimlerinde temayüz etmişti. 1504 yılında vefat etmiştir. Bkz. Yahya Bu Aziz, *A’lâmu’l-fikr ve’s-sekâfe fi’l-Cezâir el-Mecrûse*, Beyrut 1995, I, 208-209.

⁷⁹ Söz konusu fetva Vatikan’ın kütüphanesinde 2-4 varakları arasında 171 numara altında mevcuttur, (Barginao Arabo). Ali Kettânî bu fetvanın tamamını “*İnbiâsu’l-İslâm fi’l-Endelüs*” adlı kitabında neşretmiştir. B.k.z. Ali Kettânî, *a.g.e.*, s. 86-88.

⁸⁰ *a.g.e.*, s. 86-88.

durdular. Her ne kadar çocuklarını vaftiz etseler de gizlice onlara İslâm eğitimi verdiler. Bu alışılmadık duruma uyum sağlamak için ellerinden gelen gayreti gösterdiler.⁸¹

2. Endülüs'teki Trajedi Karşısında İslâm Ülkelerindeki Yöneticilerin Tepkisi

a. Merînî ve Vattâsî Sultanları'nın Tepkisi

Endülüs müslümanları zulme uğradıkları zaman her defasında Mağrib'deki Kuzey Afrika Sultanlarından yardım istemişlerdi. Endülüs'teki son İslâm hanedânı Benî Ahmer döneminde ise özellikle Murâbıtlar ve Muvahhidler'in yolunda ilerleyen ve ne zaman Endülüs'teki müslümanların başı sıkışsa onlara yardıma koşan Merînî sultanlarından yardım talep etmişlerdi.

Meselâ Merînî Sultanı Ebû Yusuf el-Mansûr (657-685/1258-1286) oradaki müslümanlara yardım etmek için dört defa Endülüs'e geçmiştir. Komutasındaki ordu Tuleytula ve Kurtuba'ya, hatta Endülüs'te İslâmın ulaştığı son noktaya çok yakın olan Madrid'e kadar ulaşmıştı. Böylece o, Kastilya karşısında zor durumda kalan Gırnata hükümdarını bu sıkıntıdan kurtarmıştı.⁸²

Ancak Merîniler, Endülüs'ü korumak için gösterdikleri çabalara rağmen, "Erek" savaşında Muvahhidler'in ve "Zellâka" savaşında Murâbıtlar'ın sağladığı gibi ezici bir üstünlük sağlayamamıştır. Nedeni ise, Fâs'ta hüküm süren Merîniler'in sadece kendi ülkelerinin imkânlarıyla savaşmalarıdır. Oysa Muvahhid ve Murâbıtlar Kuzey Afrika'nın tamamına hâkim oldukları için bütün batı Arap dünyasının imkânlarıyla savaşmışlardı.

Bununla birlikte Merînî Devleti, bir yandan içerideki iktidar kavgaları, diğer yandan da komşularının saldırılarıyla çalkalanmaya başlamadan önce, Endülüs'ün korunmasında aktif rol oynamıştır. Bu dönemde Fâs çok zor ekonomik şartlar içine düşmüştü. Dolayısıyla maddî imkânsızlıklar, artık Merîniler'in ve onların devamı mahiyetini taşıyan varisleri Vattâsiler'in Endülüs'ü kurtarma çabalarını sonuçsuz bırakmıştır. Hatta söz konusu durum onları, kendi sahillerini dahi İspanyol ve Portekiz işgalinden korumaktan aciz duruma düşürmüştür.

⁸¹ Salâh Fadl, *a.g.e.*, s. 25.

⁸² Güneymî, *Mevsûatu tarihî'l-Mağrib*, Kahire 1994, III, 232; Matvî, s. 244-245.

XVI. yy.da Kuzey Afrika'yı gezen ve o dönem de Mağrib-i Aksâ'nın (Fâs) içinde bulunduğu şartlara muttali olan Mısırlı gezgin tarihçi Abdulbâsî b. Halil şöyle demektedir:

“...Fâs'ta, önemli olaylar, savaşlar, fitneler ve karışıklıklar yüzünden büyük bir dejenerasyon meydana geldi. Ülke harap, insanlar helâk oldu. O dönemde Frenkler karşı sahilde Tanca, Asîlâ vb. bir çok şehri ele geçirdi. Bu bölgede karışıklıklar uzun süre devam etti. Hatta günümüzde de devam etmektedir...”⁸³

Endülüs'teki İslâm şehirleri İspanyol saldırıları karşısında peş peşe düşmeye başlayınca Endülüs halkı, Mağrib'teki hükümdarlardan yardım talebi için mektup üstüne mektup göndermişlerdi.⁸⁴ Ancak onlar, Endülüs müslümanlarına ciddi bir yardım göndermekten aciz idiler. Nitekim Gırnata'daki trajediye şahit olan Endülüslü adı bilinmeyen bir tarihçi şunları söylemektedir:

“Denizin karşı tarafında, yani Mağrib'de bulunan müslüman kardeşlerimizden yardım talep ettik. Ancak onlardan hiç kimse gelmedi. Ne zafere bir umut kaldı ne de yardıma. Çünkü düşmanımız bize gâlip geldi ve şehrimize yerleşti. Onların gücü artıyor, bizim gücümüz ise azalıyor. Onlara ülkenin diğer bölgelerinden yardım geliyor, bize ise bir yardım eli dâhi uzatan yok....”⁸⁵

b. Tunus Hafsî Sultanları'nın Tepkisi

Endülüs halkı Fâs Sultanlarından yardım talep ettikleri gibi Tunus Hafsî Sultanlarına da başvurmuşlardı. Özellikle Fâs sultanlarından ilgi görmedikleri zaman Hafsîler'e yöneliyorlardı. Nitekim Belensiye şehri düştüğünde şehir halkı Hafsî Sultanı Ebû Zekeriya'ya (625-647/1228-1249) bir heyet gönderip yardım talep etmişlerdi. Heyetin başkanı olarak seçtikleri şairleri İbnu'l-Ebbâr el-Kudâî, Ebû Zekeriya'nın huzuruna çıkınca şu şekilde başlayan meşhur kasidesini okumuştur:

⁸³ Abdulbâsî b. Halîl el-Hanefî, *ez-Zehru'l-bâsim*, yy. ts. s. 55-56.

⁸⁴ Mağrib Sultanları'nın harekete geçmesi için İbnu'l-Hafîb'in kaleme aldığı mektuplar için bkz. el-Makkarî, *Nefhu't-tîb*, IV, 411, 415, 424, 388, 444, 445, 529.

⁸⁵ *Nebzetu'l-asr*, s. 39.

Süvarilerinle, Allah'ın süvarileriyle, Endülüs'e yetiş

*Çünkü Endülüs'ün kurtuluş yolları kapandı*⁸⁶

Endülüs şehirlerinden Belensiye halkı gibi İşbiliye ve Meriyye halkı da Ebû Zekeriya'ya biat edip ondan yardım istemiştir.⁸⁷ Ne var ki, onun Endülüs halkının yardım talebi karşısında izlediği politika, onların derdine bir çare olamamıştır. Çünkü Ebû Zekeriya Endülüs'ü kurtaracak derecede bir güce sahip değildi. Bu yüzden o, sadece silah, erzak ve eşya yüklü bir donanma gönderebildi. Ancak bu yardım, ne Belensiye'de mahsur kalan insanlara ne de İşbiliye halkına ulaştı. Ebû Zekeriya'nın İşbiliye'ye gönderdiği yardım düşman tarafından ele geçirilmişti. Düşman daha sonra İşbiliye'yi de ele geçirdi.⁸⁸

Müracaat ettiğimiz kaynaklarda Gırnata'nın muhasarası sırasında ve düşman tarafından işgal edilmesinden sonra Endülüs halkının Benî Hafs yöneticilerinden yardım istediklerine dâir bir bilgiye rastlamadık. Kanaatimize göre bunun nedeni, Hafsî Devleti'nin son günlerini yaşıyor olmasıdır. Bu yüzden yöneticileri Endülüs'teki müslümanları desteklemek için ciddi bir gayret içine girecek güçte değildi. Özellikle de Tunus sahillerinin bu sırada İspanyol işgaline maruz kaldığını göz önüne alırsak bu durum daha iyi anlaşılır. Bu konuya ileride tekrar değineceğiz.

c. Abdülvâdî Sultanları'nın Tepkisi

Gırnata müslümanlarının şehrin kuşatılması ve düşmesi esnasında Abdülvâdî sultanlarından yardım istedikleri ile ilgili de herhangi bir bilgiye rastlayamadık. Çünkü bu dönemde, Hafsî Devleti gibi, Abdülvâdî Devleti de son günlerini yaşıyor, kendi sınırlarındaki bölgeleri bile zapt edemiyor ve sahillerini İspanyol işgaline karşı koruyamıyordu. Bu nedenle Endülüs müslümanlarına yardım etmesi düşünülemezdi. Bu konu çalışmamızın 'Abdülvâdî Devleti'nin Yıkılışı' başlıklı bölümünde ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

⁸⁶ Kasidenin tamamı için bkz. el-Makkarî, *Nefhu't-tîb*, IV, 457-460; a.mlf., *Ezhâru'r-riyâd*, III, 207-208.

⁸⁷ İbn Haldun, *Kitabü'l-iber ve divanü'l-mübtedei ve'l-haber fi eyyami'l-Arab ve'l-Acem ve'l-Berber ve men asarahum min zevi's-sultânî'l-ekber*, Beyrut 1956, VI, 613-616.

⁸⁸ a.g.e., II, 604.

d. Memlûk Sultanlar'ının Tepkisi

XV. yy.ın sonlarında Gırnatalı müslümanlar Mısır Memlûk Sultanı Kayıtbay'a (1468-1496) bir heyet göndererek kendilerini hıristiyan kralların zulmünden kurtarması için yardım talep etmişlerdi.⁸⁹ Ancak Kayıtbay, Papa ve bu zulmü yapan Avrupalı krallara elçiler göndermekten başka bir şey yapamadı. Elçiler gittikleri ülkelere onun şu mesajını iletiyorlardı:

“Memlûk ülkesi sınırları içinde bulunan hıristiyanlar her türlü hakka sahip bir şekilde refah içinde yaşamaktadırlar. Oysa İspanya'daki müslüman kardeşlerimiz türlü türlü zulümlere maruz kalmaktadırlar. Bu durum devam ederse misilleme politikası izlenecektir. Yani İspanyol yöneticiler Endülüs'teki müslümanlara zulüm yapmaktan vazgeçmezlerse Memlûk ülkesindeki hıristiyanlar da cezalandırılacaklardır. Dolayısıyla onlara yapılmakta olan baskı ve zulüme son verilmeli ve onlardan alınan mülkler iade edilmelidir.”⁹⁰

Ancak Kral Ferdinand ile Kraliçe İsabella, Memlûk Sultanı Kayıtbay'ın, istek ve tehditlerine aldırmadılar. Uygulamaya koydukları planı devam ettirdiler. Endülüs'ün kilit noktalarını birer birer aldılar. Diğer yandan Memlûk Sultanı'na bir mektup göndererek kendisinden yardım isteyen müslümanların bahsettiği zulmün söz konusu olmadığını bildirerek, onu yanıltma yoluna gittiler. Ona şöyle diyorlardı:

“Biz müslüman ve hıristiyan tebaamız arasında fark gözetmeyiz. Ancak, ata yurdumuzun yabancıların eline geçmesine de tahammül edemeyiz. Eğer müslümanlar bizim yönetimimizi kabul eder ve itaatkâr bir şekilde yaşarlarsa, diğer insanlar bizden hangi muameleyi görüyorsa onlar da aynısını görürler...”⁹¹

Tarihçiler, Kayıtbay'ın bu mektubu nasıl karşıladığı ve ne şekilde cevap verdiği hakkında herhangi bir bilgi aktarmamışlardır. Yine onun, Mısır ve Suriye'de yaşayan

⁸⁹ Makkarî, a.g.e., II, 702.

⁹⁰ bkz. İbn İyâs, *Bedâiu'z-zühûr fî vakâin'd-dühûr*, II, 246; Abdülcélil et-Temîmî, “Risâle min müslimî Gırnata ilâ Süleyman el-Kanunî fî sene 1551” *el-Mecelletü't-Tarihîyye el-Mağribîyye*, Sayı 3, Tunus 1975, s. 37-46.

⁹¹ Muhammed Abdullah İnân, *Nihayetu'l-Endelûs ve tarihu'l-Arab el-Mütenassırîn*, Kahire 1949, s. 169.

hristiyanlara belirttiği misillimeyi uygulayıp uygulamadığına dair de herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.⁹²

Görünen o ki, Sultan Kayıtbay Endülüs müslümanlarına yardım edememiştir. Çünkü bir yandan kuzey sınırlarına defalarca akın düzenleyen Osmanlı Padişahı II. Beyazıt ile uğraşıyor, diğer yandan da, içeride değişik bölgelerde çıkan isyanlarla meşgul oluyordu.⁹³ Bu yüzden Mısırlılar diplomatik girişimlerin ötesine geçememiş ve Endülüs'ü kaderiyle baş başa bırakmışlardı.

Endülüslüler Mısır ve Şam'a hükmeden Memlük Sultanı Eşref Kansu Gavri'den de defalarca yardım talebinde bulunmuşlardır. Ondan Katolik Kral Ferdinand ile yine Katolik olan Kraliçe İsabella nezdinde girişimlerde bulunup barış andlaşmasına saygılı davranmalarını ve kendilerine yapılan zulümleri durdurmalarını sağlamasını istemişlerdir. Bunun üzerine Kansu Gavri, Ferdinand ile İsabella'ya bir heyet gönderdi. Onlara, müslümanlarla varmış oldukları mutabakata sadık kalmadıkları takdirde kendisinin de Mısır'da yaşayan hristiyanları İslâm'ı kabul etmeye zorlayacağı mesajını ilettiler. Buna mukabil Ferdinand ile İsabella ona bir elçi göndererek müslümanlara karşı iyi davrandıklarına ve İspanyollar'a hangi haklar tanınmışsa onlara da aynısının tanındığına onu ikna etmeye çalıştılar.⁹⁴ Böylece Endülüs'teki müslümanların Memlük Sultanı Kansu Gavri'den yardım beklentileri sonuçsuz kaldı.

e. Osmanlı Padişahlarının Tepkisi

Gırnata halkı 1477 yılının ortalarında, yani şehirlerinin düşman eline geçmesinden on dört yıl önce İstanbul'a bir heyet gönderdiler. Heyet, Endülüs müslümanlarının kötüye giden durumu konusunda Fatih Sultan Mehmed'e bilgi verdi ve müslümanları kurtarması için yardımını istedi. Ancak onların bu talebine Fatih'in karşılık vermesi imkânsızdı. Zira o, başka bir sorunla uğraşmaktaydı. Papalığın tertip ettiği, Cenevizliler'in, Napolililer'in, Macarlar'ın, Transilvanyalılar'ın, Rodos Şövalyeleri'nin ve Osmanlılara karşı düşmanlık

⁹² İnân, *a.g.e.*, s. 169.

⁹³ İnân, *a.g.e.*, s. 169.

⁹⁴ İnân, *a.g.e.*, s. 233.

besleyen bazı ileri gelen Alman prenslerinin katıldığı haçlı seferine karşı koymak durumundaydı.⁹⁵

Endülüs müslümanları Fatih'in vefâtından sonra onun yerine tahta geçen oğlu II. Beyazıt'tan bir kez daha yardım talep ettiler. Ona şair Ebû'l-Bekâ Sâlih b. Şerîf er-Rondî aracılığıyla bir mektup gönderdiler. er-Rondî, aşağıda ilk beyti yer alan meşhur Endülüs'e mersiye kasidesini onun huzurunda okudu ve bu talebi dile getirdi:

لكل شيء إذا ما تم نقصان فلا يغرب طيب العيش إنسان

Hengâm-ı tamamında gelir her şeye noksan;

*Ömründeki hoşluklara aldanmasın insan.*⁹⁶

Ne var ki, bu sırada dâhilî ve hâricî bir çok sorunla meşgul olması Sultan Beyazıt'ın Endülüs müslümanlarına yardım etmesine engel oldu. İçeride kardeşi Cem Sultan'la mücadelesi (1481-1495), dışarıda, 1485-1491 yılları arasında, Çukurova'da Memlükler'le, batıda da Transilvanya, Macaristan ve Venedikliler'le savaşması bu sorunların başında geliyordu. Bir de Vatikan tarafından organize edilen ve Venedikler, Macarlar ve Fransızlar'ın katıldığı haçlı ittifakıyla mücadele etmek durumundaydı. Hatta onlarla yapılan savaşta Osmanlılar bazı topraklardan çekilmek zorunda kalmıştı.⁹⁷

Devletin içinde bulunduğu zor şartlara rağmen Sultan II. Beyazıt'ın Endülüs müslümanlarına yardımcı olmayı çok istediği ve elinden gelen yardımı yapmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Bir yandan Papaya elçi göndererek, Kastilya Kralı'nın Gırnata'daki müslümanları kuşatmaya ve onlara karşı baskı kurmaya devam etmesi durumunda kendisinin de İstanbul'da ve diğer Osmanlı topraklarında bulunan hristiyanlara karşı aynı muameleyi yapacağı tehdidinde bulunurken,⁹⁸ bir yandan da 1486 yılında İspanya

⁹⁵ Bkz. et-Temîmî, *a.g.e.*, s. 37-46; Fatih döneminde Osmanlılar'a karşı oluşturulan Haçlı ittifakı için bkz. Mehmet Özdemir, *Endülüs Müslümanları*, Ankara 1994, s. 219.

⁹⁶ Mektubun metni için bkz. Makkarî, *Ezhâru'r-riyâz*, I, 108-109. Bu mektubun orijinali günümüze ulaşmıştır. Halen Cezâyir Millî Kütüphanesinde 1620 numarada muhafâza edilmektedir. (Risale Ehli'l-Cezira Ba'de İstîlâi'l-Kefera Alâ Cemîha li's-Sultân Bâyezid) başlıklı mektubun metni için bkz. EK. belge no 1

⁹⁷ II. Beyazıt'ın karşılaştığı iç karışıklıklar hakkında daha geniş bilgi için bkz. Nişancı Mehmet Paşa, *Nişancı Tarihi*, s. 187-190; Feridun Bey, *Mecmuatu Münşeat*, I, 290-292; Muhammed el-Bekrî es-Sıddîkî, *el-Minahû'r-Rahmâniyye fi'd-devleti'l-Osmâniyye*, nşr. Leyla Sabbağ, Dimaşk 1995, s. 55-56.

⁹⁸ Ziya Paşa, *Endülüs Tarihi*, İstanbul 1276, III, 357-358.

sahillerine Kemal Reis kumandasında bir donanma göndermiştir. İspanya sahillerine çıkarmalar yapan Kemal Reis, ayrıca müslüman ve yahudilerden oluşan ilk muhacirleri Türkiye'ye taşımıştır.⁹⁹

Özetleyecek olursak, Osmanlı Devleti iç ve dış sorunlar yüzünden gerek Fatih gerekse II. Beyazıt döneminde Endülüs müslümanlarına çok fazla bir yardımda bulunamamıştır. Tehditler ve Kemal Reis'in İspanyol sahillerine düzenlediği akınlar da İspanyol yöneticileri fazla etkilememiştir.

3. Gırnata'nın Düşüşünün Cezâyir Üzerinde Etkileri

02/01/1492 tarihinde Gırnata'nın düşmesi, sadece Endülüs'teki İslami varlığı üzerinde değil, aksine tüm Kuzey Afrika devletlerinin, özellikle de Cezâyir'in siyasi geleceği üzerinde son derece etkili olmuştur. Gırnata'nın düşmesi hristiyan İspanya tarihinin başlangıcı olarak kabul edildiği gibi, Modern Cezâyir'in doğuşuna da bir bakıma zemin hazırlamıştır. Bu kanaati bizde bu olayın doğurduğu neticeler oluşturmaktadır.

Gırnata'nın düşmesinin Cezâyir üzerindeki etkilerini şu şekilde özetleyebiliriz:

1- Kilisenin yardım ve teşvikiyle İspanyollar'ın müslümanları hristiyanlaştırma çabaları ile İslam varlığını yok etmeye yönelik çalışmaları ve Endülüs müslümanlarının zulüm ve baskı altında kalması, çok sayıda müslümanın Endülüs'ü terk edip Kuzey Afrika şehirlerine, özellikle de Cezâyir'e hicret etmelerine neden olmuştur. Çünkü Cezâyir'in o an içinde bulunduğu durum buna çok müsaitti. Diğer bölgelerse böyle değildi. Meselâ Tunus, Hafsîler'in son dönemini yaşıyordu. Dolayısıyla içinde bulunduğu şartlar muhacir gruplar için uygun değildi. Tunus ancak Osmanlılar'a geçtikten sonra muhacirler için elverişli hale gelmiştir. Fâs'a ise, Endülüs'le olan tarihî bağlarına, akrabalık ilişkilerine ve coğrafi yakınlığa rağmen, Cezâyir kadar muhacir akını gerçekleşmemiştir.

⁹⁹ İvanov, *el-Fethu'l-Osmâni*, s. 95-96; Süleyman Nutki, *Muharebât-ı Bahriyye-i Osmâniyye*, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, İstanbul, 1891, s. 19-23; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1988, II, 200. Anlaşıldığına göre Endülüslüler, andlaşma maddeleri ihlal edilmeye başlanınca adını bilmediğimiz bir şair aracılığıyla II. Beyazıt'a bir mektup göndererek ondan yardım istemişler. Şair 103 beyitten oluşan kasidesini Sultan'ın huzurunda okumuştur. Kasidenin baş tarafı şöyledir: "Endülüs'te, batıda gurbet diyarında kalan kölelerden size selam olsun!" Oryantalist James T. Monro söz konusu kasideyi "Sukût-u Gırnata" adıyla küçük bir kitapçık olarak neşretmiştir. Bu eser, Muhammed eş-Şerkâvî tarafından bazı notlar ilâve edilerek Arapçaya tercüme edilmiştir.

Çok sayıda Endülüslü muhacir Tenes, Bicâye, Cezâyir ve Vehrân gibi Cezâyir'in sahil kentlerinin yanı sıra, Msile ve Telemsân gibi iç bölgelerde kalan şehirlere yerleşmiştir.¹⁰⁰ Aynı zamanda Endülüs'ten gelen hicret dalgası Endülüs havası taşıyan yeni şehirlerin kurulmasına neden olmuştur. Bicâye kenti bunlardan biridir. Bu şehri Endülüslüler yeniden imar etmiş ve çok sayıda ulema buraya hicret etmiştir. Buleyda ve Kuley'a da öyledir. Bu bölgelerin topraklarını Barbaros Hayreddin Paşa Endülüslü muhacirlere tımar arazisi olarak dağıtmıştır. Endülüslüler, nüfusun çoğunluğunu oluşturdıkları bölgelerde, özellikle de Cezâyir, Buleyda, Delles, Medea, Kosantîne ve Telemsân gibi şehirlerde Endülüs tarzı hayat anlayışını yaygınlaştırmışlardır.

Böylece Endülüslülerin Kuzey Afrika'ya, özellikle de Cezâyir'e yerleşmeleri nüfus haritasında önemli değişikliklere neden olmuştur. Ayrıca bu şehirler, kentleşme ve ilmî ilerleme konusunda diğer şehirlere fark atmıştır.¹⁰¹ Endülüslüler'in yerleştiği kimi şehirlerde nüfus kat kat artmış, hatta, Cezâyir, Telemsân, Müstağanim, Arziyu, Delles ve Cîcel gibi şehirlerde nüfus yapısı Endülüslüler'in lehine değişmiştir.¹⁰² Şerşâl kentinde ise Endülüslülere ait ev sayısı 1200'e ulaşmıştır.¹⁰³ Hatta Cezâyir şehrinin etrafındaki ovalar Endülüs bölgelerine dönüşmüştü.¹⁰⁴

2- Kuzey Afrika devletlerine bağlı sahil şehirlerinin İspanyollar ve Portekizliler tarafından işgal edilmesi. İspanya ve Portekiz, kendilerinden intikam almak isteyen ve bu amaçla Kuzey Afrika sahillerindeki şehirleri bir üs olarak kullanan Endülüslüler'in geri dönüş planlarını sonuçsuz bırakmak için bu bölgeleri işgale girişti. Bu nedenle Kuzey Afrika sahillerinde müslümanlarla İspanyollar arasındaki çatışmalar şiddetlendi. Bu durum çok sayıda Osmanlı denizcisinin müslüman kardeşlerine yardım için bölgeye akın etmelerine neden oldu. Böylece denizlerde cihad, ya da kimi araştırmacıların ifadesiyle korsanlık savaşları başladı. Endülüslüler İspanya sahilleri hakkında Osmanlı levantlerine çok önemli bilgiler aktarıyor ve İspanyollar'ın bu bölgelerdeki zayıf noktalarını onlara haber veriyorlardı. Aynı zamanda kendileri de, onları yurtlarından çıkaran İspanyollar'dan intikam almak ve geride kalan kardeşlerini kurtarıp onları İspanya sahillerinden Kuzey

¹⁰⁰ Makkârî, *Nefhu't-tîb*, II, 217.

¹⁰¹ Bkz. Saiduni, s.136

¹⁰² a.g.e., s.136

¹⁰³ *Gazavât*, s.80

¹⁰⁴ Makkârî, *Nefhu't-tîb*, VI, 280.

Afrika sahillerine taşımak için akınlar düzenliyorlardı.¹⁰⁵ Oruç Reis ve Barbaros Hayreddin Paşa 1518-1528 yılları arasında İspanyol sahillerine otuz üç kez baskında bulunmuşlar ve bu zaman zarfı içinde 70 000 (yetmiş bin) Endülüslü müslümanı Cezâyir'e getirmişlerdi.¹⁰⁶

3- Endülüslüler Cezâyir'deki Türk hâkimiyetini kuvvetlendirmişlerdir. Endülüslüler Türkler'in bu bölgedeki ilk müttefiki olmuşlardır. Hem İspanyollar'a karşı mücadelede, hem de mahallî liderlerin Cezâyir'deki Osmanlı varlığına karşı başlattıkları isyanların bastırılmasında onların yanında yer almıştır. Bu bölüm içerisinde bu konu detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

4- Endülüslülerin yerleştiği şehirlerde mimarî, ilmî, ziraî ve iktisâdî canlılık yaşanmıştır. Endülüs'ten gelen muhacirler Mettîce bölgesindeki geniş alanlar ile Annâbe, Vehrân, Telemsân, Şerşâl ve sahil bölgelerindeki yaylaları tarıma elverişli hale getirmişlerdi.¹⁰⁷

Sanayi sahasında ise Endülüslüler, demircilik, terzilik ve marangozluk gibi maharete dayalı alanlarda bir çok fabrika açmışlardı. Tıpkı çömlekçilik, dericilik ve ipekçilik sahasında olduğu gibi. Cezâyir'in Kuley'a ve Şerşâl kentlerinde yaşayan Endülüslüler'in dokuduğu ipek pek ünlü hale gelmişti.¹⁰⁸ Ayrıca bu şehirler barut sanayii ve gemi yapımında çok ileri bir düzeyde idiler.¹⁰⁹

D. FÂS

1. Siyasî Durum

Fâs'daki siyasî durum, Kuzey Afrika'nın diğer bölgelerinden farklı değildi. Yani orası da, tarihinin en zor şartlarını yaşıyordu. Bütün bunların nedeni, Merînîler'in devamı

¹⁰⁵ Lothrop Stodard, *Hâdiru'l-âlemi'l-İslâmî* (trc. Âdil Nuveyhid), Beyrut 1974, I, 23.

¹⁰⁶ *Gazavât-ı Arruc ve Hayreddin* (nşr. Nuriddin Abdulkadir), Cezâyir 1934, s. 48-82; Diego de Haëdo, "Histoîr des Rois d' Alger," Tradüction: Henri delmas de Grammaont, *Revaue Africaine*, Alger, 1881, s. 38.

¹⁰⁷ Devoulex, "la Bettie de Andalous," *Revue Africaine annee*: 16, 1872, 340-342.

¹⁰⁸ Haëdo, "Topographie et Historie general de l'Alger," tra. Monnerean et Berbugger, *Revue Africaine*, 1870, s. 495

¹⁰⁹ Ebû Ali Hasan b. Muhammed el-Vezzân, *Vasfu İfrikîya*, nşr. Abdurrahman Hamide. Riyad, 1979

sayılan Vattâsîler'in sadece Fâs şehri ve civarında kontrolü sağlayabilmeleri, diğer bir ifadeyle Merînî ülkesini yönetimleri altında birleştirememeleriydi. Devletin otoritesi iç bölgelerde zayıflamış, dağlık bölgeler ve güneyin uç kesimlerinde ise tamamen kaybolmuştu.¹¹⁰ Neticede ülke, birbiriyle çekişen ve sözde merkezî idareye bağlı olmalarına rağmen hakikatte ondan tamamen ayrılmış olan, mahallî meclisler, din alimleri veya kabile şeyhlerinin yönetimindeki küçük emirliklere bölünmüştü.¹¹¹ Bunların da aralarında sürekli savaş yapıyordu.

Merkezî otoritenin gücünü iyice yitirmesi ve güvenin ortadan kalkması, ticaret erbabını mahallî yöneticilere vergi ödemek zorunda bırakmıştı. Böylece onlar, bu yöneticilere bağlı bölgelerde ticarî seyahatler yapabiliyor ve mallarına pazar bulabiliyorlardı.¹¹² Ancak geride bir de eşkıya tehlikesi vardı. Bunlar hiç kimseden korkmadan insanları öldürüyor ve herkesin mallarını gasp edebiliyorlardı.¹¹³

İç savaşlar ve ülkede emniyet ve asayişin kaybolması, bölge halkının hayat standardını yükseltecek her türlü ticarî ve zirâî faaliyetin imkânsız hale gelmesine neden olmuştu. Bu yüzden halkın, daha güvenli, ticarî ve zirâî faaliyetler için daha elverişli bölgelere hicret etmesi sonucu bütün şehirler büyük ölçüde boşalmış ve viraneye dönüşmekle karşı karşıya kalmıştı.¹¹⁴

Fâs'ta hüküm süren Vattâsîler'in giderek daha da zayıflaması ve ülkenin mahallî hâkimler arasında bölünmesi, İspanya ve Portekiz'e, âdeta Kuzey Afrika'nın batı sahillerindeki şehirleri işgal için davetiye çıkardı¹¹⁵. Ayrıca mevcut durum, İspanya ve Portekiz'in, hem siyasî, hem ekonomik hem de dinî hedeflerini gerçekleştirmek için iç bölgelere de sızmalarına zemin hazırladı. Bu konuyu, İspanya'nın genel olarak Kuzey Afrika sahillerini işgalinden, özel olarak da Cezâyir'i işgalinden bahsederken detaylı bir şekilde ele alacağız.

¹¹⁰ Vezzân, s. 193.

¹¹¹ Meselâ hiçbir yöneticiye boyun eğmeyen Güney Fâs'daki Dadas Dağları ve Sağme bölgeleri hakkında Vezzân'ın anlattıklarına bkz. Vezzân, s. 193, 195-196.

¹¹² a.g.e., s. 193.

¹¹³ a.g.e., s. 1195-196.

¹¹⁴ el-Kasru'l-Kebîr halkının ve Cebel-i Ancera'da yaşayan insanların yurtlarını terk etmek zorunda kalışları için bkz. Vezzân, s. 223-224.

¹¹⁵ Portekizliler'in Âsfi halkı arasında çıkan ihtilaflardan nasıl yararlandığı, taraflardan birini kullanarak ve neticede kullandığı tarafın liderini söz konusu şehre hâkim olarak tayin ettiği konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Vezzân, s. 259-261.

Fâs'daki bu durumu değerlendiren İspanya 1497 yılında Mîfle, 1504 yılında Ğasâsina ve 1508 yılında Hacer Bâdîs şehirlerini işgal etti. Bu şehirlerin hepsi Akdeniz sahillerinde yer alıyordu. 1415'de Sebte'yi, 1458'de el-Kasru'l-Kebîr'i, 1471'de Tanca ve Asîle'yi işgal etmiş olan Portekizliler Atlas okyanusu sahillerindeki şehirlerden Makzân'ı 1502, Ağâdîr'i 1505, Âsfi'yi 1508 ve Âzemîmûr'u 1513 yılında işgal etti. Bahsi geçen bu şehirlerin tamamı, İspanya ile Fâs arasında bulunan Cebel-i Tarık boğazının Fâs sahillerinde yer alıyordu.

Fâs üzerindeki düşman tehlikesinin artması, Vattâsîler'in ülkeyi korumada yetersiz kalmaları ve devletin, otoritesini ülkenin her tarafında hissettirememesi, ulema, şeyh ve diğer ileri gelenlerin oluşturduğu kesimler ve mahallî yöneticileri cihad bayrağı açmak ve insanları bu uğurda mücadeleye sevk etmek için harekete geçirdi. Bunlar ilk olarak esirleri kurtarmak ve din eğitime yönelik zaviyeler kurmak için para toplamaya başladılar. Aynı zamanda ihtilafa düşenler arasında hakemlik rolünü de üstlendiler. Böylece kendi otoriteleri altındaki bölgelerde emniyeti sağladılar.¹¹⁶

Dinî ve mahallî güçler yaptıkları olumlu işlere rağmen, merkezî otoriteyi kuvvetlendirmek yerine ülkenin değişik bölgelerinde bağımsız beylikler kurmaya başladılar.¹¹⁷ Böylece her bölge kendi rotasını kendisi çizerek oldu. Fâs'taki merkezî idareye artık itaat etmiyorlardı. Bu mahallî güçlerden sahil bölgelerinde bulunanlar, her zaman İspanyol ve Portekiz saldırısıyla karşı karşıya idi. Bu durumda onlar saldırılara karşı kendilerini mahallî imkânlarıyla savunuyorlardı.¹¹⁸ Bu sırada Titvân şehrinde İspanyol işgaline karşı sürdürülen direniş hareketinin liderliğini Endülüsli muhacirler yapıyorlardı.¹¹⁹ Bulundukları bölgelerde işgale karşı koyacak güçte olmayan kabileler ise işgalcilerin hâkimiyetini kabul etmek zorunda kalmış ve işgalcilere bağlılıklarını gösteren

¹¹⁶ İbn Asker el-Mağribî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Hüseyin, *Devhatü'n-nâşir li-mehâsin men kane bi'l-Mağrib min meşâyihiri'l-karni'l-âşir*, Fâs 1307, s. 24.

¹¹⁷ Abdülfettah Mukallid Guneymî, *Mevsûatu Târihi'l-Mağribi'l-Arabî*, Kahire 1994, III, 24-28.

¹¹⁸ el-Kâdî Muhammed el-Kürrâsî, "Arûsetu'l-mesâil limâ Benî Vattâs mine'l-vesâil" adlı manzumesinde sahil bölgelerindeki şehirlerde yaşayan halkın İspanyol ve Portekiz işgaline karşı direnişlerinden bahsetmiştir. Bkz. Muhammed Dâvûd, *Tarihü Titvân*, Fâs 1959, I, 144-155.

¹¹⁹ Dâvûd, I, s. 85.

sözleşmeler imzalamışlardı. Canlarını kurtarmak ve ticarî faaliyetlerini güven altına almak için bu yola baş vurmuşlardı.¹²⁰

İspanyol ve Portekiz saldırılarına karşı büyük rol oynayan dinî-siyasî güçlerin başında, 1510 yılında bu ülkelere karşı başlatılan cihad hareketinde Güney Fâs'daki Sûs kabilelerinin desteğini sağlayan Sa'diye hanedanı geliyordu. Sa'diler, bu mücadelelerini güçlerini kaybetmiş olan Vattâsîler'e karşı da sürdürdüler. Sonunda Vattâsîler'i ortadan kaldırarak Fâs'da Sa'diler Devletini kurdular.¹²¹

2. Ekonomik Durum

XVI. yüzyılda Kuzey Afrika'daki devletlerin içinde bulunduğu siyasî şartların benzerliği doğal olarak bu bölgelerde yaşayan insanların sosyo-ekonomik durumlarında bir benzerliği de beraberinde getirmişti. Osmanlılar'ın Cezâyir'e girdiği yıllarda bölgeye bir seyahat yapan Hasan Vezzân'ın izlenimleri, bu bölgedeki durumu özetleme imkânı vermektedir. Diğer kaynaklar da hülâsa olmakla birlikte hemen hemen aynı bilgileri nakletmektedir.

Kaynaklarda verilen bilgilere göre, siyasî istikrarsızlık, karışıklıklar, iç savaş ve İspanyol ve Portekiz işgali, Fâs'ın sosyo-ekonomik şartları üzerinde son derece olumsuz bir etki yapmıştır. Avrupa devletleri ile Büyük Sahra ve Batı Afrika arasında önemli bir ticaret merkezi olan Fâs, bu asırda önemini yitirmiştir. Çünkü, Ümit Burnu'nun keşfi ile birlikte, ticaretle meşgul olan devletler için yeni bir güzergah açılmıştı. İspanyalı ve Portekizli tüccarlar Fâslı tüccarların aracılığına müracaat etmeden servetin ana kaynağına deniz yoluyla ulaşma imkânına kavuştular. Bu durum, İspanya ve Portekiz'in Kuzey Afrika sahilleri ile Atlas Okyanus'una bakan Fâs sahillerini işgale çalışmasının sebeplerini açıklar.¹²²

Aynı şekilde iç bölgelerde yer alan şehirlerde de ticaret, ziraat ve sanayi büyük bir durgunluk ve çöküş yaşıyordu. Bir yandan kabileler arası savaşlar, diğer yandan taht

¹²⁰ Meselâ Âsfi halkının Portekiz Kralı I. İmmanuel'e 1509 yılında gönderdikleri mektup için bkz. *el-Masâdiru'l-asliyye li't-târîhi'l-Mağrib*, el-Mecmûatu'l-ûlâ, Portekiz ts. I, 177. Yine aynı Krala Mâssa halkının 1510 yılında gönderdiği mektup için bkz. *a.g.e.*, I, 233.

¹²¹ Hüseyin Mu'nis, *el-Mağribü'l-kebîr*, Beyrut 1981, III, 23-33.

¹²² Abdulkarim Abdulkarim, *el-Mağrib fi ahdi'd-devleti's-Sa'diyye*, Rabat 1977, s. 1.

kavgaları yüzünden meydana gelen savaşlar bu durgunluk ve çöküşte etkili olmuştu. Otoritenin kaybolması ve merkezî idarenin zayıflaması, yol kesenler için uygun bir ortam oluşturuyordu. Bu yüzden eşkıyalar, tüccarlara, çiftçilere ve esnafa saldırıyorlar, mallarına el koyup kendilerini de öldürüyorlardı. Çaresiz kalan insanlar, arazilerini ve atölyelerini terk etmek zorunda kalıyorlardı. Ticareti daha güvenli yerlerde yapma fırsatı bulanlar oralara gidiyordu. Bunun neticesi olarak köyler ve kentler harabeye dönmüştü. Nitekim Vezzân şahit olduğu bu durumu eserinin bir çok yerinde kaleme almıştır.¹²³

Sahil kentlerinden bazıları ile Portekiz ve İspanya'nın işgal ettiği bölgelere yakın yerlerde bulunan birkaç kabilenin maddî durumları daha iyi idi. Söz konusu kabileler, işgal kuvvetlerine boyun eğmiş, onların himayesinde ticaret yapıyorlardı.¹²⁴ Bu bölgelerde ticaretin canlı olmasının bir nedeni de hem İspanyol ve Portekizli hem de diğer Avrupalı tüccarlarla devam eden ticarî ilişkilerdi. Vezzân'ın bildirdiğine göre Portekizli tüccarlar her yıl yüklü miktarda vergi ödeyerek Âzemmûr şehrine gelip balık satın alırlardı.¹²⁵ Çok sayıda yabancı tüccar Tefza ve Âyit-attâb şehirlerine gelip, İtalya ve İspanya pazarlarında satmak için elbise satın alırlardı.¹²⁶ Fâs'ın kuzey-batı sahil kentlerinden Selâ, bir çok Cenevizli tüccarın çok önemli ticarî anlaşmalara imza attığı bir merkezdi. Vattâsî yöneticileri, onlara büyük ilgi gösterirlerdi. Çünkü onların ticareti büyük bir gelir kaynağı idi. Fâs ve Selâ şehirlerinde bu tüccarlara ait depolar vardı.¹²⁷

Bu asırda Fâs halkının büyük çoğunluğu çölde yaşıyordu. Hayatlarına aşiret ve kabile sistemi hâkimdi. Şehirlerde veya diğer merkezlerde yerleşik hayat sürenlerin arasında da farklılıklar vardı. Fâs ve Titvân şehirleri nisbeten daha ileri bir medeniyet düzeyinde idi. Fâs şehri Merînîler döneminden itibaren başkentti. Titvân ise, anayurtlarından bu bölgelere göç eden Endülüslü muhacirler tarafından medenî bir şehre dönüştürülmüştü. Bu iki şehrin ardından hâlâ Murâbıtlar'ın ve Muvahhidler'in etkisini

¹²³ Meselâ bkz. Vezzân, s. 193-195, 323, 373.

¹²⁴ Portekizlerin Sebte ve el-Kasru's-Sağır şehirlerini işgal etmesinden sonra Portekizliler'le bu şehirlere yakın bölgelerde ikamet eden kabileler arasında ittifak hâsıl oldu. Buna göre, Portekiz askerlerinin bu iki şehre yakın bölgelere girebilmeleri ve buralarda askerî tatbikat yapmaları karşılığında bu kabilelere söz konusu şehirlerde özgürce ticaret yapma imkânı tanındı. Güneydeki kabilelerin Portekizli yöneticilere ticaretlerini güven içinde yapabilmek için gönderdikleri mektuplar için bkz. *el-Masâdiru'l-asliyye*, I, 177, 233.

¹²⁵ Vezzân, s. 167.

¹²⁶ *a.g.e.*, s. 184-191.

¹²⁷ *a.g.e.*, s. 214; ayrıca Vezzân'ın Cebel Benî Zekkâr şehri ile Bâdîs şehri hakkında söyledikleri için bkz. s. 322, 329.

taşıyan Marrâkeş geliyordu. Diğer şehirler genel bir durgunluk içinde idi. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi bu durum iç savaş ve yabancıların işgalinden kaynaklanmaktaydı.

Muasır kaynaklar, o dönemde Fâs halkının aynı zamanda ahlakî bir çöküntü yaşadığını anlatmaktadır. Meselâ 1555 yılında vefat eden Şeyh el-Hebtî¹²⁸ bir şiirinde insanlar arasında İslâm'dan uzaklaşmanın yaygınlaştığını, bid'atlerin çoğaldığını, içki içme oranının arttığını, muamelatta sahtekârlığın alıp-yürüdüğüne dile getirir. Onun bildirdiğine göre bu tür ahlakî bozulma sadece avam arasında değil, aynı zamanda ilim erbabı, tasavvuf ehli, ümerâ ve fukahâ arasında da yaygındı. Vezzân da seyahati sırasında şahit olduğu ahlakî ve toplumsal bozuklukları işaret etmiştir.¹²⁹

E. TUNUS VE LİBYA

1. Siyasî Durum

a. Tunus

Hafsîler Tunus şehrini başkent edindikten sonra^{*} XVI. yüzyılın başlarında doğuda Trâblusgarb'a, batıda ise Kosantîne'ye kadar olan bölgede hüküm sürmekte idiler. Ancak yine bu asır içinde hızlı bir gerileme ve çöküş içine girmişlerdi.

Demografik yapı bedevîlerin lehine değişmişti.¹³⁰ Öyle ki, bedevîler kendilerini Tunus'un gerçek sahibi olarak görüyorlardı. Bu yüzden devletin yönetimine müdahale

¹²⁸ Şeyh Ebû Abdillâh b. Muhammed et-Tancî el-Hebtî Mağrib'in büyük âlimlerinden biridir. Şâir, edebiyatçıdır. Titvân şehr'inde kadılık yapmıştır. 964/1555 senesinde vefat etmiştir. Bkz. Muhammed b. Ali b. Hüseyin b. Asker el Meğribî, *Devhatü'n-nâsir li mehâsin men kâne bi'l-Mağrib min meşâyihî'l-karni'l-âsir*, th. Muhammed Hacci, Rabat 1977, s. 20. el-Hebtî'nin bin beyitlik bir manzumesi vardır. Bu eserinde Mağrib'deki sosyal bozukluklara işaret etmiştir. bkz, Muhammed Davud, *Târih Titvân, Titvân*, Fâs 1959, I, s.144.

¹²⁹ Abdulkerim, *a.g.e.*, s. 20.

^{*} Tunus; Kosantîna, Bicăye ve Cezâyir şehirlerini ele geçiren ve Trâblus sahillerini kendisine bağlayan Ebû Zekeriya el-Hafsî ile en güçlü dönemini yaşamıştır. 1253 yılında kendisini müslümanların halifesi olarak ilân ettiği zaman Telemsân'daki Abdülvâdîler, Fâs'daki Merînîler ve Gırnata'daki Benî Ahmer Devleti ona bağlı olduklarını açıklamışlardır. Bütün bunlar son Abbâsî halifesi Mu'tasim Billâh'ın Moğollar tarafından öldürülmesi ve hilafet makamının boş kalmasından sonra olmuştur. Mısır'daki Memlûkler ile Mekke şerifleri de 1259 yılında onun hilafetini kabul etmişlerdi. Bkz. İbn Ebi Dînâr, Muhammed b. Ebi'l-Kâsım er-Rayânî el-Kayravânî, *el-Mû'nis fi ahbâri İfrîkyâ*, Tunus 1993, s. 155-156; Muhammed b. Muhammed İbn Serrâc el-Endelûsî, *el-Hulelû's-sündüsiyye fi ahbâri't-Tûnisîyye* (thk. Muhammed Habîb el-Heyle), Beyrut 1984, I, 140-146.

ediyorlardı. Tahta talip olanlar içinde kendi çıkarlarını kollayan ve kendi imtiyazlarını koruyan kimseleri destekliyorlardı.¹³¹ Hatta Hafsî hükümetleri onları kendi saflarına çekmek için onlara bir takım yardımlarda bulunmuşlardır.¹³² Neticede bedevîler, ayrıcalıklarını ellerinden almaya çalışan herkese karşı ayaklanmıştı.

Hafsî hükümdarı V. Muhammed Ebû Abdillah (1494-1526) bedevîlerin vesâyetinden kurtulmak için gayret sarf etmiş, ancak Kayravân yakınlarında büyük bir hezimete uğramıştır.¹³³ Bu hezimetin ardından merkezî otorite dağılmış ve devlet kabile reislerinin liderliğindeki farklı beyliklere bölünmüştür.¹³⁴ Sultan Osman'ın vefâtından sonra Cerbe halkı Hafsîler'in otoritesini tanımaz oldu ve bağımsız hareket etmeye başladı.¹³⁵ Onları bu konuda izleyen Trablus halkı da Hafsîler'den ayrılarak mahallî Murâbitlar'a katıldı.¹³⁶

O dönemde Kuzey Afrika'daki en iyi ordulardan biri olarak kabul edilen Hafsî ordusu da silah ve asker yetersizliği yüzünden düşmanlarına karşı koyacak durumda değildi. Üstelik çoğunluğunu Türkler'den, zenci kölelerden ve hristiyanlardan oluşan lejyoner askerler oluşturuyordu.¹³⁷ Ordunun donanımı modern seviyede değildi. Zira ordu hâlâ, kargı ve oklarla donatılıyordu. Hiç ateşli silahı yoktu. Kalelerin ise bir çok savunma gereksinimine ihtiyacı vardı.¹³⁸ Bundan dolayı Hafsî ordusu, düşmanlara karşı koymaktan âcizdi. Fâs'ın doğu sahillerini tahrip etmekten geri durmayan Avrupalı korsanlara bile karşı koyamıyordu. Bu yüzden İspanya, 1510 yılında hiç bir zorlukla karşılaşmadan Cezâyir şehirleri ile Bicâye ve Trâblusgarb'ı istila edip Cerbe'ye saldırdı. Bu durum karşısında V. Muhammed Ebû Abdillah işgal edilen şehirlerin geri alınması için hiçbir şey yapamadı.

¹³⁰ Charles Andre Julien, *Târîhu İfrikîyâ eş-şimâliyye (Tunus, Cezâir, Mağrib) mine'l-fethi'l-İslâmî ilâ 1830* (trc. Muhammed Mezzâli, *Beşir Selâme*), Tunus 1985, II, 221.

¹³¹ Nikola İvanov, "el-Kabâilu'l-hurre ve'l-müterahhile fî şimâli İfrikîyâ fi'l-karn 14", *Târîhu'l-büldâni'l-Arabîyye*, Moskova 1963, s. 152-192.

¹³² Serrac, I, s. 204.

¹³³ Bkz. Ahmed b. Ebi'd-Diyâf, *İthâfu ehli'z-zemân bi ahbâri mülûki Tunus ve ahdi'l-emân*, Tunus 1999, I, 195; İbn Ebi Dînâr, s. 182-184; Serrâc, I, 204.

¹³⁴ İbn Ebi Dînâr, s. 182.

¹³⁵ Ayrıca bkz. Ittore Rossi, *Libya münzû'l-fethi'l-Arabî hatta sene 1911* (trc. Halife Muhammed et-Tüleysî), Beyrut 1974, s. 125-126.

¹³⁶ Bkz. Vezzân, s. 467;

¹³⁷ İbn Ebi Dînâr, s. 182.

¹³⁸ Vezzân, 453; es-Serrâc, I, 209.

Onlara karşı tek direniş, işgale uğrayan şehirlerin sakinleri ile komşu bölgelerde yaşayan halktan gelmiştir.¹³⁹

b. Libya

Libya 1498 yılından önce Hafsî Devleti'nin bir bölümü idi. Daha sonraları Hafsî sultanı V. Muhammed Ebû Abdillâh döneminde onlardan ayrılmış ve Murâbitlar olarak bilinen mutasavvıfların yönetiminde müstakil bir devlet olmuştur. Ülkenin doğu kısmı Berka ise Memlûkler'e bağlı idi. Ancak hakikatte yönetim Berka, Trâblusgarb ve Fezzân'da ezici güce sahip olan bedevîlerin elinde bulunuyordu. Çünkü XII. yy.'dan beri çok sayıda bedevî Libya'nın iç bölgelerine yayılmıştı. Öyle ki, bütün bahçeleri ve ekili alanları yok ettiler. Neticede XIV. yy.a girilirken Berka sahili boyunca kurulmuş olan şehirler harabelere dönüşmüştü.¹⁴⁰

Endülüslü muhacirler XV. yy.ın sonlarında Bingâzî şehrini inşa ettiler. Buraya Trâblus ve yakın doğudaki şehirlerden gelen muhacir gruplar yerleşti. Böylece şehir, İskenderiye ile Fâs arasında gidip gelen yolcuların, ticaret kabilelerinin ve leventlerin bir uğrak yeri haline geldi.¹⁴¹

Diyebiliriz ki oluşturduğu ticarî ortam sayesinde Trâblus, o devirde, diğer Afrika şehirlerine nazaran parlak bir dönem yaşayan tek şehirdi.¹⁴² Çünkü halkı, Tunus'taki merkezî otoriteden yarı bağımsız bir yönetim kurmuştu.¹⁴³

İspanya 1510 yılında Trâblus'u işgal etti. Yaklaşık olarak altı bin insanı katledip on bin kişiyi de esir aldı. Esirleri İtalya'nın Palermo şehrinde açık artırmayla sattılar. Geri kalan halk ise Tâcûrâ şehri ile işgale karşı üs olarak kullanacakları Ğaryâ ve Mislâte dağlarına kaçtı.¹⁴⁴ Bütün bu olaylar, bölge halkının İstanbul'a bir heyet gönderip, Osmanlı

¹³⁹ İvanov, *el-Fethu'l-Osmânî*, s. 180.

¹⁴⁰ *a.g.e.*, s. 439.

¹⁴¹ İvanov, *el-Fethu'l-Osmânî*, s. 215.

¹⁴² *a.g.e.*, s. 215-216.

¹⁴³ Ittori Rossi, s. 125-126.

¹⁴⁴ İbn Ğalbûn, Ebû Abdillâh Muhammed b. Halîl et-Tâblusî, *et-Tizkâr fimen meleke Tâblus ve mâ bihâ min ahbâr* (nşr. Eymen el-Buceyri), Beyrut 1998, s. 98.

Sultan'ından yardım dilemelerinden ve aynı zamanda ülkelerinin Osmanlı Devleti'ne ilhak edilmesini teklif etmelerinden önce olmuştu.¹⁴⁵

2. Sosyo-Ekonomik Durum

Seyyah Vezzân bu bölgelere yaptığı seyahatteki izlenimlerini anlatırken Tunus şehirlerinin birçoğunun nüfus kaybına uğradığına işaret etmiştir. Kimi şehirlerin sakinleri muhtelif nedenlerden ötürü hicret etmiştir. Meselâ Susa şehri, idarecilerin zulmü yüzünden boşalmıştır. Geride sadece beş hane ile beş altı dükkân kalmıştır.¹⁴⁶ Seyyahın zikrettiği şehir ve köylerin kalıntıları ise XIV. yy.ın başlarında yok olmuştur.¹⁴⁷ Geride kalan şehirler ise ya harabelere dönüşmüş ya da büyük tahribata uğramıştır. Oysa bu şehirler medeniyetin zirveye ulaştığı yerlerdi.¹⁴⁸

Diğer yandan tarımsal hayat sadece sahil şehirlerinin uzak bölgeleri ile dağlık köylerde yürütülür hale gelmiştir. Ovalar ise bedevîlerin talanları yüzünden terk edilmiş arazilere dönüşmüştür.¹⁴⁹

Merkezî otoritenin halkın güven ve emniyetini temin etmekten âciz olması halkın kendi kendini korumasına neden olmuştur. Öyle ki, bedevîlerin saldırılarından kendilerini korumak için top atölyeleri kurmuşlardır.¹⁵⁰ Ayrıca, kendilerini himaye etmeleri için kabile reislerine yüklü miktarlar ödüyorlardı.¹⁵¹

Yerleşik hayat yaşayanlar bedevîlerden hoşlanmıyorlardı. Onları kendi dinlerinden bile kabul etmiyorlardı. Bu yüzden onlarla savaşmayı cihad olarak telakki ediyorlardı. Bedevîlerin bozgunculuklarının sınır tanımadığını dikkate alan o dönemki Tunus fukahası, onları dinin dışına çıkmış bir toplum olarak niteleyen ve bu yüzden onlara silah satılmasının caiz olmadığını bildiren fetvalar veriyorlardı.¹⁵²

¹⁴⁵ a.g.e., s. 100; Pîrî Reis, *Kitab-ı Bahriye*, Ankara, 1988, s. 193.

¹⁴⁶ İvanov, a.g.e., s. 177-182; Ittore Rossi, *Libya*, s. 148-149.

¹⁴⁷ Vezzân, s. 439.

¹⁴⁸ Vezzân'ın Kartaca şehri hakkında söyledikleri için bkz. s. 440-442; Kayravân hakkında söyledikleri için ise bkz. s. 443.

¹⁴⁹ a.g.e., s. 448.

¹⁵⁰ a.g.e., s. 439.

¹⁵¹ Bkz. İvanov, a.g.e., s. 178.

¹⁵² İbn Ebi Dînâr, s. 183; es-Serrâc, I, s. 208.

Merkezî otoritedeki zayıflık ve acziyetin halkı çetin şartlar altında yaşamak zorunda bıraktığı bu dönemde darlık ve açlık baş göstermiştir. O derece ki açlık, insanları bir lokma ekmek temin edebilmek için kadınlarını fuhuşa yönlendirmeye, genç erkekleri ise kadın gibi davranıp gayri ahlâkî bir durum sergilemeye zorlamaya kadar varmıştır.¹⁵³ Geçim konusunda şanslı olanlar ise, koyun derisi tabaklamak, deri elbise satmak, kumaş boyamak, avlanmak, kömür satmak vb. şeyler yapıyorlardı. Ancak yine de günlük ihtiyaçlarını güçlükle temin edebiliyorlardı.¹⁵⁴ Bu zor şartlar yaşanırken Tunus şehrinin halkı daha iyi durumda idi. Vezzân'ın bildirdiğine göre bu şehrin nüfusu kalabalıktı ve çoğunluğu zanaat ve ticaretle uğraşıyordu. Ayrıca bu şehirde çok sayıda tüccar ve ünlü zanaatkâr vardı.¹⁵⁵ Devletin başkenti için bu durum hiç de şaşılacak değildir. Dolayısıyla hem şehrin hem de sakinlerinin diğer bölge ve sakinlerinden daha iyi bir yaşam standardı yakalaması gayet doğaldır. Tıpkı Abdülvâdîler'in başkenti Telemsân ile önce Merînîler'in, daha sonra da Vattâsiler'in başkenti olan Fâs gibi.

Hafsîler döneminde Tunus'ta yaşanan çok kötü sosyo-ekonomik şartlar ile insanların belini büken fakirliğe rağmen yöneticiler, halkın fakirliğini kat kat artıran vergileri artırmak ve onları borç altına sokmak suretiyle onlara zulmetmekten geri durmamıştır. Öyle ki, bir çok insan bu vergilerden kurtulmak için topraklarını ve şehirlerini terk etmek zorunda kalmıştır.¹⁵⁶ Vezzân'ın bildirdiğine göre Hafsî sultan Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen halkından topladığı malları kendi arzularına göre harcamada herkesi geçmişti. Meselâ topladığı paranın bir kısmını isyandan vazgeçmeleri karşılığında bedevîlere verirken geri kalan kısmını, halkı açlıktan kırılırken, kadın ve erkek sanatçılarla musikicilerin arasında tamamen şehvetine teslim olmuş bir şekilde yaşamaya tahsis etmişti.¹⁵⁷

¹⁵³ Vezzân, s. 450.

¹⁵⁴ Vezzân'ın Hammâmât şehri hakkında söyledikleri için bkz. s. 455; Kayravân şehri söyledikleri için ise bkz. s. 464.

¹⁵⁵ a.g.e., s. 447.

¹⁵⁶ a.g.e., s. 438, 442, 465.

¹⁵⁷ a.g.e., s. 454; ayrıca bkz. Ahmed Tefîk el-Medenî, *Harbu selâsümie sene beyne'l-Cezâir ve İspanya*, Cezâyir 1984, s. 229.

BİRİNCİ BÖLÜM

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLILAR'IN GELİŞİNDEN ÖNCE CEZÂYİR

I. ABDÜLVÂDÎLLER'İN ÇÖKÜŞÜ

A. ABDÜLVÂDÎ-HAFSÎ-MERÎNÎ ÇEKİŞMESİNİN ETKİLERİ

Muvahhidler'in yıkılışından sonra Kuzey Afrika'da onlara ait topraklarda kurulan üç devletten biri olan Abdülvâdîler, Cezâyir'in Telemsân şehrinde Yağmurâsan b. Zeyyân (1236-1283) tarafından kurulmuştu.¹⁵⁸ Zeyyânîler olarak da tanınan bu devletin istikrar dönemleri çok az olmuştur. İki komşusu Hafsîler'le Merînîler arasında mahsur kalması bunun en önemli sebebi olarak düşünülebilir. Zira bu iki devlet de Abdülvâdîler'e karşı nüfuzlarını artırma çabası içinde idiler.

Fâs'ta hüküm süren Merînîler, kendilerinden güçsüz olan Abdülvâdîler'e karşı doğuya doğru genişleme siyaseti takip ettiler. Doğu komşuları Tunus Hafsîleri de aynı şekilde onların topraklarına göz dikmişlerdi. Bu durum karşısında Abdülvâdîler ise doğudan ve batıdan kendilerine yönelik kuşatmayı kaldırmaya çalışıyorlardı. Bu maksatla düşmanlarını iç problemlerle meşgul etmek için Merînî ülkesinde yaşanan taht kavgalarını körüklemekten geri durmuyorlardı. Ayrıca Merînîler'in şehirlerine saldırıp ağır tahribatta bulunuyorlardı. Bu yüzden, Merînîler de onları düşman bir devlet ve kendileri için bir fitne ve kargaşa kaynağı olarak görüyorlardı. Bundan dolayı Abdülvâdîler'i yıkmak için defalarca Telemsân şehrine saldırı düzenlemişlerdi. Hatta XIV. yüzyılın ortalarında Ebû'l-Hasan zamanında bu şehre girerek on iki yıl boyunca (1337-1348) burayı hâkimiyetleri altında tutmuşlardı. Ancak Abdülvâdîler 1348 yılında Merînîler'i Telemsân'dan çıkararak istiklâllerini yeniden kazanmışlardı. Ne var ki söz konusu bağımsızlık pek uzun sürmedi. Merînîler 1352 yılında yeniden Telemsân şehrini işgal ettiler. Böylece Abdülvâdî Devleti ikinci kez yıkılmış oldu. 1359 yılında Hafsî sultanı tarafından desteklenen II. Ebû Hammû Musa b. Yusuf liderliğinde yeniden bağımsızlıklarını kazanan Abdülvâdîler onun

¹⁵⁸ Abdülvâdîler'in (Zeyyânîler) kuruluşu ile ilgili olarak bkz. İsmail Yiğit, *İslam Tarihi*, IX, İstanbul 1985, 327-331; Erdoğan Meriç, "Abdülvâdîler," *DİA*, I, 276-277.

zamanında (1359-1389) nisbî bir hareket serbestliği kazandılar ve Hafsîler'in hâkimiyetindeki topraklara doğru genişlemeye çalıştılar. Ancak, Merînîler tarafından desteklenen oğlu II. Ebû Taşfin'in tahtı ele geçirmesinden sonra (1389) Merînî egemenliği altına girdiler ve 1392 yılına kadar onların egemenliği altında kaldılar.¹⁵⁹

Abdülvâdîler'in doğu tarafından komşuları olan Hafsîler'le ilişkileri Merînîler'le olan ilişkilerinden daha iyi bir durumda değildi. İki devlet arasındaki ilişkilere aynı şekilde şüphe ve tereddüt hâkimdi. Zira her iki devlet de, diğerinin aleyhine nüfuz alanını genişletmek için çalışıyor ve onun zayıf anını kolluyordu. I. Ebû Tâşfin döneminde (1318-1337) Abdülvâdîler nüfuzlarını Mağrib-i Evsat'ın tamamına yaydılar ve Tunus'u işgal ettiler. Bunun üzerine Hafsîler, Merînîler'den yardım istedi. Zaten Abdülvâdî topraklarında gözü olan Merînî Sultanı Ebû'l-Hasen, bu çağrıyı fırsat bilerek Telemsân üzerine yürüdü. Hafsî güçlerinin desteğiyle, yaklaşık iki yıl süren bir kuşatmadan sonra şehri ele geçirdi (1336).¹⁶⁰ Abdülvâdîler, Ebû Fâris Abdülaziz (1394 – 1434) döneminden itibaren Hafsî Devleti'nin egemenliği altına girdiler. Ebû Fâris Abdülaziz ve torunu Ebû Ömer Osman zamanında (1435 – 1488) ülke Hafsî Sultanı'nın desteklediği Abdülvâdî emirleri tarafından idare edildi. Daha sonra Abdülvâdîler yeniden istiklâllerini kazandılar.

Cezâyir'de hüküm sürmekte olan Abdülvâdîler, anlatıldığı üzere coğrafi konumları sebebiyle birbirleriyle savaş halinde olan Hafsîler'le Merînîler'in arasında sıkışmış bir durumda idiler. Hafsîler'le Merînîler arasındaki bu mücadele Merînîler'in yerini Vattâsiler'in almasıyla sonraki dönemlerde Hafsîler'le Vattâsî'ler arasında devam etti. Bu durum Abdülvâdîler'in sürekli olarak savaş halinde kalmalarına yol açıyordu. Zira bu iki devlet arasındaki savaşlardan onlar doğrudan etkileniyorlardı. Bunun yanında Abdülvâdîler, Mağrib-i Evsat'ta ikamet eden bazı muhalif kabilelerle de mücadele halinde idi. Bu sebepler yüzünden, Abdülvâdîler bölgede güçlü bir devlet haline gelemediler. Endülüs topraklarında ve Akdeniz'de devam etmekte olan cihad faaliyetlerinde etkin bir rol oynayamadılar. Bunun da ötesinde, birbiriyle mücadele halinde iki güçlü komşu arasında sıkışıp kalan bir kabile devleti olmaktan öteye geçemediler.

¹⁵⁹ Geniş bilgi için bkz. Guneymf, *a.g.e.*, III, 117-119.

¹⁶⁰ *a.g.e.*, II, 141-143.

Abdülvâdî Devleti, içinde bulunduğu bu kötü durum sebebiyle daha önce ifade ettiğimiz gibi bazen Merînîler'e, bazen da Hafşîler'e boyun eğmek zorunda kalmıştır. Ancak onlar, şartların elverdiği ölçüde bağımsızlıklarını korumuşlardır.¹⁶¹ Abdülvâdî Sultanları farklı zamanlarda Merînîler'e karşı Hafşîler'den, Hafşîler'e karşı da Merînîler'den yardım istemek zorunda kalmışlardır. Bu iki devletin zayıf düştüğünü hissettikleri zaman ise bağımsızlıklarını ilan etmekten geri durmamışlardır. Ancak her defâsında çok geçmeden siyasî muhalefetleri gereğince tekrar onların hâkimiyeti altına girmeyi uygun bulmuşlardır.¹⁶²

Jeopolitik konumun mevcut zorlukları, Abdülvâdî Devleti'nin daima savaşa hazırlıklı olmasını ve komşularının daralttığı çemberi yarmak için sürekli çabasını gerektiriyordu. Diğer taraftan güçlü olduğu dönemlerde, doğuda Hafşîler'e karşı, batıda ise Merînîler'e karşı sınır genişletme çabası içine giriyordu.¹⁶³

Mağrib devletlerinin birbirlerine yakın güçte bulunmaları, bu devletlerin hangi sebeple sınır istikrarına kavuşamadıklarını açıklamaktadır. Bu üç devletin sınırları da güçlü ya da zayıf olmalarına paralel olarak genişleyip daralmıştır. Nitekim Fâs'ta hüküm süren Merînîler, güçlü dönemlerinde Tunus, Zâb ve Kosantine, Hafşîler de Medea, Milyâne ve Telemsân'a kadar ilerlemişlerdir.¹⁶⁴

Diğer yandan, bu iki komşu devlet, Abdülvâdî Devleti'ni tampon ülke olarak kullanma politikasını takip etmişler ve bu devleti ortadan kaldırmak yerine zayıf bir devlet olarak ayakta kalması için çaba göstermişlerdir. Çünkü her iki taraf da, güçlü düşmanına karşı bu zayıf devleti bir kalkan olarak kullanmak istemiştir. Bu yüzden hem Hafşîler hem de Merînîler, Abdülvâdî Devleti'ndeki iktidar kavgalarını körüklemişler, onlara tâbi olmayı yahut da onların çıkarlarını gözetmeyi ima eden emirleri desteklemişlerdi. Dolayısıyla ülkelerinde iktidar mücadelesi veren Abdülvâdî emirleri de, rakiplerine karşı yardım istemek için Tunus ve Fâs'a sığınmışlardır.¹⁶⁵

¹⁶¹ Bkz. İbn Haldûn, *a.g.e.*, VII, 210; Guneymî, *a.g.e.*, III, 116; Tammâr, *Telemsân abra'l-usûr: Devruha fi siyâseti ve hadârati'l-Cezâir*, Cezâyir 1984, s. 125, 140.

¹⁶² Abdurrahman Muhammed el-Cilâlî, *Tarihü'l-cezâiri'l-âm*, Beyrut 1980, II, 77.

¹⁶³ Unesco, *Târihu l-frikyâ el-âm*, 1980, IV, s.107; Julien, *a.g.e.*, s. 201-202.

¹⁶⁴ Bkz. İbn Haldûn, *a.g.e.*, I, 276, VII, 81.

¹⁶⁵ Tammâr, *a.g.e.*, s. 201.

Bu devletin son dönemlerinde yaşayan ünlü seyyâh Vezzân, onların durumu hakkında şu tespitte bulunmuştur:

“Abdülvâdîler, üç asır hûküm sürmüşlerdir. Ne var ki onlar, tarihî bilgilere göre sık aralıklarla on defa Telemsân'a giren Fâs Sultanları'nın (Merînîler'in) baskısı altında kalmışlardır. Bu dönemlerde Abdülvâdî sultanları ya öldürülmüş, ya esir edilmiş, ya da komşuları bedevîlere sığınmak zorunda bırakılmıştır. Abdülvâdîler bazen de Tunus'taki Hafsî Sultanlar tarafından sürgüne uğradılar. Ancak bütün bunlara rağmen yönetimi yeniden ve sürekli olarak ellerine geçirdiler. 130 yıla yakın bir süre -XVI. yüzyılda Merînî hükümlerinin sona ermesinden itibaren- Hafsî Sultanı Ebû Fâris ve torunu Osman hariç hiçbir yabancı sultan'ın egemenliği altına girmediler.”¹⁶⁶

Abdülvâdî Devleti'nin içinde bulunduğu zor durum, bu devletin kaderini yakından etkilemiştir. Bunun sonuçlarını şu şekilde özetleyebiliriz:

Abdülvâdîler, içinde bulundukları Kuzey Afrika'da istikrarın sağlanmasına katkıda bulunan ve Gırnata'da son günlerini yaşayan Endülüs müslümanlarına yardımda bulunma hususunda önemli roller üstlenebilecek bir güce ulaşamadılar.

Bu zorluklar yüzünden Abdülvâdî Devleti istikrarlı bir nüfûsa sahip olamamıştır. Devlet komşularıyla sürekli savaş halinde olduğu için, ülke içinde daimi bir göç hareketi yaşanmıştır. Mevcut şartlar halkı daha güvenli bölgeler aramaya sevk etmişti. Bu durum, Vehrân ve Hennîn gibi limanlar üzerinden Sudan ve diğer Batı Afrika devletleri arasında yapılan transit ticaretten alınan vergilere dayanan ülke ekonomisi üzerinde olumsuz etkiler bırakmıştır. Söz konusu limanların XVI. yüzyılın başlarından itibaren İspanyol işgali altına girmesi Abdülvâdîleri zor durumda bırakmış ve yöneticilerin zaten fakirlikle mücadele eden halka yeni vergiler koymasına neden olmuştur. Haliyle bu durum, halkın devlete olan kinini artırmıştır. Netice olarak, Abdülvâdîler'in bu tarihlerden sonra varlığını sürdürmesi tarihî bir mucize olarak görülebilir.

¹⁶⁶ Vezzân, s. 380; Zerrûk, s. 49.

B. HANEDÂN İÇİNDE TAHT KAVGALARI VE BUNUN DEVLETİN ÇÖKÜŞÜNDE ETKİSİ

Abdülvâdî Devleti'nin zayıflamasındaki tek neden, Hafsîler ile Merînîler arasındaki mücadele değildir. Bunun yanında, özellikle XVI. yüzyılın başlarında Abdülvâdî ailesi içinde meydana gelen taht kavgaları devletin çöküşünün hızlanmasında önemli rol oynamıştır. 1503 yılında Ebû Zeyyân el-Mesud babası III. Muhammed'in (1490-1503) yerine tahta oturmıştı. Amcası III. Ebû Hammû ona karşı ayaklandı ve yönetimi ele geçirip Ebû Zeyyân el-Mesud'u hapsetti. Bu olaylar esnasında Ebû Zeyyân el-Mesud'un kardeşi olan II. Yahya es-Sâbitî, Vattâsî hükümdarı Muhammed el-Burtugâlî'den (1504-1525) yardım dilemek için Fâs'a kaçtı.

Tenes halkı Yahya es-Sâbitî'yi geri çağırdı ve oraya gelen Yahya, sultan ilan edildi.¹⁶⁷ Yahya, 1509 yılında Vehrân şehrini ve büyük limanı işgal eden İspanyollar'ın kışkırtmasıyla iktidarı kardeşinin elinden almış olan amcasına karşı Telemsân'da bir isyan başlattı.¹⁶⁸ Bunun üzerine yönetimi elinde bulunduran III. Ebû Hammû, Tenes'i karargâh edinmiş isyancı yeğeni ile savaşmak için bir ordu hazırladı. Yapılan savaşta taraflar birbirine karşı üstünlük kuramadılar. Bunun üzerine III. Ebû Hammû ordusuyla Telemsân'a geri döndü.

Ebû Hammû defalarca İspanyollar'la savaştı. Ancak yapılan savaşlarda başarısız olunca kendisini onlarla iyi ilişkiler kurma mecburiyetinde hissetti. Neticede sallanan tahtını korumak için onların himayesini kabul etmek zorunda kaldı.¹⁶⁹ Bunun karşılığında yıllık vergi ödemeyi taahhüt etti.¹⁷⁰ Bu andlaşmayı İslam'a ve müslümanlara ihanet sayan Telemsân halkı, ayrıca, kendilerine ağır vergiler koyması dolayısıyla ona karşı isyan başlattı. Onlar şehrin ileri gelenleri ile âlimlerden oluşturdukları bir heyeti, ileride geniş olarak ele alacağımız gibi, Cezâyir'e gönderip Oruç Reis'ten kendilerine yardım etmesini ve Ebû Hammû yönetiminden kendilerini kurtarmasını istediler.¹⁷¹ Bu gelişme karşısında III. Ebû Hammû Vehrân'a kaçtı, buradan da Kral Şarlken'e giderek ondan kendi halkına karşı yardım istemekten çekinmedi.

¹⁶⁷ Vezzân, s. 406-407.

¹⁶⁸ Tammâr, *a.g.e.*, s. 227-228.

¹⁶⁹ *a.g.e.*, s. 207-209.

¹⁷⁰ *a.g.e.*, s. 227-228.

¹⁷¹ Oruç Reis'in Cezâyir'e girişi hakkında bkz. s. 105.

Ebû Hammû'nun Vehrân'a kaçışından sonra onun tahttan indirmiş olduğu Ebû Zeyyân el-Mesud tekrar hükümdar ilan edildi. İspanyol tehlikesinden endişe eden Ebû Zeyyân askerleriyle birlikte Telemsân'a gelen Oruç Reis ile ittifak kurdu.

C. XVI. YÜZYILIN BAŞLARINDA CEZÂYİR'DE NÜFUZ ALANLARI

XVI. yüzyılın başlarında Cezâyir'in batı bölgesi, anlatıldığı şekilde Abdülvâdîler'in yönetiminde idi. Ancak onlar gerçekte sadece Telemsân ve civarı ile sahil şeridinin Cezâyir şehri yakınına kadar olan kısmına hükmedebiliyorlardı. Cezâyir'in doğu bölgesi ise Hafsîler'in elindeydi. Bicâye, Kosantine ve Zâb bölgesi sözde Hafsîler'e bağlı olmakla birlikte, bu merkezler mahallî yöneticilerin kontrolü altına girmişti. Ülkenin geri kalan kısmı ise birbiriyle mücadele halinde olan ve hiçbir andlaşmaya boyun eğmeyen küçük siyasî oluşumlara bölünmüştü. Vehrân, Tenes, Şerşâl, Cezâyir, Delles gibi sahil kentleri ise, ya Abdülvâdî Devleti'nden ya da Hafsî Devleti'nden ayrılıp iktidar mücadelesi veren emirlerin hâkimiyetinde idi. Meselâ Tenes şehri Abdülvâdî ailesinden Ebû Yahya b. Muhammed'in, Bicâye şehri ise Hafsî ailesinden bir başkasının kontrolünde idi. Vehrân gibi bazı şehirler ise bölge halkının seçtiği meclisler tarafından idare ediliyordu. Bazı şehirler de kabile reislerinin eline geçmişti. Meselâ Cezâyir şehri, Seâlibe kabilesi reisi Sâlim et-Tûmî'nin idaresinde idi.

Dağlık bölgeler ise tamamen hâkimiyetten çıkmıştı. Bir kısmında tarikat esasına dayalı emirlikler kurulmuştu. Bunlardan en önemlileri, Bicâye'nin güneyinde kalan berberî bölgesindeki Cibâlû'l-Kabâil denen dağlarda kurulan Benî Abbâs Emirliği ile aynı bölgenin batı kesiminde kurulan Kûkû Emirliği idi.

Bölgenin orta ve güney kesimleri iki devletten de ayrılarak bazı ailelerin yönetiminde bağımsız hale gelmişlerdi. Bu aileler içinde en önemlileri Güney Cezâyir'deki A'lâhum ve Tugurt'a hâkim olan Benî Cellâb ile yönetimini Hâricî-İbâzî din âlimlerinin üstlendiği Vergla şehrini elinde bulunduran ve hâkimiyetini batıda Mîzâb vadisine, doğuda ise Menâ'a'ya kadar genişleten Varclân ailesi idi. Bazı kabileler ovalara da hâkim

olmuşlardı. Meselâ Kosantîne, Zâb yöresi, Hadne ve Sahra'nın bazı kesimlerinde Zevâvide kabilesi hüküm sürmekteydi.¹⁷²

Cezâyir'in batı bölgesine ise, Abdülvâdîler'in kurucusu Yağmurâsan'ın, Telemsân ve Vehrân şehirlerini düşman kabilelerinin saldırılarından korumak maksadıyla sahranın bu kesimini kendilerine hibe ettiği Arap asıllı Benî Âmir kabileleri hâkim olmuştu. Yağmurâsan diğer yandan da, Benî Hilâl'in Himyân kolunu davet etmiş ve Telemsân sahrasına onları yerleştirmek suretiyle Merînîler'le ülkesi arasında bir kalkan oluşturmuştu. Başkentini korumak için ise, İkrime kabilesi gibi diğer Arap kabilelerini Kerkera dağlarına yerleştirmişti. Osmanlılar'ın bölgeye geldiği dönemde, adı geçen kabileler bu bölgelerde oturuyorlardı.

Sonuç olarak diyebiliriz ki XVI. yüzyılın başlarında Cezâyir'deki bütün kabileler her ne kadar şeklen şu ya da bu emirliğe bağlı olsalar da kendi işlerini idare etme hususunda bağımsız olup merkezî bir yönetime boyun eğmiyorlardı.¹⁷³ Bu kabilelerin Cezâyir'deki iç istikrarın bozulmasında büyük rolü olmuştu. Tezimizin ilerleyen bölümlerinde açıklayacağımız üzere bunlar aynı şekilde Osmanlılar'ın Cezâyir'e girişinde meydana gelen çalkantılarda da büyük ölçüde etkili oldular.

Merkezî yönetimin otoritesini kaybettiği bu dönemde, birbirleriyle taht kavgalarını sürdüren Abdülvâdî emirleri ve diğer mahallî yöneticiler, aralarındaki mücadelede bazen İspanyollar'dan bazen de Türkler'den yardım istemeye mecbur bir hâle düşmüşlerdi. Bu durum, Salih Reis'in 1554 yılında Abdülvâdî Devletini nihaî olarak ortadan kaldırıp Telemsân şehrini Osmanlılar'ın yönetiminde olan Cezâyir eyâletine ilhak etmesine kadar sürdü.¹⁷⁴

¹⁷² Bu emirlikler için bkz. Medenî, s. 93-95, 338; Ammâr b. Harîf, *Alâkât beyne'l-Cezâir ve'l-Mağrib (1517-1659)*, Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi, Dımaşk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü 1985, s. 20; Ayıca bkz. Harita no: 1

¹⁷³ Tammâr, *a.g.e.*, s. 29.

¹⁷⁴ Medenî, *Kitâbu'l-Cezâyir*, Cezâyir 1984, s. 32-34.

D. SOSYO-EKONOMİK DURUM

XVI. yüzyılın başlarında Abdülvâdîler'in içinde bulunduğu zor siyasî şartlara rağmen başkent Telemsân coğrafi konumu sayesinde büyük bir ticarî merkez olma özelliğini devam ettiriyordu. En zor dönemlerde dahî tâcirler bu bölgeyi terk etmemişlerdi. Onların en büyük gelir kaynağı. Sudan'dan getirdikleri fildişi, altın ve köleler idi.¹⁷⁵ Ayrıca ticaret mallarını bu şehir üzerinden Büyük Sahra'nın güneyindeki ülkelerle gönderiyorlardı. Bunu da Cezâyir ile Fâs kervanlarının buluşup önce Timbuktu sonra da Gana'ya yöneldikleri Sicilmâse yoluyla yapıyorlardı. Ayrıca bir de Sicilmâse'den hareket edip Moritanya, Senegal, Malî, Gana ve Gine'ye ulaşan kervan yolu vardı.¹⁷⁶

Telemsânlı tâcirler Sahra üzerinden Batı Sudan ülkeleriyle gerçekleştirdikleri ticaretle yetinmeyerek bu bölgelerden getirilen malları da el-Marsa'l-Kebîr, Vehrân ve bölgede ticarî hareketliliğin canlı kalmasında çok önemli rol oynayan Hennîn limanları üzerinden Avrupa pazarlarına sevk ediyorlardı. Vezzân'ın ifade ettiğine göre bu limanlara, mal mübadelesine dayalı ticaret yapan çok sayıda Cenevizli ve Venedikli tâcir geliyordu.¹⁷⁷ Bunlara ait gemiler, bölge mallarını Endülüs, Marsilya, Piza ve Cenova gibi limanlara taşır, oradan da o yörelere ait ticaret mallarını Kuzey Afrika limanlarına naklederlerdi.¹⁷⁸

Ticarî canlılık sayesinde devlet ihraç ve ithal mallarına koyduğu vergilerden yüksek gelir elde ediyordu. Meselâ Vehrân şehri Abdülvâdî Devleti'ne bağlı olduğu dönemde devlete yıllık 300.000 ile 400.000 dinar arasında gelir sağlıyordu.¹⁷⁹

Ticarî canlılık sadece Cezâyir'in batı limanları ile sınırlı değildi. Hafsî yönetiminde olan Cezâyir'in doğu limanları da aynı canlılığı yaşıyordu. Meselâ el-Kâle, Annâbe ve Skîkda limanları Cenova, Tunus ve Cerbe'den gelen gemilerin uğrak yeri idi. Bu sayede bölge tâcirleri deri, buğday ve yağ ihraç edip Avrupa ülkelerinde kumaş ve diğer mensucat

¹⁷⁵ Julien, s. 201-202.

¹⁷⁶ Guneymî, III, s.170; Tammâr, s. 205; *Târîhu İfrîkya* IV, s.108-109.

¹⁷⁷ Vezzân, a.g.e., s. 380.

¹⁷⁸ Tammâr, s. 205; Vezzân, a.g.e., s. 386.

¹⁷⁹ Vezzân, s. 393-394.

ürünlerini ithal ediyorlardı.¹⁸⁰ Diğer yandan da, Mîzâb bölgesinde Sahra etrafında kurulu şehirler Cezâyir ve Bicâye şehirleri ile Sudan arasında ticarî aracılık yapıyorlardı.¹⁸¹

Bicâye şehri de önemli bir merkez idi. Dolayısıyla bu şehrin halkı da son derece müreffeh bir yaşam sürmekte idi. Cîcel ve Hennîn şehirlerinin durumu da böyleydi. Hatta denilebilir ki, XVI. yy.'ın başlarında başlayan İspanya'nın Cezâyir'i işgal çabalarından önce Avrupalı tâcirlerle ticaret yapan sahil şehirlerinin ortak paydası ticarî canlılıktı.¹⁸²

Ne var ki, Avrupa-Afrika arasında aracı konumunda olan sahil şehirlerindeki bu ticarî canlılık iç bölgelere yansımamıştı. Çünkü bu şehirlerden uzak bölgeler devletin kontrolünde değildi. Söz konusu bölgelerin bir kısmı kabilelere boyun eğmiş diğer bir kısmı ise her hangi bir otorite altına girmemişti. Bu durum, güneyden gelen bedevî akınları ile yol kesme ve baskın faaliyetlerine uygun zemin hazırlamıştı.¹⁸³ Vezzân'ın ifadesine göre Telemsân'ın batısı ıssız ve kurak bir halde idi. Bu bölge acımasızca insanları soyan ve yol kesen bedevî Araplardan oluşan çetelerin mekânı olmuştu. Yine onun bildirdiğine göre onlardan kurtulan tâcir sayısı pek azdı.¹⁸⁴ Benzeri durum, Konstantine dağlarında yaşayan halk için de geçerliydi. Burada yaşayan insanlar bedevîlerden korktukları için kırsal kesimde, emirlerin zulmünden korktukları için de şehirlerde rahat bir şekilde ticaret yapamıyorlardı.

¹⁸⁰ a.g.e., s. 426-427, 433-434, 446.

¹⁸¹ a.g.e., s. 507.

¹⁸² Bicâye halkı ve Cîcel halkı hakkında Vezzân'ın söyledikleri için bkz. s. 423, 424.

¹⁸³ a.g.e., IV, 108-109.

¹⁸⁴ a.g.e., s. 382.

II. İSPANYOLLAR'IN CEZÂYİR SAHİLLERİNİ İŞGALİ,

A. İSPANYA'NIN CEZÂYİR SAHİLLERİNİ İŞGALİ

Mağrib ülkelerinin içinde bulunduğu kötü durum hem İspanya hem de Portekiz'i, hedefledikleri bir takım stratejik gayeleri gerçekleştirmek için bu bölgelerin sahillerini işgal etme yönünde harekete geçirdi. Nitekim İspanya'da sarayda barınan bir yazar, Mağrib ülkelerindeki çöküşü görmüş ve şu şekilde ifade etmiştir:

*“Bölge genelinde insanların psikolojisi çok kötü idi. Öyle ki, Tanrı'nın bu ülkeyi Kralımıza nasip ettiğine inanıyorduk.”*¹⁸⁵

Bu yüzden 1494 yılında İspanya ile Portekiz, bölgedeki önemli yerleri kendi aralarında paylaşmak için andlaşma sağladılar. Bu andlaşma, “Tour de Sillas” andlaşması olarak bilinir. Bu andlaşma gereğince sömürge alanları paylaşılmıştı. Şöyle ki, doğu tarafı Portekizler'e, batı tarafı ise İspanyollar'a kalmıştı. Kuzey Afrika için ise 1509 yılında “Villa Franga sözleşmesi” olarak bilinen yeni bir andlaşma sağlandı. Buna göre, Cezâyir, Tunus ve Libya gibi doğuda bulunan bölgeler İspanyollar'ın, batıda yani Fâs'ta bulunan bölgeler ise Portekizler'in müstemlekesi olarak belirlendi.¹⁸⁶

Burada ifade etmemiz gereken hususlardan biri de, İspanya'nın 1494 yılının Temmuz ayında yapılan “Tour de Sillas” andlaşmasına dayanarak Cezâyir, Tunus ve Libya sahillerini işgal etmeye başlamasıdır. Bunun neticesinde, henüz 1509 yılında imzalanan ve önceki andlaşmayı tamamlayıcı bir nitelik taşıyan andlaşmanın imzalanmasından önce İspanya, el-Marsa'l Kabîr ile Vehrân limanlarını işgal etti. Burada şunu da belirtmeliyiz ki, 1509 yılında yapılan andlaşmayı Papa VI. Alexandre Borgia¹⁸⁷ kutsamıştır. Böylece bundan sonra Kuzey Afrika sahillerine düzenlenecek sömürgeleştirme saldırıları için dinî ve resmî zemin oluşturulmuş oldu.¹⁸⁸

¹⁸⁵ Julien, *a.g.e.*, III, 323; Bessâm el-Aselî, *Hayreddin Barbaros ve'l-cihâdu'l-bahrî*, Beyrut 1986, s. 86.

¹⁸⁶ Bu andlaşmanın imzalanmasına neden olan şartlar için bkz. Guneymî, *a.g.e.*, III, 79-81; Aselî, *a.g.e.*, s. 58.

¹⁸⁷ Alexandre VI Borgia 1492-1503 tarihleri arasında papalık yapmıştır. Endülüs'teki İslâm varlığının yok edilmesi ve Kuzey Afrika sahillerinin haçlılar tarafından işgal edilmesi için kıskırtıcı bir rol oynamıştır. Bkz. Aselî, *a.g.e.*, s. 59; *Grolier International Americana Encyclopedia*, İstanbul, ts. I, 244.

¹⁸⁸ Bilkâsim Nâyit Bilkâsim, *Şahsiyyetu'l-Cezâir ve heybetüha'l-âlemiyye kable 1830*, Cezâir 1985, I, 56-57.

Bir çok kaynağın¹⁸⁹ belirttiğine göre, Kraliçe İsabella, kendisine bağlı iki casusu Telemsân'ın işgalini kolaylaştıracak gizli istihbarat edinmek için görevlendirdi. Söz konusu casuslar tacir kılığına girdiler ve bu şekilde bir yıl Telemsân'da kaldılar. Neticede hazırlıkları süren saldırı için gerekli bilgileri topladılar. Aynı şekilde Kardinal Ximenes de Cineros,¹⁹⁰ Cezâyir sahillerini çok iyi bilen bir Venedikli'den yardım istedi. Elde edilen bilgilere göre Kraliçe, Telemsân'a hücum etmeyi kararlaştırdı. Yapılacak olan askerî sefer için büyük bir kuvvet oluşturdu. Ancak Kraliçe'nin 1504 yılında ölmesi, kendisinin en büyük hayali olan bu saldırıyı erteledi. Yine de vasiyetinde Kuzey Afrika'nın ele geçirilmesi için geri durulmamasını tavsiye etmeyi ihmal etmedi.¹⁹¹

Kral Ferdinand bu saldırının bir an önce gerçekleştirilmesini istiyordu. Ancak bir yandan Fransızlar'a karşı elde ettiği zafer¹⁹², diğer yandan da müslüman leventlerin Endülüs'teki din kardeşlerinin intikamını almak için Kuzey Afrika sahillerinden hareketle İspanyol sahillerine düzenledikleri akınlar, Ferdinand'ın planlanan bu saldırıyı ertelemesine neden olmuştur.¹⁹³

Bu şekilde İspanya, Papa'nın her türlü beşerî ve maddî imkânları kendi tasarruflarına verdiği bu saldırı için hazırlıklara başladı. Akabinde rahip ve keşişler müslüman Mağrib'in sahillerine düzenlenecek haclı seferinin finansmanı için Kiliselerdeki değerli hazineleri topladılar.¹⁹⁴

¹⁸⁹ Bkz. Âmir, *Târihu'l-Mağribi'l-Arabiyyi'l-hadis*, s. 13; H.D. de Gramman, *Histoire d'Alger sous la domination Turque, (1515-1830)*, Paris, 1887, s. 4.

¹⁹⁰ Kardinal Ximenes (1463-1517) Kastilya'da doğmuştur. İspanya Kraliçesi İsabella'nın sır kâtibi olmuş. 1465 yılında Tuleytıla'ya kâhin olarak atanmıştır. Daha sonra ise, 1504 yılında İsabella'nın vefatından sonra Kastilya'ya vali olarak atanmıştır. 1506-1516 yılları arasında engizisyon mahkemeleri başkanlığı yapmıştır. 1509 yılında Vehrân'a düzenlenen saldırıyı komuta etmiştir. Müslümanlara karşı acımasız davranmasıyla ün salmıştı. Mağrib şehirlerini işgal etmesindeki en büyük neden bölge halkını hristiyanlaştırma emeli idi. Bkz. Aselî, I, 45.

¹⁹¹ De Gramman, *a.g.e.*, s. 4; ayrıca bkz. Âmir, *a.g.e.*, s. 13.

¹⁹² İspanya ve Fransa İtalya'ya hâkim olabilmek için mücadele ediyorlardı. Her biri Napoli tahtının kendisine ait olduğunu iddia ediyordu. Bu yüzden iki devlet arasında XVI. yy.da meydana gelecek olayların seyrinde önemli rol oynayan uzun süren savaşlar meydana gelmiştir. Bkz. Aselî, s. 48-49.

¹⁹³ Muhammed Hayri Fâris, *Târihu'l-Cezâir el-hadis mine'l-fethi'l-Osmâni ile'l-ihtilâli'l-Fransi*, Beyrut ts. s. 18.

¹⁹⁴ Aselî, *a.g.e.*, s. 58.

1. el-Marsa'l-Kabîr'in İşgali (Eylül 1505)

el-Marsa'l Kabîr limanının kendine özgü ekonomik önemi¹⁹⁵, Vehrân şehrine sadece 8 km.¹⁹⁶ kadar uzaklıkta oluşu ve İspanya'ya yakın oluşu bu limanın, Cezâyir'i işgal etmeyi planlayan İspanyollar'ın birinci dereceden hedefi haline gelmesine neden oldu. Bu yüzden, bir takım aksilikler yüzünden bir müddet geciken İspanyol donanması 5000 askerle¹⁹⁷ birlikte 11 Eylül 1505 tarihinde el-Marsa'l Kabîr'e doğru hareket etti. Meydana gelen gecikme İspanyollar'ın lehine oldu. Şöyle ki, İspanyol donanmasının 29 Ağustos 1505 yılında Malaga şehrinden hareket ettiği haberini alan resmî kuvvetlerle halkın oluşturduğu güçler el-Marsa'l Kabîr'i savunmak için hemen harekete geçmişlerdi. Donanmanın gelmesini beklediler. Donanma gecikince İspanyollar'ın limana saldırmaktan vazgeçtiklerini düşünen büyük çoğunluk, buranın güvenliğini gözetlemek ve istihbaratla yükümlü kıldıkları 500 kişilik bir birlik bırakarak geri döndü.¹⁹⁸

İspanyol donanması el-Marsa'l Kabîr'e varınca, limanı korumakla yükümlü olan kuvvetlerle şiddetli bir savaşa tutuştu.¹⁹⁹ Ancak tarafların güçleri bir birine denk değildi. Bu yüzden savaş İspanya'nın şehrin kalesini işgal etmesi ve kalenin savunmasını güçlendirmesiyle sonuçlandı. 50 gün süren çetin halk direnişinden sonra şehrin ileri gelenleri, can güvenliklerini sağlama ve bölgeyi serbestçe boşaltma garantisini veren bir andlaşma gereğince el-Marsa'l Kabîr'in İspanyollar'ın eline geçmesini kabul etti. İspanyollar da, halkın hayvanlarını ve erzaklarını geride bırakması şartıyla söz konusu andlaşmayı kabul etti. Böylece halk şehri boşalttı. Bunun üzerine İspanyollar şehre girip kendi bayraklarını burca çektiler ve şehrin en büyük camisini kiliseye çevirdiler.²⁰⁰

Gönüllülerin yanı sıra Abdülvâdîler'in Sultanı şehri kurtarması için 22.000 piyade ve 2.000 süvariden oluşan bir ordu gönderdi. Ancak İspanyollar şehrin kalesini güçlendirip

¹⁹⁵ Bu limanın önemi hakkında tezimizin "Abdülvâdî Devlet'inde Sosyo-Ekonomik durum" başlığı altında bilgi verilmiştir. Bkz. s. 60.

¹⁹⁶ Vehrân şehrinin göstermiş olduğu gelişme sonucu günümüzde bu liman Vehrân kenti sınırları içinde kalmıştır.

¹⁹⁷ Muhammed Hayri Fâris'e göre asker sayısı 100.000'dir. Bkz. *Târîhu'l-Cezâir el-hadis*, s. 18; Ali Âmir, *a.g.e.*, s. 13; Mîlî, *a.g.e.*, III, 22-24.

¹⁹⁸ Medenî, *Harbu's-Selâsimiye sene beyne'l-Cezâir ve İspanya*, Cezâyir 1984s. 96-102.

¹⁹⁹ Ahmed b. Abdürrahman eş-Şa'rânî er-Râşidî, *el-kavlu'l-evsat fi ahbâri ba'zi mâ hasala bi'l-Mağrib el-Evsat* (nşr. Nâsiredîn Sa'yidûnî), Beyrut 1991, s. 64; ayrıca bkz. Julien, *a.g.e.*, III, 323; Aselî, *a.g.e.*, s. 60-61.

²⁰⁰ Medenî, *a.g.e.*, s. 98; Aselî, *a.g.e.*, s. 61.

surlarına da toparlar yerleştirmişti. Bu yüzden, şehrin surları etrafında pek çok savaş meydana geldiyse de müslümanlar İspanyollar'ı bölgeden uzaklaştırmaya muvaffak olamadılar.²⁰¹

el-Marsa'l Kabîr'in İspanyollar'ın eline geçtiği haberi İspanya'da büyük bir sevinçle karşılandı. Bir hafta bayram ilan edildi. Bölgedeki İspanyol güçleri, kendi ihtiyaçlarını karşılamak için şehrin bitişiğine ticarî bir pazar kurdular. Böylece halkla da sıcak ilişki kurmayı hedeflediler. Diğer yandan da kendilerine yardımcı olan tacirlere bol bol altın ve gümüş verdiler. Ancak halk, İspanyollar'la işbirliği içine girenleri hain olarak gördü ve onların dinin dışına çıktığı kanaatine vardı. Bu yüzden onlara karşı düşman muamelesinde bulunup birçok defa saldırı düzenlediler.²⁰²

Netice olarak diyebiliriz ki, bu limanın düşmesiyle birlikte Cezâyir ile İspanya arasında uzun süre devam edecek çatışmalar başlamış oldu. Söz konusu çatışmalar üç asır kadar devam etti. İşte bu zaman zarfında Osmanlılar da Cezâyir'e yerleşti.

2. Tenes Şehri'nin İşgali (1507)

İspanyollar çok geçmeden bölgedeki varlıklarını garanti altına almak için iç karışıklıklardan ve vatan hainlerinden yararlanmaları gerektiğini anladılar. Bu nedenle el-Marsa'l Kabîr limanını işgal ettikten sonra bu şehrin etrafında yaşayan bedevîlerle iyi ilişki kurmaya başladılar. Çünkü bedevîlerde kendilerine karşı bir meyil vardı. Bu yüzden onları kendi varlıklarını garanti altına almak için bir yardımcı gibi kullanmaya başladılar. Diğer yandan da Abdülvâdî ailesi arasında meydana gelen taht kavgalarında nifak yaymaya başladılar. Böylece bu devletin zayıf düşmesini ve işgale karşı koyacak güçte olmamasını hedefliyorlardı.

Daha önce belirttiğimiz gibi Abdülvâdî Sultanı III. Ebû Zeyyân 1503 yılında babası III. Muhammed'in vefâtından sonra tahta geçmişti. Bunun üzerine amcası III. Ebû Hammû isyan başlatmış, yasal yönetici olan yeğenini tahttan uzaklaştırarak hapsedmiş ve kendisi başa geçmişti. Bu olay karşısında Mesud'un kardeşi Yahya es-Sâbitî Fâs'a kaçmış ve tahtı

²⁰¹ Bkz. Medenî, s. 96-102; el-Ağâ b. el-Avde el-Mezârî, *Tulûu S'ad es-Suûd fî Ahbâri Vehrân ve'l-Cezâir ve İsbânyâ ve Fransa ilâ evâhiri'l-karni't-tâsi' aşar* (thk. Yahya Bu Aziz), Beyrut 1990, I, 211; Julien, 234.

²⁰² Asefî, s. 63.

zorla ele geçiren amcasına karşı bölge halkından yardım istemişti.²⁰³ Tenes halkı Yahya es-Sâbitî'yi davet etti ve onu kendileri için Kral seçtiler.²⁰⁴ Çok geçmeden Yahya es-Sâbitî, iktidarı zorla ele geçiren amcasına karşı isyan başlattı. Siyasî karışıklıklar ve istikrarsızlıklarıyla bilinen bu dönemde İspanya, eline geçen ve değeri parayla biçilemeyecek olan fırsatları değerlendiriyordu. Meselâ yönetimi zorla ele geçiren amcası III. Ebû Hammû'ya karşı ayaklanan Yahya es-Sâbitî'yi himaye etmiştir. Böylece, kendilerini el-Marsa'l Kabîr'den uzaklaştırmak için büyük bir ordu gönderen III. Ebû Hammû'yu cezalandırdı. Bu konuyu biraz önce işlemiştik.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Tenes şehri kayda değer bir direniş olmadan İspanyollar'a boyun eğmiştir.²⁰⁵ Şöyle ki; Abdülvâdî ailesi içinde meydana gelen taht kavgaları, prenslerin rakiplerine karşı üstün gelmeyi her şeyden üstün tutmalarına neden olmuştu. Bu yüzden onlar, sallanan bir tahta oturmak için bölgedeki şehirleri ve halkları kurban etmekten geri durmamışlardı. İleride de göreceğimiz gibi bu durum, kimi zaman kendi aralarında birbirlerine karşı yaptıkları mücadelede, kimi zaman da Cezâyir sahillerinin özgürlüğe kavuşması için direniş sancağını taşıyan Osmanlılar'a karşı bir çok defa tekrarlanmıştır.

3. Vehrân'ın İşgali (Mayıs 1509)

İspanya Kralı Kardinal Ferdinand 20 Ağustos 1508 yılında Vehrân şehrini işgal etmek için yola çıkacak ordunun baş kumandanı olarak Ximenes'i atadı. Vehrân şehri Cezâyir'in batı tarafında bulunan ve biraz önce ele aldığımız el-Marsa'l Kabîr'den sonra bölgenin en önemli ikinci limanı ve ticaret merkezî idi. Baş kumandan saldırı hazırlıklarını tamamladı ve 7 Mayıs 1509 tarihinde İspanya'nın Kartaca limanından donanmasıyla denize açıldı. Donanma 15.000 askerden oluşuyordu.²⁰⁶ Ximenes 33 büyük gemi ve 51 küçük gemi ile birlikte Vehrân açıklarına geldi.²⁰⁷ el-Marsa'l- Kabîr'de demirli bulunan

²⁰³ Vezzân, s. 406-407.

²⁰⁴ a.g.e., s. 406-407; Tammâr, s. 227-228.

²⁰⁵ Julien, III, 323.

²⁰⁶ Medenî, s. 110-113.

²⁰⁷ Râşidî'nin bildirdiğine göre Endülüs'teki Yahudiler'den biri Vehrân'a yapılacak saldırıda kullanılmak üzere donanmaya birçok gemi vermiştir. Bkz. *el-Kavlû'l-evsat*, s. 64; Biraz sonra bu konu daha detaylı olarak işlenecektir. Ayrıca konuyla ilgili olarak bkz. Mîlî, a.g.e., III, 26.

İspanyollar'a ait diğer donanma da bu donanmaya katıldıktan sonra askerler hiçbir engelle karşılaşmadan karaya çıktılar.²⁰⁸

Müslümanlar İspanyollar'a karşı koymak için hazırlandılar. Onlarla karşılaşmak üzere şehrin dışına çıktılar. Burada İspanyollar'la oldukça şiddetli geçen bir savaşa tutuştular.²⁰⁹ Savaşın en şiddetli anında, el-Marsa'l Kabîr'deki işgal yöneticisi, Endülüs'ten kaçıp Vehrân'a sığınmış olan ve şehirdeki vergilerden sorumlu bulunan Şatura²¹⁰ adlı bir Yahudi'yi satın aldı. İki taraf arasında yapılan andlaşmaya göre, söz konusu Yahudi ve arkadaşları İspanyol orduları tarafından kuşatılmış olan şehrin kapılarından birini açacaktı. Tam da Müslümanların şehri savunmak için tüm hazırlıklarını tamamladıkları bir sırada, Yahudi Şatura daha önce anlaştıkları şehir kapısını açtı.²¹¹ Bunun üzerine bu kapıdan İspanyol askerler akın akın şehre girdi ve önlerine çıkan herkesi katlettiler.²¹² Ansızın uğradıkları baskın yüzünden Müslümanlar gafil avlandılar. Surların ve kalelerin üzerinde şehri savunan askerler, evlerini ve ailelerini korumak için yerlerini terk ettiler. Bunun üzerine İspanyollar diğer kabilelere de hücum ettiler. Neticede şehrin bütün kapılarından içeri girmeyi başardılar ve insanları öldürüp şehri ateşe vermeye başladılar.²¹³ Hayatta kalan müslümanların çoğu merkez camiine sığındı. Cami ile çevredeki evleri direnişe geçmek için kale gibi kullandılar. Bu ümitsiz direniş beş gün kadar sürdü. Savaş sona erdiğinde Müslümanlar 4.000 şehit vermişti. 8.000'den fazla Müslüman da esir düşmüştü.

İspanyollar bütün esîrleri İspanya'ya götürdüler.²¹⁴ Bu savaşta İspanyollar'ın elde ettiği ganimet 24.000.000 dinar olarak takdir edilmiştir.²¹⁵

²⁰⁸ Medenî, *a.g.e.*, s. 110.

²⁰⁹ Medenî, *a.g.e.*, s. 110.

²¹⁰ Müracaat ettiğimiz kaynakların neredeyse tamamı Vehrân kentinin bir Yahudinin ihaneti sonucu düştüğü hususunda ittifak etmişlerdir. Ancak ismi ve kimliği hakkında ihtilaf etmişlerdir. Medenî'ye göre, bu Yahudi Endülüs'ten kaçıp bu şehre sığınmıştır. İsmi Şatura olup, vergi memuru olarak çalışmakta idi. Bkz. Medenî, *a.g.e.*, s. 111; Mezârî de onunla aynı fikirdedir. Bkz. Mezârî, *a.g.e.*, I, 211; müracaat ettiğimiz diğer kaynaklar ise, sadece olayı anlatmakla yetinmiş ve söz konusu Yahudinin kimliği hakkında bilgi vermemişlerdir. Ayrıca bu ihanetin nasıl gerçekleştiği hakkında da bilgi aktarmamışlardır. Bkz. Uzunçarşılı, V, 336; Julien, I, 324, Âmir, *a.g.e.*, s. 14.

²¹¹ Mezârî, I, 211-212; İspanyollar'la söz konusu Yahudinin ne zaman anlaştıklarına dair bir bilgiye rastlamadık. Ancak Medenî'nin ifadelerinden şehrin dışında savaşın başladığı bir anda bu andlaşmanın gerçekleştiği anlaşılıyor. Fakat Vehrânlı tarihçi Şeyh er-Râşidî bu andlaşmanın İspanyol askerlerinin Vehrân sahillerine gelmesinden önce olduğunu belirtiyor. Çünkü Şatura İspanyol askerlerin sevkîyatında kullanılması için gemilerini onların hizmetine sunmuştu. Bkz. Râşidî, *a.g.e.*, s. 64.

²¹² Mezârî, I, 211-212.

²¹³ *a.g.e.*, s. 111.

²¹⁴ *a.g.e.*, s. 112; Julien, *a.g.e.*, III, 323; ayrıca bkz. Huseyn Munis, *Târîhu'l-Mağrib*, Beyrut 1992, I, 157.

Ximenes, şehrin camilerini kiliseye çevirdikten sonra buradan ayrıldı.²¹⁶ O, buranın, el-Marsa'l Kabîr'in ve daha sonra İspanyollar'a tabi olacak olan Telemsân Krallığının güvenliğini sağlayacak bir düzen kurdu.²¹⁷

Vehrân kentinin düşmesinin Cezâyir'in geleceği açısından önemli etkileri olmuştur. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

a) Vehrân kentinin düşmesiyle birlikte İspanya, bu şehrin etrafındaki kabilelere karşı saldırılar düzenlemiş, böylece onları kontrolü altına almıştır. Bu kabileler Mezârî'nin şu şekilde tavsif ettiği hale gelmiştir:

*“...İspanyollar kendilerine taraftar olan kabileler vasıtasıyla istihbarat edinmekte bu kabileleri gece ve gündüz yapılan seferlerde rehber olarak kullanmakta idi. Ayrıca onlardan bir kısmını casus olarak kullanıyordu. Böylece İspanya'nın hem gücü artmıştı, hem de birçok saldırı düzenleme imkânı doğmuştu.”*²¹⁸

b) Vehrân'ın düşmesi Abdolvâdi Sultanı III. Ebû Hammû'nun İspanyollar'a bağlılığını ilan etmesine neden olmuştur. Sultan, onlara yıllık vergi olarak 12.000 altın duka, 12 iyi at ve 6 şahin vermeyi taahhüt etmişti.²¹⁹

c) İspanyollar Batı Cezâyir'in diğer bölgelerine hâkim oldular. Vehrân'ın düşmesiyle, diğer şehirler de korktukları için peşpeşe İspanyollar'a bağlılıklarını ilan etti. Çünkü direnecek güçlerinin olmadığını anlamışlardı. Delles, Müsteğânim ve Şerşâl bu şehirlerden bir kaçıdır.²²⁰

Diğer yandan İspanyollar çok geçmeden Vehrân şehrinin stratejik önemini anladılar. Bu yüzden şehrin kalelerini sağlamlaştırdılar. Bu da, şehri kurtarmak için yapılan

²¹⁵ Medenî'nin görüşüne göre İspanya 48.000.000 dinar ganimet elde etmiştir. Ancak bu bilgiye hangi kaynağa dayanarak ulaştığını bildirmemiştir.

²¹⁶ Medenî, *a.g.e.*, s. 112; Mîlî, *a.g.e.*, III, 26; Julien da İspanyollar'ın iki camii kiliseye çevirdiklerinden bahseder bkz. III, 323; bkz. Huseyn Munis, *a.g.e.*, I, 157.

²¹⁷ Medenî, *a.g.e.*, s. 113.

²¹⁸ Mezârî, *a.g.e.*, I, 211-212.

²¹⁹ *a.g.e.*, s. 113.

²²⁰ Julien, *a.g.e.*, III, 324.

saldırılarından onları korudu. Böylece İspanyollar, 1792 yılında Cezâyir Paşası Büyük Osman Paşa tarafından nihâî olarak bu şehirden çıkartılıncaya kadar burada kaldılar.²²¹

4. Bicâye'nin İşgali (1510)

Hafsî emir Abdurrahman ile yeğeni Abdullah arasında süren taht kavgaları yüzünden Bicâye de Abdulvâdi Devleti gibi son dönemlerini yaşıyordu.²²² O dönemde İspanyollar sarayda meydana gelen çatışmalardan habersiz değildi. Bu yüzden bu olayı şehri işgal etmek için bir fırsat olarak gördüler. Böylece İspanya Vehrân'a iyice yerleştikten sonra Bicâye'yi işgal için hazırlıklara başladı. Burayı El- kâle, Annâbe ve Tunus'u işgal etmek için bir üs konumuna getirdi. Bu sayede Sicilya boğazına hükmetmeyi ve Osmanlılar'ın batı Akdeniz'e ulaşmasını önlemeyi hedefliyordu.²²³

İspanyol donanması 05 Ocak 1510 tarihinde 20 gemi ve 10.000 asker ile Bicâye'ye geldi.²²⁴ Vehrân'ın düşman eline geçmesinden dolayı üzüntü içinde olan şehir halkı İspanyol donanmasının geldiğini haber alır almaz şehirlerini savunmak için hazırlık yapmaya başladılar. Bir grup, İspanyollar'ın karaya çıkmasını engellemek için şehrin etrafındaki yüksek yerleri kale olarak kullandılar. Nihayet iki taraf arasında topçu ateşi başladı. Ancak taraflar arasında büyük fark vardı. Meselâ İspanya iç karışıklıklardan uzak ve sürekli bir gelişme gösteren kuvvetli tarafı temsil ederken, Bicâye güçleri ise gerileme dönemini yaşayan ve çökmeye yüz tutmuş tahta çıkmak için çabalayan tarafı temsil ediyordu. Bu yüzden, çok geçmeden İspanyollar askerlerini karaya çıkarma imkânı buldu.

İspanyollar'ın karaya çıkmasıyla birlikte şehrin konumu daha da önemli hale geldi. Bir yandan şehirde yaşayan kadın ve çocukların buradan çıkarılıp Cîcel'e gönderilmesi kararlaştırıldı. Diğer yandan İspanyol saldırısını komuta eden kumandan, ordusunun bir bölümüne şehri yukarıdan kontrol altına almak ve şehre gelebilecek yardımları önlemek için Bicâye'nin yüksek kesimlerine çıkmasını emretti. Şehre hücum görevini ise ordunun sahil şeridinde bulunan bölümüne verdi.

²²¹ Medenî, *a.g.e.*, s. 113.

²²² *a.g.e.*, s. 119.

²²³ Fâris, *a.g.e.*, s. 21.

²²⁴ Aselî, *a.g.e.*, s. 69

Müslümanlarla şehrin etrafındaki yüksek tepelere tırmanmaya çalışan İspanyol güçleri arasındaki savaş kızıştı. Diğer yandan ise, İspanyol ordusunun ikinci bölümü şehre alt taraftan yani sahil tarafından saldırdı ve kadın ve çocuklardan boşaltılan bölgeye ulaştılar. Neticede İspanyol ordusunun iki bölümü şehrin ortasında bir araya geldi.

Şehri müdafaa edenler evlere sığındı. Ancak çok geçmeden direnişi devam ettirmek ve İspanyollar'ın şehre yerleşmesini önlemek için Bicâye'nin gerisine çekilmenin gerekliliğini hissettiler. Böylece zafer elde edilemeyen bir savaştan sonra müslümanlar şehri boşalttı. Çekilenlerin başında da Hafsî Sulranı Abdurrahman vardı.

İspanyollar şehre girince Bicâye'yi savunanların yanı sıra karşılarına çıkan sivilleri de öldürmeye başladılar. Vehrân'da olduğu gibi burada da çok kan döktüler. Savaş 4.100 kayıpla son buldu. Akabinde şehrin değerli mallarına el kondu. İspanyollar şehrin hazine ve değerli eşyalarını 30 gemi ile ülkelerine götürdüler.²²⁵

İspanyollar şehre yerleştikten sonra halkının evlerine dönmesine izin verdiler. Böylece birçok insan geri döndü. Şehrin dışında ise kabile reisleri Abdurrahman'ın Krallığını reddettiler. Onun yerine Hafsîler adına Kosantîna'ye hükmeden Ebû Bekir'e biat ederek onu yönetici kabul ettiler. Direnişçiler onun etrafında toplanarak İspanyollar'a karşı gerilla taktiği ile savaşıma başladılar.

Diğer yandan İspanya bölgedeki varlıklarını halka karşı ılımlı bir siyaset izleyerek sağlamlaştırıyordu. Böylece kendilerine karşı duyulan öfkenin ve meydana gelebilecek direnişlerin önüne geçmeyi hedeflemişti. Bu yüzden Annâbe şehrini kayda değer herhangi bir direniş olmadan işgal etmişlerdi. Bu şehri de Vehrân ve Bicâye'de olduğu gibi sömürmüşler, şehrin zenginliklerine el koyup çok sayıda insanı öldürmüşlerdi. Neticede buraya şehrin savunmasını üstlenecek bir vali tayin ettiler.²²⁶

Bicâye düştükten sonra Cezâyir'in doğu kısmına, özellikle de Tunus'ta bulunan Hafsî Devleti'ne büyük bir korku hâkim oldu. Bu yüzden Hafsî Sultan Ebû Abdillâh İspanya Kralını hoşnut etmenin ve ona yaklaşmanın yollarını aramıştır. Hatta tıpkı Vehrân'ın düşmesinden sonra Telemsân Sultanının yaptığı gibi ona bağlılığını bile ilan

²²⁵ Medenî, *a.g.e.*, s. 119-124; Fâris, *a.g.e.*, s. 20.

²²⁶ Medenî, *a.g.e.*, s. 139-141.

etmişti. Ayrıca ona tabi olduğunu göstermek için, iyi cins iki at ve dört doğan hediye ederek yıllık vergi ödemeyi de taahhüt etmişti. Ayrıca şartsız olarak bütün hristiyan esirleri serbest bırakmış ve gıda sıkıntısı çeken Bicâye kentine karşılıksız olarak gıda maddesi göndermişti.²²⁷ Ayrıca Bicâye'nin düşmesi, doğu ve batıdan (Bicâye ve Vehrân) kuşatılmış hale gelen Cezâyir şehrinin de İspanyollar'a boyun eğmesine yol açmıştır. Şimdi bu konuyu işleyeceğiz.

5. Cezâyir Şehrini İşgali (1511)

Cezâyir şehri şeklen Bicâye'deki yönetime bağlı görünse de aslında bağımsız idi. Şehrin idaresi, Mettice ve Cezâyir düzlüklerini vatan olarak benimsemiş Seâ'libe kabilesi reisi Şeyh Sâlim et-Tûmî'nin²²⁸ elinde idi.

Bicâye düşünce Cezâyir halkı Vehrân ve Bicâye'de yaşayan insanların başına gelen felaketlerin kendi başlarına da geleceği endişesine kapıldılar. Çünkü onlar, İspanyollar'ın bundan sonraki hedeflerinin kendileri olduğunu biliyorlardı. Bu yüzden şehrin ileri gelenleri toplanıp durumu istişare ettiler. Neticede, İspanyollar'la barış görüşmesi yapmak için bir heyeti Bicâye'ye göndermeye karar verdiler. Böylece can güvenliklerini ve şehri korumayı garanti eden bir andlaşma yapmayı hedeflemişlerdi.²²⁹

Bicâye'nin düşman eline geçmesinden günler sonra Şeyh Sâlim'in başkanlık ettiği Cezâyir heyeti İspanyol saldırısını komuta eden Pedro Navaro ile buluşmak üzere yola çıktı. Taraflar şu konularda andlaşmaya vardılar:

- a) Bicâye ile İspanya arasında barış andlaşması imzalanacak
- b) Cezâyirliler ellerinde bulunan hristiyan esirleri serbest bırakacaklar
- c) İspanyol gemilerine saldırı düzenlenmeyecek

²²⁷ *a.g.e.*, s. 126; Guneymî, *a.g.e.*, III, 60.

²²⁸ Sâlim et-Tûmî Cezâyir ve Mettice düzlüklerini vatan olarak benimsemiş Arap kabilesi olan Seâ'libe'nin reisi idi. Yönetime geldikten sonra şehirde baskıcı bir siyaset izlemiştir. Şehrin İspanyollar'dan kurtarılması için Barbaros Hayreddin Paşa'dan yardım istemeyi kararlaştıran şehrin ileri gelenleri ile ihtilaf etmiş ancak onların ısrarı karşısında bunu kabul etmek zorunda kalmıştır. Osmanlılar'a karşı bölge halkının ayaklanmasında büyük rol oynadığı için Oruç Reis tarafından öldürülmüştür. Bkz. el -Mîlî, III, 43-44.

²²⁹ Mîlî, *a.g.e.*, III, 43; Ayrıca bkz. Guneymî, III, 59-60; Fâris, *a.g.e.*, s. 20-21.

d) Cezâyirliler'den bir heyet Kral ile nihaî andlaşma imzalamak için İspanya'ya gidecek.

e) Cezâyirliler bağılıklarının göstergesi olarak Bicâye'de bulunan İspanyol idaresine daha önce Bicâye yönetimine ödedikleri miktarda vergi ödeyecekler. Bunun karşılığında İspanya Cezâyir şehrine taarruzda bulunmayacak.²³⁰

1511 yılında Cezâyir heyeti İspanya'ya gitti. Taraflar Cezâyirliler'in kayalık adalardan en büyüğünü İspanya'ya teslim etmek üzere anlaştılar. Böylece İspanyollar buraya bir kale yaparak ticarî gemilerini korumayı ve deniz ulaşımını güvenli bir şekilde yapmayı planlamışlardı. Aynı zamanda Cezâyir şehrini kendi gözetimleri altına almış oldular.²³¹

Neticede İspanya sadece yapılan andlaşmaya dayanarak Cezâyir şehri önlerindeki adaya deniz üssü olacak bir kale yaptı. Bu andan itibaren burası Cezâyir kayası ve Cezâyir kalesi (Penon d'Alger) olarak anılmaya başlandı.²³²

6. Müsteğânim Şehrinin İşgali (1511)

Müsteğânim halkı Bicâye ve Annâbe şehirlerinin işgalinden sonra Cezâyir halkının yaptığı gibi İspanyollar'la bağlantı kurdu. Yapılan andlaşma gereğince bir takım malî ve manevî yükümlülükler karşılığında onlara bağılıklarını ilan ettiler. Orjinali İspanya arşivinde bulunan söz konusu andlaşmanın özeti şu şekildedir:

- a) Bütün Müsteğânim halkı İspanya'ya tabi olduklarını kabul etmişlerdir.
- b) Daha önce Telemsân yönetimine ödenen her türlü vergi bundan sonra İspanya'ya ödenecektir.
- c) Müsteğânim'de bulunan hıristiyan esîrler serbest bırakılacaktır.

²³⁰ Mezârî, I, 220; Medenî, s. 126-128.

²³¹ Julien, I, 324; Ayrıca bkz. Zübeyrî, s. 32-33.

²³² Medenî, s. 126-128.

d) Telemsân'da bulunan İspanyol başkomutanı İspanya Kralı gerekli gördüğü takdirde şehrin kalelerini işgal edebilir. Halk buna karşı en ufak bir direniş göstermeyecektir.

e) Şehir halkı İspanyol komutanın ihtiyaç duyduğu binit ve bina malzemelerini belli bir ücret karşılığında itiraz etmeden teslim edecektir .

f) Şehir halkı Vehrân ve el'Marsa'l-Kabîr'in yiyecek ihtiyacını karşılamaya özenle devam edecektir. Her hangi bir geminin Müsteğânim limanında onarılması ya da oraya sokulmaması ancak iki tarafın izniyle olacaktır.

g) Müsteğânim halkı yakından ilgilendiren ve Vehrân ve el-Marsa'l Kabîr'in güvenliği ile ilgili her şeyi baş komutana bildirecek ve savaş ve barış dolayısıyla kendilerine verilecek her türlü emre uyacaklar.

h) Şehir halkı hıristiyan olmak için zorlanmayacak. Her iki Kral da halkın kendi dinine göre yaşayıp yönetilmesine ve ülkelerinin kendilerine bırakılmasına izin verdi.

Sonuç olarak şunu diyebiliriz: 1512 yılından önce Cezâyir'in sahil şeridinde bulunan şehirlerin çoğu ya el-Marsa'l Kabîr, Vehrân, Bicâye ve Annâbe'de olduğu gibi askerî güç kullanmak suretiyle, ya da Tenes, Cezâyir Müsteğânim, Şerşâl ve Delles gibi şehirlerde olduğu üzere mahallî yöneticilerin direniş göstermeden boyun eğmesi suretiyle İspanya tarafından işgal edilmiştir. Burada araştırmacıların zihnine şu sorular gelebilir: İşgale uğrayan Cezâyir halkının, mahallî yöneticilerinin, kabile reislerinin, dinî önderlerin işgal sonrası tavrı ne oldu ? Onur kırıcı bu işgale rıza mı gösterdiler yoksa İspanyollar'ı ülkelerinden kovmak için fırsat mı kolladılar ?

Bu sorulara cevap vermeden önce İspanyollar'ı, Cezâyir'i işgal etmek için yarım asır boyunca mücadele vermeye sevk eden doğrudan ya da dolaylı sebepleri incelememiz gerekmektedir

B. İSPANYA'NIN CEZÂYİR SAHİLLERİNİ İŞGAL SEBEPLERİ

İspanya'nın Kuzey Afrika sahillerindeki şehirleri işgal etmek için büyük saldırılar düzenlemesinin nedenlerini araştırdığımız zaman, bazı stratejik hedefleri gerçekleştirmeyi amaçlayan birçok nedeni olduğunu görürüz. Bu sebepleri şu şekilde tasnif edebiliriz :

1. Dinî sebepler
2. Güvenlik sebepleri
3. Siyasî sebepler
4. Ekonomik sebepler

1. Dinî Sebepler

İspanya'nın Cezâyir sahillerine düzenlemiş olduğu saldırıların dinî bir karakter taşıdığı inkar edilemez ve şüphe götürmez bir gerçektir. Çünkü İspanya Devleti dinî temeller üzerine kurulmuş ve kilise duvarları içinde gelişip ilerlemiştir.

Böyle olunca devletin hem Endülüs'te hem de Kuzey Afrika'da müslümanlara karşı izlediği siyasette öncelikli söz hakkı din âlimlerine aitti. Müslümanlara karşı İspanyol toplumu içinde dinî duyguları harekete geçirip, kötülük ve taassup ateşini onlar alevlendirmişlerdi.²³³ Papa önce müslümanların Endülüs'ten çıkarılması, daha sonra da halkını hristiyanlaştırmak maksadıyla Kuzey Afrika sahillerinin işgal edilmesi için insanî ve maddî tüm imkânların seferber edilmesinde büyük rol oynamıştır.

Bu iki büyük hedefi gerçekleştirmek için Papa, hristiyanlığın hamisi olarak görülen İspanya Kralı'na ödenen "Crusada" adlı dinî verginin mutlaka ödenmeye devam edilmesi gerektiğine dair bir karar çıkardı.²³⁴ Yine aynı şekilde bütün hristiyan din âlimleri bu gayenin gerçekleşmesi için yüklü miktarda harcamalarda bulunuyorlardı. Cezâyir sahillerine saldıran haçlı ordusunu donatmak için kilisenin mallarını satmakta tereddüt etmiyorlardı.²³⁵

²³³ Mîlî, *a.g.e.*, III, 19-20; Abdülcelîl et-Temîmî, *el-Halfiyyetü'd-dîniyye li's-sırâi'l-Osmânî ve'l-İsbânî*, Tunus ts. s. 8.

²³⁴ Bkz. Kettânî, s. 71.

²³⁵ Medenî, 79-80; Âmir, s. 11-13.

Kraliçe İsabella, müslümanları Endülüs'ten sürmek ve buradan kaçarak sığındıkları Kuzey Afrika şehirlerinde onları takip etmek için çok çaba harcadı. Bundan dolayıdır ki, Telemsân'a büyük bir saldırı düzenlemek için hazırlığa koyuldu.²³⁶ Ne var ki, bu emelini gerçekleştiremeden öldü. Ancak ölümü esnasında bir vasiyet bırakarak planladığı en büyük gayesinin gerçekleştirilmesini istemeyi ihmal etmedi. Hiç şüphesiz onun en büyük emeli, Kuzey Afrika'yı fethetmek ve kafir olarak nitelediği müslümanlara karşı savaşmayı sürdürmektir.²³⁷

İspanyol saldırılarındaki dinî etkiyi güçlü kılan hususlardan biri de, onların Vehrân şehrini işgal ettikten sonra en büyük camiye kiliseye çevirip buraya Aziz Michel adını vermeleridir.²³⁸ el-Marsa'l Kebîr, Bicâye gibi İspanyollar tarafından işgal edilen diğer şehirlerde de benzer uygulamalar olmuştur.²³⁹

Netice olarak diyebiliriz ki müslümanları hristiyanlaştırmak saldırıların ana hedefiydi.²⁴⁰ Nitekim Fransız araştırmacı Pierre Chaunu bu durumu şu şekilde açıklamıştır:

*“Müslümanlar ve Kızılderehillerin hristiyanlaştırılması Kilisenin en büyük ve en kutsal hedeflerini teşkil ediyordu.”*²⁴¹

Hatta İspanya, dünyayı hristiyanlaştırmayı, altın yatakları bulunan Amerika'nın keşfiyle aynı derecede görmektedir.²⁴² İspanya, Latin Amerika'da yaptığı gibi Kuzey Afrika'yı Latin Afrika'ya çevirmek istiyordu. Bu, İspanya'nın en büyük hedefiydi.²⁴³

2.Güvenlik Sebepleri

Daha önce açıkladığımız gibi Endülüslü müslümanlar, zor durumda kaldıkları ve Hristiyanların baskısı şiddetlendiği dönemlerde, Kuzey Afrika'daki müslüman devletlerden yardım istiyorlardı. Murâbitlar, Muvahhidler ve -daha sonra düşman yerine birbirleriyle mücadele etmeye başlamaları yüzünden güçlerini yitirmelerine kadar- Merînîler

²³⁶ Mîlî, III, 19-20.

²³⁷ Medenî, s. 79-80; ayrıca bkz. Huseyin Munis, II, 156; Zübeyrî, s. 15; Sâlah el-Akkâd, *el-Mağrib abra'l-usûr*, el- Kahire, 1984, s. 28, 31; Âmir, *a.g.e.*, s. 11-13.

²³⁸ H.D. Grammon, *Histoire d'Alger*, s. 5; Tammâr, *a.g.e.*, s. 227-228.

²³⁹ H.D.Garmmon, *a.g.e.*, s. 83; Medenî, s. 98; Aselî, s. 61.

²⁴⁰ Bin Harûf, 20-21; Zübeyrî, *a.g.e.*, s. 15.

²⁴¹ Pierre Chaunu, *L'Espace de Charles-Quent*, Paris,1973, I, s. 336.

²⁴² Temîmî, *a.g.e.*, s. 13.

²⁴³ Bu Aziz, *a.g.e.*, s. 43; ayrıca bkz. Bin Harûf, *a.g.e.*, s 20-21; Zübeyrî, *a.g.e.*, s. 15;

döneminde hep böyle olmuştu. Merînîler kadar olmasa da komşuları Abdülvâdîler ve Hafsîler de Endülüs müslümanlarına değişik şekillerde maddî ve manevî yardımlarını sürdürdüler. Söz konusu yardımlar, Kuzey Afrika'da hüküm süren bu üç muâsır devletin zayıflayıp kendi güvenliklerini bile sağlamaktan âciz düşmelerine kadar devam etmiştir.²⁴⁴

XVI. yüzyılın başlarında özellikle de Gırnata'nın düşman eline geçmesinin akabinde Endülüs müslümanları değişik işkencelere ve zulümlere maruz kaldılar. Bu durum binlerce müslümanı Kuzey Afrika ülkelerine hicrete sevk etti. Hicrette en çok Cezâyir tercih ediliyordu. Bir kısmını daha önce ele aldığımız ve bir kısmını daha sonra açıklayacağımız nedenlerden dolayı pek çok kalabalık muhacir grupları Cezâyir'i tercih etmişlerdi. Muhacirler, Cezâyirli dindaşlarına kendilerinin ve henüz hicret fırsatı bulamayan din kardeşlerinin karşılaştıkları zulüm ve işkenceleri dramatik bir şekilde anlatıyorlar, geride kalan kardeşlerinin de kurtarılmasını istiyorlardı. Onların maruz kaldıkları zulüm ve işkenceden kurtarılması için bütün imkânların seferber edilmesi çağırısında bulunuyorlardı.²⁴⁵

Böylece Endülüslü muhacirler Kuzey Afrika'lı din kardeşlerinin de desteğini sağladılar. Teşkil ettikleri askerî birliklerle İspanya müttefiklerinin gemilerine ve sahillerine saldırılar düzenlemeye başladılar. Kendilerini Endülüs'ten çıkaran, çeşitli şekilde işkence eden, ailelerine zulmeden, hristiyan olmaya zorlayan, mallarına el koyan ve bir daha dönmek üzere yurtlarından çıkmak zorunda bırakan İspanyollar'dan intikam almak niyetiyle gemileri ve sahil şehirlerini tahrip ediyorlar ve halkını esir alıyorlardı.²⁴⁶ İspanya, bu saldırıları ülkesi için önemli bir tehdit olarak gördü. Ayrıca bunu, müslümanların kentlerine saldırı düzenlemek ve buraları işgal etmek için bir bahane olarak kullandı.

Vezzân'ın ifadesine göre Bicâye halkı büyük ve küçük savaş gemileri temin ederek bunları İspanyol sahillerine akın düzenlemek üzere gönderiyordu. Bu durum, İspanya'yı bu şehre saldırı düzenleyip burayı işgal etmek için harekete geçirmiştir.²⁴⁷

²⁴⁴ Zübeyrî, *a.g.e.*, s. 25.

²⁴⁵ Salâh el-Akkâd, *el-Mağribu'l-Arabî*, Kahire 1966, s. 16.

²⁴⁶ Bin Harûf, 20; Akkâd, *a.g.e.*, s. 16, 28, 31.

²⁴⁷ Vezzân, *a.g.e.*, s. 423.

Vehrân halkı da irili ufaklı savaş gemileri teçhiz edip Katalonya sahilleri ile Piza, Minorka ve Mayorca adalarına akınlar düzenliyordu. Vehrân şehri bu taarruzla ele geçirilen hristiyan kölelerle dolmuştu.²⁴⁸ Cezâyir şehri sakinleri de aynı şeyi yapıyorlardı. Onlar da savaş gemileri edinip bunlarla yukarıda bahsi geçen İspanya sahillerine saldırıda bulunuyorlardı.²⁴⁹

Burada şunu belirtmeliyiz ki, Cezâyirli ve Endülüslü denizcilerin Türkler'in kendilerine katılmasından önce İspanyol sahillerine düzenledikleri saldırıları o dönemin şartları içinde değerlendirmeliyiz. Meseleye o döneme hâkim olan siyasî, dinî ve ahlâkî ölçülerle bakmalıyız.

Anlaşıldığı gibi İspanya sahilleri'ne yapılan akınlar, gerçekte Endülüs'teki İslâm varlığını ortadan kaldırmaya yönelik bir siyaset güden İspanya Devleti'nin en ağır siyasî ve dinî baskılarına maruz kalan Gırnata Müslümanlarını savunmaktan başka bir şey değildir. Buna göre, önceleri Endülüslü ve onlara yardım eden Kuzey Afrikalı denizcilerin, daha sonraları da Türkler'in düzenlediği akınlar, İspanyol zulmü altındaki Endülüs müslümanlarından kurtarabileceklerini kurtarmaya ve İspanya'yı müslümanlara karşı uyguladığı dinî baskılara son vermeye mecbur etmeye yönelikti.

Bu olayların yaşandığı zaman diliminde, hristiyan gemilerine saldırı düzenlemek ve İspanya'ya tabi bölgelere akınlar tertip etmek bir anda Kuzey Afrika limanlarında büyük bir canlılığı da beraberinde getirdi. İspanya sahilleri ile bu ülkeye bağlı ada ve limanlara baskın düzenleyen gemileri teçhiz etmeye katkıda bulunanlar, bizzat akınlara katılmasalar dahi, ele geçirilen ganimetlerden pay alıyorlardı. Bu ganimetler, bölge halkının günlük ihtiyaçlarını gidermede kullandıkları en önemli gelir kaynağı olmuştu. Bu nedenledir ki, bu liman bölgelerinde yaşayan ve imkân sahibi olan Müslümanların, cihad ve ganimet toplama maksadıyla yapılan baskınlara maddî destek vermekte tereddüt etmediklerini görürüz. Yine aynı maksatla Türk leventler de bu tarihlerden itibaren ilgilerini Akdeniz'in batı sahillerine çevirmişlerdir. Bu Türk leventlerin en önemlileri daha sonra müstakil olarak inceleyeceğimiz Barbaros kardeşlerdir.

²⁴⁸ *a.g.e.*, s. 399.

²⁴⁹ *a.g.e.*, s. 409; ayrıca bkz. Julien, *a.g.e.*, I, 326.

Fransız tarihçi Charles Endre Julien bahsi geçen limanların hareketliliğini şu şekilde özetlemektedir:

*“Cerbe adasından Mağrib’in (Fâs) en uç noktasına kadar olan limanlarda bir çok cumhuriyet kuruldu. Bunlar korsanlık için hazırlıklara koyuldu. Daha sonra Tunus, Binzert, Bicâye, Cezâyir, Vehrân ve Hennîn şehirlerinin halka silahlandı. Her birinin Akdeniz’de bu maksatla dolaşan gemileri vardı.”*²⁵⁰

Bu açıdan baktığımız zaman, denizdeki cihad hareketini ortadan kaldırmak isteğinin, İspanyollar’ı Kuzey Afrika’daki ve özellikle de Cezâyir’deki²⁵¹ sahil kentlerini işgale iten en büyük nedenlerden biri olduğunu rahatlıkla anlarız.²⁵²

Diğer yandan İspanya, Kuzey Afrika ülkelerinin çok zayıf bir halde olup iç savaş ve karışıklıklarla yüzyüze istikrarsız bir durumda bulunduklarını çok iyi biliyordu. Hânedan mensupları arasındaki taht kavgalarının bölgedeki karışıklıkları alevlendirdiğini görüyordu. Ayrıca İspanya bu durumun sonsuza kadar sürmeyeceğinin farkında idi. Dolayısıyla, Kuzey Afrika halkının sorunlarının üstesinden gelip güçlü bir Sultan’ın yönetiminde bir araya gelmelerinden endişe ediyordu.²⁵³ Çünkü bu durumda onlar, kendilerine karşı kuvvetli ordular gönderebilir, Endülüs’teki müslümanlara maddî ve askerî yardımlarda bulunarak Endülüs’ü tekrar müslümanların ellerine geçirebilirlerdi. Afrika sahillerinin işgal edilmesi Endülüs’ün yeniden müslümanlar tarafından fethedileceği düşüncesini ortadan kaldıracak bir sigorta haline gelmiştir.²⁵⁴

3. Siyasî Sebepler

İspanya’yı Kuzey Afrika sahillerini işgal için harekete geçiren sebepler yukarıda belirttiklerimizden ibaret değildi. Aragon ve Kastilya Krallıklarını siyasî bir evlilikle birleştiren Kral Ferdinand ile Kraliçe İsabella’nın hayallerini, yeni ülkeler fethederek devletin sınırlarını genişletme ve uçsuz bucaksız bir imparatorluk kurma arzusu süslüyordu. Nitekim Cezâyir’i işgal etme planı yapmadan önce, kısa bir süre içinde

²⁵⁰ Julien, *a.g.e.*, I, 321-322.

²⁵¹ Vezzân, *a.g.e.*, s. 423.

²⁵² Matvî, s. 262-263.

²⁵³ Medenî, *a.g.e.*, s. 45, 88-89; Tammâr, *a.g.e.*, s. 227-228.

²⁵⁴ Tammâr, *a.g.e.*, s. 227; Âmir, *a.g.e.*, s. 11-13; Mîlî, *a.g.e.*, III, 21-22; Abdülkerim Abdülkerim, *el-Mağrib fi ahdi’s-Sa’diyyîn, Rabat, Fâs, 1983*, s. 3-4; Cemaluddîn, *a.g.e.*, s. 128.

Endülüs'teki İslâm devletini ortadan kaldırdılar. Kraliçe İsabella'nın, Telemsân'ı işgal hazırlıkları da bunu teyid etmektedir. Hayalini gerçekleştiremeden öleceğini anlayan İsabella, daha önce belirttiğimiz gibi, kafirlerle (müslümanlar) savaşması için ordu teçhiz etmekten geri durulmamasını vasiyet etmişti.²⁵⁵

Hiç şüphesiz o dönemde İslâm dünyasının batısındaki bu önemli coğrafyada siyâsî durum hiç de iç açıcı değildi. Bölgede hüküm süren Hafsîler, Abdülvâdîler ve Vattâsiler Kuzey Afrika sahillerini korumak bir yana, kendilerine bağlı topraklarda bile hâkimiyetlerini kurmaktan âciz hale düşmüşlerdi.²⁵⁶ Bu durum İspanya'yı Kuzey Afrika sahillerindeki şehirleri işgal için harekete geçirmede büyük ölçüde etkili olmuştur.

O dönemde İspanya'nın, İtalya'nın güney sahilleri ile Sicilya, Piza, Sardunya ve Korsika gibi adalara hâkim olduğunu belirtmemizde yarar var. Ayrıca Balear, Mayorka ve Minorca gibi Batı Akdeniz'de bulunan bazı adalar da İspanyollar'a bağlı idi. Bu açıdan baktığımız zaman, İspanya'nın Cezâyir ve diğer Kuzey Afrika şehirlerini de işgal etmesi takdirinde hüküm sürdüğü bölgede coğrafi birlikteliği sağlayacağını rahatlıkla görürüz. Bu sayede İspanyollar Batı Akdeniz'in kuzeyi ile güneyi arasında kolayca doğrudan ilişki kurabileceklerdi. Onların Batı Akdeniz'e hâkim olmaları ise hiç kuşkusuz, ancak Cezâyir sahillerini işgal ettikten sonra mümkün olabilirdi.

Diğer yandan, Kuzey Afrika'daki İslâm sahillerini işgal altında bulundurmanın taşıyacağı dinî anlam, İspanya'nın siyâsî açıdan Katolik hristiyan dünyasının lideri haline gelmesini perçinleştirecekti. Zira Martin Luther'in başlatmış olduğu dinî reform hareketi Avrupa'daki hristiyan din ve mezhep birliğinin bozulması endişesini doğurmuş, bu da İspanya için söz konusu liderliğe her zamankinden daha çok ihtiyaç hissettirmişti.²⁵⁷

Buna ilaveten, Gırnata'nın işgaliyle sonuçlanan ve “*Reconquista savaşları*” olarak da bilinen Endülüs'ü müslümanlardan geri alma savaşları dolayısıyla İspanya bir takım sosyal, güvenlik ve ekonomik sorunlar içindeydi. Müslüman ve Yahudi esnaf, tüccar ve çiftçilerin Kuzey Afrika ülkelerine göç etmeleri yüzünden ortaya çıkan bu ekonomik

²⁵⁵ H.D. de Haëdo, *a.g.e.*, s.4

²⁵⁶ Bu konuda bkz. Matvî, *a.g.e.*, s. 262-263; Bu Aziz, *a.g.e.*, s. 43; Zübeyrî, *a.g.e.*, s. 15; B. R. Rogers, *Târîhu'l-alâkât el-İncilîziyye el-Mağribiyye hatta âm 1900* (trc. Bûnân Lebîb Rızk), Fâs, 1981, s. 38.

²⁵⁷ Abdülhay Rıdvan, *Cuhûdu'l-Osmânîyyîn li'inkâzi'l-Endelûs ve İstirdâdihi fi matlai'l-asri'l-hadîs*, Mekke, 1994, s. 222

sıkıntılar İspanya ekonomisine ağır darbe vurmuş, iktisadi hayatı durma noktasına getirmişti. Bu aynı zamanda insanların huzursuz olmasına ve istikrar hasreti çekmelerine neden oluyordu.²⁵⁸ Bütün bunlar devleti, halkı meşgul edecek bir takım yollar aramaya, insanların dinî ve mezhebî duygularını alevlendirmeye ve güneyden gelecek İslâm tehlikesi ile onları korkutmaya yöneltti.

Diyebiliriz ki, Cezâyir sahillerinin işgali, İspanya için kronik sorunlarını geçici bir süre de olsa askıya almak anlamına geliyordu.

4. Ekonomik Sebepler

XVI. yüzyılın başlarında Avrupa'da meydana gelen siyasî ve iktisadî değişiklikler hem İspanya hem de Portekiz'i kendi sınırları dışında yeni maddî kaynaklar aramaya itmiştir. Bundan dolayı Portekiz, XV. yüzyılın başlarından itibaren (1502) Fas'ın Atlas Okyanusu kıyısındaki ticaret merkezlerini işgale başladı. Bununla Afrika'nın batı sahillerinden hareketle Hint Okyanusu üzerinden uzak doğuya ulaşmayı hedefliyordu. Zira bu bölgeler baharat ve ipek ticaretinin merkezi idi.²⁵⁹

İspanya ise, o dönemde henüz yeni keşfedilmiş olan Amerika kıtasındaki altın yataklarının bulunduğu bölgelere hâkim olmakla yetinmemiş, ürünlerini satacağı yeni pazarlar ile Avrupa'daki savaşları ve Kuzey Afrika'daki genişleme politikasını finanse edecek yeni kaynakların arayışı içine girmişti.

Amerika kıtasının keşfedilmesiyle birlikte İspanya, pahalı ticaret mallarıyla dolu gemilerini Kuzey Afrika limanlarını üs gibi kullanan müslüman deniz akıncılarının (korsanların) saldırısından korumak zorundaydı ve bunun için yeni limanlara ihtiyaç duymaya başlamıştı. Bu açıdan bakıldığında zaman, İspanya'nın Kuzey Afrika sahillerini işgal etmesi, Akdeniz'deki ticaretini güvence altına alması bakımından bir zaruret olduğu görülmektedir.²⁶⁰

Diğer yandan ise, Kuzey Afrika sahillerinin işgali aynı zamanda Afrika ticaretini de kontrol altına almak demektir. Çünkü bilindiği üzere bu limanlar, özellikle de Cezâyir

²⁵⁸ Arslan, 162; Rıdvân, s. 222.

²⁵⁹ Yahya, III, 11-18.

²⁶⁰ Zübeyrî, *el-Medhal*, s. 15.

limanları Afrika ile Avrupa arasında bir köprü vazifesi görüyorlardı. Nitekim bu hususa “Osmanlılar’ın Girişinden Önce İktisadî Durum” başlığı altında yer vermiştik.²⁶¹ Durum böyle olunca Cezâyir limanlarını kontrol altına almak, Cezâyirli tacirler aracılığıyla Büyük Sahra üzerinden bu limanlara gelen ve bu limanlardan da Avrupa’ya ulaşan kadîm Afrika ticaret yoluna da hâkim olmak demektir.²⁶²

C. İSPANYA’NIN CEZÂYİR SAHİLLERİNİ İŞGALİNİN SONUÇLARI

İspanya’nın Kuzey Afrika sahillerini, özellikle de Cezâyir sahillerini işgal etmesi, İslâm dünyasının bu hareketli kesiminin geleceği üzerinde tehlikeli sonuçlar doğurmuştur. İşgalin olumsuz sonuçlarını iki ana başlık altında incelememiz mümkündür.

1. Siyasî Sonuçlar

İspanya’nın Cezâyir sahillerini işgalinin bu bölgenin o anki durumu ve geleceği üzerinde son derece önemli etkileri vardır. Bunları şu şekilde ifade edebiliriz:

a) İşgal edilen Cezâyir şehir ve limanları doğrudan İspanya idaresi altına girdi. Böylece işgal altındaki şehirlerde yönetimde söz sahibi olan aileler ile mahallî meclisler siyasî güçlerini yitirdi. Neticede limanları kurtarmak için işgal güçlerine karşı halkı örgütleyecek ya da onlarla barış görüşmesi yapacak siyasî bir merci kalmadı. Ancak, ülkeyi kurtarıp yönetimini üstlenecek kifayette bir yönetimin ortaya çıkacağı döneme kadar halkın yönetimini üstlenen geçici bir otorite ortaya çıktı. Halk, Türkler’in Kuzey Afrika sahillerine gelmesinden önce işgal güçlerine karşı direnişte büyük rol oynayan tarikat şeyhleri ve ulema öncülüğündeki dinî liderlikler etrafında toplandı.

b) İşgal güçlerine karşı yeterli güce sahip olmadıklarını anlayan Telemsân ve Bicâye’de hüküm süren Abdülvâdîler ile Hafsîler İspanyollar’a yakın olmak için birbiri ardınca onlara bağlılıklarını ilan ettiler. Abdülvâdî Sultanı daha da ileri giderek, İspanya’ya

²⁶¹ Bkz. selâvî, *a.g.e.*, II, 373; Julien, *a.g.e.*, s. 201-202; Vezzân, *a.g.e.*, s. 380, 386; Tammâr, *a.g.e.*, s. 205;

²⁶² Bkz. Şükran Hakkut, “Türkler’in Kuzey Afrika’ya Gelişi ve Garp Ocakları,” *Hayat Dergisi Mecmuatı*, Ocak 1978, s. 53.

bağlılığını göstermek için kıymetli hediyelerle birlikte bu ülkeye gitti²⁶³. Bicăye'de taht kavgası içinde olan Hafsî emirler Abdurrahman ve Abdullah İspanya'ya bağlılıklarını gösteren bir andlaşma imzalamışlardı.²⁶⁴ Bicăye'de hüküm süren emir Abdurrahman bununla da yetinmeyip bu şehrin, İspanyollar'ın üzerine kale inşa ettikleri "sahratu'l-Cezâyir"ın (Penon d'Alger) ve Bicăye'ye bağlı bulunan tüm limanların onların mülkü olduğunu kabul etti.²⁶⁵

c) Bicăye'nin düşmesiyle birlikte Cezâyir'in doğu kesimi özellikle de Tunus'taki Hafsî Devleti endişeli günler yaşadı. Bu yüzdendir ki, Hafsî Sultan Ebû Abdillâh İspanya Kralını memnun etmek ve onunla iyi ilişkiler kurmak için hemen harekete geçti. Vehrân'ın düşmesinden sonra onlara bağlılığını ilan eden Abûlvâdî gibi o da İspanyollar'a bağlılığını ilan edip yıllık olarak vergi ödemeyi kabul etti. Üstelik koşulsuz olarak tüm Hristiyan tutsakları serbest bırakacağını taahhüt etti. Ayrıca Bicăye şehrinin muhtaç olduğu gıda maddelerini temin edeceğine dair söz verdi. Bu sırada onlara, bağlılığının bir sembolü olarak iki asil at ve dört şahin kuşu hediye etti. Bicăye şehrinin düşmesi, doğu ve batı tarafından (Bicăye ve Vehrân) kuşatılan Cezâyir şehrinin düşman tarafından işgal edilmesine zemin hazırladı. Bu konuya yeri gelince temas edeceğiz.

d) İspanya egemenliğine girmek, Krallar ve emirlerden oluşan resmî makamlarla sınırlı kalmadı. Vehrân civarında bulunan bazı Arap kabileler de onlara tabi olmuştu. Söz konusu kabileler, bir yandan İspanya'nın gücünden çekindikleri için, diğer yandan da hayal kurdukları bir takım ayrıcalıkları koparmak için onlara bağlılıklarını ilan etmede geç kalmamışlardı. Ancak onlarla mücadele eden diğer kabilelerden kendilerini ayıracak bir imtiyaz elde edemediler. Vehrân yakınlarında yaşayan bedevî Benî Âmir kabilesi İspanyol egemenliğini hemen tanıdı. Bölgedeki diğer kabilelere karşı onlara yardımcı olup, onlar için casusluk yaptılar.²⁶⁶ Bu tür uşaklar, maalesef İspanyollar'ı Vehrân'dan çıkarmak için Barbaros kardeşler önderliğinde gerçekleştirilmeye çalışılan birliği büyük ölçüde baltamışlardır.

²⁶³ Cilâli, II, 196.

²⁶⁴ Medenî, s. 131-133.

²⁶⁵ a.g.e., s. 131.

²⁶⁶ a.g.e., s. 113.

e) İspanyollar'ın Cezâyir sahillerini işgal etmeleri Endülüs Müslümanlarını olumsuz yönde etkilemiştir. Çünkü Cezâyir limanları artık onlara yardım gönderemez hale gelmiştir. Dolayısıyla onların karşılaştıkları zulmü ve haksızlıkları azaltacak tüm faaliyetleri ortadan kalkmıştı. Çünkü İspanyollar, Cezâyir limanlarında bulunan emir ve ileri gelen kimselerden, Hristiyan gemilere saldırı düzenleyecek gemilere yardım etmemeleri taahhüdünü almıştı. Aksi takdirde onları sorumlu tutacağını açıklamıştı.²⁶⁷

f) İspanyol işgaline karşı, tarikat şeyhleri, din âlimleri ve bazı mahallî yöneticilerin önderliğinde halk direnişi başladı. Bu liderler, halkı işgal güçlerine karşı kışkırtıp düzenli bir şekilde karşı koymalarını sağlamaya çalışıyorlardı. Bütün bunlar, Cezâyir'e hâkim olan Hafsî ve Abdülvadî Devletlerinin İspanya işgali karşısında âciz kalması sonucu başlamıştı.

Yukarıda bahsettiğimiz önderlerin din adına vatani savunmak için halkı motive etmeleri, İspanyol hâkimiyetinin iç bölgelere kadar uzanmasını önlemeleri ve Osmanlılar'ın onları nihaî olarak bölgeden çıkarmasına kadar muhkem hale getirdikleri kalelere hapsetmeleri hususunda oynadıkları önemli rolü belirtmemiz tarihî emaneti yerine getirmenin bir gereğidir.

g) İspanyol işgalinin iç bölgelere kadar ilerlemesini önleyen ve onları sahil kesimindeki şehirlerde tutacak kadar güçlü olan halk direnişi, bölgeyi tamamen işgalden kurtaramamıştır. Bu durum, Cezâyir şehirlerindeki ileri gelen kimseleri mecburen Türk leventlerinden Oruç ve Hayreddin Reisler'den yardım istemek zorunda bırakmıştır. Böylece kendi ülkelerini kurtarmak ve kendilerine reva görülen zulme son vermek üzere onları ülkelerine davet ettiler. Bütün bu gelişmeler, Barbaros kardeşlerin Orta Akdeniz'de İspanyollar'a karşı üstün gelip, Cîcel kalesini onlardan geri almaları ve işgal altındaki Bicâye şehrini kuşatmaları sonucu meydana gelmişti. Nitekim bu konuya yeri geldiği zaman döneceğiz.

h) Bölgenin tarihini değiştiren büyük olaylar meydana geldi. İspanya'nın Cezâyir sahillerini işgal etmesi, Osmanlılar'ın bölgeyi korumak ve İspanyollar'ı bölgeden uzaklaştırmak maksadıyla buraya gelmesine neden oldu. Çünkü onlar, bir açıdan İslâm topraklarını savunma görevini yerine getiriyor, diğer açıdan ise, bölge halkından peş peşe

²⁶⁷ Sâlim et-Tûmfî'nin İspanyollar'la yaptığı andlaşmanın maddeleri için bkz. Medenî, s. 126-128.

gelen yardım çağrılarına karşılık veriyordu. Bu şehirlerde yaşayanlar, Osmanlı Padişahlarına sürekli olarak heyet gönderip, akıbetlerinin Endülüs Müslümanlarının sonuna benzememesi için bir an önce harekete geçmelerini istiyorlardı. Neticede Türkler düşmandan kurtardıkları limanları, batı Akdeniz'de İspanya ve diğer hıristiyan devletlere ait gemilere düzenleyecekleri saldırılar için üs konumuna getirdiler. Bundan sonra Cezâyir tarihinde bilinen siyasî ve askerî gelişmeler meydana geldi. Neticede burası Osmanlı Devleti'ne ilhak edildi ve Osmanlılar'ın Batı Akdeniz'deki en önemli eyâleti oldu. Çünkü burası, Kuzey Afrika'da İspanyollar'a karşı mücadele merkezi olmuştı.

2. İktisadî Sonuçlar

İspanyol işgali Cezâyir'in ticarî hayatını felce uğrattı. Cezâyir limanlarını denetimleri altında bulunduran küçük devletlerin çökmesine ve bu limanlar üzerinden geçimini sağlayan özellikle de Avrupa'yla ticaret yapan bölge halkının ekonomik krize girmesine neden oldu. İşgalin iktisadî neticelerini şu şekilde sıralayabiliriz:

a) Cezâyir limanları işgalden önce bölgedeki ekonomik canlılığın kaynağı idi. Çünkü Avrupa ile Afrika arasında ticarî köprü vazifesi görüyorlardı. Sahillerin İspanya hâkimiyetine girmesi ekonomiyi tam anlamıyla felç etti. Çünkü, bir tür sessiz direniş olarak adlandırabileceğimiz şekilde Cezâyirli tacirler İspanyollar'la işbirliğine gitmemişti. Ancak İspanyollar'ın kendilerine vaad ettikleri teşviklere kanan çok az sayıdaki Cezâyirli tüccar onlarla işbirliğine evet demişti. Ne var ki, bunların ekonomik şartlar üzerindeki etkisi son derece önemsizdir. Çünkü bölge halkı onlara karşı tecrit politikası izlemişti. Onların hain olduklarına ve düşmanla işbirliği içinde olduklarına inanıyorlardı.²⁶⁸

Diğer yandan, bölge İspanyol egemenliğine girdiği için yabancı tacirler, özellikle de Cenevizli ve Venedikliler Cezâyir limanlarına gelmez oldu. Bu durum karşısında Abdülvâdi Sultani onları Hennîn limanına çağırdı. Ne var ki, kısa süre sonra bu liman da İspanyol işgaline uğradı. Neticede burası da diğer Cezâyir limanlarıyla aynı kaderi paylaşmak zorunda kaldı.²⁶⁹

²⁶⁸ Medenî, s. 101-102.

²⁶⁹ Vezzân, II, 204.

b) İspanya Cezâyir şehirlerini işgal eder etmez halka zulmetmeye başladı. Ağır vergi ve para cezalarıyla halkı zor durumda bıraktılar. Meselâ Bicâye halkına yıllık vergi olarak; 3.600 fetîk²⁷⁰ buğday, 100 fetîk arpa, 50 fetîk nohut, 1.000 baş koyun, 50 büyükbaş hayvan ve 1.000 yük odun ödemeyi şart koştular.²⁷¹

Bunun gibi ağır vergiler yüzünden bölge halkı çok zor durumda kaldı. Neticede bir çok kimse işgal güçlerinin zulmü sebebiyle bölge limanları üzerinden ticaret yapmayı bıraktı. Böylece limanlar ticarî canlılığını kaybetti.

D. İSPANYA'NIN CEZAYİR'İ İŞGALİNE TEPKİLER

İspanya'nın Cezâyir sahillerini işgal ettiği dönemde, bu bölgede ülkeyi savunmak için halktan düzenli ordu meydana getirecek güçlü bir merkezî otorite yoktu. Toplumun bireyleri arasında dayanışma kalmamıştı. Devletin halkı bir bayrak altında toplayıcı özelliği unutulmuştu. Ülkenin her tarafında kaos yaşanmaktaydı. İşte bu ve buna benzer nedenlerden dolayı bölgedeki yönetimler İspanyol işgaline karşı koyamamıştı²⁷². Bu yüzden şehir ve büyük limanların düşmesinden hemen sonra söz konusu yönetimler kendi güvenlikleri karşılığında ağır vergiler ödemeyi kabul ederek İspanya'ya bağlı olduklarını belirten andlaşmalar imzalamıştır. İspanyollar ülkenin iç kısımlarına yayılmak istedikleri zaman din âlimleri ve mahallî liderler önderliğinde gelişen halk direnişiyle karşılaştı. Kosantîna emiri Emir Ebû Bekir, küçük kabileler bölgesindeki Berberî Benû Abbâs kabilesi emiri, büyük kabileler bölgesindeki Berberî kabilelerin önderi ve Kûkû dağında kendi emirliği için bir yer seçen emir Şeyh İbn el-Kâdî ve daha başka bir çok mahallî önderler kendilerini işgal karşısında başlatılan direnişin başında buldular. Kısa zamanda bu kişiler direnişin liderliğini üstlendiler. Böylece bölge halkının güven ve sevgisini kazandılar.²⁷³

²⁷⁰ 1 fetîk, 50.36 kg.'a tekabül etmektedir. Bkz. Medenî, s. 132.

²⁷¹ Andlaşmanın metni için bkz. Medenî, s. 132-135.

²⁷² Bkz. Zübeyrî, *a.g.e.*, s. 15-16.

²⁷³ Kosantîna emîri Hafsîler'e bağlı olup Kosantîna ve çevresini yönetiyordu. Ancak Tunus'taki Hafsîler zayıflama dönemine girince bu şehir yarı bağımsız hale geldi. Resmîyette Hafsîler'e bağlı olan Bicâye şehrinin düşmesinden sonra İspanyol işgaline karşı başlatılan direnişin başına geçmiştir.

İspanyol işgali karşısında bölgedeki devlet yöneticilerinin âciz kalıp yıkılmaya yüz tutmuş tahtları pahasına onlara bağlılıklarını ilan ederek işgale rıza göstermelerinden sonra İspanya sömürmesine karşı başlatılan direniş hareketinin yönetimini âlimler ve tarikat şeyhlerinin yaptığını söylemek tarihî gerçeklerle tamamen örtüşür. Zira Gırnata'nın düşmesinden sonra âlimler, İspanyollar'ın İspanya'da kazandıklarıyla yetinmeyeceklerinin ve Tunus, Libya, Cezâyir ve Fâs'ın içinde bulunduğu Kuzey Afrika'ya saldıracaklarının farkına varmışlardı. Çünkü burada bulunan ülkeler, gerek coğrafi konumları bakımından gerekse Endülüs muhacirlerinin sığındığı mekân olmaları bakımından hem İspanya hem de Kuzey Afrika'daki İslâm varlığının savunma hattını oluşturuyorlardı. Bu yüzden âlimler düşmanı savmak için halkı hazırlık yapmaya teşvik etmeye başlamışlardı.

Halk, el-Marsa'l-Kabîr ve Vehrân'ın düşmesinden sonra iç bölgelere doğru birliklerini sevk etmeye çalışan İspanya karşısında direnerek İspanyol işgalini kabul etmediğini göstermiştir. Meselâ Vehrân'a 25 km. uzaklıkta bulunan Mesîrğîn beldesinde İspanya ordusunu ağır bir yenilgiye uğratmışlar, neticede İspanyollar geri dönüp kalelere sığınmak zorunda kalmışlardı. Geride ise yüzlerce esir ve 3.000'den fazla kayıp bırakmışlardı.²⁷⁴

Cezâyir'in doğusundaki kabileler, özellikle de berberî olan Zvâve kabileleri İspanya'nın Bicâye şehri ve etrafını işgalini kabul etmedi. Şehrin idaresinden sorumlu emirin²⁷⁵ işgalcilerle imzaladığı andlaşma gereği oluşan ağır şartlar içinde yaşamaya razı olmadılar. Bunun yerine hiç zaman kaybetmeden Hafsîler adına Kosantîna'ya hükmeden emir Ebû Bekir'e biat ettiler.²⁷⁶ Cezâyir'in doğusundaki yüksek ova ve platolarda yaşayan halktan oluşan direnişçiler de onun etrafında toplandılar. İspanyol birliklerine gerilla taktiği ile zayıat verdirmeye başladılar.²⁷⁷ Diğer yandan da İspanyol işgaline karşı Cezâyir sahillerinde tasavvufî ribatlar²⁷⁸ çoğaldı. Tenes ve Telemsân ribatları diğerlerinden daha meşhur idi. Bu ribatlar, aralarındaki koordinasyonu ve yardımlaşmayı sağlamak için büyük

²⁷⁴ Bu savaş hakkında geniş bilgi için bkz. Cilâfî, *a.g.e.*, II, 204; Medenî, *a.g.e.*, s. 103-107.

²⁷⁵ Söz konusu emir Bicâye Sultanı Abdurrahman ile taht kavgasındaki rakibi Abdullah'tır. Bu konu tezimizin "İspanya'nın Cezâyir sahillerini İşgali" başlığı altında incelenmiştir, bkz. s. 62

²⁷⁶ Medenî, s. 140-141.

²⁷⁷ Medenî, s. 139-140.

²⁷⁸ Burada ribattan maksadımız her hangi bir tarikata bağlı çok ya da az sayıda mücahidi barındıran askerî merkezlerdir. Bkz. Râşidî, *a.g.e.*, s. 19-20.

bir kongre topladılar. Bu kongreye, Engâd, Benû Sensen, Tirâre, Medeğra kabileleri ile Telemsân şehrinin bazı ileri gelenleri katıldı.²⁷⁹

Bölge halkının çoğunun İspanyol işgaline karşı çıktığı ve bulundukları her yerde onlarla savaşmak için hazırlığa başladıkları bir dönemde, ne yazık ki, Benî Âmir, İkrime ve Süveyd²⁸⁰ gibi Vehrân'a yakın bölgelerde yaşayan kimi kabileler İspanya güçlerine karşı koyacak kuvveti kendilerinde bulamadıkları için onlara bağılılıklarını ilan etmişlerdir.

Şunu üzülererek belirtelim ki, bu kabileler İspanyollar'a bağılılıklarını ilan ederken onlara karşı direnç gösterememe veya mecburiyetten kaynaklanan göstermelik bir boyun eğmekle yetinmemişlerdir. Aksine, İspanya'nın bölgede casusluk hususunda güvendikleri en önemli kaynak olmuşlardı. Kabile üyeleri düşmana rehberlik de ediyorlardı. İspanyol güçlerine hem gece hem de gündüz diğer kabilelerin zayıf noktalarını gösteriyorlardı. İspanyollar bu kabilelerden casus, yardımcı ve müsteşarlar istihdam etmişlerdir. Neticede bölgeye ve halkına çok zararları dokunmuştur.²⁸¹

Söz konusu kabilelerin bu şekilde davranmaları ya yaptıkları hizmet karşılığında elde etmeyi bekledikleri maddî gelir arzularından ya da onlara karşı direndikleri zaman zor durumda kalabilecekleri ihtimalinden korkmalarından ileri gelmektedir. Ancak o dönemi iyice tetkik eden bir araştırmacı şunu rahatlıkla anlar ki, sadece baskı bu kabileleri İspanyollar'la işbirliğine zorlamamıştır. Aksine pek az olan gelir kaynakları ile anlık siyasî kararları yüzünden bu kabileler, İslâmın ve vatanın menfaatine itibar etmeyip işgalcilerle işbirliği içine girmişlerdir. Ganimetler, işgalcilerin zulûmlerinden emin olma ve rakip kabilelerden intikam alma hevesi bu kabileleri vatana ve millete ihanet etmeye sevk eden en önemli amillerdir. Neticede söz konusu kabileler genel olarak tüm Cezâyirli'lerin gözünde, özel olarak da Müsteğânim, Vehrân ve Muasker'e yakın olan bölge halkı nazarında tüm itibarlarını yitirmişlerdir.

²⁷⁹ *a.g.e.*, s. 19-20.

²⁸⁰ Bu kabileleri bölgeye Abdülvâdîler Devleti'nin kurucusu Yağmurâsan yerleştirmiştir. Onlara Telemsân'ın etrafında bulunan Sahra'yı hibe etmiştir. Böylece başkentine etten bir duvar örmüştür. Kabileler, savunma hattını oluşturmuyorlardı. Hafsîler'in ve Merînîler'in saldırılarını püskürtmede çok önemli roller oynamışlardır. Ayrıca diğer kabilelerin çıkardığı isyanları da bastırmışlardır. Yine bu kabileler, İspanyollar'la ve Osmanlılar'a karşı çıkan Abdülvâdîler'le olan anlaşmaları gereği, Türkler'in batı Cezâyir'de yayılmalarını önlemede önemli rol oynamışlardır. Bkz. Güneymî, *a.g.e.*, III, 117-118; Tammâr, *a.g.e.*, s. 93.

²⁸¹ Bkz. el-Ağâ, *a.g.e.*, I, 211.

Askerî bakımdan güçlü olan İspanya, liman ve şehirlerin güvenliğinden sorumlu Cezâyirîliler'in zayıf konumda olmalarından yararlanarak, bölgenin sahil şeridini işgal etmişti. Buna rağmen İspanyol işgali sahil şehirlerinden öteye geçemedi. Biraz önce de işaret ettiğimiz gibi âlimlerin ve tarikat şeyhlerinin önderliğinde toplanan halkın direnişi, onların iç bölgelere nüfuz etmesini engellemiştir.

Batılı tarihçilere göre İspanya işgal ettiği kale ve hisarlarda hapis kalmıştır. Osmanlılar'ın Cezâyir'e gelmesiyle birlikte buradaki İspanyol birlikler yoğun bir muhasara altına alınmıştır. Öyle ki, çok zor durumda kalan askerler canlarını kurtarmak için Müslüman olmayı temenni etmeye başlamışlardı. İspanya Devleti'nin, 1540 yılında Cezâyir'deki birlikleri hakkında yaptırdığı resmî araştırmaya göre durum aynen bu şekilde idi.²⁸²

İspanyollar işgal ettikleri veya yeni yaptıkları kalelerde rahat bir şekilde kalamadılar. Kalelerden ancak gruplar halinde dışarı çıkabiliyorlardı. Arap ve Berberî kabileler, İspanyol güçlerine karşı hiç durmaksızın vur kaç taktiği ile saldırıp ağır kayıplar verdiriyorlardı. İspanya hükümeti ise, Cezâyir'de savaşmak üzere zorla asker topluyor ve bunları zincire vurarak gemilere bindiriyordu. Bu şekilde bölgedeki kalelere asker gönderiyordu. Askerlerin gıdaları yeterli şekilde karşılanmıyordu. Zira İspanya Devleti buna pek önem vermiyordu. Askerlere ödenen maaşın da bir kıymeti yoktu. Üstelik kimi zaman gecikmeli olarak ödenirdi. Hatta çoğu zaman askerler maaşlarını alamazlardı.²⁸³

Charles Endre Julien, Cezâyir sahili boyunca kale ve hisarların arkasına çekilen İspanyol ordusunun içinde bulunduğu şartları şu şekilde anlatmaktadır:

“Hisarlar İspanyol işgali boyunca muhasara altında kaldı. Askerler zor şartlarda yaşıyorlardı. Zira çoğu zaman açlıklarını bastırarak yiyecek bulamıyorlardı. Görevlerini de düzenli bir şekilde yapamıyorlardı. Vehrân'da bulunanlar biraz şanslı idiler. Zira onlarla anlaşılan Cezâyirîliler çevrede bulunan göçebe kabilelerin hayvanlarının yerini onlara bildiriyordu. Böylece İspanyollar gösterilen hayvanları gasp ediyorlardı. Ama yine de Vehrân şehrinde açlık

²⁸² Broudel, Fernand, “Les Espagnol et Afrique du Nord,” *R. A. Alger*, 1928, s. 216; Ayrıca bkz. el-Mehdî Bûabdellî, “Advâ alâ târîhi'l-Cezâir,” *Mecelletu Asâle*, sayı 8, Cezâyir 1972, s. 278; Julien, II, 324-325.

²⁸³ Bkz. Munis II, 157-159.

tehlikesi vardı. Bu şehir dışındaki yerlerde bulunan İspanyol birliklerine gıda yardımı sadece deniz yoluyla geliyordu.”²⁸⁴

Batılı tarihçiler İspanyollar’ın karşılaştığı halk direnişinin üst seviyede olduğunu kabul etmektedirler. Fransız tarihçi Charles Endre Julien ise, halk direnişinin güçlü olduğunu kabul etmekle birlikte İspanyollar’ın sahil kesiminden ileri geçememelerini başka nedenler ileri sürerek normal karşılamaktadır. Nitekim o, İspanyollar’ın siyasi öncelikleri arasında Kuzey Afrika’nın ikinci planda yer aldığını iddia etmiştir. Ona göre, İspanya’nın en önemli meselesi İtalya’daki savaşı. Ayrıca İspanyol ekonomisinin içinde bulunduğu durum da Kuzey Afrika’da yeni savaşları finanse edecek durumda değildi.²⁸⁵

Julien’in bu gerekçeleri şaşkınlık uyandırmaktadır. Zira onun açıklamaları, işgalci güçleri harp meydanında ölmek ile sağlamlaştırılmış kalelerde mahsur kalmak arasında tercih yapmaya zorlayan büyük halk direnişinin önemini azaltmaktan başka bir şey değildir. Aksi takdirde 1200 km.’yi bulan Cezâyir sahil şeridi boyunca tüm liman ve şehirleri ele geçiren İspanya’nın bu işgalini açıklamak oldukça güçtür. Üstelik bu kadar büyük bir işgalin İspanyol dış politikasında ikinci derecede öncelikli bir konu olduğunu söylemek ise imkânsızdır. Julien’in açıklamalarını kabul etmek mümkün görünmemektedir. Zira, 1518 yılında Papa, Kuzey Afrika’daki İslâm ülkelerine haclı savaşı ilan etmişti. Avrupa’daki krallara beş yıl boyunca savaşı durdurmalarını emretti. Böylece İspanya’nın Kuzey Afrika sahillerini ve şehirlerini işgal etmesini hedeflemişti.²⁸⁶ Kilise bununla da yetinmedi, daha da ileri giderek İspanyollar komutasında Cezâyir’e saldırmak için tüm imkânlarını seferber etti. Cezâyir savaşına katılacak olan herkese af kağıdı vereceğini ilan ettiği dinî fermanlar yayınladı. Cezâyir savaşına destek vermeleri için her hristiyanı “haclı vergisi” ile mükellef tuttu.²⁸⁷ Hatta din bilginleri, savaşan ordunun masraflarını karşılamak için kilisenin mallarını sattılar.²⁸⁸ Bütün bu gerçekleri görmezden gelerek, söz konusu işgalin İspanyol dış politikasında ikinci derecede öneme sahip olduğunu, birinci derecede öneme sahip konuların ise, rakibi Fransa’yla yaptığı

²⁸⁴ Julien, II, 324.

²⁸⁵ Julien, II, 324.

²⁸⁶ Râşidî, s. 11.

²⁸⁷ Medenî, s. 79-80.

²⁸⁸ a.g.e., s. 79-80.

mücadele ile Almanya ve civarında baş gösteren Protestan muhalefet olduğunu iddia etmek çok güçtür.

Sonuç olarak diyebiliriz ki; halkın İspanyol işgalini reddettiği ve başlangıçta mahallî önderlerin, daha sonraları da Türkler'in liderliğinde iç bölgelerin tamamında başlattığı şanlı direniş taraflı tarihçilerin bile inkar edemeyeceği ya da görmezden gelemeyeceği tarihî bir gerçektir. Bu sayede, İspanyollar Cezâyir sahili üzerinde kurulu kalelerde mahsur kalmışlardı. Böylece onlar, denize bakan sınırlarından yardım almayı ve zor duruma düştükleri zaman da buradan kaçmayı hedeflemişlerdi. İspanya'nın Avrupa'daki savaşları ile iç sorunları, sömürgeci zihniyete sahip Fransız tarihçilerin İspanyollar'ın Cezâyir'i işgalde ve bu ülkenin iç bölgelerine nüfuz etmede başarısız olmalarını gizlemek için ileri sürdükleri basit gerekçelerdir.

İKİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ BÖLÜM

BARBAROS KARDEŞLER VE OSMANLILAR'IN CEZAYİR'E GİRİŞİ

I. BARBAROS KARDEŞLERİN HAYATI

A. ORUÇ REİS

Kardeşi Hayreddin Paşa'nın Cezâyir'deki Osmanlı nüfuzunu arttırmasını sağlayan uygun zeminin oluşturulmasında önemli rol oynayan Oruç Reis, İshak Reis'ten iki yıl sonra doğmuştur ve Barbaros ailesinin ikinci çocuğudur. Yakın arkadaşları bir saygı ifadesi olarak ona, Oruç Baba derlerdi.²⁸⁹ Babası Yakup Ağa'nın ikamet ettiği Midilli adasında doğmuştur.²⁹⁰ Annesinin, adı²⁹¹, ve hangi milletten olduğu ihtilaflıdır. Bu konuda elimizdeki tek kaynak, Hayreddin Paşa'nın hatıratıdır. Hatırata göre babası Yakup Ağa, Midilli'ye yerleştikten sonra, bu adadaki Hristiyan kadınlardan biriyle evlenmiştir.²⁹²

²⁸⁹ Arap tarihçiler ve araştırmacılar Oruç Reis'e "Arrûc" ismini vermişlerdir. Bkz. Mezârî, *Tulû'*, s. 251; Medenî onun isminin çıkmak anlamına gelen "uruc" kelimesinin muharref şekli olduğunu iddia etmiştir. Bu iddiasını, onun mirac kandilinde doğmuş olacağı ihtimâliyle gerekçelendirmiştir. Zira Türkler, Muharrem, Receb, Şaban, Ramazan örneğinde olduğu gibi çocuklarına dinî ayların ve kandillerin isimlerini verirlerdi. Medenî, s. 157, 160-161. Emir Abdülkâdir'in torunu Emir Saîd'in Oruç Reis'in Müslümanlığı hususunda şüphe taşıması yadırganacak bir durumdur. Bkz. Said el-Cezairî, *Tuhfe*, II, 60; İbn Eşenhû, Haedo'dan onun Hristiyan olduğunu ancak daha sonra İslâmı seçtiğini nakleder. s. 40; Muhammed Ferid Bek de bu kanaattedir. Bkz. Muhammed Ferid Bek, *Tarih*, s. 230.

²⁹⁰ Babasının adının Hasan olduğu da söylenir. Bkz. Mezârî, *Tulû'*, I, 251. Diğer yandan Cezâyirli tarihçi Ahmed İbn Eşenhû, Yakup Ağa'nın hristiyan veya yahudi olduğunu düşünür. Bu kanaate Barbaros ailesinden üç ferid, İsrailoğulları'na gönderilen peygamberlerin adlarını taşımasına bakarak ulaşmıştır. Bunlar, Yakup, İshak ve İlyas'tır. Bkz. İbn Eşenhû, *Duhûlu'l-Etrâk*, s. 38. Türk kaynaklarında geçtiği üzere, Barbaros kardeşlerin babasının adı Yakup'tur. Şerşâl kalesinin girişine konan ve günümüzde Şerşâl müzesinde sergilenen mermer kitâbenin üzerindeki yazılar da bunu desteklemektedir: "*Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla; Salat ve Selam Efendimiz Muhammed'e ve ailesine olsun. Burası, Şerşâl burcudur. 924 (1518) yılında Allah'ın emrini yerine getiren, Hak yolunda cihad eden Oruç b. Yakub'un izni ile Türk komutan Mahmûd b. Faris tarafından inşa edilmiştir.*"; Aynı şekilde Cezâyir'de Hayreddin Paşa tarafından yaptırılan caminin girişine konan ve günümüzde Cezâyir müzesinde sergilenen mermerin üzerindeki yazılar da, bunu desteklemektedir: "*Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla; Tçlerinde yalnız kendi ismi anılsın diye Allah'ın yükseltmelerine izin verdiği evlerde O'nu kudret ve yüceliğini sabah akşam dile getiren öyle insanlar var ki' (en-Nûr 24/36) Bu mübarek caminin inşasını 926 (1520) Alemlerin Rabbi yolunda cihad eden efendimiz Hayreddin b. Ebî Yûsuf Yakup et-Türkî emretmiştir. Hak Teâlâ, onu gayesine ulaştırıp, muradını kendisine lutfetsin. Düşmanlara karşı cihadında ona yardım edip muzaffer kulsın"*

²⁹¹ İbn Eşenhû Barbaros kardeşlerin annesinin adının Katalina olduğunu ve sonradan Müslüman olan bir rahibin kızı olduğunu söyler. Bkz. İbn Eşenhû, s. 38.

²⁹² Düzdağ, M.Ertuğrul, *Barbaros Hayreddin Paşa'nın Hatıraları*, İzmir, 1995, s. 4.

Oruç Reis'in doğum tarihî, tam olarak belli değildir. Ancak, 1470 yılında doğmuş olması muhtemeldir.²⁹³ Ağabeyi İshak'tan iki yaş küçük, kardeşi Hayreddin'den ise iki yaş büyüktür. Kardeşi ile birlikte "Barbaros" ismiyle nam salmıştır. Bu isim, belki sakallarının kızıl olması hasebiyledir, belki de Türkler'in bir saygı ifadesi olarak kullandıkları "Baba Oruç"un tahrife uğrayarak "Barbaros" şeklini alması ve Oruç'un yanı sıra bunun Hayreddin için de kullanılması nedeniyledir.²⁹⁴ Gençliğinin ilk yıllarında kardeşi İlyas ile birlikte, Mısır, Şam, Trâblusşam ve Anadolu arasında deniz ticareti yaptı.²⁹⁵ Bu yolla büyük servet kazandı.

Oruç reis ayrıca, Yavuz Sultan Selim'in Türk leventlerini himaye etmekle ün salmış kardeşi Şehzade Korkut'un Antalya valiliği sırasında dikkatini çekmiş; Şehzadenin özel ilgi ve yardımlarına mazhar olmuştur.²⁹⁶ Ancak, tarihî kaynaklar, Şehzade ile Oruç Reis arasındaki ilişkinin ne zaman başladığını tam olarak belirtmemektedir.

Oruç Reis, ticarî bir gaye ile Trâblusgarb'a doğru yola çıktığı bir seferinde Rodoslu korsanlar tarafından yolu kesilir ve gemisi gasp edilir. Bu sırada kardeşi İlyas öldürülür. Oruç Reis ise esir alınır. Rodoslu korsanlar, Hayreddin Paşa'nın kendilerine kardeşini serbest bırakmaları için teklif ettiği yüklü miktardaki fidyeyi kabul etmezler ve daha fazla kazanç elde etmek ümidiyle, onu ellerinde tutma konusunda ısrar ederler.²⁹⁷

Oruç Reis'in Rodos adasında ne kadar süre esir tutulduğu bilinmemektedir. Katip Çelebi, onun uzun süre esir kaldığını belirtir.²⁹⁸ Bu uzun süren esaretten firar ederek kurtulmayı başaran Oruç Reis, özgürlüğe kavuştuktan sonra, esaretten kurtulması için yoğun çabalar harcayan Şehzade Korkut'a teşekkürlerini sunmak üzere Antalya'ya gitmiştir.²⁹⁹ Oruç Reis, Antalya'da bulunduğu sırada, Türk leventlerinden Ali Reis olarak tanınan bir kaptana yardımcılık yapar. Bu vesileyle İskenderiye'ye seferler düzenler.³⁰⁰

²⁹³ *Türk Ansiklopedisi*, MEB, Ankara, (ts), XXVI, 42.

²⁹⁴ *a.g.e.*, XXVI, 42.

²⁹⁵ Uzunçarşılı, II, 363.

²⁹⁶ Turan, "Barbaros Hayreddin Paşa," *DİA*, IV, s. 65.

²⁹⁷ Uzunçarşılı, II, 363.

²⁹⁸ Kâtip Çelebi, s. 25.

²⁹⁹ *a.g.e.*, s. 25.

³⁰⁰ *Gazavât*, s. 26

Bu seferlerden birinde Mısır'daki Memlûk Sultanı Kansu Gavri ile tanışma fırsatı bulur. Memlûk Sultanı Kansu Gavri, Oruç Reis'e kendi hizmetine girmeyi teklif etmeden önce, onu küçük bir donanmanın başına getirir.³⁰¹

Sultan Gavri, Hint Okyanusunda ve Kızıl Deniz'de Portekizliler'le mücadele etmek için Oruç Reis'e, 40 gemiden oluşan bir donanma inşa etmesini emretti. O da, donanma yapımında kullanılabilecek uygun malzemeyi bulmak için o dönemde Memlûkler'e bağlı olan Payas'a gitti. Onun her hareketini takip eden Rodoslular, Payas limanına demirleyen Oruç Reis'e saldırdılar. Ancak o, adamlarıyla birlikte karaya çekilmeyi başardı. Rodoslular, limanda demirli bulunan 16 gemiyi tahrip etti.³⁰²

Bu olaydan sonra Oruç Reis, Akdeniz dışında görev yapmak istemediğini belirterek Sultan Gavri'nin, Portekizliler'le mücadele etmek üzere Hint Okyanus'una gönderilecek donanmaya kendisinin komutanlık etmesi yönündeki teklifini reddetti ve onun hizmetinden ayrıldı.³⁰³

Daha sonra Şehzade Korkut'un desteğini almak ümidiyle Antalya'ya giden Oruç Reis, onun kendisine verdiği 18 gemiyle birlikte Rodos sahillerine baskınlar düzenleyip yüklü miktarda ganimet elde etti ve çok sayıda esir aldı.³⁰⁴

Aziz Yuhanna şövalyeleri Oruç Reis'i hezimete uğratmak için fırsat kollamaya başladılar. Onun 1511 yılında bir limanda demirlemesini fırsat bilerek gemilerine saldırdılar. Gemileri ele geçirmeyi başaran şövalyeler, Oruç Reis'i ve tayfasını yakalayamadılar.³⁰⁵

Antalya'dan Manisa'ya geçen Şehzade Korkut'a maddî ve manevî şükranlarını iletmek için yola çıkan Oruç Reis, Şehzade tarafından resmî bir törenle karşılandı, kendisine Şehzade Korkut tarafından bir hil'at hediye edildi ve 24 kürekçisi bulunan bir

³⁰¹ *Gazavât*, s. 51.

³⁰² Seyfî, s. 11.

³⁰³ T.A. XXVI, 44.

³⁰⁴ Kâtip Çelebi, s. 6.

³⁰⁵ Uzunçarşılı, II, 364.

gemi bağışlanır. Ayrıca, cihad faaliyetlerini Kemal Reis gibi Batı Akdeniz'e kaydırması nasihat edildi.³⁰⁶

Şehzade Korkut'un nasihatine uyan Oruç Reis, Yunan sahillerine yönelip, baskınlar düzenlemeye başladı. Bu baskınların birinde, 24.000 düka altın ve büyük miktarda çeşitli mallar taşıyan Cenevizliler'e ait iki ticari gemiyi ele geçirdi.³⁰⁷ Daha sonra doğum yeri olan Midilli adasına gider. Çok sayıda ganimet elde etmiştir ve sayıları 285'i bulunan esîrleri vardır artık. Burada yaklaşık olarak 11 yıl görüşemediği ağabeyi İshak ve kardeşi Hayreddin Paşa ile görüşür. Beraberinde getirdiği ganimetleri burada paraya çevirir ve memleketindeki fakir fukaraya tasaddukta bulunur. Hemen sonrasında, Şehzade Korkut ile buluşmak üzere Midilli'den ayrılır.³⁰⁸

Osmanlı Devleti'nde Yavuz Sultan Selim'in tahta çıktığı ve kardeşi Korkut'u idam ettirip ona destek verenleri tutukladığı haberi kendisine ulaşınca, 1512 yılının Haziran ayında Osmanlı sularını alelacele terk eder.³⁰⁹

Sultan Gavri, Türk leventlerine çok ihtiyaç duymaktadır. Bu yüzden Oruç Reis'e yeniden kendi hizmetine girmesini teklif eder. Oruç Reis, bu teklif üzerine İskenderiye'ye demirler ve kıymetli hediyelerle Sultan Gavri'nin huzuruna çıkıp onun hizmetinde çalışamayacağı için, kendisinin mazur görülmesini söyler. Gerekçe olarak da, Hint okyanusunda faaliyet göstermek istemediğini gösterir.³¹⁰ Daha sonra İskenderiye'yi terk edip Tunus'a yönelir ve 1512 yılında Cerbe adasına demirler. Cerbe adasını kendisi için üs edinir. Buraya, adamlarına dağıttığı ganimetlerden kendisine arta kalanları saklamak için bir depo inşa eder. Bu adadaki kaleden, Avrupalılara ait gemilere ve Avrupa sahillerine saldırılar düzenlemeye başlar.³¹¹

³⁰⁶ Öztuna, Yılmaz, *Barbaros Hayreddin'in Hatıraları*, İstanbul, 1989, s. 17.

³⁰⁷ Uzunçarşılı, II, 364.

³⁰⁸ Öztuna, *a.g.e.*, s. 17.

³⁰⁹ Seyfi, s. 6.

³¹⁰ Turan, V, 65.

³¹¹ Ünlü Türk tarihçisi İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Oruç Reis'in bu adaya 1510 yılında geldiğini zikreder. Bkz. Uzunçarşılı, II, 364.

Tunus Sultanı ile, elde ettiği ganimetlerin beşte birini ona vermek üzere, deniz seferlerinde Cerbe limanını bir üs olarak kullanmak için anlaşma yapar.³¹²

Oruç Reis'in yanında yaklaşık 1.000 Türk levent vardı. Ancak bundan sonra daha fazlasına ihtiyacı vardı. Çünkü artık Avrupa'ya karşı yürüttüğü savaş, geniş bir alana yayılmıştır. Üstelik her seferinde çok sayıda adamını kaybediyordu. Bu durum, savaşlarda kaybettiğı adamların yerini alacak Anadolu'dan gelen gönüllü Türk gençlerine olan ihtiyacını artırıyordu. Ne var ki, Anadolu'dan gelen gençler, yeterli sayıda değildi. Bu yüzden, asker ihtiyacını gidermek için Anadolu'dan daha fazla genç getirmenin yollarını arar. Bu arayış onun Yavuz Sultan Selim'e yaklaşmasına vesile olur.³¹³

Oruç Reis'in, Cerbe adasına yerleşmesinden kısa bir süre sonra kardeşi Hayreddin Reis'in de kendisine katılmasıyla gücü artar. Kardeşi ile birlikte hareket etmek üzere anlaşılan Oruç Reis, Hristiyanlara ait sahillere ve gemilere baskınlar düzenlemeye başlar. Neticede çok güçlenirler ve büyük miktarda servete kavuşurlar.

1514 yılında Cezâyir'in Bicăye limanını dört gemiyle kapatır. İki yüz Türk ve üç bin berberiden oluşan askerleriyle birlikte bu şehri kuşatma altına alır. Ancak kalesi muhkem olduğı için şehri işgal güçlerinden kurtarmayı başaramaz. Söz konusu kuşatmada sol kolunu ve çok sayıda adamını kaybeder.³¹⁴

1515 yılının yazında Oruç Reis'in yaraları tamamen iyileşir. Kardeşi Hayreddin Reis ile birlikte seferlere katılmaya başlar. Bir defasında Hollanda'ya ait bir gemiyi ganimet olarak ele geçirir ve Mayorca adasına demirler. Buradan hareketle Cezâyir körfezine baskın düzenleyerek dört gemiyi ele geçirmeyi başarır. Ayrıca çok sayıda Endülüs müslümanını kurtarmayı ve onları Kuzey Afrika'ya taşımayı da başarır.

Barbaros kardeşler ilk olarak 1516 yılında Osmanlı Devleti ile bağlantı kurmuştur. Oruç Reis Mısır'da iken, Pîrî Reis ile birlikte Osmanlı padişahı Yavuz Sultan Selim'e değerli hediyelerle yüklü altı gemi gönderir. Sultan, Barbaros kardeşleri süslü iki kılıcın yanı sıra şiddetle ihtiyaç duydukları çok sayıda askerî mühimmatla dolu iki savaş gemisi

³¹² *a.g.e.*, II, 364-366.

³¹³ Kâtip Çelebi, s. 26; İbn Ebi'd-Diyâf, II, 9; Ferid Bek, s. 230.

³¹⁴ Bicăye'nin ilk kuşatması hakkında geniş bilgiler için bkz: s.118 bkz

vererek ödüllendirilir. Bu durum iki kardeşi çok sevindirir. Bu ilişki Osmanlı Devleti ile Barbaros kardeşler arasındaki ilk resmî ilişki olarak kabul edilir.³¹⁵

Pîrî Reis Yavuz Sultan Selim ile görüşmeye gittiği sırada Barbaros kardeşler 16 gemiden oluşan bir donanma ile sefere çıkmışlardı. Bu seferde çok sayıda İspanyol gemisine el koyup, pek çok Endülüslü müslümanı kurtarmışlardı.³¹⁶ Seferden dönerken de Cezâyir'in Cîcel kalesini fethedip burayı askerî üs haline getirirler. Burada üç savaş gemisi ve elli Türk leventten oluşan bir koruyucu birlik bırakırlar.³¹⁷

Konuya etraflıca baktığımız zaman bölgedeki savaşın, profesyonel korsanlar tarafından İspanya'ya karşı başlatılmış bir savaş olmadığı anlaşılır. Zira bu bölgedeki savaş, iki devlet arasında idi. Devletlerden biri Barbaros kardeşler tarafında temelleri atılan yeni bir devlet iken, diğeri Endülüs ve Kuzey Afrika'da Hristiyan dünyasının liderliğini ve müslümanlara karşı yürütülen savaşın kumandasını üstlenen İspanya idi.

Barbaros kardeşler İspanyol gemilerine ve İspanya sahillerine saldırı düzenlemekle yetinmeyip, Endülüslü müslümanları kurtararak Kuzey Afrika'ya yerleştirmeyi ve Kuzey Afrika sahillerinden İspanyollar'ı çıkarmayı ana gaye edinmişlerdi. Bu sayede bölge halkının da güvenini kazanmışlardı. Cuma hutbelerinde imamlar onların muzaffer olması için dua etmeye başlamıştı. Barbaroslar'ın büyük kardeşi İshak Reis, 1516 tarihinde Midilli adasından gelerek onlara katıldı.³¹⁸

Oruç Reis, Bicâye kalesini fethetmek için ikinci kez hamlede bulundu. Kaleyi hem karadan hem de denizden sıkı kuşatma altına aldı. Ancak barutları tükendiği ve Hafsî Sultanı ordunun ihtiyacı olan barutları temin etmeye yanaşmadığı için fetih gerçekleştirilemedi.³¹⁹

³¹⁵ Kâtip Çelebi, *a.g.e.*, 29; Seyfî, *a.g.e.*, s. 22.

³¹⁶ *Gazavât*, s. 80-82.

³¹⁷ Uzunçarşılı, II, 366; Kâtip Çelebi, 48; Medenî, *a.g.e.*, s. 165; Cezâyirli tarihçi Cilâlî, Cîcel'in fethinin Kûkû dağında bulunan berberî kabilelerin lideri İbnu'l-Kâdî'nin yardımıyla gerçekleştiğini belirtir. bkz. Cilâlî, *a.g.e.*, III, 37.

³¹⁸ *Gazavât*, s. 31.

³¹⁹ İbn Ebi'd-Diyâf, II, 10; Seyfî, s. 20-21; Kâtip Çelebi, s. 28; İlter, s. 49; İbn Eşenhû, s. 65; Medenî, *a.g.e.*, 170.

Cezâyir halkının, kendilerini İspanyol işgalinden kurtarması için müracaat etmeleri üzerine oruç Reis Cezâyir kalesine yöneldi ve burayı denizden kuşatarak fethetti.³²⁰ Burada kendisinin Cezâyir Sultanı olduğunu ilân etti. Bundan sonra hutbeler Yavuz Sultan Selim yerine onun adına okunur oldu.³²¹ Bir müddet sonra Şerşâl'ı fethetti.³²² Böylece Türkler Cezâyir, Cîcel ve Şerşâl olmak üzere üç şehre hâkim oldular.

Yavuz Sultan Selim, Barbaros kardeşlere iki savaş gemisi ile birlikte ateşli silahlar ve harp teçhizatı gönderdi. Diğer yandan da Anadolu'dan ihtiyaçları kadar gönüllü Türk genci toplamalarına müsaade etti.³²³

Oruç Reis Şerşâl, Müsteğânim, Delles, Cezâyir ve Tenes gibi bir çok Cezâyir şehrini ve kalesini kurtardı. İleride bu konulara ayrıntılı bir şekilde döneceğiz.³²⁴ Kardeşi Hayreddin Reis'i Cezâyir'in doğusunu yönetmekle görevlendirdi. Kendisi de Cezâyir'in batı kesimini yönetmeye başladı.³²⁵

1517 yılında Türkler'i bölgeden uzaklaştırmak için İspanyollar ilk seferi düzenlediler. Ancak güçlü bir direnişle karşılaştılar. Oruç Reis, beraberindeki Türkler, Endülüslüler ve halkla birlikte İspanyollar'a karşı koymuştu. Nihayet İspanyol birlikleri ağır kayıplar vererek geri çekilmek zorunda kaldılar.³²⁶

Oruç Reis, Cezâyir'in orta ve Tunus'a kadar doğu kesiminde hâkimiyetini sağlayınca Cezâyir'in batısına yönelmeye karar verdi. Askerleriyle birlikte Telemsân'a doğru harekete geçti. Burada İspanyollar'la bağlılık andlaşması imzalayan Abdülvâdî Devleti'nin Sultanını hezimete uğrattı. Telemsân'a girerek, ulemadan İspanyollar'la işbirliği içinde olan Abdülvâdî Sultanı'nın durumu hakkında fetva istedi. Onlar da idam edilmesi gerektiği yönünde fetva verdiler. O da Sultanı idam ettirdi.³²⁷

1518 yılında Martin de Argote komutasındaki İspanya ordusu Vehrân'dan Oruç Reis'in merkez olarak kullandığı Telemsân'a doğru harekete geçti. Abdülvâdîler de binlerce

³²⁰ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, II, 366.

³²¹ *a.g.e.*, II, 366.

³²² *a.g.e.*, II, 366; Ferid Bek, *a.g.e.*, s. 231.

³²³ Kâtip Çelebi, *a.g.e.*, s. 27.

³²⁴ EK. kısmında Osmanlılar'ın Cezâyir'e giriş ve genişleme dönemi için bkz. Harita :3

³²⁵ *Gazavât*, s. 31; Medenî, s. 185-186.

³²⁶ *Gazavât*, s. 29-30; İter, s. 55; Seyfî, s. 23; Kâtip Çelebi, *a.g.e.*, 29.

³²⁷ Mîlî, *a.g.e.*, III. 49-51.

Arap ve Berberîlerden oluşan süvarilerle onlara katıldı. Martin ilk olarak, İshak Reis'in 900 Türk ve 2.000 Arap savaşçıdan müteşekkil birlikleriyle koruduğu "Kalatu'l-kılâ"ya yöneldi. Kaledeki birlikler, cansiperane bir şekilde İspanyol güçlerine karşı koydu. İki ordu arasındaki güç dengesizliği İspanyollar'ı durdurmayı imkânsız hale getirmişti. Bu savaşta İshak Reis ve 800 askeri şehit düştü.³²⁸

Bu sırada Don Martin'i desteklemek üzere Gomer Markisi komutasında 10.000 İspanyol askeri daha geldi. Güçlenen İspanya ordusu Kalatu'l-kılâ'yı ele geçirdikten sonra Telemsân'a yöneldi.

Don Martin Telemsân'ı sıkı kuşatma altına aldı. Yeni Abdülvâdî Sultan'ına bağlı Arap ve Berberîlerden oluşan 35.000 kişilik bir ordu da ona yardım ediyordu. Kuşatma uzun süre devam etti, ancak Oruç Reis ve arkadaşları teslim olmadı.³²⁹

1518 yılının Ramazan Bayramının ilk günü şafakla birlikte halk, aniden Oruç Reis'in birliklerine karşı saldırıya geçti ve çok sayıda askeri katlettiler. Hesapta olmayan bu ani gelişme yüzünden direnişi sürdürmenin mümkün olmadığını gören Oruç Reis, kırk adamıyla birlikte kuşatmayı yarıp kaçmayı başardı.³³⁰

İspanya ordusundan bir birlik Oruç Reis ve adamlarının peşine düştü. Telemsân'dan çıktıktan iki saat sonra onlara yetişti. Bu durum karşısında Oruç Reis adamlarına beraberlerinde taşıdıkları değerli eşyaları bırakmalarını emretti. Bununla İspanyol askerleri oyalamak istiyordu. Ne var ki, İspanyol komutan bu tuzağa düşmedi. Askerlerin'e terk edilmiş kıymetli eşyalara aldırmadan Oruç Reis ve adamlarını takip etmelerini emretti.³³¹

İspanya kuvvetleri kısa bir takipten sonra Oruç Reis ve adamlarına yetiştiler. Bunun üzerine aralarında çatışma başladı. Türkler ile İspanyollar arasında güç dengesi yoktu. Bu adil olmayan savaşta Oruç Reis ve beraberindeki herkes şehit düştü.³³²

³²⁸ Râşidî, s. 440.

³²⁹ İspanyollar'ın Telemsân'da Oruç Reis'i ne kadar kuşatma altında tuttukları hakkında çok ihtilaf vardır. Ancak *Gazavât*'a göre, 26 gün sürmüştür. Bkz. *Gazavât*, s. 34.

³³⁰ a.g.e., 34.

³³¹ *Gazavât*, s. 30.

³³² Tammâr, s. 230-231.

İspanyollar Oruç Reis'in başını kesip ülkelerine göndererek Kurtuba Katedralinde sergilediler. Gövdesini ise Cezâyir-Fâs sınırına yakın bir yerde terk etmişlerdi.³³³

B. BARBAROS HAYREDDİN PAŞA

Hayreddin Paşa'nın asıl ismi "Hızır" olup kızıl sakallı anlamına gelen "Barbaros" lakabıyla ün salmıştır.³³⁴ Yavuz Sultan Selim Han ona, "Hayreddin" lakabını layık görmüştür.³³⁵ Ağabeyi Oruç Reis'ten iki sene sonra doğmuştur. Tahminen 1466 yılında Midilli adasında dünyaya gelmiştir.³³⁶

Hayreddin Paşa gençlik yıllarının ilk dönemlerinde ticaretle uğraştı. Kendisine ait bir gemi ile Selanik-Ağrıboz arasında ticaret yapıyordu. Ağabeyi Oruç Reis'in Rodos şövalyelerinin esaretinden kurtulmasından sonra Tunus'a giderek ona katıldı.³³⁷ Bir araya gelen iki kardeş, Tunus emîri Ebû Abdillâh Muhammed el-Hafîsî'yle, elde ettikleri ganimetlerin beşte birini kendisine vermek karşılığında, "halku'l-vâdî" limanını bir üs olarak kullanma konusunda anlaştılar.³³⁸

Hayreddin Paşa Fransız, Venedik, Vatikan, Ceneviz ve İspanyol gemi ve limanlarına akınlar düzenlemeye başladı. Ayrıca o, Osmanlı Devleti veya başka İslâm devletleriyle barış andlaşması imzalamamış olan diğer bütün Avrupa ülkelerine ait ticarî ve savaş gemilerine de taarruzda bulunuyordu. Bu sayede muazzam bir servet elde etti, ve Akdeniz'in güney sahillerinde bulunan ülkelere korku saldı.

³³³ Yeni Türk Ansiklopedisi, İstanbul, 1972 VII, 2803.

³³⁴ Batılılar sakalları kumral olduğu için Oruç ve Hayreddin Reis'e Barbaros derler. bkz. Turan, *DİA*, V, 65.

³³⁵ *a.g.e.*, V, 65; Ziya Kazıcı, XI, 328; İbn Ebî'd-Diyâf, II, 9; Medenî'ye göre Hayreddin Paşa'nın asıl adı Husrev iken, Endülüs ve Kuzey Afrika halkı kendisini Hayreddin lakabıyla anmaya başlamıştır. bkz. Medenî, s. 158; Uzunçarşılı, II, 368.

³³⁶ Hayreddin Paşanın ne zaman doğduğu hakkında çok ihtilaf vardır. Bizim yukarıda Tarih tahminden ibarettir. Diğer tarihler hakkında bkz. Kazıcı, *a.g.e.*, XI, 329.

³³⁷ Ziya Kazıcı'ya göre Oruç Reis ile birlikte kardeşi Hayreddin Paşa da şehzade Korkut'un hizmetine girmiştir. Ancak olaylar, sadece Oruç Reis'in şehzadeyle birlikte olduğunu, Hayreddin Paşa'nın daha sonraları Cerbe adasında ona katıldığını göstermektedir. Bkz. Kazıcı, XI, 329.

³³⁸ Uzunçarşılı, II, 364; *a.g.e.*, V, 65.

Bicâye'nin fetih çabalarında ve daha başka bir çok zaferle sonuçlanan askerî hareketlerde ağabeyine iştirak etti. Böylece o, 300 yıl sürecek Osmanlı dönemindeki Cezâyir'in temellerini atmış oldu.

Ağabeyi Oruç Reis şehit düştükten sonra Hayreddin Paşa Cezâyir'e Sultan oldu. Ancak Osmanlı Devleti'nin desteğine ihtiyacı vardı. Bu yüzden, Yavuz Sultan Selim'e bir heyet gönderip Osmanlı Devleti'ne katılma isteklerini iletmeleri için Cezâyir'in ileri gelenlerini ikna etti. Bu duruma razı olan ileri gelenler, Ekim 1519'da İstanbul'a Hacı Hüseyin önderliğinde bir heyet gönderdi.³³⁹

Yavuz Sultan Selim Han, gelen heyeti sıcak bir şekilde karşıladı. Daha sonra Cezâyir ileri gelenlerinin taleplerini kabul ettiğini belirten bir ferman yazıp bu ülkeye gönderdi. Ayrıca Hayreddin Paşa'ya yeniçerilerden oluşan 2.000 asker, bir hil'at ve sancak gönderdi. Onun, Anadolu'dan dilediği kadar gönüllü asker toplamasına da müsaade etti. Bundan sonra hutbeler de Osmanlı Padişahı I. Selim adına okunur oldu.³⁴⁰

Hayreddin Paşa 1519 tarihinde Cezâyir'e yönelik Sicilya Kralı Hego de Mongada komutasındaki askerî saldırıyı püskürtüp,³⁴¹ el-Kâle, Bûne (Annâbe), ve Kostantîne şehirlerini de ele geçirmeyi başarmıştı. Ne var ki, 1524 yılında Tunus Sultanının kışkırtmasıyla İbn Kâdî'nin başlattığı isyandan sonra Cezâyir'i terk etmek zorunda kalmış ve Cîcel'e sığınmıştı. Ancak üç yıl sonra, yeniden, Cezâyir'i ele geçirmeyi başarmıştı (1527).³⁴²

Hayreddin Paşa 70.000 Endülüslü muhaciri kurtararak Cezâyir'e getirmişti. Cezâyir şehri, Endülüs'ten getirilen müslümanların fen ve sanattaki üstün özellikleri sayesinde parlak bir döneme girmiştir. Deniz savaşlarında elde edilen ganimetlerin de bunda etkisi olmuştur.

³³⁹ Cezâyir halkının Sultan Selim'e gönderdiği mektubun bir sureti için EK. bölümüne bkz. Belgenin aslı Topkapı Sarayı Arşivinde mevcuttur: No: 6456.

³⁴⁰ Cezâyir'in Osmanlı Devleti'ne ilhakı konusunu daha sonra ele alacağız. Bkz. S. 126.

³⁴¹ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, II, 368.

³⁴² İbnu'l-Kâdî isyanı için tezimizin ilgili bölümüne bkz. s. 149.

Kısa bir süre önce işgal ettikleri Penon Kalesi'nden İspanyollar'ı nihâf olarak uzaklaştırmıştı. Bu olay, 1530 tarihinde gerçekleşmiştir.³⁴³

1534 tarihinde Kanunî Sultan Süleyman, Hayreddin Paşa'yı Kaptan-ı Derya ve Cezâyir Beylerbeyi olarak tayin etti. Bunun üzerine Hayreddin paşa ilk olarak İstanbul'daki tersanenin ıslahını gerçekleştirdi. Seksen gemiden oluşan büyük bir donanma hazırlayarak Reggio, Sperlonga ve Fodi şehirleri ile Güney İtalya sahillerinde bulunan diğer şehirlere akınlar düzenledi. Daha sonra Tunus Sultanı Mevla Hasan'ın kaçmasından sonra bu ülkeyi hükmü altına aldı. Ne var ki, İspanya Kralı Şarlken Tunus'u işgal edip Mevla Hasan'ı yeniden yönetime getirmeyi başardı.³⁴⁴

1538 Tarihinde Kanunî Sultan Süleyman'ın emriyle Ege Deniz'inde bulunan 20 adaya çıkartma yapıp buraları Osmanlı Devleti'ne ilhak etti. Böylece Doğu Akdeniz ile birlikte Ege Deniz'inin tamamı Osmanlı egemenliğine girmiş oldu.

Hayreddin Paşa'nın Avrupa sahillerine, bu sahillere yakın adalara, ve Avrupalılar'a ait gemilere düzenlediği seferler, Avrupa devletlerini büyük endişeye sevk etti. Bunun üzerine İspanya Kralı Şarlken Fransa Kralı I. Fransuva ile barış andlaşması yapıp diğer Avrupa Krallıklarını büyük bir haçlı seferi için bir araya gelmeye davet ettiler. Söz konusu haçlı seferine İspanya, Vatikan, Venedikliler ve Portekiz iştirak etti. 600 savaş gemisi ile lojistik destek sağlayan gemileri hazırlayarak komutasını Andrea Doria'ya teslim ettiler. Hayreddin Paşa haçlı donanmasını 122 gemiden oluşan donanmasıyla karşıladı. İki taraf Preveze körfezinde büyük bir savaşa tutuştular. Savaş, haçlı ittifakının ağır yenilgisiyle son buldu. Hayreddin Paşa, 36 gemi ve 2.175 esir ele geçirdi. Bu savaşın en önemli neticesi, Osmanlı Devleti'nin orta Akdeniz'e hâkim olmasıdır.³⁴⁵

1541 tarihinde bizzat İmparator Şarlken büyük bir ordu ile Cezâyir'e saldırdı. Ancak büyük bir hezimete uğradı. Bu savaşta İspanya, donanmasının büyük bölümünü kaybetti.³⁴⁶

³⁴³ Penon kalesi hakkında tezimizin ileriki sayfalarında gelecek bölümüne bkz. (s, 158)

³⁴⁴ Şarlken'in Tunus seferi için tezimizin ilgili bölümüne bkz. (s, 175)

³⁴⁵ Preveze savaşı hakkında geniş bilgi için bkz.: Peçevî, I.s, 213; Kâtip Çelebi, I.s, 81-84; Lutfi Paşa, s. 368; Turan, *Barbaros*; s. 66-67; Hammer, V, 202, Gökbilgin, s. 96-98; Uzunçarşılı, II. s, 374-379.

³⁴⁶ Şarlken'in Cezâyir seferi ile ilgi olarak tezimizin ilgili bölümüne bkz. s, 182.

Fransa Kralı I. Fransuva, Osmanlı Devleti'nden, kendi safında İspanyollar'a karşı savaşmasını istedi. Bunun üzerine Hayreddin Paşa, 1543 yılında 110 gemiden oluşan donanmasıyla harekete geçip aynı yıl Ağustos ayında Nice limanını ele geçirdi. Daha sonra, tersane inşasını yönetmek için İstanbul'a döndü.³⁴⁷

Cihad ve savaşla geçen bir ömürden sonra Barbaros Hayreddin Paşa 1546 yılının Temmuz ayında vefat etti. İstanbul'un Beşiktaş sahilinde bizzat kendisinin hazırlattığı türbeye defnedildi.³⁴⁸

C. İSHAK REİS

İshak Reis'in ticaret maksadıyla kardeşleri Oruç ve Hayreddin Reis gibi Midilli adası dışına çıkıp çıkmadığı bilinmemektedir. Barbaros kardeşlerden bahseden tarihî kaynaklar İshak Reis hakkında yeterli bilgi vermezler. Bu yüzden onun hayatı hakkında yeterli bilgiye sahip değiliz.

Kaynakların bize bildirdiğine göre İshak Reis, Barbaros kardeşlerin en büyüğüdür. Bu bilgilere göre doğduğu ada olan Midilli'de ticaretle uğraşmıştır. Ancak diğer kardeşlerinin aksine bu adadan ayrılmamıştır.³⁴⁹

Kaynaklar, kardeşi Oruç Reis'in Rodos adasındaki Aziz Yuhanna şövalyelerinin esaretinden kurtulduğu ana kadar ondan ve gençliğinden bahsetmez. Hayreddin Paşa "Hatırat"ında İshak Reis'in, kardeşi Oruç Reis'e Midilli adasını terk edip İskenderiye'ye gitmesi gerektiğini söylediğini bildirir. Çünkü İshak Reis, Osmanlı tahtına yeni geçen ve Oruç Reis'in yakın dostu Şehzade Korkut'u öldüren Yavuz Sultan Selim'in ona zarar vermesinden korkuyordu.³⁵⁰ Çünkü, etrafındaki kimseler Şehzade Korkut'un intikamını alması için onu kışkırtmaktan hiç çekinmezdi. Bu da Yavuz Sultan Selim'le onun karşı karşıya gelmesi demekti.³⁵¹

³⁴⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kâtip Çelebi, *a.g.e.*, I, 100; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, II, 386-387.

³⁴⁸ Lütü Paşa, *a.g.e.*, s. 393; Kâtip Çelebi, *a.g.e.*, II, 89.

³⁴⁹ Öztuna, *a.g.e.*, s. 10.

³⁵⁰ *a.g.e.*, s. 20.

³⁵¹ *a.g.e.*, s. 188.

Bundan başka kaynaklar onun hakkında önemli bir bilgi zikretmez. Ancak Hayreddin Paşa, Kuzey Afrika'dan Oruç Reis'le birlikte döndüklerinde ağabeylerinin kendilerini karşıladığını hatıratında zikreder ve onunla birlikte doğdukları topraklarda mutlu bir hayat yakaladıklarını anlatır. Öyle ki, Oruç Reis evlenip Midilli'ye yerleşmeyi bile düşünür olmuştur. Ne var ki, Oruç Reis, kısa bir zaman sonra fikrini değiştirip savaşmak için yeniden Kuzey Afrika'ya dönmeye karar vermiştir.³⁵²

Çok geçmeden İshak Reis de, Tunus'taki kardeşleri Oruç ve Hayreddin Reis'e katıldı.³⁵³ Onlar da, onu Tunus'ta yaşamaya ikna ettiler.³⁵⁴ Kısa bir süre sonra da onlara ait donanmanın bir kısmını kumanda etmeye başladı.³⁵⁵

Hayreddin Paşa'nın hatıratını gözden geçirip meydana gelen olayları takip ettiğimizde, İshak Reis'in daha çok Oruç ve Hayreddin Reis'e yardımcı olduğu veya onlara danışmanlık yaptığı anlaşılıyor. Meselâ Hayreddin Paşa'nın hatıratında anlattığına göre, kendisi ağabeyi İshak Reis ile birlikte Orta Akdeniz'de bir sefere katılmış; barut, zeytinyağı, kurşun, tahta, katran, pirinç ve buğday yüklü on altı gemiyi ele geçirmiştir. Kimi zaman, Hayreddin ve Oruç Reisler, ağabeylerine belirli bir görev için oluşturulmuş birliklerin komutasını teslim etmişlerdir. Bir defasında Hayreddin Paşa İshak Reis'i, Cezâyir halkının kendilerini İspanya işgalinden kurtarması için davet ettikleri Oruç Reis'e yardım etmesi maksadıyla göndermiş, o da, dört gemi, 500 asker ve askerî mühimmatla birlikte onun yardımına gitmişti.³⁵⁶

Oruç Reis veya Hayreddin Reis'in,³⁵⁷ İshak Reis'i, Muasker şehrine 25 km. ve Müsteğânim şehrine 55 km. uzaklıkta olan "kalatu'l-kılâ"yı ele geçirmekle görevlendirdiği,

³⁵² Öztuna, s. 27.

³⁵³ *Gazavât*, s. 27; Kâtip Çelebi, s. 28; Celal Yahya, *a.g.e.*, s. 22; Ayrıca bkz. Medenî, s. 180-183.

³⁵⁴ *Gazavât*, s. 27; Celal Yahya, *a.g.e.*, s. 22.

³⁵⁵ *Gazavât*, s. 27.

³⁵⁶ *a.g.e.*, s. 28; Ayrıca bkz. Kâtip Çelebi, *a.g.e.*, s. 30-31; Celal Yahya, *a.g.e.*, s. 22; Medenî, *a.g.e.*, 180-183.

³⁵⁷ Kâtip Çelebi ve Cezâyirli tarihçi Cilâlî, Oruç Reis'in kardeşini görevlendirdiği kanaatindedir. bkz. Kâtip Çelebi, *a.g.e.*, s. 30-31; Cilâlî, *a.g.e.*, IV, 43; *Gazavât* 'ta ise Hayreddin Paşa'nın kardeşini görevlendirdiği belirtilmiştir. Bkz. *Gazavât*, s. 33-34; Hayreddin Paşa bizzat kendisinin kardeşini görevlendirdiğini belirtmiştir. Bkz. Öztuna, *Gazavâtı Hayreddin*, s. 44. Her iki görüşü birleştirmek mümkündür. Şöyle ki, Hayreddin Paşa, kardeşine bu görevi vermiştir. Daha sonra Oruç Reis de, aynı şeyi kardeşinden istemiştir.

Vehrân'daki İspanyollar'a karşı baskı kurmasını ve onların erzak temin yollarını kesmesi konusunda yönlendirdiği hususunda kaynaklar ittifak halindedir.³⁵⁸

İshak Reis askerleriyle birlikte kaleye yaklaşıncı İspanyollar'ın şehre saldırmak için hazırlık halinde olduğunu fark etti. Bu sırada aralarında büyük bir savaş meydana geldi. Neticede Türkler galip geldi ve 700 İspanyol'u öldürüp 300' ünü de esir aldı. Bu sayede Türkler, kaleye girmeyi ve kaleyi egemenlikleri altına almayı başardı.³⁵⁹

Devrik Abdülvâdî Sultanı Ebû Hammû İspanya'nın desteklediği büyük bir orduyla gelip kaleyi sıkı kuşatma altına aldı. Uzun süren kuşatmanın ne kadar sürdüğü hususunda ihtilaf vardır.³⁶⁰ Kuşatma, İshak Reis ve adamları için ağırlaşp erzak sıkıntısı başlayınca beraberindeki değerli eşyalarla birlikte kaleden çıkmaları karşılığında İspanyol askerlerini serbest bırakmak üzere onlarla anlaşmak zorunda kaldı.³⁶¹ İshak Reis ve adamları kaleden çıktıkları zaman Abdülvâdî sultanı ve beraberindeki İspanyollar tarafından tuzağa düşürüldü. Meydana gelen çatışmada İshak Reis ve bütün adamları öldürüldü. İspanyollar ise yeniden kaleyi ele geçirdiler.³⁶²

D. İLYAS REİS

İlyas Reis Barbaros kardeşlerin en küçüğüdür. Müracaat ettiğimiz kaynaklar onun doğumu ve yetişmesi hakkında kayda değer bir bilgi vermemektedir.

Diğer Barbaros kardeşler gibi, İlyas Reis de Midilli adasında doğmuştur. Bu konuda Arapça ve Türkçe kaynaklar ittifak halindedir. Cezâyirli tarihçi Ahmed Tevfik el-Medenî ile Cezâyirli araştırmacı Abdülhamîd b. Eşenhû, İlyas Reis'in İslâmî ilimlerle meşgul olduğunu iddia eder. Kur'an ilimleri ile Fıkıh'ta ihtisaslaştığını belirtirler. Ancak bu bilgileri hangi kaynaktan aldıklarını beyan etmemişlerdir.³⁶³ Barbaros kardeşlerden

³⁵⁸ *Gazavât*, s.33; Kâtip Çelebi,s.31; Cilâlî,sIV,s.44

³⁵⁹ *a.g.e.*, s.33.

³⁶⁰ *Gazavât*'ta kuşatmanın altı ay sürdüğü belirtilmektedir. Bkz. *Gazavât*, s. 33.

³⁶¹ *a.g.e.*, s. 33-34; Râşidî, *a.g.e.*, s. 216.

³⁶² Oruç Reis'in "Kalatu'l-kılâ"da şehit düşmesi hakkında bkz. *Gazavât*, s. 33-34; İlter, s. 63; Cilâlî, IV,s. 43.

³⁶³ Medenî, *a.g.e.*, s. 157; İbn Eşenhû, s. 38.

bahseden Türkçe kaynaklara göre ise, diğer kardeşleri gibi o da, ticaretle uğraşmıştır.³⁶⁴ Ticarî seferlerinde ağabeyi Oruç Reis'e eşlik etmiştir.³⁶⁵ Yine aynı kaynakların ifadesine göre bu seferlerin birinde, Trâblusşam'a giderken öldürülmüştür. Rodos adasını bir üs olarak kullanan ve buradan müslümanların yaşadığı sahillere saldıran Aziz Yuhanna şövalyeleri tarafından yolları kesilmiş ve güç dengesine dayanmayan bir savaştan sonra İlyas Reis öldürülmüş, Oruç Reis ise esir alınmıştı. Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi Oruç Reis, birkaç sene Rodos adasında esir kalmıştı.³⁶⁶

³⁶⁴ Kâtip Çelebi, *a.g.e.*, s. 25.

³⁶⁵ *a.g.e.*, s. 25.

³⁶⁶ Kâtip Çelebi, *a.g.e.*, s. 25

II. BATI AKDENİZ'DE TÜRK DENİZCİLERİ VE BARBAROS KARDEŞLERİN KUZEY AFRIKA'DA GÖRÜNMESİ

Osmanlı Türkleri'nin Batı Akdeniz'de görünmeleri Endülüs müslümanları meselesiyle yakından ilgilidir. Daha önce değindiğimiz üzere Endülüs müslümanları, İspanyollar'ın baskı ve zulmünden kendilerini kurtarması için Osmanlı Padişahı II. Beyazıt'tan yardım talep etmişlerdi. Gırnata'nın düşman eline geçmesinden önce yapılan bu talep üzerine Padişah, 1496 yılında İspanyol sahillerine Kemal Reis komutasında büyük bir donanma gönderdi. Kemal Reis, İspanya ve İtalya sahillerinin yanı sıra Güney Fransa, Sardunya, Korsika ve Malta adalarına baskınlar düzenleyip çok sayıda liman ve donanmayı yakmış,³⁶⁷ yine müslüman ve Yahudilerden oluşan ilk muhacir kafilesini de Türkiye'ye taşımıştı. Kemal Reis, 1510 yılında Fâs sahillerinden hareket ederek yeniden İspanya sahillerine saldırı düzenledi. Bu seferinde yeğeni Pîrî Reis de ona katıldı.³⁶⁸

Uzunçarşılı, Kemal Reis'in, Sultan Beyazıt tarafından kendi hizmetine girmesi teklif edilmeden önce Batı Akdeniz'de bağımsız olarak faaliyet gösterdiğini söyler.³⁶⁹ Katip Çelebi, Pîrî Reis'in Cerbe Adası'nda bir üs edindiğini, buradan hareketle Hristiyanlara ait adalarla çeşitli Avrupa sahillerine saldırılar düzenlediğini nakleder. Ayrıca Bicâye ve Annâbe ile Fransa sahilleri ve Baleâr adalarına saldırılar düzenlediğini belirtir. Hatta onun Kuzey Afrika müslümanları arasında meydana gelen anlaşmazlıkların çözümüne yardımcı olduğunu zikreder. Ancak onun çözümüne katkıda bulunduğu anlaşmazlıklara bir örnek vermemiştir.³⁷⁰ Bu yüzden, bölge halkları ile geliştirdiği sosyal-siyasî ilişkiler hakkında bir bilgiye sahip değiliz.

Bu bilgiler ışığında, Osmanlılar'ın Endülüs müslümanlarını desteklemek için resmî olarak müdahale etmesinden önce Türk leventlerin, hem Kuzey Afrika sahillerinde hem de Endülüs'te yaşayan halklar arasında tanındığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Barbaros kardeşlerin Batı Akdeniz'e gelmesinden önce Burak Reis, Korkutoğlu Muslihuddin Reis, Sinan Reis ve Pîrî Reis bölgede tanınan leventlerden sadece bir kaçıydı.³⁷¹

³⁶⁷ Afif Büyükoğlu, *Osmanlı Deniz Harp Târîhi ve Cumhuriyet Donanması*, İstanbul, 1982, I, 228.

³⁶⁸ Uzunçarşılı, II, s. 228.

³⁶⁹ a.g.e., II, s. 203.

³⁷⁰ Pîrî Reis, *Kitab-ı Bahriye*, s. 654-664.

³⁷¹ Seyfi, s. 536; Itler, s. 39.

Türk leventler o dönemde Akdeniz'de bağımsız bir şekilde dolaşıp Endülüs'teki müslümanlara silah taşıyorlardı. Diğer yandan da Avrupalılar'ın saldırılarına karşı Kuzey Afrika sahillerini savunuyorlardı. Bir kısmı ise Hafsî Sultanları ve bölgedeki diğer mahallî güçlerin hizmetinde faaliyet gösteriyordu. Türk leventler bölge halkları ve yöneticileri tarafından yakın destek görüyorlardı.³⁷² Onların bölgedeki müslümanları savunacak İslâm düşmanlarına karşı yürüttükleri cihad politikası bölge halklarının onlara müslümanları savunan kahramanlar olarak bakmasına vesile olmuştu.³⁷³ Dolayısıyla onlar bütün Mağrib sahillerinde çok ilgi görür hale gelmişlerdi. Onlar kış mevsimini bölgedeki limanlarda geçirir, bir yandan gemilerini tamir ederken diğer yandan da savaşlarda elde ettikleri ganimetleri satarlardı. Yeni katılanlarla kaybettikleri leventlerin yerini doldururlardı.³⁷⁴

Türk leventler, Endülüs'te yönetimin korkunç baskısı yüzünden dinlerini değiştirdiklerini sergilemek zorunda kalan Endülüs müslümanlarıyla sıkı bir ilişki içinde bulunuyorlardı. Bu müslümanlar, İspanyol sahillerine düzenlenecek saldırılar için gerekli olan bilgileri kendilerine veriyorlardı.³⁷⁵ Bu olaylar karşısında İspanya limanlarında yaşayan halk Kraliçe İsabella'ya şikayette bulunmuş, Türk ve Mağribli denizciler tarafından tehdit edilen dış ticaret ve tarım alanları yeniden güvence altına alınıncaya kadar mevcut vergileri ödemeye güç yetiremeyeceklerini bildirmişti.³⁷⁶

Türk ve Mağribli denizcilerin üs olarak kullandığı başlıca merkezler, bütün Kuzey Afrika sahilleri boyunca uzanıyordu. Trâblus, Cerbe, Bicâye, Cezâyir, Tenes, Vehrân ve el-Marsa'l-kebîr sahillerini içine alıyordu.³⁷⁷

Barbaros kardeşlerden bahseden kaynaklar, Oruç Reis'in Rodos adasındaki esaretinden kurtulduktan sonra Antalya'ya sığındığını, burada Mısır'a sefer düzenleyen kaptanlardan birinin yardımcısı olarak çalıştığını bildirir.³⁷⁸ Bu seferlerden birinde Mısır'a

³⁷² Osmanlı Sultanları da onları destekleyip teşvik ediyorlardı. İspanyollar'ın Endülüs müslümanlarına zulmedip Kuzey Afrika sahillerine saldırmasının yanı sıra Haçlılar ve Osmanlılar'la arasında meydana gelen deniz savaşında Haçlılar'ın safında yer alması Osmanlı Devleti'ni bu şekilde davranmaya itmişti. Bkz. Yahya Bu Aziz, *Min Târîhi'l-Cezair*, s. 45.

³⁷³ İvanov, s. 95-96; Ayrıca bkz. Akkâd, s. 19.

³⁷⁴ Hamdan b. Osman Hoca, *el-Mirât*, s. 82; *Gazavât*, s. 27; İvanov, s. 95-96.

³⁷⁵ *a.g.e.*, s. 95-96.

³⁷⁶ Haedo, *Histoire d'Alger*, s. 3-4.

³⁷⁷ İvanov, s. 95-96.

³⁷⁸ *Gazavât*, s. 10; Uzunçarşılı, II, 364.

gelince oraya yerleşti. Bu zaman zarfı içinde Memlûk Sultanı Kansu Gavri ile tanışma fırsatı buldu ve onun hizmetine girdi.³⁷⁹

O dönemde Memlûk Sultanı Hindistan'a göndermek için bir donanma kurma hazırlığı içindeydi.³⁸⁰ Bu münasebetle birkaç gemiyi, donanma yapımında kullanılacak malzemeyi getirmek üzere Payas'a gönderdi. Oruç Reis'in gemisi de bu maksatla İskenderun körfezine doğru giden bu donanma arasında idi. Ancak gemiler limana ulaştığı sırada Rodos korsanlarının ani saldırısına maruz kaldı. Korsanlar hem gemileri hem de limandaki malzemeleri yakmayı başardılar. Müslüman denizciler ise kaçıp komşu bölgelere dağılmak zorunda kalmışlardı.³⁸¹

Oruç Reis, bu olaydan sonra tekrar Antalya'ya döndü. Şehzade Korkut ile bağlantı kurdu. Şehzade, ona onaltı kürekçisi bulunan savaş malzemeleri ile dolu bir gemi başısladı.³⁸² Oruç Reis buradan Rodos'a doğru yelken açtı. Korsanların hâkim olduğu limanlara ve adalara baskınlar düzenledi. Bu durum, Rodos halkı arasında paniğe neden oldu. Bu yüzden ada hâkimine giderek can ve mal güvenliklerinin sağlanması için gerekli bütün adımların atılmasını talep ettiler. Bunun üzerine adanın yöneticisi, korsanlarına Oruç Reis'in bölgeden uzaklaştırılmasını ve sığındığı her limanda rahatsız edilmesini emretti.³⁸³

Rodos Şövalyeleri her yerde Oruç Reis'i aramaya koyuldular. Nihayet gemilerini bir limanda demirlemiş olduğu halde onu yakaladılar. Ani bir şekilde saldırıya geçtiler. Ancak Oruç Reis leventleriyle birlikte onlardan kurtulmayı başardı.³⁸⁴

Bu olaydan sonra Oruç Reis, akrabalarını ziyaret gayesiyle doğduğu Midilli adasına doğru hareket etti. Bu esnada şehzade Korkut'un, kardeşi Selim'den korkarak kaçtığı haberini aldı. Şehzade Korkut'a yakınlığı sebebiyle baskıya maruz kalmaktan korktu.

³⁷⁹ Uzunçarşılı, II, s. 364.

³⁸⁰ TA, XXVI, s. 44.

³⁸¹ *Gazavât*, s. 10-11.

³⁸² *a.g.e.*, II, 364.

³⁸³ Uzunçarşılı, II, 364.

³⁸⁴ *Gazavât*, s. 10-11.

Beklemediği bu gelişme, Midilli'yi terk edip beraberine üç gemi alarak Mısır'a doğru yola çıkmasına neden oldu.³⁸⁵

Mısır'a ulaşınca Kansu Gavri'den kışı İskenderiye'de geçirmek için izin istedi. Memlûk Sultanı onun bu isteğine olumlu karşılık verdi.³⁸⁶ 1513 yılının baharında Oruç Reis sefer için yelken açıp Mağrib sahillerine yöneldi. Bu sırada, Haçlılardan yüklü miktarda ganimet elde etti. Cerbe adasını kendisi için bir merkez edindi ve ganimetlerini burada depolamaya başladı.

Diğer yandan, Yavuz Sultan Selim'in Anadolu sahillerinde denizciliği yasaklaması ve buna muhalefet edenleri kesinlikle cezalandıracağını bildiren bir ferman yayınlaması üzerine, bölgedeki denizciler faaliyetlerini, önceden bildikleri Batı Akdeniz sahillerine kaydırdılar. Bu leventlerden biri olan Hayreddin Reis, Midilli'yi terk etmek zorunda kaldı ve Cerbe'ye yöneldi.³⁸⁷ 1513 sonbaharında bu adaya ulaştı ve ağabeyi Oruç Reis tarafından karşılandı.³⁸⁸ İki kardeş ilk olarak Batı Akdeniz'de ne tür faaliyetlerde bulunabileceklerini tartıştılar. Neticede Tunus'taki Hafsî Sultanı Ebû Abdillâh Muhammed (1494-1526) ile görüşmeye karar verdiler. 1494 yılında II. Beyazıt ile Memlûk Sultanı arasındaki barış görüşmelerine aracılık etmesinden bu yana Hafsî Sultanı, Osmanlılar ile kurduğu samimi ilişkileri sürdürmekteydi.³⁸⁹

Barbaros kardeşler Tunus Sultanı'na gidip ona değerli hediyeler takdim ettiler. Daha sonra ondan kendilerine hem üs olarak kullanacakları, hem de kışı geçirebilecekleri

³⁸⁵ Bazı araştırmacılara göre Oruç Reis Şehzade Korkut'un idamından kısa bir müddet sonra Midilli'yi terk etmiştir. (1512). Fransız tarihçi Forbige ise Barbaros kardeşlerin Mağrib'e hareketinin 1510 veya 1512 yılında olduğu görüşündedir. Diğer kaynaklar ise Barbaros Kardeşler'in 1494 yılından önce Mağrib'de bulunduklarını bildirir. bkz. Bu Abdellî, s.15-16. Bu hususta ayrıntıya giren tek kaynak Hayreddin Reis'in kendisidir. Ona göre o ve kardeşi, şehzade Korkut'un idamından sonra Mağrib'e hareket etmişlerdir ki, bu da 1512 yılına tekabül etmektedir. Bkz. *Gazavât*, s. 10. Kâtip Çelebi ve Uzunçarşılı da bunu desteklemektedir; bkz. Kâtip Çelebi, s. 26; Uzunçarşılı, II, 364. Ayrıca diğer görüşler için bkz. Kazıcı, XII, s.328

³⁸⁶ *a.g.e.*, s. 26.

³⁸⁷ Osmanlı tahtına çıkan Yavuz Sultan Selim, rakiplerini bertaraf etmeyi başardı ve Şah İsmail'in üzerine gitmeye karar verdi. Devletin batı tarafını emniyete almak için Avrupa devletleriyle çeşitli andlaşmalar yaptı. Bu sayede Avrupa cephesini güven altına aldı. Bu yüzden Anadolu sahillerinde denizcilik yapılmasını yasakladı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Seyfî, s.7, Ferid Bey, s.188.

³⁸⁸ Ancak olayların seyri Hayreddin Paşa'nın daha sonra gelerek kardeşi Oruç Reis'e katıldığını göstermektedir. Kâtip Çelebi, s. 26; İtler, Semih, s. 38-39.

³⁸⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Hoca Saadettin, II, s. 46; Aşık Paşazade, s. 239-250; Solakzade, I, s. 399-409; Hammer, II, s. 13; Uzunçarşılı, II, 190-195; kazıcı, XI, 151-152.

bir mekân vermesini istediler. Sultan ganimetlerin beşte birini almak karşılığında onların taleplerine olumlu cevap verdi ve Halku'l-vâdî'yi onlara tahsis etti.³⁹⁰

Tunus Sultanı'nın "Halku'l-vâdî"yi üs olarak kullanmalarına izin vermesi Barbaros kardeşlerin yaptıklarından hoşnut olması veya İspanyollar'a karşı direniş göstermelerinden dolayı değildi. İleriki bölümlerde onların aleyhine nasıl İspanyollar'la işbirliği yaptığını ele alacağız. Onun asıl gayesi Barbaros kardeşlerden elde edeceği maddî gelirdi. Böylece halkına daha fazla vergi koymaktan kurtulacaktı. Diğer yandan ise, İspanyollar'a karşı barışçı yaklaşımını kamufle ederek halkın öfkesini dindirmek istiyordu. Böylece Halku'l-vadi kalesini Osmanlılar'a tahsis etmekle, halka, İspanyol saldırılarına karşı kendileriyle birlikte olduğunu göstermiş olacaktı.³⁹¹

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Türk leventler uzun süredir Kuzey Afrika halkı tarafından tanınıyordu. Dolayısıyla bunların şöhretlerinin Cezâyir halkına ulaşması da gayet normaldi. Bu tanınma onların Avrupa sahillerine ve Hristiyan gemilerine karşı düzenledikleri başarılı saldırılarla sınırlı değildi. Aksine, diğer Türk leventler gibi onlar da Cezâyir limanlarına demirleyip ganimetlerini satıyor, gemilerini onarıp levent kayıplarını taze kanlarla telafi ediyorlardı. Cezâyirli tarihçi El-Mehdî Buabellî, Oruç Reis'in de diğer Türk leventler gibi mahallî dinî otoritelerle irtibat kurduğunu bildirmektedir. Bu çerçevede Vehrân'ın doğusunda bulunan Şeyh Ahmed b. Yusuf er-Râşidî³⁹² ile görüşüğünü aktarmaktadır.³⁹³ Bu durum, Oruç Reis'in Cerbe adasını üs edinerek bölgeye yerleşmesinden önce bölge halkı ile yakın ilişkiler içinde olduğunu açıkça gösterir. Kazıcı da Barbaros kardeşlerin 1504 yılından itibaren batı Akdeniz'de faaliyet gösterdiklerini söylemektedir.³⁹⁴

Bu bilgiler ışığında, Barbaros kardeşlerin bölgenin siyasî ve coğrafi özelliklerini çok iyi bildiklerini söylemek mümkündür. Diğer yandan, Barbaros kardeşlerin bölgede

³⁹⁰ Mîlî, s. 12-13; İbn Ebî'd-Diyâf, II, 9; Kazıcı, XII, 329.

³⁹¹ Zubeyrî, s. 23.

³⁹² el-Bu Abdellî bu olayı Ali b. Hac Musa'nın *Ribhu't-ticare* adlı yazma eserinden nakletmiştir. Söz konusu eserde Şeyh Ahmed b. Yusuf'un menkıbeleri anlatılmış. Bu eser Milyâne'deki türbe kütüphanesinde mevcuttur. Bkz. *a.g.e.*, s. 15-16.

³⁹³ *a.g.e.*, s. 15-16.

³⁹⁴ Kazıcı, XII, 328.

faaliyet göstermeye başlamaları Kuzey Afrika ile Osmanlı Türkleri arasında kurulan önemli halkalardan biri olarak değerlendirilebilir.³⁹⁵

Burada, bölgede bir dönüm noktası teşkil etmesi bakımından Barbaros kardeşlerin Batı Akdeniz'deki faaliyetlerinin, diğer Türk leventlerin bölgedeki faaliyetlerinden farklı olduğunu belirtmemiz gerekir. Onların bölgeye geliş nedenleri ve elde ettikleri üstün neticeler de diğerlerinden farklıdır.

Acaba Barbaros kardeşler Batı Akdeniz'e gelmeyi önceden planlamışlar mıydı? Gayeleri bölgeyi Osmanlı Devleti'ne bağlı bir eyalet haline getirmek miydi? Yoksa mevcut şartlar ve İspanyol saldırıları mı buna neden olmuştu? Onların bölgeye gelişinde Yavuz Sultan Selim'in, kardeşi şehzade Korkut'u destekleyenlere yaptığı baskıların rolü olmuş mudur?

Barbaros kardeşler bundan itibaren Doğu Akdeniz'de Avrupalı korsanlara karşı cihad görevini daha planlı bir şekilde yürütmeye başladılar. Oruç Reis, çatışmaların birinde esir düşmüş ve uzun süre esir kalmıştı. Bu dönemde esir müslümanlara yapılan zulümlere yakından tanık olmuştu.

³⁹⁵ Ebû'l-Kâsim Sadullah., *Tarihü'l-Cezair Es-Sekâfi: Mine'l-Karni'l-Aşer İle'r-Rabi' Aşer El-Hicrî (16-20m)* Cezâyir, 1981, I, 131-132.

III. OSMANLILAR'IN KUZEY AFRIKA'YA GİRİŞ SAFHALARI

A. ORUÇ REİS DÖNEMİ (1512-1518)

Hayreddin ve Oruç Reisler Cerbe adasını merkez edindikten sonra 1512 yılının ilkbaharında Sardunya, Napoli gibi Batı Avrupa sahilleri ile buradaki adalara büyük saldırılar düzenlemeye başladılar. Bir yandan da Akdeniz'de ticari işlerin yanı sıra askerî maksatlarla kullanılan Avrupalılar'a ait gemilere saldırılar tertip ettiler. Neticede bu saldırılardan yüklü miktarda ganimet elde ettiler. Bunları Cerbe adasına getirerek sattılar. Beşte birini Sultan'a verdiler, geri kalanın bir kısmını ise bölgedeki fakir fukaraya dağıttılar.³⁹⁶ Bunun sonucunda Tunus Sultanı ile bölge halkının onlara olan ilgi ve sevgisi arttı.³⁹⁷ Batı Akdeniz'de ünleri yayıldı ve korkulan bir güç haline geldiler.³⁹⁸

İspanya, Barbaros kardeşler ve onlarla birlikte hareket eden Türkler'i yok etmek için büyük bir donanma gönderme kararı aldı. Ancak İspanyol gemilerinin bölgeye ulaşmasından önce Türk leventler baskın düzenlemek üzere Cenova'ya yönelmişlerdi. Fakat kötü hava şartları onları, Cezâyir'in Bicâye şehrine sığınmaya mecbur etti.³⁹⁹

1. Sahil Şehirlerinin Kurtarılması

a. Bicâye Şehrini Kurtarılması İçin Gösterilen İlk Çaba (1512)

Bölgedeki Türk gücünü etkisiz hale getirmek için gönderilen İspanyol gemileri, Barbaros kardeşlerin Bicâye'ye yöneldiğini haber alınca bu limana doğru yöneldiler. Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, Cenova'ya yönelmek kasdıyla "Halku'l-vâdi"den ayrılan Barbaros kardeşleri ters yönden esen rüzgarlar Bicâye limanına yönelmeye mecbur bırakmış, onlar da Bicâye kalesinin açıklarına demir atmışlardı. İspanyol gemileri bu bilgileri alınca Bicâye'ye yönelen Türk leventlerini takibe aldı. Barbaros kardeşler ve beraberlerindeki Türk leventleri, sahilde İspanyollar'la savaşmanın kendileri için arz edeceği tehlikenin farkındaydılar. Çünkü onlar, savaştıkları takdirde şehir ile İspanyol

³⁹⁶ Seyfi, s. 4.

³⁹⁷ İbn Ebi'd-Diyâf, II, 9.

³⁹⁸ Uzunçarşılı, II, 366.

³⁹⁹ Seyfi, s. 4.

gemileri arasında kuşatılmış bir vaziyette kalacaklarını biliyorlardı. Bu yüzden sahilden uzaklaşma kararı aldılar.

İspanyollar, bu uzaklaşmayı Türkler'in kaçması şeklinde algıladılar ve onları takibe aldılar. Bir müddet sonra da onlara yetiştiler. Ancak, İspanyollar'ın beklemediği bir şey oldu ve Oruç Reis, adamlarından gemileri geri döndürmelerini istedi ve kendilerini takip eden İspanyol gemilerine saldırı emri verdi. Bu durum karşısında şaşkına uğrayan İspanyollar'la Türkler arasında başlayan savaş; Oruç Reis ve adamlarının üç İspanyol gemisini ele geçirmesi ve diğerlerinin kaçmak zorunda kalmasıyla son bulmuştu.⁴⁰⁰

Daha sonra Oruç Reis, kaçarak Bicâye limanına sığınan diğer İspanyol gemilerine hücum emri verdi. Oruç Reis sahile yaklaşınca, Bicâye kalesine gelip yerleşmiş olan İspanyol güçlerin top ve tüfekli saldırılarıyla karşı karşıya kaldı. Bunun sonucunda Türkler altmış şehidin yanı sıra çok sayıda yaralı verdi. Oruç Reis de yaralılar arasında idi. O, sol kolundan feci bir şekilde yaralanmıştı.⁴⁰¹

Yaralanan Oruç Reis'in yerine kumandayı kardeşi Hayreddin Reis üstlendi. Çok sayıda adamının yaralandığını ve şehit düştüğünü görünce de çekilme emri verdi. Gemilerine binerek kaleden uzaklaştılar. Bu sırada İspanyollar surlardan toplarını ve tüfeklerini ateşlemeye devam ediyorlardı.⁴⁰²

Türkler on dört gemi ile birlikte Tunus'a ulaşmayı başardılar. Burada yaralıları tedavi ettirdiler. Ancak tabipler Oruç Reis'in derin yarasını iyileştirmeyi başaramadılar ve neticede sol kolunu kesmeye mecbur kaldılar.⁴⁰³

Barbaros kardeşler bu denemelerinde Bicâye'yi kurtaramadılar. Fakat İspanyol güçlerine karşı koyabilme kabiliyetlerini sınadılar ve bölgedeki İspanyollar'ın ellerindeki kalelere akınlar düzenleyebileceklerini gördüler. Diğer yandan, bu deneme başarısız olmasına rağmen, mahallî kabile liderlerinin Türkler'in cesaretine, savaşçı ruhlarına ve askerî disiplinlerine yakından tanık olmasına fırsat verdi. Türkler'in bu özellikleri mahallî kabile liderlerinin sevgisini kazanmaya yetmişti. Nitekim, işgal altındaki Cezâyir

⁴⁰⁰ Seyfi, s. 15.

⁴⁰¹ *Gazavât*, s. 18; İbn Ebi'd-Diyâf, II, 10; Seyfi, s. 15.

⁴⁰² *a.g.e.*, s. 16.

⁴⁰³ *Gazavât*, s. 18.

şehirlerinde yaşayan halkın Barbaros kardeşlere heyetler göndererek vatanlarını İspanyol işgalinden kurtarmalarını talep etmesinde bu durum son derece etkili olmuştur. Bu konuya ileride değineceğiz.

b. Cîcel Kalesinin Kurtarılması (1514)

Oruç Reis Doğu Cezâyir'deki İspanya işgalinin merkezî konumunda bulunan Bicâye şehrinin korunaklı bir yer olduğunu fark etti. Benzer şekilde Tunus'taki 'Halku'l-vâdi'nin de İspanyol varlığının merkezî konumunda olduğunu ve savaşın bütün şiddeti ile yaşandığı Cezâyir'den de uzak bir konumda bulunduğunun bilincindeydi. O, böylesi bir durum karşısında dönüp sığınabileceği, ikmal yapabileceği yakın bir üs bulması gerektiğinin farkında idi. Neticede Bicâye'den yaklaşık 102 km. uzakta bulunan Cîcel kalesini fethetmeye karar verdi. Burayı Bicâye'ye yönelik saldırılarını gerçekleştirmek için bir hareket merkezî olarak düşünmüştü.

Cenevizliler 1260 yılında Cîcel'i işgal etmiş ve burayı İtalya ve Afrika arasındaki ticarî alış verişin merkezî haline getirmişlerdi.⁴⁰⁴ Zamanla bu şehir önemini kaybedince halk mahallî yöneticiyi devirmişti.

Ancak Amiral Andrea Doria yeniden Cîcel'i işgal edip halkı şehirden uzaklaştırdı. Buraya eski canlılığını kazandırması için Cenevizli bir yönetici tayin etti.⁴⁰⁵ Bütün bu gelişmeler Barbaros kardeşlerin 1512 yılında Bicâye'yi kurtarmak için giriştikleri ilk hamlenin sonuçsuz kalmasından sonra meydana gelmiştir.⁴⁰⁶

Cîcel halkı Oruç Reis'ten şehirlerini işgalden kurtarması için talepte bulundu.⁴⁰⁷ Oruç Reis onların isteklerine olumlu yanıt verdi ve 1514 yılında kaleye hücum etti. Cenevizli yöneticiyi öldürmeyi başardı ve şehri koruması için buraya 50 asker ile üç gemi yerleştirdi.⁴⁰⁸

⁴⁰⁴ Cilâli, III, 37; Medenî, s. 165.

⁴⁰⁵ Medenî, s. 165; Cilâli, III, 37.

⁴⁰⁶ Medenî, s. 165.

⁴⁰⁷ Vezzân, s. 409; Cilâli, III, 368.

⁴⁰⁸ Kâtip Çelebi, s. 27; Cilâli, III, 37; Medenî, s. 165; Cezâyirli Tarihçi Cilâli, Cîcel'in fethinin Kûkû dağındaki berberî kabilelerin lideri Ahmed b. Kâdî'nin yardımlarıyla gerçekleştiğini iddia eder. Bkz. Cilâli, III, 368; Uzunçarşılı, II, 366.

Câcel o dönemde siyasi ve iktisadi açıdan önemli bir merkez olmamasına rağmen, Bicâye ile Cezâyir şehirlerinin arasında bulunuyordu ve nispeten Bicâye'ye yakındı. Oruç Reis gücünü Cezâyir geneline yaymak için burayı bir merkez haline getirdi. Üstelik Tunus'taki "Halku'l-vâdî" ile Cerbe'deki üslerine ilaveten yeni bir üs daha edinmiş oldu.

c. Bicâye Şehrinin Kurtarılması İçin Gösterilen Çaba (1514)

Oruç ve Hayreddin kardeşler Bicâye'nin düşman işgalinden kurtarılmasının Doğu Cezâyir'deki İspanyol işgalinin sonunu hazırlayacağını bilincinde idi. Aynı zamanda bu şehrin fethi, İspanyollar'ın hem doğu hem de batı cihetinden kurdukları bağlantıları kesecekti. Böylece İtalya ve İspanya ile bağlantı kuramayacaklardı. Üstelik Doğu Cezâyir sahilleri ile Tunus sahilleri korsanların saldırılarından emin olacaktı.

Özetle ifade edecek olursak, Barbaros kardeşlere göre Bicâye'nin özgürleştirilmesi, Batı Akdeniz'e hâkim olmak için İspanya ile tutuştukları mücadelede büyük önem arz ediyordu. Bu nedenle amaçlarını gerçekleştirebilecekleri uygun fırsatı kollanmaya başladılar.

Henüz Pîrî Reis İstanbul'da iken Bicâye halkı ve ileri gelenleri Barbaros kardeşlere bir heyetle birlikte bir mektup gönderdi.⁴⁰⁹ Heyet Tunus'a gelerek şu ifadeleri taşıyan mektubu sundular:

*"İmdat olursa, siz gazi yiğitlerden olursunuz. İspanyol Kâfirlerler'nin tasallutundan namaz kıllamaz, çocuklarımıza Kur'an talim edemez olduk. İşimiz inayetinize kalmıştır. Cenâb-ı Hak, halasımızı size inayet buyurmuş, bizi size ısmarlamıştır. Teşrif edip beldemize glin. Ve bizi Kâfir zulmünden kurtarın."*⁴¹⁰

⁴⁰⁹ İbn Ebî'd-Diyâf, II, 10; *Gazavât*, s. 25.

⁴¹⁰ Öztuna, *Barbaros*, s.32. Hem Türkçe hem de Arapça kaynaklar Bicâye ileri gelenlerinin Barbaros Kardeşler'den yardım talep ettiği hususunda hem fikirdir. Bkz. *Gazavât*, s. 25; İbn Ebî'd-Diyâf, II, 9; Mevlûd Kâsim, I, 58. Ancak Fâs'lı tarihçi Selâvî, Barbaros Kardeşler'i Kûkû Dağı emiri Ahmed İbn Kâdî'nin davet ettiği kanaatindedir, bkz. Selâvî, s. 47. Şükran Hakkut ise herkese muhalefet ederek, Abdülvâdîler'in Oruç Reis'i çağırdığı görüşünü benimsemiştir, bkz. Şükran Hakkut, s. 53. Tezimiz boyunca Şükran Hakkut'u destekleyen bir görüşe rastlamadık. Eşenhu ise Hafsîler'e bağlı Bicâye emiri Abdurrahman'ın Barbaros Kardeşler'i davet ettiğini ileri sürmüştür, bkz. b. Eşenhu, s. 64; Cezâyirli Araştırmacı Muhammed el-Arabi ez-Zübeyrî de ona katılmıştır, bkz. Zübeyrî, s. 33-35. Cezâyirli bir başka tarihçi Medenî'ye göre ise Kosantîne Sultanı ile buranın âlim ve ileri gelenleri Türkler'in müdahalelerini istemiştir, bkz. Medenî, s. 162. Bütün bunları şu şekilde özetleyebiliriz: Muhtemelen Bicâye ileri gelenleri değişik dönemlerde Oruç Reis'e durumlarını anlatmak için mektup göndermişlerdir. Söz konusu

Oruç kardeşler uzun süredir bekledikleri bu fırsatı değerlendirmek için işe koyuldular. Bu çerçevede 1514 yılının yazında iki bin Türk levent taşıyan, top ve tüfeklerle donatılmış on iki savaş gemisi hazırladılar. Ayrıca Bicâye civarındaki mahallî kabilelerden gelip kendilerine katılan yirmi bin gönüllü savaşçı da onlarla birlikte hareket ediyordu.⁴¹¹

Oruç Reis şehrin ilk savunma planının olduğu dış kaleye saldırı emrini verdi. Günlerce süren çarpışmalardan sonra dış kaleyi ele geçirmeyi başardılar. İspanyol valinin bütün askerlerini etkisiz hale getirdiler. Beşyüz kadar da esir aldılar.⁴¹²

Oruç Reis dış kaleyi ele geçirdikten sonra iç kaleyi çepeçevre kuşattı. Bu kale diğerine göre daha muhkem idi. Dolayısı ile fethedilmesi de daha zordu. Türkler, ara vermeden yirmi gün boyunca kaleyi top atışına tuttular.⁴¹³ Neticede güçlendirilmiş surları yıkmak için kullandıkları barutları bitti. Bunun üzerine Oruç Reis, Tunus Sultan'ına bir elçi gönderip ihtiyacı olan barutu göndermesini talep etti. Ancak Hafsî Sultan onun bu isteğine ilgisiz kaldı ve ihtiyacı olan barutu göndermedi.⁴¹⁴

Türkler ve onlarla birlikte olan Bicâye'ye komşu kabileler Hafsî Sultandan gelecek barutu beklerken yaklaşık 100 gemi ve 10.000 askerden oluşan İspanyol birliği şehrin sahiline ulaşmıştı.⁴¹⁵ Barut yokluğunda Türkler'in, güçlü İspanyol desteğine karşı koyacak gücü yoktu. Bu yüzden Oruç Reis, muhasarayı kaldırıp askerlerini Cîcel'e çekme kararı

mektupları kimi zaman kendi adlarına kimi zaman dinî önderleri Ahmed b. Kâdî adına göndermişlerdir. Onlardan önce veya sonra bölgedeki Sultanlardan Abdurrahman ve Ebû Bekir de mektup göndermiş olabilir. Bu münasebetle olayların gelişimine baktığımız zaman bu bilgiler arasında bir çelişki olmadığını söyleyebiliriz. Zira o dönemde Bicâye siyasi bir birlik içinde değildi. Hatta zayıf tarafların iktidar mücadelelerine sahne oluyordu. Yukarıda verdiğimiz görüşler arasında en isabetsizi Hakkut'un görüşüdür. Onun Abdülvâdîler'in Barbaros kardeşleri çağırıldığına ilişkin görüşü iki açıdan tenkit edilebilir: a) Bicâye o dönemde Abdülvâdîler'e bağlı olmayıp Hafsîler'in idaresi altında idi, b) Müellif bu hususta eski bir kaynak göstermemiştir. Ayrıca o döneme ait Cezâyir târîhiyle ilgilenen araştırmacılar böyle bir bilgi kaydetmemişlerdir.

⁴¹¹ Vezzân, onlara katılan kabilelerin ismini zikretmez. Bütün kabilelerin Oruç kardeşleri desteklediğini belirtmekle yetinir. Bkz. Vezzân, s. 423; *Gazavât*, s. 25; Kâtip Çelebi, s. 28; İlder, s. 48; Zübeyrî II. Bicâye kuşatması sırasında Berberî Benû Abbâs kabilesinin 5.000 asker ile Barbaros Kardeşler'e destek verdiğini ifade etmiştir. Bkz. Zübeyrî, s. 33-35.

⁴¹² Seyfi, s. 19-20; İlder, s. 48.

⁴¹³ Kâtip Çelebi, s. 28.

⁴¹⁴ İbn Ebî'd-Diyâf, II, 10; Seyfi, s. 20-21; Kâtip Çelebi, s. 28; İlder, s. 49; İbn Eşenhû, s. 65; Medenî, s. 170.

⁴¹⁵ Seyfi, s. 20; Ancak Kâtip Çelebi, muhasara altındaki İspanyollar'ı desteklemek için gelen gemilerin 200 olduğunu belirtir. Kâtip Çelebi, s. 28; *Gazavât*'ta ise İspanyol askerlerin sayısı 14.000 olarak verilir. *Gazavât*, s. 26. Bu durum verilen rakamların tahmini olduğunu gösterir.

aldı. Aynı zamanda İspanyollar'ın eline geçmemesi için gemilerinin yakılmasını emretti.
416

Türkler, Bicâye'yi kurtarmak için başlattıkları ikinci harekette de başarısız oldular. Ancak başarısızlığın nedeni Hafsî Sultanının tutumu idi. Çünkü o, Türkler'in ihtiyaç duyduğu barutu göndermemişti. Kendi sonunun yavaş yavaş yaklaştığını hissediyordu ve tahtını koruma endişesi, halkı ve ülkesinin bir takım çıkarlarını görmezden gelmesine neden olmuştu. Bicâyenin işgal altında kalmasını özgürleştirilmesine tercih ediyordu. Bicâye'nin özgürlüğe kavuşması onun tahtını sarsan bir tehlike idi.⁴¹⁷ İleriki bölümlerde bölgedeki mahallî yöneticilerin muktedir olamasalar bile iktidarda kalma pahasına neler yaptıklarına değineceğiz.

Ünlü gezgin Vezzân, seyahatnamesinde Bicâye kuşatmasını anlatmasına rağmen Hafsî Sultan'ın Barbaros'un barut yardımı talebini reddettiğine yer vermemiştir. Oysa bir çok araştırmacı ve tarihçi buna temas etmiştir. Vezzân, Barbaros'un başarısızlığını, tohum ekme dönemi geldiği için kabilelerin ona haber vermeden kuşatmayı terk edip geri çekilmelerine bağlamaktadır.⁴¹⁸ Ancak tuhaf olan şey, bir çok Türk'ün de onlar gibi davrandığını ifade etmesidir.⁴¹⁹ Kabileleri savaştan geri çekilmeye iten nedenleri anlamamız hiç de zor değil. Zira onlar menfaatlerine göre hareket ederler. Ancak Türkler'in de onlar gibi hareket ettiğini anlamamız mümkün değildir. Bu yüzden Türkler'in geri çekilmesini barut yokluğuna bağlayabiliriz. Ayrıca kabilelerin geri çekilmesi kalenin fethini ümitsiz hale getirmiş olabilir. Bu yüzden Türkler netice alamayacaklarını anladıkları kuşatmayı kaldırmışlardır. Neticede Oruç Reis, muhasarayı kaldırıp Cîcel'e çekilmiştir.

d. Osmanlı Devleti İle İlişkilerin Başlaması (1514)

Barbaros kardeşler ve onlarla birlikte hareket eden Türk levantlerin Batı Akdeniz'de zaferle sonuçlanan seferlerine ilişkin haberler Osmanlı Devleti'nin payitahtına kadar

⁴¹⁶ Vezzân, s. 423; Ayrıca bkz. Kâtip Çelebi, s. 28; Gazavât, s. 26; İltar, s. 48-49; İbn Eşenhû, s. 65; Medenî, s. 170.

⁴¹⁷ Gazavât, s. 19; İltar, s. 49.

⁴¹⁸ Vezzân'ın kitabını tahkik eden o dönemde kabilelerin yerleşik bulundukları dağlara aşırı miktarda yağış düşüp büyük hasarlara neden olduğunu, bu yüzden kabilelerin yeniden ekim için topraklarına döndüğünü belirtir. Bkz. Vezzân, s. 409.

⁴¹⁹ a.g.e. s. 409.

ulaşmıştı. Bu durum Avrupa başkentlerinde endişeyle karşılanırken Osmanlı sarayında büyük bir coşku ve heyecan uyandırdı. Bunun böyle olması son derece doğaldı. Çünkü İspanya önderliğindeki Hristiyan Avrupa ile Osmanlı liderliğindeki İslâm âlemi arasındaki mücadelenin çok önemli dinî boyutunun⁴²⁰ yanı sıra siyasî yönü de vardı. Söz konusu siyasî yön, Osmanlı Devleti ile Kuzey Afrika'da başlayacak olan Osmanlı varlığının öncüleri niteliğindeki Türkler'i birbirine yaklaştırmada çok önemli rol oynamıştır. Şöyle ki; hem Osmanlılar'ın hem de bölgedeki Türkler'in savaştıkları düşman aynıydı. Bu sayede henüz resmî olarak ittifak kurmadan önce, savaş meydanında birbirlerini müttefik olarak bulmuşlardı.

Diğer yandan Barbaros kardeşler kendi sınırlı imkânlarıyla, İspanya gibi güçlü bir devlete karşı koymanın imkânsız olduğunun bilincindeydi. Mevcut imkânlarıyla en fazla, İspanyol sahillerine ve ticarî gemilerine ani baskınlar düzenliyor ve Endülüs Müslümanlarından kurtarabildiklerini kurtarıyorlardı. Kuzey Afrika'da işgal altında bulunan şehirlerin kurtarılması ise Osmanlı Devleti gibi güçlü bir devletin desteğine bağlı idi.

Bicâye şehrinin ikinci kez kurtarılma girişiminde Hafsî Sultan'ın barut desteğinde bulunmaması Barbaros kardeşlerde Osmanlı Devletiyle ilişki kurmanın zorunlu olduğu fikrini oluşturdu.

Neticede Barbaros kardeşler yakaladıkları ilk fırsatı değerlendirerek İstanbul'a aralarında padişah nezdinde itibarlı bir şahsiyetin de bulunduğu bir heyet gönderdi. Söz konusu itibarlı şahsiyet, Gırnatalı Müslümanların yardım taleplerine cevap olarak II. Beyazıt'ın İspanyol sahillerine hücum düzenlemekle görevlendirdiği Kemâl Reis'in yeğeni Pîrî Reis idi.⁴²¹ Barbaros kardeşler onun başkanlık ettiği heyet aracılığı ile Osmanlı Devleti'ne Kemal Reis'in görevini sürdürdükleri mesajını iletmek istemişlerdi. Üstelik koşullar da değişmişti. O dönemdeki Müslümanların durumu Gırnata'nın şehir surları arkasında yaşayan Müslümanların durumundan daha kötü idi.⁴²²

⁴²⁰ Bkz. Temîmî, *el-Halfiyye*, s. 6, 8, 9.

⁴²¹ Osmanlı Devleti'nin Gırnata trajedisi karşısındaki tutumu için tezimizin ilgili bölümüne bkz. s.30.

⁴²² Pîrî Reis'in İstanbul'a gelişi hakkında bkz. Öztuna, *Barbaros*, s.32-33; Kâtip Çelebi, s. 27; Seyfî, s. 22; Ancak *Gazavât* adlı kitap, bu heyete Kurtuluş Muhiddin Reis'in başkanlık ettiğini belirtir. Pîrî Reis'ten ise hiç bahsetmez. bkz. *Gazavât*, s. 24-25. Heyetin 1515 yılında gönderildiğini söyleyen Şerafettin Turan da

Pîrî Reis hediye yüklü 6 gemi ile Tunus'tan ayrıldı. Heyet İstanbul'a varınca sıcak ilgi gördü. Pîrî Reis Sultan Yavuz Selim'e Barbaros kardeşlerin yazdığı mektupla birlikte hediyeleri takdim etti. Yavuz buna pek memnun oldu. Onların bu jestine karşılık Kadırga türünde 24 kürekçisi bulunan ve her biri silah ve harp teçhizatıyla donatılmış iki gemi ile karşılık verdi.⁴²³ Ayrıca Oruç Reis ve Hayreddin Paşa'ya elmas süslü birer kılıç ile hil'at gönderdi. Bunlara ilave olarak biri Barbaros kardeşlere diğeri Tunus sultanı'na verilmek üzere bir hatt-ı hümayûn gönderdi.⁴²⁴

Müracaat ettiğimiz kaynaklar Yavuz'un Barbaros kardeşlere gönderdiği Hatt-ı hümayun'da ne olduğuna dair bir bilgi vermez. Ancak Hayreddin Paşa hatıratında Tunus Sultanı'na gönderilen fermanla ne yazılı olduğu hakkında özet bilgi vermiştir. Çünkü Tunus Sultanı, bu fermanı bölgenin ileri gelenleri ile âlimlerin bulunduğu bir mecliste açıp Barbaros kardeşlere okumuştur. Buna göre fermanla şunlar yazılıydı:

*"Sen ki Tunus Beyi'sin, bu fermân-ı hümayûnum vâsıl oldukta mucibince amel eyleyip zinhâr hilâfından hazer edesin. Kullarım Oruç ve Hayreddin Beyler'e her türlü yardımını esirgemeyesin."*⁴²⁵

Barbaros Hayreddin Paşa hatıratında bu olaydan sonra Hafsî Sultan'ın tutumunun değiştiğini şu şekilde anlatmaktadır:

*"Bu andan itibaren hasedinden tezvire başladı. Gördü ki artık kendi başımıza zavallı himayesiz korsanlar değiliz. Cihan Hakanı'nın makbul kuluyuz. Bizden çekinmeye başladı. Devlet ve memleketini Selim Han hesabına elinden alırız diye korkardı."*⁴²⁶

bu görüşü benimsemiştir. Bkz. Turan, IV. s. 65; Semih İlder'in ifadelerinden ise, Hayreddin Paşa'nın Muhyiddin Reis ile Pîrî Reis'i birlikte aynı heyette gönderdiği görüşünde olduğu anlaşılır. Şu kadarı var ki, Pîrî Reis Sultan Selim'e hediye olarak gönderilen gemiyle yola çıkarken Muhyiddin Reis ise diğer hediyelere sahip çıkmıştır. İlder, s. 47. Eğer İlder'in söyledikleri doğru ise, iki görüş arasındaki çelişkiler giderilmiş demektir.

⁴²³ Kâtip Çelebi, s. 27; Medenî'ye göre ise, Barbaros kardeşler yardım elde etmek için İstanbul'a heyet göndermişti. Osmanlı Sultanı da silah ve askerlerle dolu 14 gemi ile onlara yardıma bulunmuştur. Bkz. Medenî, s. 171-172.

⁴²⁴ *Gazavât*, s. 24-25; Hammer, III, 141.

⁴²⁵ Öztuna, *Barbaros*, s. 32

⁴²⁶ *a.g.e.*, s. 33.

Barbaros kardeşlerin Osmanlı Devleti ile kurduğu bu ilişkinin, Kuzey Afrika'daki Osmanlı varlığının geleceği üzerinde iki önemli etkisi olmuştur.

1) Osmanlı Devleti ile Barbaros kardeşler arasındaki ilişki resmîyete dönüşmüştü. Bu gelişme, Barbaros kardeşlerin liderliğinde Kuzey Afrika'da faaliyet gösteren Türk levantlerin Osmanlı Padişahı tarafından himaye edilmesiyle gerçekleşmişti.

2) Barbaros kardeşlerle Hafsî Sultanı arasındaki ilişkiler bozulmuştu. Müttefik iken birbirini rakip gören düşman olmuşlardı. Hafsî sultan tahtını korumak için Barbaros kardeşlere açıkça düşman olduğunu gösteriyordu.⁴²⁷ Bu durum, araştırmamız çerçevesinde daha da net anlaşılabacaktır.

Hiç kuşkusuz Yavuz Sultan Selim'in Barbaros kardeşlerin yardım talebine olumlu cevap vermesi büyük bir manevî destek anlamına geliyordu. Bu destek Oruç Reis, Hayreddin Paşa ve bölgede faaliyet gösteren diğer Türk levantler üzerinde olumlu etkiler bırakmıştı.⁴²⁸ İlk defa İspanyollar'a karşı yalnız olmadıklarını hissetmişlerdi. Hafsî Sultan'ın kendilerini yalnız bırakmak suretiyle verebileceği zarardan artık emin idiler. Kendilerine ve halkına karşı İspanyollar'la işbirliğine giden Sultana karşı artık kararlı bir siyaset izlemeleri için haklı gerekçeleri vardı. Olaylar bu şekilde devam ederken nihayet, Hafsî sultan etkinliğini yitirmiş tahtında kalabilmek karşılığında ülkeyi düşmanlara teslim etmişti.

e. Cezâyir Şehrinin Kurtuluşu (1515)

Bicâye ve Vehrân şehirleri İspanyollar'ın eline geçmişti. İspanyollar bu şehirlerde yaşayan müslümanlara işkence ediyor, onları öldürüyor ve köleleştiriyorlardı. Daha önce değindiğimiz gibi Cezâyir şehri halkı bu durumdan haberdardı. Bu şehirlerde yaşayan insanların başına gelen musibetlerin kendilerinin de başına gelmesinden korkuyorlardı. Bu yüzden, liderleri Sâlim et-Tûmî⁴²⁹ başkanlığındaki bir heyet, Tenes ve Delles⁴³⁰ şehirlerini temsil eden diğer bir heyetle birlikte kendilerinin ve ülkelerinin güvenliğini garanti altına

⁴²⁷ İter, s. 49.

⁴²⁸ Nebil Rıdvan, *Cûhûd*, s. 184-185.

⁴²⁹ Sâlim et-Tûmî Arap Saâlibe kabilesine mensuptur. Cezâyir şehrinin lideri idi. Barbaros Kardeşler'den yardım talep etmiştir. Daha sonra ise 1516 yılında Oruç Reis'e isyan etmiştir. Bu yüzden Oruç Reis onun idam edilmesini emretti. Bkz. Cilâli, III, 39.

⁴³⁰ Râşidî s. 68.

alacak bir andlaşma yapmak için İspanya'ya gittiler. Heyet, hedeflediği andlaşmayı imzalamayı başardı.⁴³¹ Andlaşmanın iki maddesi Cezâyir halkının İspanyollar'a yıllık vergi ödemeyi⁴³² ve şehrin açıklarında bulunan ada üzerine daha sonraki dönemlerde Penon Kalesi olarak tanınacak kalenin yapılmasına izin vermeyi kabul etmesiydi.⁴³³ Bilhassa ikinci şart Cezâyir halkı için son derece tehlikeli bir gelişmeye zemin hazırladı.

Söz konusu adada inşa edilen Penon Kalesi şehrin kontrolünü garanti altına alan bir gözetleme kulesi niteliğinde idi.⁴³⁴ Bu sayede İspanyollar şehirde meydana gelen herhangi bir karışıklık durumunda kalenin surlarına yerleştirdikleri toplarla şehri top atışına tutabiliyorlardı. Bu durum, halkı ağır bir kuşatma altında yaşamaya mahkum etmiş, böylece onlar sadece sözde olan özgürlüklerini de yitirmişlerdi. İspanyollar'ın onayını almadan herhangi bir deniz faaliyetinde bulunamıyorlardı. Karşı koyacak güçleri olmadığı için bu zulmü kabullenmekten başka çareleri kalmamıştı.⁴³⁵

İspanyollar'ın Cezâyir şehri üzerindeki kuşatması süresince Barbaros kardeşler halkın hem gönlünde hem de aklında önemli bir yer edinmişti. İşgal altındaki diğer sahil şehirlerinin halkı gibi Cezâyir halkı da şehirlerini kurtarmak için bu iki Türk leventden yardım alacakları günü iple çekiyorlardı. Durum böyle devam ederken İspanya Kralı II. Ferdinand 1516 yılında öldü. İspanyollar'ın kendi Krallarının matemiyi uğraşmasını fırsat bilen şehir halkı andlaşmayı bozup vergi ödemeyi durdurdu.⁴³⁶ Kendilerini temsilen andlaşmayı imzalamış olan Şeyh Sâlim et-Tûmî'nin şiddetli muhalefetine rağmen Cîcel'deki Oruç Reis'e haber gönderip işgalcileri şehirlerinden çıkarmak için ondan yardım talep ettiler.⁴³⁷ Sâlim et-Tûmî bu emrivakiyi kabullenmek ve şehrin lideri olan Oruç Reis'i davet etmek zorunda kalmıştır.

⁴³¹ Julien, I, 324; Zubeyrî, s. 32-33; Vezzân, s. 408-411.

⁴³² Kâtip Çelebi, s. 28.

⁴³³ Vezzân, s. 408-411; Kâtip Çelebi, s. 28; İlter, s. 50.

⁴³⁴ Kâtip Çelebi, s. 28.

⁴³⁵ Seyfî, s. 21.

⁴³⁶ Vezzân, s. 410.

⁴³⁷ Vezzân, s. 410; *Gazavât*, s. 27; Kâtip Çelebi, s. 28; Selâvî, IV, 162; İlter, s. 50, Medenî, s. 172; Julien, s. 327, İbn Eşenhû, s. 66. Görünüşe göre nüfuzunu yitirmekten korktuğu için Tûmî, andlaşmanın bozulmasına ve Barbaros Kardeşler'den yardım istenmesine muhalefet etmiştir. Türkler'in bölgeye girişini gösteren olaylar bunu göstermektedir. Ne var ki, o da halkın baskısına dayanamayarak mecburen Oruç Reis'in çağrılmasını kabul etmiştir. Bu yüzden bizzat kendisi şehrin lideri sıfatıyla onu davet etmiştir. Bkz. Zübeyrî, s. 33-35.

Tercih edilen görüşe göre Oruç Reis ve kardeşi Hayreddin Reis zaten Cezâyir şehrini kurtarmayı düşünüyorlardı. Onları, İspanyollar'ı Kuzey Afrika sahillerinden tamamen atmak ve aynı zamanda Hristiyanlar tarafından toplu zulme maruz kalan Endülüslü müslümanları kurtarmak gayesini taşıyorlardı.

Bu daveti alan Oruç Reis, İspanyollar'ın diledikleri zaman Cezâyir şehrini de işgal edecek güçte olduklarını biliyordu. Çünkü şehir, sahilin çok yakınıdaki adaya inşa edilen Penon Kalesi'nin surlarına yerleştirilmiş topların menziline giriyordu.

Diğer yandan Oruç Reis şunun farkındaydı ki, eğer Bicâye, Vehrân ve el-Marsa'l-Kebîr gibi merkezlerin yanı sıra Cezâyir şehri de tamamen İspanyollar'ın eline geçerse, bu durum İspanyollara, yükselen İslâm direnişini önleyecek stratejik önemdeki bir merkez kazandıracaktı. Eğer kendileri Şehre girerlerse, Bicâye ile Vehrân arasında yer alan önemli bir deniz üssünü kazanmış olacaktı. Bu sayede İspanyollar'ın gücünü zayıflatmak mümkündü. Zira Cezâyir'e hâkim olmak, doğuda Bicâye'de ve batıda Vehrân'da üslenen İspanyol karargahlarını ikiye bölmek demekti.

Cezâyir heyeti şehirlerini kurtarması için kendisine müracaat ettiğinde Cîcel'deki geçici karargahında bulunan Oruç Reis bütün bunları düşündü. Bu yüzden hiç tereddüt etmeden onların çağrılarını kabul etti. Derhal 16 gemisini erzak ve askerî teçhizatla donatarak adamlarının yarısına denizden Cezâyir şehrine doğru ilerlemelerini emretti. Sayıları 800'ü bulan diğer yarısı da karadan bu şehre doğru harekete geçti. Yolda kendisine bölgedeki kabilelerden 5.000 asker daha katıldı.⁴³⁸ Neticede Oruç Reis emrindeki birliklerle şehre ulaştı. Burada şehrin ileri gelenleri, âlimler ve halk tarafından sevgi gösterileri ve yoğun ilgi ile karşılandı.⁴³⁹

Bazı rivayetlerde Oruç Reis'in Cezâyir'e ulaştıktan sonra şehirden yaklaşık 150 km. uzaklıkta bulunan Şerşâl kalesine yönelip burayı fethettiği ifade edilir. Buna göre Oruç

⁴³⁸ Medenî, Oruç Reis ile birlikte savaşa katılan kabile mensuplarının sayısının 3000 olduğunu belirtir, s. 174; İbn Eşenhû ise, Kûkû dağlarında yaşayan Berberî kabilelerin lideri İbnu'l-Kâdî'nin desteği ile bu rakamın arttığını tespit etmiştir. İbn Eşenhû, s. 69.

⁴³⁹ Bkz. Medenî, s. 174; Hamdan b. Osman, s. 82; Burada bazı Türk tarihçilerin Oruç Reis'e bölge halkının lider olarak biat ettiği görüşünde olduğunu belirtmeliyiz. Bkz. Kazıcı, XII, 329. Ancak Tûmî'nin o dönemde hâlâ Cezâyir'in lideri olduğu, Oruç Reis'in ondan sonra Cezâyir Sultanı olduğunu gözden kaçırmışlardır. Nitekim Oruç Reis, Tûmî ve adamlarının şiddetli muhalefetinden kurtulduktan sonra Cezâyir'e Sultan olmuştur. Tûmî'nin oğlu Türkler'den kaçarak İspanyollar'dan yardım istediklerine ileride değineceğiz.

Reis buraya muhafız birliği yerleştirerek Cezâyir'e dönmüştür.⁴⁴⁰ Çok geçmeden ağabeyi İshak Reis asker ve silah yüklü dört gemi ile onun yardımına geldi. Gemilerde Hayreddin Paşa'nın Tunus'tan gönderdiği 15 adet top bulunuyordu.⁴⁴¹

f. Şeyh Sâlim Et-Tûmî İsyanının Bastırılması

Daha önce 1510 yılında Cezâyir şehrinin yönetim meclisinin başına gelen Saâlibe kabilesi lideri Sâlim et-Tûmî'nin Cezâyir'de istibdat yönetimi izlediğini belirtmiştik. Benzer şekilde Barbaros kardeşlerin şehri düşman işgalinden kurtarmak üzere çağrılmalarına muhalefet ettiğine işaret etmiştik. Ancak ileri gelenlerin yoğun baskısı yüzünden onları davet etmeye mecbur kalmıştı.⁴⁴² Bundan dolayı bahsi geçen liderin, Cezâyir'deki Türk varlığına karşı ilk isyan hareketini başlatması yadırganacak bir durum değildir. Çünkü, ona göre Türkler, her ne kadar ülkesini düşman işgalinden kurtaracak potansiyele sahip olsa da, aynı zamanda kendi kişisel otoritesini sarsan tehlike konumunda idi. Türkler'in Cezâyir'le birlikte diğer bölgelere de hükmetmeleri an meselesi idi. Bu nedenle, Sâlim et-Tûmî, onları kendisi için tehlike olarak görmeye başladı. Hatta, kendi iktidarını ele geçiren düşman olarak görüyordu. Bu yüzden onlardan kurtulmak için isyan etmeye uygun fırsatı kollanmaya başladı. Çok geçmeden Şeyh Sâlim et-Tûmî beklediği fırsatı yakaladı.

Oruç Reis Cezâyir'e gelince, hiç vakit kaybetmeden Penon Kalesine doğru topları mevzilendirdi. Yirmi gün boyunca bu kaleyi topa tuttu. Ancak gerek kalenin sağlam olması gerekse top gücünün yetersiz olması onun başarısızlığına neden olmuştu⁴⁴³ Beklenmeyen bu başarısızlık, kalenin yıkılmasını ve İspanyollar'ın bölgeden çıkarılmasını ümit eden Cezâyir halkının beklentilerini boşa çıkardı.⁴⁴⁴ Bu duruma, Türk askerlerin kendilerinden beklenmedik şekilde halka kötü muamele etmesi de eklenince, halkta geniş çaplı hoşnutsuzluk ve öfke meydana geldi. Sâlim et-Tûmî ile bazı ileri gelenler Osmanlılar'a karşı bu durumu kullanmaya kalktılar. Bu çerçevede halkı onlara karşı kışkırtmaya başladılar. İnsanların hoşnutsuzluklarını ve öfkelerini Türkler'den intikam almak için geniş çaplı bir isyana dönüştürmek için çaba harcadılar. Neticede, bir yandan Saâlibe kabilesi,

⁴⁴⁰ İbn Eşenhû, s. 69; İter, s. 51.

⁴⁴¹ *Gazavât*, s. 28; Seyfî, s. 22.

⁴⁴² *Vezzân*, s. 410; *Mîlî*, s. 43-44; *Bin Eşenhû*, s. 66

⁴⁴³ İter, s. 52

⁴⁴⁴ *a.g.e.*, s. 52; *Mîlî*, III, 44.

diğer yandan Cezâyir halkı ve öbür yandan Penon Kalesi'nde bulunan İspanyollar'dan oluşan üç boyutlu isyan, Sâlim et-Tûmî öncülüğünde patlak verdi.⁴⁴⁵

Oruç Reis, isyan hareketine karşı hemen tedbir aldı. İsyancılara karşı tavizsiz ve katı bir tutum izledi. Çok geçmeden, Şeyh Sâlim et-Tûmî ile birlikte isyan eden diğer ileri gelenleri idam ettirdi.⁴⁴⁶

Sâlim et-Tûmî ve adamlarının isyanını bastırdıktan sonra Oruç Reis, kendisini Cezâyir sultanı olarak ilân etti. Kendi adına para bastırıp bir dizi sıkı emniyet tedbiri aldı.⁴⁴⁷

g. Şeyh Sâlim Et-Tûmî İsyanından Sonra Cezâyir'de meydana gelen Halk Ayaklanması Bastırılması.

Cezâyir halkının sessiz kalması fırtına öncesi sessizlikten başka bir şey değildi. Nitekim, çok geçmeden, yeniden ayaklandılar. Ancak bu kez Şeyh Sâlim et-Tûmî'nin öldürülmesini bahane ederek isyan etmişlerdi. Bu nedenle öldürülen şeyhin oğlu Yahya'ya biat ettiler. Oruç Reis'in yerine onu sultan olarak tanımaya başladılar.⁴⁴⁸ Bu çerçevede Penon Kalesi'nde bulunan İspanyollar'la işbirliğine gittiler. Oruç Reis'in Cezâyir limanında bulunan gemilerini yakmaları karşılığında onlarla anlaşmaya vardılar. Kendileri de gemilerde çıkan yangını söndürmek üzere kaleden dışarı çıkan Türkler'in arkasından kale kapılarını kapatacaklardı. Böylece Türkler bir daha kaleye dönemeyeceklerdi. Bu esnada İspanyollar şehre hücum edecekti. Halktan işbirlikçiler de, onlar için kale kapılarını açacaktı. Oruç Reis ve onunla birlikte olanları öldürüp Yahya b. Sâlim'i iktidara getireceklerdi.

Bu entrikadan haberdar olan Oruç Reis, hiç bir şey olmamış gibi davranmaya devam etti. Şehrin ileri gelenlerinin Cuma namazını kılmak üzere Merkez Camiinde

⁴⁴⁵ İter, s. 52; Mîlî, III, 44

⁴⁴⁶ İter, s. 51-52; Mîlî, III, 44; Ayrıca bkz. Medenî, s. 174-175; Guneymî, VI, 62; Cilâlî, III, 39-40; Şeyh Sâlim et-Tûmî isyanına mahallî otoritelerin bölgedeki Türk varlığına yönelik tutumu konusunu işlerken tekrar döneceğiz

⁴⁴⁷ Vezzân, s. 410, İbn Eşenhû, s. 70; Asrar, s. 48.

⁴⁴⁸ Yahya b. Sâlim et-Tûmî, babası öldürülünce Vehrân'da bulunan İspanyollar'a sığınmıştı. Onlardan babasının iktidarını kurtarmak ve bölgedeki Türkler'i uzaklaştırmak için bir an önce harekete geçmelerini istedi. Bkz. Medenî, s. 176; Cilâlî, III, 40

toplanmalarını bekledi. Sonra 22 ileri gelenin tutuklanıp diğerlerine ibret olsun diye idam edilmesini emretti.

Bu ayaklanmanın bastırılmasından sonra şehrin her tarafına sükunet hâkim oldu.⁴⁴⁹ Çok geçmeden Cezâyir'e komşu bölgelerde yaşayan halk, Osmanlılar'a bağlılığını ilân etti.⁴⁵⁰

h. Cezâyir'i Geri Almak İçin Başlatılan İlk İspanyol Saldırısının Püskürtülmesi (1516)

Cezâyir'deki Türk varlığı ve halkın cihad önderi olarak Oruç Reis'i tanımaları ve onu bölgenin sultanı olarak görmeleri İspanyollar'ı son derece rahatsız etti. Bu durum, onların Kuzey Afrika ve Cezâyir sahillerini işgal rüyasının sona erdiğini hissettirmişti. Aynı şekilde Cezâyir'deki kaos ortamından yararlanan mahallî yöneticilerden oluşan müttefikleri de, Türkler'in bölgeye gelip hâkimiyet kurmasıyla kendi dönemlerinin kapandığını idrak etmeye başladılar.

Ortaya çıkan bu tablo, İspanyollar'la mahallî yöneticilerin çıkarlarının birleştiğini gösteriyordu. Bu nedenle İspanya, durum daha da vahim bir hale gelmeden bölgedeki Türk varlığına kesin bir son vermek üzere büyük bir hamle başlatma kararı aldı.

Diğer yandan, babası Oruç Reis tarafından öldürülen Yahya b. Sâlim et-Tûmî kaçarak Vehran'daki İspanyollar'a sığınmış, onlardan babasının intikamını alması için kendisine yardım etmelerini istemişti.⁴⁵¹

İspanyollar bu kıskırtmaya cevap vermede gecikmediler. Hiç vakit kaybetmeden Tenes emiri ve Mettîce bölgesindeki Saâlibe kabilesiyle ittifak kurup Cezâyir'e saldırı hazırlığına başladılar. Bu konuda, Penon Kalesi'nde bulunan İspanyollar da kendilerine yardımcı olmuştu. Diğer yandan Abdülvâdî sultanı resmî bir çağrı ile İspanya kralından yardım talep etti. Hazırlıklar tamamlanınca Kardinal Ximenes 1516 yazında 15.000 asker

⁴⁴⁹ Medenî, s. 179; İltar, s. 53; Mîlî, s. 45-46; Julien, II, 327

⁴⁵⁰ Vezzân, s. 410

⁴⁵¹ Medenî, s. 176; Guneymî, III, 62; Cîlâlî, III, 40, Bin Eşenhû, s. 70

taşıyan 35 geminin harekete geçip Cezâyir'e yönelmesi için ferman yayınladı. Böylece buranın kuşatılıp Türkler'den arındırılmasını hedefliyordu.⁴⁵²

İspanyol donanması Cezâyir'e gelince Türkler'in, Endülüslüler'in ve onlara destek veren bazı kabilelerle Cezâyir halkının direnişiyle karşılaştı. İspanyollar bu direniş karşısında binlerce kayıp bırakarak geri çekilmeye mecbur kaldılar. Oruç Reis, savaş kızıışınca firar eden düşmanlarının bıraktığından 12.000 deve yükü ganimet elde etti.⁴⁵³

i. Cezâyir'e Yönelik II. İspanyol Saldırısının Püskürtülmesi (Eylül 1516)

İlk İspanyol saldırısının başarısızlıkla sonuçlanmasının üstünden çok geçmeden, İspanyollar ikinci kez Cezâyir'e saldırı düzenlemek için hazırlıklara koyuldular. Diyebiliriz ki, İspanyollar Cezâyir'e saldırı düzenlemeye artık alışmışlardı.

İspanyollar 10.000 kişilik bir kuvveti sahile çıkarmayı başardılar. Diğer askerlerini ise geldikleri gemilerde tutuyorlardı. Gece karanlığı çökünce Oruç Reis, üç bin mücahidle birlikte Cezâyir kalesinin kapılarından birinden gizlice çıktı. Cezâyiri kuşatan dağların konumundan yararlanarak İspanyol askerlerini çepeçevre sardı. Gece çok karanlıktı. Bu yüzden İspanyollar Oruç Reis'in harekete geçtiğini fark edemediler. Nihayet Oruç Reis ansızın İspanyollar'a saldırdı. Gafil yakalanan düşman, ne yönden saldırıya uğradığını anlayamadı. Paniğe kapılan düşman, birbirini kırmaya başladı. Daha sonra gemilerdeki askerleri de karaya çıkarma kararı aldılar. 20.000 ile 30.000 arasında değişen İspanyol askerleri karaya çıktı. Ancak karanlık yüzünden birbirlerini seçemiyorlardı. Bu yüzden Türkler ve onlarla birlikte hareket eden mahallî kuvvetler, onları berteraf etmeyi başardı. Gecenin sonlarına doğru Cezâyir kalesinden 2.000 asker daha çıktı. Onlar da İspanyol askerlere saldırmaya başladı. Gün ağardığı vakit İspanyollar'ın firara yeltendiği görüldü. Geride ise, 2.700 esir ve sayılamayacak kadar çok kayıp bırakmışlardı.⁴⁵⁴

⁴⁵² Kâtip Çelebi'nin bu sefere katılan gemilerin sayısı hakkında mübağalalı davrandığını görmekteyiz. Onu göre gemilerin sayısı 140 idi. Bkz. s. 29.

⁴⁵³ *Gazavât*, s. 29-30; İlder, s. 55; Seyfi, s. 23; Kâtip Çelebi, s. 29; Cilâli İspanyollar'ının kaybının 8.000 ölü, 400 esir olduğunu belirtmiş, ancak müslümanların kaybı hakkında bir bilgi vermemiştir

⁴⁵⁴ Kâtip Çelebi, s. 29; Seyfi, s. 23; İlder, s. 55; *Gazavât*, s. 29-30; Ayrıca bkz. Medenî, s. 181-183.

j. Oruç Reis'in İç Bölgeleri Hâkimiyeti Altına Alması

İspanyol saldırıları, Oruç Reis için en büyük tehlike idi. Bu saldırıların, bölgedeki Türkler'in gücünü ortaya koyan mihenk taşı olduğunu söylersek, mübalağa etmiş olmayız. Eğer Oruç Reis, İspanyollar'ın gerçekleştirdiği bu iki saldırı karşısında başarısız olsaydı, onun Cezâyir'de kalmasının bir mucize olarak kabul edileceğini söyleyebilirdik. Zira daha önce, Osmanlılar'a düşmanlık eden mahallî yöneticilerin Penon Kalesi kuşatmasının başarısızlıkla sonuçlanması sonucu nasıl bu durumu onların aleyhine kullandıklarını görmüştük. Başarısızlığı bir isyan başlatmak için fırsat olarak görmüşlerdi. Ancak Oruç Reis'in İspanyollar'a karşı zafer kazanması, yeniden bölge halkının güvenini kazanmasına vesile oldu. Hatta Cezâyir'e komşu bölgelerde yaşayan halk, onun yönetimine girmek için arzulu hale gelmişti.

Oruç Reis, Şeyh Sâlim et-Tûmî'nin isyanını bastırıp İspanyollar'ın gücünü kırınca kendisini Cezâyir Sultanı olarak ilân etti. Kendi adına para bastırdı. Büyük bir çaba harcamadan bölge halklarını kendi hâkimiyetine aldı.⁴⁵⁵

Oruç Reis Medea, Milyâne ve Tenes şehirlerine hâkim olmayı başardı.⁴⁵⁶ Hayreddin Paşa ise, Delles ve çevresine hâkim olmuştu. Berberî kabilelerin bulunduğu bölgeler de onun hâkimiyetine girmişti. Birbirleriyle çatışma içinde bulunan kabile liderlerinin durumu, onun bu bölgelere hâkim olmasını kolaylaştırmıştı.⁴⁵⁷ Kısa zaman içinde Cezâyir emirliği, neredeyse bugünkü Cezâyir'in tamamına yakın bir bölgeye hükmeder olmuştu.⁴⁵⁸

k. Tenes Kalesinin Kurtarılması (1518)

Abdülvâdî Devleti içinde meydana gelen taht kavgasında III. Ebû Hammû, Mesud olarak tanınan yeğeni Ebû Zeyyân Yahya es-Sâbitî tahttan indirip hapse atmış, iktidarı kendisi ele geçirmişti. Yahya es-Sâbitî de, amca sultana karşı isyan başlatmıştı.⁴⁵⁹ İspanyollar Yahya es-sâbitî'yi amcasına karşı desteklediler. Ona asker taşıyan bir savaş

⁴⁵⁵ Vezzân, s. 408-411; Bîn Eşenhû, s. 70; Asrar, s. 48; Uzunçarşılı, II, 367.

⁴⁵⁶ Cilâfî, III, 42; Julien, s. 327-328; Temîmî, s. 117.

⁴⁵⁷ Cilâfî, III, 42.

⁴⁵⁸ Medenî, s. 176.

⁴⁵⁹ Abdülvâdî hanedanı arasında yaşanan taht kavgalarıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. s. 57.

gemisi gönderdiler. İspanyol askerler, Tenes'e yönelip emirini koruma bahanesiyle burayı işgal ettiler. Bunun üzerine halk, Oruç Reis'e bir mektup gönderip şehirlerini İspanyollar'dan ve onunla işbirliğine giden hainlerden kurtarmasını istediler. Bu çağrışı dikkate alan Oruç Reis, kardeşi Hayreddin Paşa kumandasında bir askerî birlik gönderdi. Hayreddin Paşa Tenes sahillerine ulaşınca İspanyollar kaleye sığınıp kendilerini koruma altına aldılar. Hayreddin Paşa gemilerine el koyup, kaleyi kuşatma altına aldı. Çok geçmeden Tenes emiri beraberindeki İspanyol askerleriyle birlikte karanlıktan da yaralanarak kaçmayı başardı. Hayreddin Paşa onların geride bıraktığı değerli eşyaları ganimet olarak alıp Cezâyir'e döndü.⁴⁶⁰

I. Telemsân'ı Ele Geçirme Çabaları Ve Oruç Reis'in Şehit Düşmesi (1518)

Telemsân, Abdülvâdî hanedânının taht kavgasına beşiklik ediyordu. III. Ebû Hammû ile yeğeni Ebû Zeyyân el-Mesud taht kavgası içindeydi. III. Ebû Hammû bu kavgada, İspanyollar'a müracaat edip iktidara gelmek için ondan yardım istemişti. Ebû Zeyyân ise, Oruç Reis'e müracaat edip ülkesini İspanyol vesayetinden kurtarmasını talep etti.⁴⁶¹

II. Ebû Hammû'nun 1512 yılında İspanyollar'ın Vehrân işgalini kabul etmesi, halkı tarafından hain olarak görülmesine neden oldu. Bu durum insanların ondan soğumasına sebep oldu. Böylece halk, yeni bir yönetim arayışına girdi.⁴⁶² İspanyollar'ın ikinci kez Cezâyir'e düzenledikleri saldırı başarısızlıkla sonuçlanınca Telemsân halkı Oruç Reis'e haber gönderip kendilerini İspanyol vesayetinden kurtarmasını istediler.⁴⁶³

Bunun üzerine Oruç Reis, Ebû Zeyyân'a yardım için harekete geçti. Hevvâra⁴⁶⁴ bölgesindeki Benî Râşid kalesine varınca burayı kendisi için bir üs edindi. Böylece bağlantılarını güvenli bir şekilde yapmayı hedeflemişti. Kardeşi İshak Reis'i bir bölük asker ile buraya yönetici olarak tayin etti. Böylece arka tarafını güvence altına aldı. Ayrıca

⁴⁶⁰ Kâtip Çelebi, s. 30; *Gazavât*, s. 31; Kazıcı, XII, 329.

⁴⁶¹ Bu konuyla ayrıntılı bilgi için tezimizin "Osmanlılar'ın Bölgeye Gelmesinden Önce Cezâyir'deki Durumlar" bölümüne bkz. (s.53) Ayrıca Şekî Ataullah, s. 85, Mîlî, III, 47-51.

⁴⁶² Celal Yahya, III, 61.

⁴⁶³ Matvî, s. 676; Zübeyrî s. 33-35; Tammâr, s. 229; Mîlî, III, 47-51.

⁴⁶⁴ Hevvâra, Muasker şehrine yaklaşık 25 km. uzaklıkta bir kaledir. Müstağanım'e ise yaklaşık 55 km. uzaktadır. Bölgenin en verimli tarım arazileri buradadır. İspanyollar gıda ihtiyaçlarını karşılamak için buraya önem veriyorlardı.

onlara Vehrân'daki İspanyollar'ı rahat bırakmamalarını emretti. Onların askerî hamlelerini önlemeleri ve kendisinin Telemsân'a güvenle gitmesini sağlamaları için ferman buyurdu.⁴⁶⁵

Oruç Reis, Telemsân önlerine gelince halkın sıcak ilgisiyle karşılaştı. İnsanlar onu fatih olarak görüyordu.⁴⁶⁶ Bu ilgiyi gören Ebû Hammû bir takım değerli eşyaları alarak Fâs'a kaçtı. Buradan da, Vehrân'daki İspanyol valisine sığındı.⁴⁶⁷

Oruç Reis, Mesud olarak tanınan Ebû Zeyyân'ı amcası III. Ebû Hammû yerine Telemsân tahtına çıkardı. Daha sonra, bölgeyi Cezâyir'deki merkezî otoriteye bağlama ile Abdülvâdî hükmünün sürmesine müsaade etme arasında bir siyaset izledi. Böylece iki hedefi birden gerçekleştirmek istiyordu. Ancak Telemsân'da istikrar kısa sürdü. Yeniden çalkantılı bir dönem başladı. Türkler'in bölge halkına karşı tavırları da, durumun kötüleşmesine neden oldu. Zira Türk askerleri Cezâyir'de yaptıkları hatayı burada yenilemişlerdi. Halka kötü davranılması Osmanlılar'a karşı isyana neden olmuştu.⁴⁶⁸

İspanyollar Telemsân'daki gelişmeleri yakından takip ediyorlardı. Halkın hoşnutsuzluğunu fark eder etmez, Ebû Hammû'nun adamlarını intikam için harekete teşvik ettiler. Hatta Oruç Reis'in tahta çıkardığı sultan bile velinimetine karşı entrika çevirmekten geri durmadı.⁴⁶⁹ Halkı kışkırtanlar, Oruç Reis'in işgale ne şekilde karşı konulabileceği konusunda Vattâsiler'le görüşme yapmak üzere şehirden ayrılmasını fırsat bildi. Oruç Reis Batı Cezâyir'deki berberî kabileleri hâkimiyeti altına almak istiyordu. Ancak o yokken şehirde isyan başlattılar.⁴⁷⁰

Oruç Reis, bizzat kendisinin Telemsân tahtına getirdiği Ebû Zeyyân'ın idam fermanının verdi.⁴⁷¹ III. Ebû Hammû ise Vehrân'a kaçmıştı. Buradan da denizi geçerek İspanyol kralı Şarlken ile görüşüp Oruç Reis'e karşı ondan yardım istemişti.⁴⁷²

⁴⁶⁵ Medenî, s. 187-188.

⁴⁶⁶ Mîlî, III, 47-51.

⁴⁶⁷ age, III.s. 47-51; Uzunçarşılı, II, 367.

⁴⁶⁸ age, III, s.47-51.

⁴⁶⁹ Medenî, s. 188-189; Uzunçarşılı, II, 367.

⁴⁷⁰ Faris s. 26-27; Julien, s. 327-328.

⁴⁷¹ Mîlî, III, 47-51.

⁴⁷² Vezzân, s. 380-381.

İspanya kralı Vehrân Sultanı'na bir emir gönderip bütün imkânlarıyla III. Ebû Hammû'yu yeniden Telemsân tahtına çıkarmak ve bölgedeki Türk tehlikesini uzaklaştırmak için seferber olmasını istedi. Bu uğurda her türlü asker, techizat ve maddî desteğin sağlanmasını emretti.

Bunun üzerine Ebû Hammû bedevîlerden oluşan bir birlikle harekete geçti. Yanında bir bölük İspanyol askeri de vardı. İlk olarak Benî Râşid kalesini muhasara altına aldılar. Bu serhatta, İshak Reis komutasındaki Türkler nöbet tutuyordu. Kaleyi sıkı kuşatma altına aldılar. Nihayet Türkler barış yapma talebinde bulundular. Kaleden ayrılmaları karşılığında bütün eşyalarını ve mal varlıklarını bırakmayı teklif ettiler. Kaleyi kuşatanlar, bu teklifi kabul ettiler. Türkler kaleden çıkınca, İspanyollar sözünde durmayıp onlara saldırdılar. İshak Reis'le birlikte bütün Türkler'i öldürdüler.⁴⁷³

Ebû Hammû kaleyi ele geçirdi. Sonra beraberindeki Bedevî ve İspanyollar'la Telemsân'a doğru harekete geçti. Oruç Reis beraberindeki adamlarıyla birlikte gece karanlığından yararlanarak kuşatmayı yarmak üzere kaleden çıktı. Ancak bir grup İspanyol askerî peşine düşerek Vâdi'l-mâlih'de onlara yetişti. Burada meydana gelen çatışmada Türkler'in tamamı öldürüldü.⁴⁷⁴

İspanyollar III. Ebû Hammû'yu yeniden Telemsân tahtına çıkardı. Onunla bir anlaşma yapıp, kendileriyle müttefik kalmasını, yıllık olarak 12.000 miskal altın, 12 at ve 6 dişi kartal ödemesini garanti altına aldılar. III. Ebû Hammû hayatı boyunca bu anlaşmaya sadık kaladı. Ondan sonra kardeşi Abdullah tahta çıktı. Yeni sultan, İspanyollar'a vergi ödemeyi reddetti. Çünkü Osmanlı sultanı ile sağlam ilişkileri vardı.⁴⁷⁵

Oruç Reis, zamanının kısılgına rağmen Cezâyir'i İspanyol işgalinden kurtarma ve bölgedeki Osmanlı nüfuzunu artırma mücadelesinde büyük bir başarı kazanmıştır. 1512-1518 yılları arasındaki altı yıl içinde uzun zaman isteyen ve insanda hayranlık uyandıracak işler başardı.

⁴⁷³ Râşidî, s. 440, Hammer, III, 141; Julien, 327-328.

⁴⁷⁴ Mîlî, s. 36; Tammâr, s. 230-231; Julien, s. 327-328; Temîmî, s. 117; Kazıcı, XIII, 329.

⁴⁷⁵ Vezzân , II, 10.

Oruç Reis mücadelesine sadece kardeşi ile birlikte başlamıştı. Herhangi bir kabile veya devlet desteğinden yoksun bir şekilde⁴⁷⁶ güçlü iradesi ve ileriye iyi gören siyasi kabiliyeti sayesinde, o dönemde Cezâyir'in içinde bulunduğu siyasi boşluktan yararlanmasını bildi. Doğuda Cîcel'e, batıda Müsteğânim'e, kuzeyde Akdeniz sahillerine, güneyde ise Midiyye⁴⁷⁷ şehrine kadar uzanan alanda güçlü bir devlet kurmayı başardı. Oruç Reis, şehadetinden sonra yerine geçen kimseler için Mağrib-i Evsat'ta (Cezâyir) bir yönetimin yol haritasını çizmeye muvaffak oldu⁴⁷⁸.

Oruç Reis'in sahil bölgesinde İspanyol işgaline karşı başlattığı genişleme hareketi, doğal olarak Abdülvâdiler ile bölgedeki diğer emirliklerin aleyhine oluyordu. Dolayısıyla bu durum, Abdülvâdi hanedanı ile yerel liderlerin Cezâyir'deki Türk varlığına düşmanca bir tavır takınmalarına sebep oldu. Onlar, İspanyol işgalinin ulaşmadığı bölgelerde sürdürdükleri hâkimiyetlerine karşı Oruç Reis ve adamlarını tehdit olarak görüyorlardı.

Sonunda korktukları başlarına geldi, temelini Oruç Reis'in attığı bölgedeki Türk varlığı bölge halkı üzerinde Abdülvâdiler ile diğer emirliklerin sonunun başlangıcı oldu.

Oruç Reis, bölgede güçlü bir yönetim kurmayı planlamasına rağmen, siyasetini yerel yöneticilerle barış içinde olma üzerine kurmuştu. Çünkü onların dostluklarını kazanarak ortak düşman konumunda olan İspanyollar'a karşı ittifak oluşturma gayesini taşıyordu. Nevar ki, Oruç Reis'in şehadetinden sonra meydana gelen gelişmeler bu amacın gerçekleşmesinin imkansız olduğunu gösterdi.

Oruç Reis ve Hayreddin Paşa'nın başlattığı faaliyetler Abdülvâdi Devleti'nin sonunun başlangıcı olmuş ve aynı zamanda Cezâyir sahillerindeki İspanyol işgalinin sonunu hazırlamıştı. Barbaros kardeşlerin icraatları sahil şeridindeki varlığını hedef alarak başlamış ve onları Vehran kalesi ile el-Mersa'l-kebîr'de kuşatmaya kadar sürmüştü. Oruç

⁴⁷⁶ Bu dönemde Tunus'ta hüküm süren Hafsî Devleti'nin Barbaros Kardeşlere sağladığı destek "Halku'l-vâdi" kalesini üs edinmelerine göz yummaktan ileriye geçmemektedir. Osmanlı Devleti'nin verdiği destek ise ancak Oruç Reis'in şehadetinden sonra başlamıştır. Olayların gelişimi bunu açıkça göstermektedir. Osmanlı Devleti tarafından gönderilen ilk askeri yardım Oruç Reis zamanında ulaşmakla birlikte, bu yardım gerçek bir destek niteliğinde olmayıp sembolik anlamdaydı. Tam manasıyla yardımlar, Hayreddin Paşa'nın döneminde gerçekleşmiştir. Bkz. s.126

⁴⁷⁷ Hüseyin Munis, s. 162

⁴⁷⁸ Fâris, s. 27. Oruç Reis'in üstün başarılarına rağmen bazı araştırmacılar kısa bir zamanda gerçekleşen bu büyük faaliyetleri başarısızlık olarak görmekte ve onun şehadetini başarısızlığının bir delili sayarak kendisi için çalışan bir maceracı olarak göstermektedirler. Bk. Muhammed Ali Âmir, s. 47

Reis Cîcel, Dellas, Tenes, Şerşâl Müsteğânim, Muasker gibi önemli merkezleri İspanyol işgalinden kurtarmayı başarmış ve defalarca Bicăye'yi kuşatmıştı. Neticede İspanyollar'ı saldırı pozisyonundan savunma durumuna geçmek zorunda bırakmıştı⁴⁷⁹. Oruç Reis bununla da yetinmedi, kaybettikleri şehirleri tekrar ele geçirmeye çalışan İspanyollar'ın çabalarını boşa çıkardı.

Stratejik açıdan Oruç Reis, hâkimiyetlerini ancak Cezâyir sahilleri boyunca yaptıkları kalelerde, surların arkasında sürdürmeye mahkum kalan işgalci İspanyollar'dan daha ileri görüşlü idi. Oruç Reis, Kuzey Afrika sahillerinde daha kolay hakim olabilmek için iç bölgelerde de ilerlemeye son derece önem veriyordu. Bu yüzden İspanyollar'ı işgal ettikleri kalelerde muhasara altında tutma politikasını yürüttü.

Burada mutlaka işaret etmeliyiz ki, az sayıda askere sahip olan Oruç Reis, kendi sınırlı imkanlarına karşı çok daha geniş imkanlara sahip sömürgecilerle mücadelesinde kişisel dehasına ve üstün askeri yeterliliğine güveniyordu⁴⁸⁰. Bütün bu gelişmeler, entrika ve hilelerin kol gezdiği bir ortamda ve uzun süredir istikrardan yoksun bulunan bir çevrede meydana geliyordu. Bundan dolayıdır ki, bu bozuk ortamda kendilerine yer bulan ve etkisini yitirmiş tahtlarında kalabilme karşılığında dünkü düşmanlarına yardımında hiç tereddüt etmeyen emirlerin Oruç Reis'i harcanmasında şaşılacak bir durum yoktur.

Oruç Reis'in temellerini arttığı bu büyük proje, kardeşi Hayreddin Paşa tarafından kararlılık ve büyük beceri ile sürdürülerek hayata geçirildi⁴⁸¹. Ayrıca Hayreddin Paşa, Oruç Reis'e nasip olmayan Osmanlı desteğini de arkasına almıştı.

⁴⁷⁹ Fâris, s. 27

⁴⁸⁰ a.g.e., s. 27

⁴⁸¹ a.g.e., s. 28

B. BARBAROS HAYRETTİN PAŞA DÖNEMİ

1. Hayreddin Paşa'ya Biat Edilmesi Ve Osmanlı Devleti İle Yazışmaların Başlaması

Oruç Reis'in şehit düştüğü haberi Cezâyir'e ulaşınca; âlimler ileri gelenler ve halk, Sultan olarak kardeşi Hayreddin Paşa'ya biat ettiler. Ancak aynı günlerde Cezâyir'e, birçok kabilenin isyan ettiği haberi geldi. Tenes ve Şerşâl halkı da mevcut otoriteyi tanımadığını açıkladı. Telemsân'da ise, İspanyollar'ın yardımıyla tahtını geri almayı başaran Abdülvâdî Sultanı III. Ebû Hammu, bununla yetinmeyip Milyâne'ye kadar ilerledi. Bu ilerleyişini Cezâyir şehri yakınlarına kadar sürdürdü.⁴⁸²

Hayreddin Paşa, Şerşâl ve Tenes'i yeniden kendisine bağlamak için asker göndermekle işe başladı. Güçlü kabilelerin üzerine gitmeyi ise, kardeşinin şehadetinin ardından meydana gelen iç karışıklığı bastırdıktan sonraki bir döneme erteledi.⁴⁸³ Diğer yandan o, İspanyollar'ın Oruç Reis'i öldürmekle yetinmeyip, kendisine karşı da harekete geçeceğini biliyordu. Hatta Cezâyir şehrine saldırıya geçeceklerinden emindi. Bu yüzden 1519 yılının kış mevsimini tahmin ettiği İspanyol saldırılarına karşı askerî hazırlık yapmakla geçirdi. Bu çerçevede Cezâyir kalesini onardı. İrili ufaklı 400 gemiyi savaşa hazır hâle getirdi. Bütün bunlara ilave olarak da, şehrin savunulmasını kolaylaştıracak çok sayıda top temin etti.

2. Cezâyir'in Osmanlı Devleti'ne İlhakı (1519)

Hayreddin Paşa, kardeşinin şehit edilmesinin ardından gelişen olaylar karşısında düştüğü zor durumun farkındaydı. İspanyollar'dan gelecek tehlikenin hangi boyutta olacağını bilincindeydi. Ayrıca bölge halkı ile ileri gelenlerin kendisine bağlılıklarındaki sadakatsizlikleri sebebiyle kurduğu idarenin ne derece zayıf olduğunu da iyi biliyordu. Neticede İspanyollar'la olan mücadelesinde cephenin genişlemesi ve Cezâyir gibi geniş yüzölçümüne sahip bir bölgenin kontrolü için büyük bir askerî gücün gerekmesi,

⁴⁸² İlter, s. 71.

⁴⁸³ a.g.e., s. 71.

Hayreddin Paşa'da, her hangi bir adım atmadan önce Cezâyir'i Osmanlı Devleti'ne ilhak etme düşüncesini uyandırdı.⁴⁸⁴

Barbaros Hayreddin Paşa, Cezâyir şehrinin savunma sistemini sağlamlaştırdıktan sonra âlimleri ve ileri gelenleri genel toplantıya çağırdı ve onlara; kendilerini İspanyol saldırılarından koruduğunu, şehrin kalelerini kendisinden yardım almadan korunabilecekleri şekilde tahkim ettiğini söyleyip bu nedenle buradaki görevinin sona erdiğini bildirdi ve aralarından birini yönetici seçmelerini istedi.⁴⁸⁵ Kendisine gelince cihad faaliyetini başka bir bölgede sürdürmeye karar vermişti. Ancak âlimler:

*"Cezâyir'i savunmak için burada kalman gerekir. İnkârcı düşmanlara karşı halkı yalnız bırakamazsın. Eğer Rum diyarında cihad faaliyetini sürdürmek istiyorsan bilmelisin ki, orada bu faaliyeti yürütecek çok sayıda yiğit var. Maslahat, senin burada kalıp Cezâyir şehrini savunmanı gerektirmektedir."*⁴⁸⁶
Diyerek onu bu kararından vazgeçirmeye çalıştılar.

Âlimlerin ısrarı sürünce Hayreddin Paşa onlara, Telemsân Sultanı'nın kendisine ve kardeşine karşı olan tutumunu ve Bicâye'de savaşın kızıştığı anda barut desteğini kesen Tunus Hafsî Sultan'ın yaptıklarını hatırlattı.⁴⁸⁷ Özetle bu topraklarda Allah'tan başka yardım talep edilecek birilerinin bulunmadığını onlara bildirdi ve vatanlarını korumak istiyorlarsa, Osmanlı Devleti'ne tabi olduklarını ilân etmeleri gerektiğini tavsiye etti. Çünkü Osmanlı Padişahı, mal ve asker gibi ihtiyaç duydukları her şeyi karşılamaya gücü yeten tek Sultan idi. Söz konusu bağlılık, ancak hutbenin onun adına okunması ve onun adına para basılmasıyla olurdu. Hayreddin Paşa, bunun kabul edilmesini ve bağlılık bildirgesinin bir mektupla Sultana iletilmesini önerdi. Cezâyir ileri gelenleri buna sıcak baktılar ve nihayetinde Padişah'a bir mektup yazdılar. Hayreddin Paşa da benzer bir mektup kaleme aldı. Daha sonra İstanbul'a doğru hareket etmek üzere dört gemi hazırlandı. Heyetin başkanlığı ise, fakih Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ali b. Ahmed b. el-Kâdî'ye verildi.⁴⁸⁸

⁴⁸⁴ Julien, s. 328-329.

⁴⁸⁵ Kâtip Çelebi, s. 33; *Gazavât*, s. 41; Cilâli, III, 46-37; BinEbi'd-Diyâf, II, 10; Ayrıca bkz. Fâris, s. 113-114.

⁴⁸⁶ *Gazavât*, s. 41; İbn Ebi'd-Diyâf, II, 10, Temîmî, s. 119, Cilâli, II, 46-47.

⁴⁸⁷ İbn Ebi'd-Diyâf, II, 10; Ayrıca bkz. Matvî, s. 678-679.

⁴⁸⁸ İbn Ebi'd-Diyâf, II, 10; Ayrıca Halkın Yavuz Sultan Selim'e gönderdiği mektup için bkz. Topkapı Sarayı Arşivi, No: 6456; Kâtip Çelebi, s. 33; Cezâyirîliler'in Padişaha gönderdiği heyetten bahseden bütün kaynaklar bu heyete Hacı Hüseyin'in başkanlık ettiğini belirtir. Ancak Yavuz Sultan Selim'e gönderilen

Heyet, 1518 yılında⁴⁸⁹ İstanbul'a ulaştığında padişah tarafından karşılandı⁴⁹⁰ ve Cezâyir halkının talepleri kabul edildi. Padişah topçular birliğinden 2.000, yeniçeri ve gönüllülerden ise 4.000 asker gönderdi. Onlarla birlikte çok sayıda Türk göçmen de Cezâyir'e gitti. Ayrıca Padişah, Cezâyir'e giden askerleri cihad için yüreklendirmek gayesiyle onlara yeniçerilerin sahip oldukları imtiyazları tanıdı. Hayreddin Paşa'ya ise kılıç, saltanat elbisesi, sancak ve kendisinin Cezâyir Beylerbeyi olduğunu bildiren bir ferman gönderdi.⁴⁹¹

Hayreddin Paşa ile birlikte Cezâyir halkının Osmanlı Devleti'ne bağlılığını ilân etmeleri Yavuz Sultan Selim Han'da büyük sevinç uyandırmıştı. Çünkü o, Osmanlı Devleti'nin nüfuzunu Atlas Okyanusu'na kadar uzatmak istiyordu. Ahmet Cevdet Paşa, Sultan'ın sır kâtiplerinden birine dayanarak onun şöyle söylediğini nakleder:

*"Akdeniz, aslında Sebte boğazına kadar uzanan bir körfezden ibarettir. Hal böyleyken bu körfezin etrafında birbirinden ayrı şehirlerin bulunması yakışık almaz. Hele hele bu bölgede yaşayan insanların devlet-i âliyye bağlı olmamaları hiç düşünülemez. Dolayısıyla bu gayeyi gerçekleştirmek için çalışmamak devleti küçük düşürmek ile eş anlamlıdır. Ben, kendi kendime söz verdim ve eğer Rabbim yaşamama izin verirse hedefime ulaştıracak donanmaları inşa edip Akdeniz'in tamamına hükmedinceye kadar nefsim rahatlığı haram kıldım."*⁴⁹²

Hatta bazı kaynaklar Yavuz Sultan Selim'in Mağrib'e sefer düzenlemeyi düşündüğünü belirtir. Ne var ki; ömrü buna izin vermemiştir.⁴⁹³

Böylece Hayreddin Paşa genel olarak Avrupa, özel olarak da İspanyol ordularıyla tuttuğu savaşlarda askerî dehasını ispat ettikten sonra Cezâyir'in Osmanlı Devleti'ne ilhakını sağlamak suretiyle de siyasi dehasını kanıtlamıştır. Cezâyir'i Osmanlı Devleti'ne

mektubun içeriğine bakılınca fakih Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ali b. Ahmed b. el-Kâdî'nın heyete başkanlık ettiği gerçeği ortaya çıkar. (Tezin EK. kısmına bkz.) Ancak burada belirtmeliyiz ki, Hayreddin Paşa'nın bizzat kendisi Hacı Hüseyin'i Yavuz Sultan Selim ile görüşmeye göndermiştir. Bu görüşmenin farklı bir zamanda gerçekleştiğini ve yukarıdaki heyetle bir ilgisi bulunmadığını da ayrıca ifade edelim.

⁴⁸⁹ Fâris, s. 30.

⁴⁹⁰ Şenâvî, II, 911.

⁴⁹¹ *Gazavât*, s. 41-42; Kâtip Çelebi, s. 33; Haëdo, s. 36; Öztuna, I, 253; Cilâfî, s. 46-47; Julien, s. 328-329; Asrâr, s. 48; Kazıcı, XII, 329-330; Turan, V, 65.

⁴⁹² Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, İstanbul 1976, I, s.66-67

⁴⁹³ *a.g.e* I, 45.

ilhak etme kararı ona sadece bölge halkının desteğini kazandırmamış, aynı zamanda padişah'ın da desteğine mazhar olmasına vesile olmuştur. Öyle ki padişah, heyet İstanbul'a ulaşınca şartsız bir şekilde Hayreddin Paşa'ya destek olmuştur.⁴⁹⁴

3. Osmanlılar'ın Cezâyir'e Girişinin Etkileri

Cezâyir'in Osmanlı Devleti'ne ilhakı, en önemlileri Mısır'ın batı sınırlarının güvenliğinin sağlanması ve sınırlarını genişletmesi olmak üzere pek çok siyasî ve askerî hedefin gerçekleşmesini sağlamıştır. Üstelik Osmanlılar burayı alırken, Suriye ve Mısır da olduğunun aksine önemli bir askerî ve malî bedel de ödememişlerdi.⁴⁹⁵

Osmanlı Devleti, Cezâyir'i "Cezâyir-i garp eyâleti" adıyla özel statüde bir eyâlet haline getirdi. Osmanlılar, stratejik konumu dolayısıyla Cezâyir'i Batı Akdeniz'de askerî bir üs haline getirdiler.⁴⁹⁶ Bundan sonra Kuzey Afrika'da Osmanlı Devleti'ne ilhak edilen şehirler Trâblusgarb'a kadar buradan yönetildi. Öte yandan İspanyollar'ın, Avusturya-Macaristan topraklarında diğer Avrupa devletleri tarafından Osmanlılar'a karşı düzenlenen savaşa katılmasını engelleme ve bu maksatla onları oyalama görevi de Cezâyir beylerbeyine verilmişti.⁴⁹⁷ Bu görev, Kuzey Afrika sahillerinde İspanyol ordularına karşı koymak ve Endülüs'teki müslümanları kurtarma faaliyetlerini yürütme zemini oluşturmak şeklinde yürütülüyordu.

Cezâyir'in Osmanlı Devleti'ne ilhakı Avrupa'da, özellikle de İspanya'da büyük endişe meydana getirdi. Çünkü bu ilhak, İspanyollar'ı Osmanlı tehlikesiyle karşı karşıya getirmişti. Ayrıca bu karşılaşma, onların Kuzey Afrika'nın değişik merkezlerinde yerleşmiş bulunan askerî varlıklarının yanı sıra, Türk levantlerinin her hücumuyla yeniden müslümanlara kaptırma endişesi taşıdıkları Endülüs'teki varlıklarını da tehdit ediyordu.⁴⁹⁸ Kanunî Sultan Süleyman'ın Napoli'yi ele geçirdikten sonra Roma'yı fethetmeye karar vermesi bu endişeyi daha da arttırdı. Nitekim Kanunî, bu amacı gerçekleştirmek için

⁴⁹⁴ Munis, III, 163; Julien, s. 328-329.

⁴⁹⁵ İter, s. 73.

⁴⁹⁶ İbn Galbûn, s. 100; Fâris, s. 113-114.

⁴⁹⁷ Bûazîz, s. 45.

⁴⁹⁸ Medenî, s. 205.

Barbaros Hayreddin Paşa komutasındaki Osmanlı Donanması'nı 1537 yılında Adriyatik sahillerindeki Avlonya'yı işgale gönderdi.⁴⁹⁹

Hayreddin Paşa Halep'de Sadrazam İbrahim Paşa ile görüştüktan sonra "Beylerbeyi" unvanı ile ödüllendirildi. Böylece Osmanlı Devleti'ndeki en yüksek siyasî makama terfi etmiş oldu. Ayrıca bu sayede bölgede Padişah'ın vekili oldu. Bu makam, ordunun komutanı ve padişahın temsilcisi olmak gibi çok büyük sorumlulukları da beraberinde getirdi.

Kuzey Afrika'nın bu hassas kesiminde meydana gelen gelişmeler; geniş yetkilere sahip ve İspanyollar'la devam eden silahlı mücadelede ani ve kesin kararlar alabilecek, güçlü bir beylerbeyine ihtiyaç hissettiriyordu. Osmanlı Devleti bu durumu iyi analiz etmiş ve o dönemdeki diğer eyâletlerde takip ettiği siyasetine paralel olarak büyük bir esneklikle meseleye yaklaşmıştır.⁵⁰⁰

Bu bölgenin Osmanlı Devleti'ne katılmasının bir başka sonucu ise, siyasî bir çöküş yaşayan, bir yandan Avrupa'daki varlığını sürdürmeye çalışırken diğer yandan Protestanlar ile Fransız saldırılarına karşı koymakla uğraşan ve başı, sahillere sürekli hücumlar düzenleyerek uykusunu kaçırarak Cezâyir Türkleri'yle belada olan Şariken'in liderlik ettiği Hristiyan Avrupa ile Osmanlı idaresindeki İslâm dünyasının mücadelesinde Cezâyir'in yeni bir unsur olarak ortaya çıkmasıdır.⁵⁰¹

Cezâyir'in Osmanlı Devleti'ne ilhakı, aynı zamanda modern Cezâyir'in tarihinde yeni bir dönemin başlangıcını takip etmiştir. Çünkü bu ilhak sonucu sınırları belirlenen Cezâyir eyâleti hemen hemen bugün ülkenin sahip olduğu sınırlara yakın bir coğrafyada yeni bir devletin kuruluşu olarak tarihe yansımıştır. Diğer yandan bu ilhak, ülkede özel siyasî şahsiyetlerin yetişmesine fırsat ve imkân tanımıştır. Cezâyir'in coğrafi konumu, buna bağlı olarak siyasî ve askerî önemi buna yardımcı olmuştur.

Öte yandan, Cezâyir'in o dönemde dünya siyasetindeki stratejik konumunun artması Şariken'in uluslararası siyasetini tespitinde zorlanmasına neden oldu. Zira o, bir yandan Avrupa'daki varlığını korumak ve protestanlarla Fransızlar'a karşı mücadele etmek

⁴⁹⁹ Danişmend, II, 192.

⁵⁰⁰ Fâris, s. 30.

⁵⁰¹ Akkâd, s. 41.

ile diğer taraftan kendisini rahatsız eden Cezâyir meselesine tam olarak eğilmek arasında tercihte bulunamıyordu. Çünkü Cezâyirli leventler İspanya ve diğer Avrupa sahillerine saldırılar düzenliyordu.⁵⁰²

Cezâyir'in Osmanlı Devleti'ne ilhakını ve bu sayede burada yaşayanların maddî ve manevî desteğe mazhar olduğunu gören Trâblusgarb halkı da 1519 yılında bir heyet göndererek Osmanlı Padişahı'na bağlılıklarını ilân ettiler. İspanyol işgalinden kurtulma gayesi onları buna iten nedenler arasında yer alır. Osmanlı padişahı onların bu davetlerini kabul eder ve Arapça bilen Murad Ağa'yı onlara vali olarak tayin eder⁵⁰³.

a. İspanyollar'ın Cezâyir'e Yönelik Saldırılarına Karşı Konulması

Cezâyir'in Osmanlı Devleti'ne ilhakı İspanyollar'ı endişelendirmişti. Onlar açısından bu durum, Osmanlı tehlikesiyle karşı karşıya gelmek anlamına geliyordu. Bundan dolayı İspanyollar, müttefikleri Abdülvâdî Sultanı III. Ebû Hammû ile Cezâyir'e saldırmak üzere anlaştılar. Anlaşma gereğince İspanyollar denizden, Abdülvâdîler de karadan harekete geçeceklerdi.⁵⁰⁴

İspanyol askerleri 5.000 asker taşıyan 40 gemiyle birlikte Cezâyir'e saldırdı.⁵⁰⁵ Orduyu Sicilya Kralının vekili Hugo De Moncade komuta ediyordu. Hayreddin Paşa, Türkler'den ve bölge halkından oluşturduğu ordusuyla karaya çıkmayı başaran düşmana karşı koydu.⁵⁰⁶ III. Ebû Hammû'nun yardım getiren askerlerinin ulaşmaması ve düşman ordusu içinde komutan ve yardımcısı arasındaki fikir ayrılığı yüzünden çıkan kargaşayı iyi değerlendirerek onların yardım alacakları diğer yolları kapattı. Neticede saldırı düşman

⁵⁰² a.g.e., s. 41.

⁵⁰³ Teysir b. Musa; *el Muctemau'l-arabi fi el-ahdi'l-Osmani*, Tâblus, Libya, 1988, s.16.

⁵⁰⁴ Medenî, s. 272.

⁵⁰⁵ Kaynaklar bu saldırıda kullanılan gemilerin sayısı hakkında farklı bilgiler içerir. Aynı şekilde asker sayısı hakkında da ittifak edememişlerdir. Medenî (s. 205-211); İlter (s. 75-78) ve Bin Eşenhû (s. 117-119) bizim aktardığımız rakamı verirken, Kâtip Çelebi gemilerin sayısını 70, askerlerin sayısını ise 20.000 olarak kaydetmiştir. Bkz. s. 30.

⁵⁰⁶ Kâtip Çelebi'ye göre saldırıya karşı koyan Türkler'in sayısı 600, Araplar'ın sayısı ise 20.000'dir. Bkz. s. 30.

güçlerinin hezimetini ile sonuçlandı. İspanyollar binlerce esir ve kayıp bırakarak kaçmak zorunda kaldılar.⁵⁰⁷

İspanyollar Hugo De Moncade'nin komuta ettiği bu saldırıyı kaybetmeyi hazmedemediler. Bu nedenle 1520 yılında İmparator Ferdinand komutasında yeni bir saldırı hazırlığına girdiler. Bu münasebetle 110 parçadan oluşan bir donanmayla yola çıktılar. İspanyol donanması Cezâyir sahiline yaklaştığı sırada, Hayreddin Paşa İspanyol komutasında karışıklığa yol açacak şekilde ters taraftan ani bir saldırıyla onlara karşılık verince İspanyol gemileri birbiriyle çarpıştı. Neticede Ferdinand başta olmak üzere, 36 Kaptan ve 300 İspanyol denizci esir alındı. Çok sayıda İspanyol öldürüldü ve birçok gemi de batırıldı.⁵⁰⁸

b. Osmanlılar'ın Cezâyir'e Yeniden Hâkim Olması ve İsyan Hareketlerinin Bastırılması

İspanyollar, Cezâyir'i ve bölgedeki Osmanlı varlığını tehdit eden en büyük tehlike olarak kabul edilir. Ancak Tunus ve Fâs'daki mahallî yönetici ve liderler de Osmanlılar'a karşı isyan hareketlerinin başlatılmasında son derece etkili olmuşlardı. Bunlarla tamamıyla baş edebilmek için önce itaatten çıkan bölgeleri yeniden kazanmak, daha sonra ise Bicâye, Vehrân ve Masra'l-Kebîr'i işgali sürdüren İspanyollar'a karşı mücadele etmek gerekiyordu. Üstelik İspanyollar mahallî yöneticilerin başlattığı isyan hareketlerini hem destekliyor hem de teşvik ediyordu.

Bu nedenle Hayreddin Paşa, İspanyollar'ın Cezâyir'e yönelik iki saldırısını püskürttükten hemen sonra, Oruç Reis'in şehadetini fırsat bilerek itaatten çıkan Tenes'e doğru harekete geçti. Tenes Emiri İspanyollar'dan yardım talep etti. Onlar da 15 gemi ile bu talebe olumlu cevap verdi. Hayreddin Paşa yine onların üstesinden gelmeyi başardı ve Tenes kalesini ele geçirdikten sonra Cezâyir'e döndü.⁵⁰⁹

⁵⁰⁷ Savaşın ayrıntıları için bkz. Kâtip Çelebi, s. 31; Medenî, s. 205-211; İter, s. 75-78; Bin Eşenhû, s. 117-119; Muhammed b. Emir Abdulkâdir, s. 94; Cilâlî, III, 45; Amed Süleymânî, *Tarih Medîneti'l-Cezâyir*, Cezâyir, 1992 s. 13-16.

⁵⁰⁸ İter, s. 78-79.

⁵⁰⁹ Kâtip Çelebi, s. 32.

Hayreddin Paşa, Cezâyir'de yeniden düzeni sağlamak ve İspanyol saldırılarına karşı koymakla meşgulken Abdülvâdî mahallî liderlerle kabile reislerine mal dağıtıp onları Hayreddin Paşa'ya karşı isyana teşvik ediyordu. Ancak Hayreddin Paşa, söz konusu kabilelerin yaşadığı bu bölgeleri de hâkimiyeti altına aldı.⁵¹⁰

ba. İbnü'l-Kâdî ve Kara Hasan İsyanlarının Bastırılması

Şeyh Ahmed b. Kâdî (İbnü'l-Kâdî), bölgedeki din âlimlerinden biri olup İspanyollar'ın Bicâye'yi işgalinden kısa süre önce bu şehrin kadılık görevine getirilmişti. Daha sonra 1511 yılında Zvâve bölgesindeki kabilelerin lideri olmuştu. Bicâye şehrini İspanyol işgalinden kurtarmaları için Barbaros kardeşleri davet eden mahallî liderlerden biri idi. Onlarla birlikte Bicâye'yi kuşatmış ve Şerşâl'daki Kara Hasan isyanı ile Tenes'deki Hmide'l-abd isyanını bastırmıştı.⁵¹¹ Hem Kara Hasan, hem de Hmide'l-abd, Hayreddin Paşa'nın güvendiği kimselerdi. Cezâyir halkı İbnü'l-Kâdî'yi Osmanlı Devleti'ne ilhak taleplerini bildirmek için gönderdikleri heyetin reisi seçmişti.⁵¹² Fâs'lı tarihçi Muhammed es-Sağîr el Vefrânî, İbnü'l-Kâdî'nin Bicâye'yi kurtarmak için Türkler'i davet etme nedenini şu şekilde açıklar:

*"İbnü'l-Kâdî, Hristiyan düşmanların gücünü, Fâs'da yayılışını, buna karşın kendilerinin yeterli güce sahip olmadığını görünce, Müslümanların onurunu kurtarmaları için Osmanlılar'a bir mektup yazarak bu toprakların önemini anlattı. Türkler'in asker bir millet oluşu, savaşlardan ve krizlerden başarılı bir şekilde kurtulmaları ve inkârcıların kalplerine korku salmaları bu kararında etkili olmuştu."*⁵¹³

⁵¹⁰ *Gazavât*, s. 45.

⁵¹¹ Medenî, 211-214; Bin Eşenhû, s. 147-148; Temîmî, s.118; Fâslı tarihçi Selâvî'ye göre Oruç Reis İbnü'l-Kâdî'nin öldürülmesini emretmiş. Onun ölümü ile Türkler, Cezâyir'de haksız yere ilk kanı akıtmış oldular. Bu görüş son derece tuhaftır. Zira Tarihî olaylar onun, adamlarından biri tarafından öldürüldüğünü gösterir. Hayreddin Paşa'ya isyan ettiğini gören adamlarından biri onu öldürmüştü. Bütün bu gelişmeler de Oruç Reis'in şehadetinden sonra gerçekleşmişti. Bkz. Selâvî, IV, 162.

⁵¹² Temîmî, s. 118.

⁵¹³ Muhammed es-Sağîr el Vefrânî, *Nüzhetu'l-hâdî bi ahbâri'l-karni'l-hâdî*, İnci, Fâs, 1888. s. 17.

Cezâyir'in yönetimi Hayreddin Paşa'ya geçince, İbnü'l-Kâdî'yi çabalarından dolayı ödüllendirerek Hafsî Sultanlığına kadar uzanan Doğu Cezâyir'in valisi yaptı. Batı bölgesine ise mahallî bir lider olan Muhammed b. Ali'yi tayin etti.⁵¹⁴

Hayreddin Paşa İspanyollar'a karşı harekete geçmeden önce Cezâyir'de otoritesini tam olarak sağlamaya çalıştığı bir dönemde Tunus'taki Hafsî Sultanı, Doğu Cezâyir valisi Ahmed b. El Kâdî'ye bir mektup yazarak onu Barbaros Hayreddin Paşa'ya karşı isyan için kışkırttı. Kendisine Osmanlılar'a karşı tek yumruk olmayı vaad etti. Ahmed b. El Kâdî uzunca bir tereddüt dönemi geçirdikten sonra uygun bir zamanda isyan başlatmayı kabul etti.⁵¹⁵

Hafsî Sultanı, Cezâyir'in doğusunda Hayreddin Paşa'ya bağlı bulunan bölgelere kuvvet sevk ederek baskın düzenledi. Bunun üzerine Hayreddin Paşa saldırılara karşı koymak amacıyla kendi birliklerini bölgeye sevk etti ve ona karşı kesin bir zafer kazandı. Berberî kabilelerin yaşadığı korunaklı dağlara kaçan Hafsî Sultanı ve ordusunu kuşatma altına aldı. Kuşatmayı sürdürdüğü sırada o bölgeye vali olarak tayin ettiği İbnü'l-Kâdî isyanı ile karşılaştı. Bu kritik safhada ortaya çıkan beklenmedik bu isyan karşısında Türkler, kendilerine pahalıya malolacak iki ateş arasında kaldı. Hayreddin Paşa Hafsî ve İbnü'l-Kâdî kuvvetleriyle yapılan çatışmalarda askerlerinin büyük bir bölümünü kaybetti. Kurtulmayı başaran az sayıdaki leventler ile birlikte büyük zorluklarla Cezâyir'e ulaşabildi.⁵¹⁶

İbnü'l-Kâdî, son gelişmeleri kendi lehine kullanmayı bilmiş ve neticede Cezâyir'in doğu kesimine hâkim olmuştu. Bu arada dağlarda yaşayan Berberîler'le Cezâyir'in ileri gelen pek çok şahsiyetlerini de Osmanlılar'a karşı isyana ikna etmişti. Neticede Barbaros Hayreddin Paşa'ya bağlı bütün bölgelerde isyanlar baş göstermeye başladı.⁵¹⁷

Kısa süre sonra Cezâyir'in doğusu ve iç kesimleri isyancıların eline geçti. Telmsan'daki Abdülvâdî Sultanı da kimin tarafını tutacağı hususunda mütereddit

⁵¹⁴ Temîmî, s. 118.

⁵¹⁵ Hafsî Sultanı, İbnü'l-Kâdî ile Abdülvâdî Sultanı'nın Hayreddin Paşa'ya karşı isyan başlatmasında büyük rol oynamıştı. Neticede İbnü'l-Kâdî isyan etti. Abdülvâdî Sultanı ise Hayreddin Paşa'yı bölgeden uzaklaştırmak için İspanyollar'la işbirliği yaptı. İbnü'l-Kâdî'nin isyan konusunda mütereddit davranışı hakkında Tunus Sultanı'na yazdığı mektup için bkz. *Gazavât*, s. 45; Kâtip Çelebi, s. 33.

⁵¹⁶ *Gazavât*, s. 50; Muhammed b. Abdulkâdir, s. 95; Fâris, s. 114-115.

⁵¹⁷ Bin Eşenhû, s. 149.

davranıyordu. Barbaros ona da fazla güvenmiyordu. Bütün bu olumsuzluklara Kanunî Sultan Süleyman'ın Avrupadaki savaşları sebebiyle bölgeye yardım göndermemesi de eklenince Barbaros Hayreddin Paşa, yönetim merkezi Cezâyir şehrini terk etmek zorunda kaldı. Kardeşi Oruç Reis ile birlikte ilk geldiklerinden beri halkı Osmanlılar'a karşı hep samimi davranan Cîcel kalesine sığındı.⁵¹⁸

Barbaros Hayreddin Paşa, Cîcel'de üç sene kaldı. Bu zaman zarfında Cerbe adasına da gidip geliyordu.⁵¹⁹ Bu esnada, Berberî kabilelerin yaşadığı bölgelerde İbnü'l-Kâdî ile çekişme içinde olan Benî Abbâs kalesi emiri ile ilişki kurdu ve hâkimiyet alanını yeniden genişletmeye çalıştı. Sahildeki bazı kaleleri, ardından 1520-1522 yılları arasında ismen Hafsî'lere bağlı el-Kull, Kostantîne ve Annâbe'yi hâkimiyeti altına aldı.⁵²⁰ Hafsî Sultan'ın Doğu Cezâyir'deki otoritesini büyük ölçüde zayıflatmıştı. Aynı dönemde deniz seferleri de düzenleyerek çok sayıda Endülüs müslümanlarını Cezâyir'e taşıdı.⁵²¹

Öte yandan devlet idaresinden pek anlamayan İbnü'l-Kâdî hâkim olduğu bölgede halka çok kötü davranmaya başladı. Hatta İspanyollar'ın zulmünden kaçan Endülüslü müslümanların Cezâyir'e yerleşmesine bile engel oluyordu. Bu davranışları yüzünden halkın düşmanlığını kazanmıştı.

Bu arada Barbaros Hayreddin Paşa alyhine önemli bir gelişme daha ortaya çıktı. Tenes'te patlak veren isyanı bastırması için gönderdiği Kara Hasan, isyan ederek İbnü'l-Kâdî ile ittifak kurdu. Bunun ardından Cezâyir şehrini ele geçirmek ve bölgedeki Osmanlı varlığına son vermek için gerekli olan yardımları almak üzere İspanyollar'la anlaştı.⁵²²

Cezâyir'deki olaylar bu şekilde devam ederken bu defa Barbaros Hayreddin Paşa lehine bir gelişme yaşandı. İbnü'l-Kâdî'den usanan Cezâyir şehri ileri gelenleri Barbaros Hayreddin Paşa'ya bir heyet göndererek ona bağlılıklarını bildirdiler ve İbnü'l-Kâdî ile ilişkilerini kestiklerini açıkladılar.⁵²³

⁵¹⁸ Kâtip Çelebi, s. 35; Medenî, s. 213; İlter, s. 83; Turan, s. 65.

⁵¹⁹ Bkz. Medenî, s. 211-213; De Grammon, s. 23.

⁵²⁰ Brockelmann, s. 213.

⁵²¹ *Gazavât*, s. 60; İlter, s. 84; Fâris, s. 114-115.

⁵²² *Gazavât*, s. 63.

⁵²³ a.g.e., s. 63; Rıza Nur, *Türk Târihi*, II, 289.

Cezâyir'deki gelişmeleri yakından takip eden ve halkın, İbnü'l-Kâdî'yi yalnız bırakacağından emin olan Barbaros Hayreddin Paşa, kendisini Cezâyir'e davet eden heyetin teklifine olumlu cevap verdi. Hiç vakit kaybetmeden beraberinde İbnü'l-Kâdî'ye karşı savaşmak isteyen çok sayıda kabile mensubuyla birlikte Cezâyir'e doğru harekete geçti.⁵²⁴

İki taraf orduları arasında büyük Berberî kabilelerinin bulunduğu bölgedeki Benî Âişe tepesine yakın bir vadide yapılan savaş, askerleri tarafından yalnız bırakılan İbnü'l-Kâdî'nin hezimetini ile sonuçlandı. Yanında kardeşine bağlılıkta samimî olmayan çok az sayıda asker kalmıştı. Neticede bu askerler ilk fırsatta onu bir suikastla öldürdüler ve başını gövdesinden ayırarak Barbaros Hayreddin Paşa'ya götürdüler. İbnü'l-Kâdî'yi desteklediklerinden dolayı da ondan özür dilediler.⁵²⁵

Çok geçmeden Abdülvâdî Sultanı Abdullah tarafından kışkırtılan, Ahmed b. el-Kâdî'nin kardeşi Kûkû sultânı Hüseyin b. Kâdî, kardeşinin intikamını almak için ayaklandı. Barbaros Hayreddin Paşa, Abdülvâdî Sultanının üzerine gitmeyi fırsat bilerek Cezâyir'in kenar bölgelerine baskınlar düzenlemeye başladı.

Abdülvâdî Sultanını yeniden itaat altına alan Barbaros Hayreddin Paşa, Hüseyin b. el-Kâdî'nin üzerine gitti ve onu etkisiz hale getirdi. İki yıl Barbaros Hayreddin Paşa'dan kaçmayı başaran Hüseyin b. Kâdî, sonunda yıllık vergi ödemek karşılığında ona itaat etmek zorunda kaldı.⁵²⁶

Böylece yirmi yılı aşkın bir süredir bölgede birlik ve beraberliği sağlamaya çalışan Barbaros kardeşlere karşı en tehlikeli isyan hareketi bastırılmış oldu.⁵²⁷ İbnü'l-Kâdî isyanının bastırılmasından sonra onu destekleyen kabileler Hayreddin Paşa'ya gelerek özür beyan edip bağlılıklarını ilân ettiler. Hayreddin Paşa onların özürlerini ve bağlılık beyanlarını kabul etti ve onlara önceki ayrıcalıklarını tekrar tanıdı.⁵²⁸

⁵²⁴ Gazavât, s. 213.

⁵²⁵ Kâtip Çelebi, s. 35-36; Bin Eşenhû, s. 149; Rıza Nur, II, 289; Mezârî, onun Hayreddin Paşa tarafından haksız yere öldürüldüğünü savunur, bu yüzden de onu şehid olarak tavsif eder. Bkz. Mezârî, I, 249-250.

⁵²⁶ Gazavât, s. 64-66; Kâtip Çelebi, s. 36.

⁵²⁷ İbnü'l-Kâdî isyanı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Gazavât, s. 61-63; Medenî, s. 211-214; İlter, s. 84; Bin Eşenhû, s. 149; Muhammed Abdulkâdir, s. 95-96.

⁵²⁸ Kâtip Çelebi, s. 35-36.

Kara Hasan olayına gelince, o, Barbaros Hayreddin Paşa'nın yakınlığını ve güvenini kazanmış bir Türk komutanı idi. Hayreddin Paşa onu, bir takım isyanları bastırması için Batı Cezâyir'e göndermişti. Bu sırada İbnü'l-Kâdî, onu ayaklanmaya teşvik eden bir mektup yazarak ele geçirecekleri bütün bölgelerin yöneticisi olmasını kabul edeceğine söz verdi. Neticede Kara Hasan, İbnü'l-Kâdî isyanını bastırmakla meşgul olmasını fırsat bilerek Barbaros Hayreddin Paşa'ya karşı Şerşâl'de yeni bir ayaklanma başlattı.⁵²⁹ Bununla da kalmayıp, onu Cezâyir'den çıkarmak için İspanyollar'la ittifak kurdu.⁵³⁰ Az önce işaret ettiğimiz gibi bu gelişmeler karşısında Barbaros Hayreddin Paşa zor durumda kalmıştı. Cezâyir'in hem doğusu hem de batı bölgeleri hakimiyetinden çıkmıştı. Ancak Barbaros Hayreddin Paşa İbnü'l-Kâdî'nin ayaklanmasını bastırır bastırmaz Şerşâl'a hareket etti ve burada Kara Hasan isyanını bastırdı. Yakalanıp kendisine getirilen eski komutanın idam edilmesini emretti.⁵³¹

bb. Cezâyir Şehri İsyanının Bastırılması

Hayreddin Paşa'nın, İbnü'l-Kâdî ve Kara Hasan isyanlarını bastırmasından uzun bir süre geçmeden bölgedeki Türk varlığı aleyhine yürütülen propagandalardan etkilenen Cezâyir halkı ayaklandı. Bu propagandalar, Hayreddin Paşa'yı kendi çıkarları için tehlike gören ve İbnü'l-Kâdî'ye destek veren şehrin ileri gelenleri tarafından yürütülüyordu.

Hayreddin Paşa, ilk önce bölge halkını isyandan sakındıran din âlimleri aracılığı ile meseleyi barışçı yollardan halletme yoluna gitti. Ancak isyan başlatanlar din âlimlerinin aracılığını reddederek ayaklanmayı sürdürme kararı aldılar. Buna karşın, âlimler bir fetva çıkararak fitnenin önlenmesi gerektiğini ve isyancılara yardım etmenin haram olduğunu belirttiler. Böylece Hayreddin Paşa isyana kalkışanları ikiye böldü, isyanın elebaşlarını yakalayıp idam ettirdi. Neticede Cezâyir'deki isyan hareketlerinin sonuncusu da bastırıldı. Bölgeye huzur ve sükûn geldi.⁵³²

⁵²⁹ *a.g.e.*, s. 95-96; Kâtip Çelebi, s. 34-35.

⁵³⁰ *Gazavât*, s. 63.

⁵³¹ *a.g.e.*, s. 52; Bin Eşenhû, s. 126; İltar, s. 85; Rıza Nur, II, 289.

⁵³² *Gazavât*, s. 52-56; Kâtip Çelebi, s. 34; Muhammed b. Abdilkâdir, s. 96.

bc. Telemsân'ın hâkimiyet altına alınması

Ebû Hammû, Oruç Reis şehit edildikten sonra İspanyollar'ın desteği ile yeniden tahta çıkmıştı. Kardeşi Abdullah, Telemsân tahtına çıkma amacıyla İspanyollar'dan yardım istemek için Vehrân'a gitmiş, diğer kardeşi Mesud ise, müttefik olma sözü vererek Barbaros Hayreddin Paşa'ya sığınmış ve ondan yardım istemişti.

Barbaros Hayreddin Paşa, Emir Mesud'a yardım etmeyi uygun buldu ve Cezâyir'in batısındaki kabilelere mektup göndererek Ebû Hammû'nun tahttan indirilip kardeşi Mesud'un tahta çıkarılmasını istedi. Barbaros Hayreddin Paşa, bu iş için tahsis ettiği askerlere ilaveten, kabilelerden 20.000 kişi toplandı. Bu askerleri gören Ebû Hammû şehri terk etti. Bunun üzerine Emir Mesud, Telemsân'a girerek tahta çıktı ve bundan böyle Barbaros Hayreddin Paşa'ya bağlı kaldı.⁵³³

Ne var ki, Emir Mesud, çok geçmeden Barbaros Hayreddin Paşa'ya itaatten ayrılarak bağımsızlığını ilân etti. Bu durumu fırsat bilen kardeşi Abdullah ise, Barbaros'a müracaat ederek ağabeyine karşı kendisine yardım etmesi ve tahtı eline geçirmesini sağlaması halinde onun hâkimiyetini tanıyacağını bildirdi. Barbaros, bunu değerlendirerek, hutbenin Osmanlı padişahı adına okunması ve paranın onun adına basılması şartıyla Mesud'a karşı kardeşi Emir Abdullah'ı destekledi ve tahtı ele geçirmesini sağlayarak nüfuzunu tekrar Telemsân'a kadar yaymayı başardı.⁵³⁴ Bunun yanında İspanyollar'ın Abdülvâdîler'deki taht kavgasına müdahale etmelerinin de önüne geçmiş oluyordu. Ne var ki, Barbaros'un Telemsân'dan ayrılmasından hemen sonra, Mesud, taraftarlarından oluşturduğu bir ordu ile şehre yöneldi ve üç ay sürecek bir kuşatma başlattı. Bunun üzerine Barbaros, muhasara altındaki Emir Abdullah'ı desteklemek amacıyla birliklerini bu bölgeye sevk etti. Osmanlı güçleri, bir gecelik bir mücadelenin ardından Telemsân kuşatmasını kaldırmayı ve Mesud'un güçlerini bertaraf etmeyi başardı. Esir alınan Mesud ölünceye kadar kalacağı hapisaneye atıldı.⁵³⁵

Ancak Emir Abdullah'ın bağlılığı da uzun sürmedi. Barbaros Hayreddin Paşa'nın Cezâyir'in çeşitli bölgelerinde baş gösteren isyan hareketleriyle meşgul olmasını fırsat

⁵³³ a.g.e., s. 47.

⁵³⁴ a.g.e., s. 47.

⁵³⁵ Kâtip Çelebi, s. 34.

bilerek, yıllık olarak ödediği vergiyi kaldırdı. Malî yükümlülüklerini yerine getirmemekle yetinmeyip, bağımsızlığını ilân etti ve hutbeyi kendisi adına okutmaya başladı. Ayrıca İspanyollar'la ittifak kurarak Barbaros'a karşı kendisini emniyet altına almaya çalıştı.

Bu durum karşısında Barbaros Hayreddin Paşa, bir mektup göndererek onu uyardı ve tekrar hâkimiyetini tanımaya çağırdı. Tavsiyelerini dinlemeyen Abdullah'ın isyanını sürdürmesi üzerine, birliklerini harekete geçirdi. İki taraf kuvvetleri arasında yapılan savaş Abdülvâdîler'in hezimetini ve Telemsân Sultanı'nın firarı ile sonuçlandı.

Sultan Abdullah, bir süre sonra elçi göndererek barış talebinde bulunmuş ve hutbeyi Osmanlı padişahı adına okumayı taahhüt etmişti. Bunun üzerine Barbaros Hayreddin Paşa, altı yıl boyunca ödenmeyen ve miktarı 20.000 altına tutarına ulaşan gecikmiş vergilerin ödenmesi şartıyla teklifini kabul edeceğini söyledi. Abdullah'ın bu şartı kabul etmesinin ardından iki taraf arasında yeni bir antlaşma imzalandı.⁵³⁶

bd. Müsteğânim ve Benî Râşid Kalesi'nin Ele Geçirilmesi

1506 yılında Vehrân ve Marsa'l-Kebîr'i ele geçiren İspanyollar Telemsân yakınındaki sahil şehirlerinden Müsteğânim'i de işgal etmişlerdi. Barbaros Hayreddin Paşa, Emir Abdullah'ın buradan Telemsân'a intikalini kolaylaştırmak için bu kalenin alınmasına karar verdi. Bu maksatla hazırladığı 28 gemilik bir donanma ve kara kuvvetini Müsteğânim üzerine gönderdi. Karadan ve denizden Müsteğânim'i kuşatan bu birlikler, kısa süren bir muhasaranın ardından şehre girmeyi başardılar.⁵³⁷

Diğer yandan İshak Reis'in şehâdetinden sonra yeniden İspanyollar'ın eline geçen Benî Râşid Kalesi'ne gönderilen kuvvetler de herhangi bir direnişle karşılaşmadan şehri ele geçirdiler. Benî Râşid Kalesi, Vehrân ile Telemsân'ı birbirine bağlayan kara yolu üzerinde, Müsteğânim ise sahil kesimindeki yol üzerinde bulunuyordu. Dolayısıyla Barbaros Hayreddin Paşa, bu iki merkezi hâkimiyeti altına almakla, İspanyollar'ın Telemsân'a yardım gönderebileceği kara ve deniz yollarını kesmiş oldu. Bunun önemi, ilk olarak Benî Râşid kalesinin fethinin ardından Telemsân üzerine gönderilen birliklerin, az önce geçtiği gibi, Emir Mesud'u kolay bir şekilde bertaraf etmeleri sırasında görülmüştü.

⁵³⁶ Kâtip Çelebi, s. 36.

⁵³⁷ a.g.e., s. 33.

be. İsyân Bölgelerinin Yeniden Hâkimiyet Altına Alınması (1527-1528)

Barbaros Hayreddin Paşa, 1527-1528 yıllarını, Şerşâl, Tenes ve Kostantîne'de çıkan isyanları bastırmakla geçirdi. İsyânları bastırıp bu şehirleri yeniden hâkimiyeti altına aldıktan sonra isyancı liderleri ağır cezalara çarptırdı.⁵³⁸

Daha önce ifade ettiğimiz gibi Berberî kabilelerin yaşadığı bölgeler, reisleri İbnü'l-Kâdî'nin öldürülmesinden sonra Cezâyir'deki merkezî otoriteye bağılıklarını ilân etmişlerdi. Ancak bu bağılılık çok uzun sürmedi. Barbaros'a ihanet eden Telemsân Emiri Abdullah, öldürülen İbnü'l-Kâdî'nin kardeşi Hüseyin'i, ağabeyinin intikamını alması için isyana teşvik etti. Bu kışkırtmalar sonunda Hüseyin isyan etti. Ancak Barbaros Hayreddin Paşa Telemsân'da otoritesini yeniden sağlar sağlamaz Hüseyin'in üzerine yürüyerek onu kaçmaya mecbur etti. İki yıl firarî gezen Hüseyin her yıl 30 yük gümüş vergi ödeme karşılığında barış istemek zorunda kaldı. Barbaros Hayreddin Paşa bu isteği kabul edince Cezâyir'e geri döndü.⁵³⁹

Sonuç olarak Barbaros Hayreddin Paşa, yaklaşık olarak on yıl süren bir mücadelenin ardından Cezâyir'in neredeyse tamamını hâkimiyeti altına aldı. Daha dakik bir ifade ile, Cezâyir'in doğusu, orta kesimi ve az bir bölümü hariç batı kesiminde otoriteyi sağladı. Bu başarıyı, bölgedeki İspanyol işgaline karşı harekete geçmezden önce kazanmıştı.⁵⁴⁰

4. Penon Kalesi'nin Yıkılışı Ve Bunun Sonuçları (1529)

a. Penon Kalesi'nin Yıkılışı

Barbaros Hayreddin Paşa, bölgedeki isyan hareketlerini bastırıp otoriteyi sağladıktan sonra İspanyollar'ı Cezâyir şehrinde çıkarma hedefine yöneldi. Bilindiği gibi bu hedef, kentin ileri gelenlerinin daveti üzerine Barbaros kardeşlerin bölgeye geliş nedeniydi. Bölgeye geliş maksatları bu olunca, İspanyollar'ın Penon Kalesi'nden çıkarılması, asıl hedefe yönelik ilk askerî hareket anlamını taşıyordu. Daha önce ifade ettiğimiz gibi İspanyollar, Vehrân'ın işgalinin ardından Cezâyir şehri açıklarında bulunan

⁵³⁸ İter, s. 85.

⁵³⁹ İbnü'l-Kâdî isyanı için bkz. *Gazavât*, s. 64-66; *Medenî*, s. 214; İter, s. 85.

⁵⁴⁰ Bkz. EK., harita no:3

adayı ele geçirerek onun üzerinde Le Penon D'Alger adıyla meşhur olan kaleyi inşa etmişlerdi. İspanyollar'ın bu adayı işgal etmesi, Cezâyir şehrini sürekli olarak denetim altında tutmaları anlamına geliyordu. Nitekim şehir halkı İspanyollar'dan izin almadan herhangi bir denizcilik faaliyetinde bulunamıyordu. Diğer yandan, adı geçen adayı işgal ile yetinilmesi karşılığında şehir halkı, İspanyollar'a yıllık ağır bir vergi ödemeyi kabul etmek zorunda kalmıştı. Bu dönemi araştıran tarihçilerin ortak ifadesine göre, şehir halkı herhangi bir sebepten dolayı öngörülen vergiyi geciktirdiği zaman, kaledeki İspanyol kumandanı hemen şehri top ateşine tutuyordu. İspanyol işgali altında son derece zor bir dönem yaşayan Cezâyir halkı, yıllık vergiyi ödemekte de zorlanıyordu. Bu zor şartlar altında ezildikleri bir sırada, Oruç Reis liderliğindeki Türk denizcilerin denizde kazandıkları zaferler, Bicâye kuşatması ve Cenevizliler'i Cîcel'den çıkarmalarına ilişkin haberler alıyorlardı. Din kardeşlerinin bu başarıları, onları ümitlendirdi. Cezâyir şehri halkı, bir heyet göndererek, şehirlerini İspanyollar'dan kurtarmaları için Barbaros kardeşleri Cezâyir'e davet ettiler. Bu davet üzerine harekete geçen Barbaros kardeşler, 1516 yılında Cezâyir'e geldiler. Oruç Reis, şehre gelir gelmez Penon Kalesi'ni tahrip etmek için harekete geçti. Ancak kalenin sağlamlığı ve Türkler'in şehre girmesi sonucu patlak veren bazı olaylar bu hedefini gerçekleştirmesine mani oldu. Dolayısıyla bu önemli iş Barbaros Hayreddin Paşa'ya kalmıştı.

Penon Kalesi'ndeki işgal güçleri, İspanya'dan yeterli miktarda gıda ve askerî yardım alamadıkları için son derece zor bir dönem yaşıyorlardı. Kale kumandanı Don Martin de Vergas, Barbaros'a karşı acil yardım istemiş; ancak ciddi bir yardım gönderilmemişti. Diğer yandan Osmanlı kuvvetlerinin engellemesi dolayısıyla kaledeki birliklerin İspanya'dan gelen yiyecek malzemeleri dışında herhangi bir yerden yiyecek temini imkansız hale gelmişti. Hatta onlar, içme suyunu bile Mayorca Adası'ndan taşımak zorunda kalmışlardı.⁵⁴¹ Bununla birlikte Penon Kalesi'ndeki İspanya kuvvetleri, içinde bulunulan bu zor şartlara rağmen hâlâ Cezâyir şehri için en büyük tehlike özelliğini devam ettiriyordu. Bu kalenin İspanyollar'ın elinde bulunmasının onlara büyük bir hareket olanağı sağladığını çok iyi bilen Barbaros Hayreddin Paşa, kaledeki İspanyol birliklerinin ne kadar zor bir duruma düştüklerini de yakından takip ediyordu.

⁵⁴¹ Kale komutanının İspanya'daki bütün valilere gönderdiği mektup için bkz. Muzaffer Arıkan-Paulino Toledo; *XIV-XVI. Yüzyıllarında Türk-İspanyol İlişkileri ve Denizcilik Tarihimize İlgili İspanyol belgeleri*, Ankara, 1999, s. 144.

Diğer yandan Barbaros Hayreddin Paşa'nın gemilerinin sayısı yirmiye bulmuştu. Kendisine katılan kaptan ve reislerin sayısı ise iki katına ulaşmıştı. Bu durum, o zamana kadar gemilerini demirledikleri Cezâyir şehrinden oldukça uzak olan Cerbe Liman'ı dışında yeni bir liman bulma ihtiyacını ortaya çıkardı. Zira Cezâyir açıklarında veya Cezâyir'in batı kesimlerinde herhangi bir savaş durumunda Cerbe'deki gemilerden istifade etmeleri pek mümkün değildi. Dolayısıyla İspanyollar'ın Penon Kalesi'nden çıkarılması, Türkler'in Cezâyir şehrinde varlık göstermeye başladıkları dönemdeki şartlar itibariyle zorunlu hale gelmişti. Barbaros, 1529 yılının Mayıs ayında kale komutanı Don Martin de Vergas'a bir mektup göndererek, ondan askerleriyle birlikte adayı tahliye etmesini istedi. Teklifinin reddedilmesi üzerine, kalenin top ateşine tutulmasını emretti.⁵⁴² Türk topçuları, yirmi gün sürdürdükleri şiddetli top atışlarıyla, kale surlarında gedikler açmayı başarmışlardı. Daha sonra bölge halkının desteğindeki Türk levantleri, bütün yönlerden kaleye hücum ettiler. Neticede İspanyol birliklerini ağır bir hezimete uğratarak, kaleyi ele geçirdiler. Öldürülenler yanında çok sayıda esir alınmıştı.⁵⁴³

Penon Kalesi'nin fethedilmesinden sonra Barbaros Hayreddin Paşa surların ve kalenin yıkılmasını emretti. Kaleyi Cezâyir şehrinin savunmasında kullanmak için sağlamlaştırma yerine yıktırmasının sebebi, İspanyollar'ın adayı tekrar işgale teşebbüs etmelerini engelleme maksadından kaynaklanıyordu.⁵⁴⁴ Barbaros, bu savaşta ele geçirilen esirler ve diğer Avrupalı esirlerin, adanın Cezâyir körfezine bakan Tamantifous kalesinden taş taşıma işinde kullanılmasını emretti.⁵⁴⁵ Onların taşıdığı taşlarla denizi doldurttu ve kalenin üzerinde bulunduğu adayı karaya bağladı. O tarihten itibaren buraya "Barbaros Hayreddin Köprüsü" denilmektedir. Daha sonra ise, bölgedeki diğer adaların daire şeklinde birbirine bağlanmasını, sadece bir yerden giriş izni verilmesini emretti. Böylece donanmasının barınacağı Cezâyir limanını inşa ettirmiş oldu. Limandaki gemilerin güvenliği için bir "Fener Burcu" olarak bilinen bir hisar yaptırdı.⁵⁴⁶

⁵⁴² İter, s. 86-87; Medenî, s. 216.

⁵⁴³ Kâtip Çelebi esirlerin sayısını 500 olarak verir. s. 87. İki tarafın kayıpları ve İspanyol esirlerin sayısı hakkında ayrıca bkz. İter, s. 86-87; Medenî, s. 216.

⁵⁴⁴ Medenî, s. 217-218.

⁵⁴⁵ Yakın bir zamana kadar "Cap Matifou" adıyla anılan bu bölge, günümüzde "Burcu'l-bahrî" olarak bilinir. Bkz. Medenî, s.225.

⁵⁴⁶ Penon Kalesinin fethi ve Cezâyir limanının kuruluşu hakkında geniş bilgi için bkz. Kâtip Çelebi, s. 87; İter, s. 86-87; Medenî, s. 215-217.

Penon Kalesi'nin kuşatılması öncesinde İspanyol kale kumandanı tarafından istenilen askerî yardım, ancak Osmanlı kuvvetlerinin adayı ele geçirip kaleyi yıkmasından sonra ulaşmıştı. 9 savaş gemisinden oluşan yardım birlikleri, Cezâyir sahiline yaklaşıncâ kalenin yıkıldığını fark ettiler ve kaçmak istediler. Barbaros Hayreddin Paşa 5 kadirgayla onların peşine düştü ve şiddetli bir çarpışma sonucunda gemileri ele geçirip 2700 askeri de esir alarak Cezâyir'e götürdü.⁵⁴⁷

b. Penon Kalesi Fethinin Etkileri

Penon Kalesi'nin fethinin, Türkler'in bölgede kazandığı en önemli zaferlerden biri olduğunda şüphe yoktur. Çünkü kaleyi ele geçirmeleri, özellikle Cezâyir limanının inşa edilmesi ve Türk leventlerin Kuzey Afrika'daki deniz üssünün, uzaklığı sebebiyle bölgedeki askerî hareketleri aksatan Tunus'taki Halku'l-vâdî'den buraya taşınmasının ardından Osmanlılar'ın Cezâyir şehrindeki varlıklarının kalıcı olmasını garanti altına almış oluyordu.

Penon Kalesi'ni yıkıp Cezâyir'deki hâkimiyetini güçlendirmesi, Barbaros'un Batı Akdeniz sahilleri boyunca üst üste seferler düzenlemesine imkan sağladı. Neticede bölgedeki en etkili güç haline geldi.⁵⁴⁸ Batı Akdeniz'deki deniz ulaşımını kontrol altına almaya başladı⁵⁴⁹ ve Hristiyanlar üzerinde büyük bir korku estirdi.⁵⁵⁰ İspanya, İtalya ve Batı Akdeniz'deki bazı adalara saldırılar düzenleyerek Şariken'in Barcelona'dan Napoli'ye geçişini zorlaştırmaya başladı.⁵⁵¹

Diğer yandan Penon Kalesi'nin İspanyollar'dan alınması, bölge halkının zihninde Orta Cezâyir sahillerinin de işgalden kurtarılması fikrini yerleştirdi. Ayrıca İspanyollar'ın yeniden bölgeyi işgal etmelerinin imkânsız olduğu düşüncesini ortaya çıkardı. Şerşâl ve Penon Kalesi'nden çıkarılan İspanya'nın Cezâyir sahillerine düzenlediği saldırılarda başarısızlığa uğraması bu düşüncayı daha da kuvvetlendirdi.

⁵⁴⁷ Kâtip Çelebi, s. 37.

⁵⁴⁸ Penon kalesinin fethinden sonra Türkler'in Batı Akdeniz'de düzenlediği seferler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz İlter, s. 87-88.

⁵⁴⁹ Vezzân, la Mediterranée au temps de Philippe, s. 11.

⁵⁵⁰ De Grammont, *l'expédition de Charles-Quint*, 1874, s. 55.

⁵⁵¹ Belhamîs, s. 95.

Penon Kalesi'nin kurtarılması, Cezâyir'in doğu ve batı bölgelerinde de tesîrini göstermişti. Meselâ Doğu Cezâyir'de Berberî kabileler Bicâye'yi işgal altında tutan İspanyollar'ı sıkıştırmaya başlamışlardı. Bu gelişmeler üzerine, daha önce geçtiği gibi, o sıradaki Abdülvâdî Sultanı Ebû Muhammed Abdullah, kendisini tahta çıkaran İspanyollar'la ilişkisini keserek Barbaros Hayreddin Paşa'ya haber göndermiş ve ona bağlılığını ilân etmişti.⁵⁵²

Böylece Bicâye İspanya'nın hâkimiyetinden çıkarken Vehrân'daki İspanyol hâkimiyeti de sarsılmış oldu. Bölgedeki İspanyol kuvvetleri, Türk donanmasının yokluğunu fırsat bilerek Cezâyir sahillerine düzenledikleri askerî saldırılar dışında hareket kabiliyetlerini yitirdiler. Bu arada onlar, Cezâyir'deki Türk varlığına zarar vermek amacıyla mahallî yöneticileri ve kabile liderlerini Barbaros'a karşı isyana teşvik ederek bir gün kaybettiklerini geri alma ve çıkarıldıkları şehirleri yeniden işgal etme ümidini sıcak tutmaya çalışıyorlardı.

Penon Kalesi'nin Türkler'in eline geçmesi Cezâyir'de olduğu gibi, Avrupa'da da geniş yankı uyandırmıştı. Çünkü Barbaros Hayreddin Paşa, Cezâyir'deki hâkimiyetini güçlendirmiş ve bu sayede Cezâyir halkının güvenini kazanmıştı. Bunun neticesinde bölge halkı Türkler'in İspanyollar'ı ülkelerinden çıkarabileceğine inanmaya başladı. Ayrıca İspanyollar veya Türkler'le ittifak hususunda tercihini yapmaktan tereddüt içinde olan mahallî güçler, bu gelişme üzerine, İspanya desteğiyle tahta oturmuş olan Bicâye Abdülvâdî Sultanı Ebû Muhammed Abdullah örneğinde olduğu gibi, Barbaros Hayrettin Paşa'ya itaat etmeye başladılar.⁵⁵³

Bu gelişme, Avrupa'da ise Batı Akdeniz'in güney sahilinde yer alan Cezâyir'i üs edinen bu yeni Türk gücünün ne kadar tehlikeli olduğunu anlayan krallar üzerinde bir korku havası estirdi.⁵⁵⁴ Meselâ İspanya'da İmparator Şarlken, Penon Kalesi'nin müslümanların eline geçtiğini, oradaki askerlerinin bir kısmının öldürüldüğünü sağ kalanların da esir alındığını öğrendiğinde son derece kızmış,⁵⁵⁵ onları desteklemek için gönderdiği birliklerin imha edildiği haberini aldığı anda adeta öfkeden çıldıracak hale

⁵⁵² Mîlî, III, 57-58.

⁵⁵³ Fâris, s. 115.

⁵⁵⁴ Zubeyrî, s. 36-37.

⁵⁵⁵ *Gazavâta* göre Şarlken Penon'u kaybedince başını yolmaya başlamış; hatta öfkesinden eline aldığı bir hançerle intihar etmek istemiştir. Bkz. s. 77-79.

gelmişti. Diğer yandan Türk savaşçılarla birlikte Cezâyirli'lerin, İspanya ve İtalya sahillerine, Balear adalarına ve Batı Akdeniz'de bulunan diğer bazı adalara düzenlediği saldırılar sıklaşmış, oralarda yaşayan halk bundan dolayı Şariken'e gidip ilgili durum hakkında şikayette bulunarak can ve mal güvenliklerinin temini için gerekli adımların atılması talebini iletmışlerdi.⁵⁵⁶

Vehrân'da kalan İspanyol birlikleri de sürekli korku içinde idiler. Özellikle Abülvâdî Sultanı Abdullah'ın kendilerine erzak göndermekten vazgeçip Türkler'le ittifak kurmasından sonra durumları iyice kötüleşmişti. Bundan böyle hem açlık hem de saldırı korkusuyla yaşamaya başlamışlardı. Çünkü hayatlarını sadece İspanya'dan gelen yiyecek maddeleriyle sürdürüyorlar ve zaman zaman da yiyecek sıkıntısına maruz kalıyorlardı.

Fransa ile yaptığı barış antlaşmasını Cezâyir'e yönelik bir saldırı için fırsat olarak gören⁵⁵⁷ Şariken, Penon Kalesi'nin kaybedilmesinin etkilerini azaltmak maksadıyla, ortaya çıkan yeni şartlara uygun bir mücadele başlattı. Önce 1530 yılında kırk savaş gemisinden oluşan bir donanmayı Cenevizli komutan Andrea Doria⁵⁵⁸ kumandasında Cezâyir üzerine gönderdi.

Barbaros Hayreddin Paşa, Şariken'in hazırlıklarını haber alınca, 35 gemilik bir donanma hazırlatarak Cezâyir limanında İspanyol gemilerinin ufukta görünmesini beklemeye başladı. Ancak İspanyol donanması, Cezâyir üzerine gelmek yerine Şerşâl'a yönelerek limana askerî çıkarma yaptı⁵⁵⁹ ve ardından kaleye şiddetli bir saldırı başlattı. Ne var ki, beklemediği bir savunma ile karşılaştı. Şehrin valisi, onlara karşı başarılı bir savunma gerçekleştirdi. Orada yaşayan Endülüslü muhacirler ve diğer şehir halkı, kale surlarından İspanyol gemilerini top ateşine tutarak Osmanlı birliklerine yardımcı oldular. Bu başarılı savunma ve Barbaros Hayreddin Paşa'nın donanmasıyla birlikte bölgeye doğru

⁵⁵⁶ *Gazavât*, s. 77-78.

⁵⁵⁷ *a.g.e.*, s. 94.

⁵⁵⁸ Cenevizli meşhur bir denizci olan Andrea Doria, gençlik yıllarında Papa'nın yanında muhafız olarak çalışmış, 1513 yılında Ceneviz donanmasına katılmıştır. Bir süre Fransız donanmasına katılarak İspanyollar'a karşı pek çok zafer kazanmış, sonunda İspanyol donanmasının hizmetine girmiştir. Büyük bir servet edindiği bildirilen amiral, XVI yüzyılda Hristiyan dünyasının en ünlü denizcisi olarak kabul edilir. Şerşâl'a saldırdığı zaman 62 yaşında idi. Geniş bilgi için bkz. İlder, s. 94.

⁵⁵⁹ İspanyollar Cezâyir'i merkez edinen Hayreddin Paşa'nın kuvvetleriyle çarpışmamak için Şerşâl'a yönelmişlerdi. Çünkü Şerşâl Cezâyir'e 120 km. uzaklıkta idi. Medenî, s. 225.

harekete geçtiği haberi, Andrea Doria'yı geride 1500 kayıp 640 esir bırakarak İspanya'ya geri dönmek zorunda bırakmıştı.⁵⁶⁰

İspanyollar'ın uğradığı bu hezimet, bölge halkının Osmanlılar'a olan bağlılık ve güvenini artırdı. Türkler'in nüfuzunun Telemsân'a kadar uzamasına zemin hazırladı. Telemsân halkı, Türkler'in kendilerini İspanyol işgalinden kurtarmasını beklemeye başladılar.⁵⁶¹

Diğer yandan Şerşâl'a yönelik saldırıda başarısızlığa uğrayan Şarlken, ikinci olarak Abdülvâdîler'in en önemli ticarî limanı olan Hennîn'i hedef aldı. Abdülvâdîler, Avrupa devletleri, özellikle de Venedikliler'le ticaret yaparken, Telemsân'ın yaklaşık 45 km. yakınındaki bu limanı kullanıyorlardı.⁵⁶² Şarlken, Telemsân'ın dünyaya açıldığı bu tek deniz yolunu kapatmanın ardından, Cezâyir'i doğu ve batı yönlerinden kuşatmayı da düşünüyordu. Bu maksatla büyük bir hazırlığa başladı. Bunun ardından yaşanan olaylar Barbaros Hayreddin Paşa'nın hâkimiyetini tanıyan Abülvâdî Emiri Abdullah'a yapılan baskıların nedenini açıklamaktadır.⁵⁶³

1531 yılında D. Alvaro De Bazen kumandasındaki bir İspanyol donanması, Abdülvâdîler'e bağlı küçük bir birliğin bulunduğu Hennîn limanını işgalle görevlendirildi. 11 savaş ve iki askerî nakliye gemisinden oluşan İspanyol donanması, bölgeye gelerek limana yakın bir yerde demirledi. Şehirdeki birlik ve ona destek veren halkın kısa süren ümitsiz direnişinin ardından şemanı işgal etti. İki taraf arasında büyük bir kuvvet farkı vardı.⁵⁶⁴

İşgal ordusunda bulunan Kardinal İximenes, İmparator Şarlken'e şehrin işgalinin nasıl gerçekleştiğini ve söz konusu işgalin önemini anlatmak için gönderdiği 11 Eylül 1531 tarihli mektubunda şöyle diyordu:

*"Bölgeyi yakından tanıyanlar, Hennîn şehrinin ve limanının son derece önemli olduğunu anlattılar. Hennîn, Telemsân'dan sadece 12 merhale"*⁵⁶⁵

⁵⁶⁰ a.g.e., s. 95-96; Ayrıca bkz. Medenî, s. 221-225; Danişmend, II, 152-153.

⁵⁶¹ Medenî, s. 225.

⁵⁶² Vezzân, s. 380.

⁵⁶³ Mîlî, s. 57-60.

⁵⁶⁴ Medenî, s. 237.

⁵⁶⁵ 12 mehale 45 km'ye denk gelir. Bkz. Vezzân, s. 380.

uzaklıkta (az önce 45 km denildi) sağlam surlarla çevrili bir şehir. Bu yüzden ticarî faaliyetler için son derece büyük önem arz etmektedir. Bu işgal sayesinde Araplar'la ticaret yapabiliriz. Ayrıca Hennîn'i ele geçirmemiz Telemsân Sultanı'nın bize olan bağlılığının devamını sağlayacaktır. Çünkü yeni sınırlarımızla kendisine komşu olduğumuzu anlayınca bize karşı harekete geçmeyi düşünmeyecektir."

İşgalin ne kadar kolay gerçekleştirildiği hakkında da şöyle demektedir:

*"Şehir bu saldırıyı beklemiyordu. Ayrıca şehri korumakla görevli birliklerin bir kısmı da burada yoktu. Bu yüzden işgal kolay oldu. Ciddî bir külfete girmedik. En fazla kırk kaybımız, yüz kadar da yaralımız var."*⁵⁶⁶

Bununla birlikte İspanyollar, civardaki bölge halkının kuvvetli bir direnişiyle karşılaştılar. İç bölgelerde yaşayan halk Hennîn'deki işgal güçlerini adeta çetin bir kuşatma altına almıştı. Bu yüzden İspanyollar gıda ihtiyaçlarını karşılamak üzere iç bölgelere geçemiyorlardı. Bu durum, İspanya'dan da düzenli bir şekilde gıda yardımı alamayan işgalcileri zora soktu. Neticede bu baskıya ancak üç yıl dayanabildiler ve Aralık 1534 tarihinde şehri terk etmek zorunda kaldılar. Geri çekilirken de şehri tamamen tahrip ettiler.⁵⁶⁷

Şunu ifade edelim ki, İspanyollar, kardinalin tahmin ettiği gibi, Abdülvâdî emirine yönelik hedeflerine ulaşmışlardı. Onların Hennîn'e hâkim olmasıyla birlikte Abdülvâdî Sultanı, Barbaros Hayreddin Paşa'ya isyan ettiğini ilân ederek İspanyol hâkimiyetini tanıdığını açıklamıştı. Bunun üzere Barbaros Hayreddin Paşa ordusunun başına geçerek onun üzerine gitti. İsyanı bastırmakta ve Emir Abdullah'ı yakalamakta güçlük çekmedi. Bölge ileri gelenleri ile din âlimlerinin aracılığıyla sonucu 30.000 Duka⁵⁶⁸ altın ödemesi koşuluyla onu serbest bıraktı.⁵⁶⁹

⁵⁶⁶ Medenî'nin naklettiği mektubun tam metni için bkz. Simancas vesikaları: s. 236-238.

⁵⁶⁷ Medenî, s. 238-239.

⁵⁶⁸ Floransa altını. İki Osmanlı dirhemine denktir. Osmanlı devleti bu parayı sadece altın para olarak kullanmıştır. Bkz. İltis, s. 119.

⁵⁶⁹ İltis, s. 98.

Osmanlılar Cezâyir'de içinde bulundukları bütün zorluklara rağmen, İspanyol gemi ve sahillerine saldırılar düzenliyorlar, Endülüs'te son derece zor şartlara rağmen zaman zaman isyanlara başvuran müslümanların direnişini destekliyorlar ve Endülüs sahillerine çıkarak Endülüs'lü müslümanları Cezâyir'e taşımaya devam ediyorlardı.⁵⁷⁰ Hatta İspanya sahillerine düzenlenen her baskından sonra, muhacirlerin nakledilmesi tabii bir olay haline gelmişti.⁵⁷¹

Bu yıllarda Endülüs müslümanlarına yönelik dinî baskı ve terör, had safhaya varmıştı. Bu yüzden canlarını korumak için dağlara sığınmış olan müslüman gruplar, Barbaros Hayreddin Paşa'ya mektup ve elçiler göndererek karşı karşıya kaldıkları zulümden kendilerini kurtarması için acele etmesini istemişlerdi. 1532 yılında Kanunî Sultan Süleyman'ın gerçekleştirdiği Avusturya seferine karşılık vermek isteyen Şarlken'in emriyle Mora yarımadasındaki Modon kalesine saldırıya geçen Andrea Doria'nın yokluğunu fırsat bilen Barbaros Hayreddin Paşa, İspanya sahillerine 36 gemi göndermiş ve oradaki binlerce müslümanı Kuzey Afrika sahillerine taşımıştı. Hatta peş peşe düzenlenen seferlerde 70.000 müslümanın Osmanlı denizcileri tarafından Cezâyir'e taşındığı bildirilmektedir.⁵⁷²

5. Cezâyir'in Eyâlet Haline Getirilmesi-Barbaros Hayreddin Paşa'nın Cezâyir Beylerbeyi ve Kaptân-ı Derya Olarak Atanması

Kanunî Sultan Süleyman'ın 1532 yılında ordusunun başında beşinci Avusturya seferine çıkmasını fırsat bilen Andrea Doria, 231 gemiden oluşan donanmasıyla Mora yarımadasındaki Modon kalesine saldırdı. Ancak kaledeki Osmanlı birliklerinin direnişi karşısında geri çekilmek mecburiyetinde kaldı.

Osmanlılar'a karşı denizden bir cephe açarak kendi yükünü hafifletmek isteyen Avusturya Kralı Ferdinand'ın, müttefiki Şarlken'den yardım istemesi üzerine düzenlenen bu saldırıda hedefine ulaşamayan Andrea Doria,⁵⁷³ Koron kalesine saldırıyı denedi. Oradaki muhafız birlikleri ve sivil Türkler'in aile ve eşyalarıyla birlikte adadan ayrılması

⁵⁷⁰ *Gazavât*, s. 80-82.

⁵⁷¹ *a.g.e.*, s. 88.

⁵⁷² *Gazavât*, s. 82; *Medenî*, s. 226-227; *Kazıcı*, XII, 331.

⁵⁷³ *Uzunçarşılı*, II, 335.

karşılığında Koron'u ele geçirdi. Daha sonra da Mora yarımadasının batısına düşen Balyabarda ve İnebahtı kalelerini işgal etti.

Andrea Doria'nın bu kaleleri işgal etmesi, Osmanlı hanedânı ile Habsburg hanedânı arasında süregelen mücadele açısından son derece önemli idi. Çünkü bundan itibaren iki devlet arasındaki mücadele, karadan denize sıçramış ve Akdeniz uzun sürecek mücadelelerin alanı haline gelmişti.⁵⁷⁴

Kanunî Sultan Süleyman, ülkesinin uzun sahillerini korumak için, donanmayı güçlendirmenin ne derece önemli olduğunu anlamıştı. Bunun gerçekleşebilmesi, böylesine güçlü bir donanma teşkili görevinin, ancak deniz savaşlarında geniş tecrübe sahibi olan birisine verilmesiyle mümkündü. Aradığı kişiyi, ünlü denizci Barbaros Hayreddin Paşa'nın şahsında buldu ve bu önemli görevi ona vermeyi kararlaştırdı.⁵⁷⁵

1533 yılında Avusturya İmparatoru Ferdinand'la barış antlaşması yaptıktan sonra İstanbul'a döner dönmez, Barbaros Hayreddin Paşa'ya şu fermanı gönderdi:

“İspanyollar'la savaşmaya kararlıyım. Yerine güvendiğin bir adam tayin et ve derhal İstanbul'a gel. Eğer güveneceğin birini bulamazsan bu durumu bana bildir ”.⁵⁷⁶

Barbaros Hayreddin Paşa, bu fermanı alınca Cezâyir'de oğlu Hasan Ağa'yı yerine bırakarak 40 gemilik bir filo ile İstanbul'a doğru hareket etti.⁵⁷⁷ Yolda, Sardunya ve Sicilya adalarına, Cenova'ya yakın diğer bazı adalara baskınlar düzenleyip yüklü miktarda ganimet ele geçirdi. Yine Misina sahillerine hücum ederek bol miktarda ganimet ve esir aldı.⁵⁷⁸ Bu arada Napoli'ye giden iki gemiye de el koydu.⁵⁷⁹

Navarin'de, Kaptan-ı Derya Ahmed Paşa'nın komuta ettiği bir Türk donanmasıyla karşılaştı. İki donanma birlikte Çanakkale boğazından geçerek İstanbul'a gittiler.⁵⁸⁰ Barbaros Hayreddin Paşa, İstanbul'da Kanunî Sultan Süleyman'dan çok sıcak ilgi gördü.⁵⁸¹

⁵⁷⁴ Danişmend, II, 152-153; Asrar, *a.g.e.*, s. 213.

⁵⁷⁵ Kazıcı, XI, 331.

⁵⁷⁶ Danişmend, II, 152-153; Asrâr, s. 213.

⁵⁷⁷ Kazıcı, XI, 331.

⁵⁷⁸ Kâtip Çelebi, s. 82

⁵⁷⁹ *a.g.e.*, s. 82

⁵⁸⁰ İter, s. 103.

⁵⁸¹ Asrar, s. 213, Faris, s. 44-45, İvanov, s. 109.

Akdeniz'deki askerî meseleler hakkında onunla istişare eden padişah, ayrıca Andrea Doria hakkında bilgi aldı. Bu sırada Barbaros, Osmanlı Donanması'nın zayıf noktalarını padişaha arz etti ve yeni gemilerle takviye edilmesinin gerekli olduğunu ifade etti. Bunun üzerine padişah, ondan İstanbul'da bir tersane inşasına nezaret etmesini istedi ve onu Andrea Doria'ya karşı koyacak kapasitede bir donanma kurmakla görevlendirdi.⁵⁸²

İsmail Hami Danişmend, Barbaros Hayreddin Paşa'nın bu görüşmede defalarca Cezâyir'in Osmanlı Devleti'ne ilhakını ve bundan böyle buranın bir eyâlet haline getirilmesini teklif ettiğini, bunun üzerine Kanunî Sultan Süleyman'ın bu teklifi memnuniyetle kabul edip onu Cezâyir Beylerbeyi olarak tayin ettiğini belirtir.⁵⁸³ Barbaros, Cezâyir'in doğrudan Osmanlı Devleti'ne bağlanmasını ısrarla dile getirmekle, Kanunî'nin dikkatini Cezâyir'e çekmeyi ve bölgeye hak ettiği önemi vermesini sağlamayı hedeflemişti. Çünkü ona göre bu bölge, en azından Şariken'le olan mücadelede ileri karakol görevini üstlenecek bir eyâlet olmalıydı.

Barbaros Hayreddin Paşa'nın kaptân-ı derya ve Cezâyir beylerbeyi görevine atandığı günlerde, Sadrazam İbrahim Paşa Halep'te bulunuyordu.⁵⁸⁴ Tüm devlet işlerinin yürütülmesi için sadrazamın buyrultusu şart olduğundan, Kânûnî, Barbaros'a Haleb'e giderek Sadrazam İbrahim Paşa'dan Cezâyir beylerbeyi ve kaptân-ı deryalık görevine atanmasıyla ilgili buyrultu almasını söyledi.⁵⁸⁵ Haleb'e giden Barbaros sadrazam tarafından ihtişamlı bir törenle karşılandı. Onun şerefine iki gün süren resmî merasim düzenlendi. Çünkü o Akdeniz'de bir kahraman olarak tanınması yanında aynı zamanda Cezâyir beylerbeyi tayin edilmiş bulunuyordu. Sadrazam İbrahim Paşa, merasimden sonra Barbaros Hayreddin Paşa ile Akdeniz ve Osmanlı Donanması hakkında uzun süren görüşmeler yaptı. Bu sırada ona Kaptân-ı deryâ ve Cezâyir beylerbeyi görevine atanması hakkında buyrultu verdi. Sadrazamla görüşmelerini tamamlayan Barbaros, Halep'ten İstanbul'a döndü.⁵⁸⁶

Hayreddin Paşa İstanbul'a döner dönmez Osmanlı Donanması'nı güçlendirmek için yeni gemiler yapmaya başladı. Bu çerçevede 61 savaş gemisinin inşasını tamamladı.

⁵⁸² *a.g.e.*, XI, 332

⁵⁸³ Danişmend, II, 161.

⁵⁸⁴ Kazıcı, XI, 332; Necib Âsım, IV, 237.

⁵⁸⁵ *a.g.e.*, II, 161; Kazıcı, XI, 332.

⁵⁸⁶ *a.g.e.*, II, 161; Kazıcı, XI, 332; Asrâr, s. 213.

Bunlara, beraberinde getirdiği 18 gemi ile kendisine hediye edilen 5 gemiyi de ilave etti. Neticede Osmanlı Donanması 84 gemiden oluşan bir filo ya sahip oldu .⁵⁸⁷

6. Osmanlılar'ın Tunus'a Hâkim Olma Çabaları ve İspanyol Müdahalesi

a. Tunus'un Ele Geçirilmesi (1534)

Orta Akdeniz'in doğusu ile batısını birbirine bağlaması açısından Tunus, çok önemli ve stratejik konuma sahipti. Osmanlı Devleti ile Cezâyir eyâleti arasında geçiş noktasını oluşturuyordu. Ayrıca Tunus, Sicilya adası ile Kuzey Afrika arasında bulunan ve boğaz olarak nitelendirebileceğimiz deniz yoluna da hâkimdi. Diğer yandan Tunus, Osmanlılar'ın Cezâyir'deki, hatta bütün Kuzey Afrika'daki varlıklarını sağlamlaştırması açısından büyük önem taşıyordu. Hayreddin Paşa, bu coğrafyanın önemini iyi biliyordu. Çünkü Cezâyir'e yerleştikten sonra Tunus Sultanının çeşitli entrikalarıyla karşı karşıya kalmıştı.⁵⁸⁸ Bu nedenlerden dolayı Barbaros Hayreddin Paşa Kanunî Sultan Süleyman'ı Tunus'u fethedip Osmanlı Devleti'ne katması için ikna etti. Böylece Kuzey Afrika'ya ve Batı Akdeniz'e kolayca hâkim olmayı hedefliyordu. Padişah da bu konuda onun görüşlerine katıldı ve Tunus'u fethetmesi için ona izin verdi.⁵⁸⁹

Tunus'un içinde bulunduğu siyasî şartlar; örneğin, bu coğrafyada var olan siyasî birliğin bozulup çalkantılı bir dönemden geçilmesi, halkın, 1525 yılında babasının yerine tahta geçen, eğlenceye düşkün ve zeka bakımından da yetersiz, Sultan Mevla Hasan'a karşı nefret duyması gibi nedenler Hayreddin Paşa'nın Tunus'u ele geçirmesini kolaylaştırmıştı.⁵⁹⁰ Fetihden sonra Sultan'ın bütün kardeşlerinin öldürülmesini emretti. Kardeşi Reşid dışında hiç kimse bu sondan kurtulamadı. O da Hayreddin Paşa'ya sığınarak ağabeyine karşı kendisine yardım etmesini istedi.⁵⁹¹

⁵⁸⁷ Danişmend, s. 344; İter, s. 104; Asrar, s. 213.

⁵⁸⁸ Osmanlı Devleti'nin Cezâyir'e girişi karşısında Hafsî sultanların Tutumu ileride ayrıntılı bir şekilde ele alacağız. Bkz. s 187.

⁵⁸⁹ Kâtip Çelebi, s. 20; Fâris, s. 116; Ayrıca bkz. Matvî, s. 685.

⁵⁹⁰ a.g.e., s. 116.

⁵⁹¹ Öldürülen kardeşlerin sayısı hakkında rivayetler ihtilâflıdır. Kimilerine göre 22, kimilerine göre 34, kimilerine göre ise 45'dir. bkz. Danişmend, II, 61.

Bölge halkı Sultan'ın çılgınca eğlenmesinden son derece rahatsız idi. Bu nedenle Sultan'ın kardeşi Reşid'e haber göndererek onu destekleyeceklerini ve ağabeyinin yerine tahta çıkaracaklarını bildirdi.⁵⁹²

Tunus'daki durumlar bu şekilde iken Hayreddin Paşa Hafsî Sultanı Reşid'i de yanına alarak İstanbul'a döndü. Onu, Tunus'taki Hafsî Sultanı'na karşı bir koz olarak kullanmak istiyordu.⁵⁹³ Hayreddin Paşa İstanbul'dan ayrılınca Sultan Süleyman Reşid'i İstanbul'da tutup ona günlük 500 akçe maaş bağladı ve diğer bütün ihtiyaçlarının karşılanmasını emretti.⁵⁹⁴

Hayreddin Paşa, İstanbul'da hazırlıklarını tamamladıktan sonra 800 yeniçeri ve 8.000 leventten oluşan askerî birliğe sahip Osmanlı Donanması'nın başında hareket etti.⁵⁹⁵ İtalya sahillerine saldırılar düzenleyerek Sperlonga, Citraro, Santuucido, Reggio gibi adaları tahrip edip yüklü miktarda ganimet elde etti.⁵⁹⁶ Hayreddin Paşa'nın İtalya sahillerine düzenlediği baskınlar bütün Avrupa'ya korku saldı. Özellikle Papa, Türkler'in Roma'yı fethetme kararlı olduğuna inanmaya başladı. Bu nedenle, bu tehlikeli durum karşısında bir takım önlemler alınmasını istedi.⁵⁹⁷

Hayreddin Paşa, Avrupalılar'a ve Kuzey Afrika sahilinde bulunanlara, Roma'ya doğru harekete geçtiği izlenimini vermişti. Böylece Avrupa devletlerinin, özellikle de İspanya'nın dikkatini Tunus'tan uzaklaştırmak istiyordu. Zafere sonuçlanan bu baskınlar, Avrupalılar'ın, askerî güçlerini Türk saldırılarını önlemek amacıyla Akdeniz sahili boyunca dağıtmasını sağlamıştı.⁵⁹⁸

15 Mayıs 1534 sabahı Osmanlı Donanması Tunus'un Binzart limanına demirledi. Karaya çıkan askerler her hangi bir direnişle karşılaşmadan Halku'l-vâdî'yi ele geçirdi. Bölge halkı Türkler'in gelişine oldukça memnun oldu. Binzart'taki minberlerde Osmanlı

⁵⁹² İbn dinar, s. 163-164; *Gazavât*, s. 92; İltis, s. 112.

⁵⁹³ Kâtip Çelebi, s. 20; Danişmend, II, 61.

⁵⁹⁴ Peçevî, s. 492; Kâtip Çelebi, s. 20.

⁵⁹⁵ Danişmend, II, 168.

⁵⁹⁶ *Gazavât'a* göre Hayreddin Paşa 11.000 esîri beraberinde Tunus'a götürmüştür. Bu büyük rakam Tunus için Şariken'le yapılan savaşın seyrinin değişmesinde etkili olmuştu. Çünkü serbest kalan esîrler Türkler aleyhine savaşa katılmıştı. Bu durum, Hayreddin Paşa'nın yenilip Tunus'tan çekilmesine neden olmuştu. Nitekim bu konuya biraz ileride değineceğiz. Bkz. *Gazavât*, s. 91.

⁵⁹⁷ Danişmend, II, 168.

⁵⁹⁸ Hayreddin Paşa'nın bu seferleri için bkz. Lütfi Paşa, s. 344-357; Kâtip Çelebi, s. 245-246; Kibâr, I, 40; Peçevî, I, 175; Hammer, V, 166, Uzunçarşılı, II, 368; Turan, "Barbaros Hayreddin Paşa," *DİA*, V, 65-67.

Padişahı adına hutbe okunmaya başlandı. Bu durum Tunus'un resmî olarak Osmanlı Devleti'ne ilhak edildiği anlamına geliyordu.⁵⁹⁹ Daha sonra beş bin Osmanlı süvarisi şehre girerek kaleyi ele geçirdi.⁶⁰⁰ Mevla Hasan, Hayreddin Paşa'nın geldiğini haber alınca bedevîlere sığınmak için Sahra'ya kaçtı.⁶⁰¹ Geride kalıp Türkler'le savaşan adamları ise yakalanıp kaleye hapsedildi. Ayrıca direnişi örgütleyen mahallî liderlerden bazıları idam edildi.⁶⁰²

Hayreddin Paşa'nın Mevla Reşid'i yönetime getirmemesi Tunuslular için beklenmedik bir gelişme idi. Bundan böyle ülkelerinin Osmanlı Padişahı adına idare edileceğini anladılar. Üç asır boyunca Hafsî yönetimine alışan bölge halkının, beklenmedik bir şekilde yönetimlerinin yok olmasını hazmetmesi kolay değildi. Onlar, Hafsî Sultan'ın yerine daha iyi bir Hafsî Sultan'ın getirilmesini istiyorlardı. Hâkim olan hanedânın bu kadar hızlı bir şekilde yönetimden uzaklaştırılmasını Tunuslular kolay bir şekilde kabul edemedi. Ayrıca Türkler'in kurtulmayı ümit ettikleri Sultandan daha katı ve sert olduğunu düşünmeleri yeni gelişmelerle birleşince endişelerini arttırıyordu.

Bu şartlar yaşanırken şehrin ileri gelenleri gizlice Mevla Hasan'a haber göndererek onu davet ettiler. Yeniden tahta çıkmasına yardım etmek için hazırlığa koyuldular. Bunun üzerine Mevla Hasan askerlerini toplamaya başladı ve Tunus'a saldırdı. Ancak adamlarından 300 kişiyi kaybedince hemen geri dönmek zorunda kaldı ve Kayravân'a sığındı. Burada 15.000 adam toplamayı başardı. Ancak Hayreddin Paşa onun üzerine yürüdü. Neticede iki taraf Sahra'da savaşa tutuştu. Fakat, Hayreddin Paşa'nın topçulara ateş emri vermesiyle ilk defa topla karşılaşan Mevla Hasan taraftarı kabileler birden teslim oldular. Hayreddin Paşa'ya gelerek bağlılıklarını bildirdiler.⁶⁰³ Mevla Hasan ise o dönemde Kuzey Afrika'daki mahallî yöneticilerin yaptığı gibi Kral Şariken'e sığınmak üzere kaçtı.⁶⁰⁴

⁵⁹⁹ BinEbi'd-Diyâf, II, 11; Matvî, s. 685; Kâtip Çelebi, s. 20.

⁶⁰⁰ İter, s. 104.

⁶⁰¹ BinEbi'd-Diyâf, II, 11.

⁶⁰² İter, s. 112.

⁶⁰³ İbn Ebi'd-Diyâf, II, 11-12.

⁶⁰⁴ İbn Ebi'd-Diyâf, II, 12; el Medenî, s. 229.

b. Şariken'in Tunus'a Saldırması (1535)

Hayreddin Paşa'nın Osmanlı Donanması'nın kumandasını üstlenmesi ve İtalya sahillerine baskınlar düzenlemesi Türkler'in Avrupa'da yeni fetihler için kararlı olduğu izlenimi veriyordu. O dönemde Avrupa'nın siyasi lideri Şalken, dinî lideri ise Papa idi.

Hayreddin Paşa, Tunus'u ele geçirmiş, Hafsî Sultan Mevla Hasan ise Şariken'den yardım istemişti. Ayrıca Rodos adasından çıkarıldıktan sonra Malta adasına sığınan Aziz Yuhanna şövalyeleri kendi varlıklarını tehdit eden Hayreddin Paşa'ya karşı mücadele hususunda Şariken'den ısrarlı bir şekilde yardım talep ediyorlardı.⁶⁰⁵

Bütün bu etkenler Şariken'in Tunus seferine karar vermesinde etkili olmuştu. Ancak bu kararı Hafsî Sultanı yeniden tahtına çıkarmak veya Malta şövalyelerine yardım etmek için almamıştı. Hakikatte Akdeniz'in güneyinde kendisi için emin bir askerî üs kurmak istiyordu. Böylece stratejik bir çok hedefe ulaşmayı amaçlıyordu. Bunlardan en önemlilerini şu şekilde sıralayabiliriz:

1. İtalya sahillerini Türkler'in ve Cezâyirliler'in baskınlarından korumak.
2. İspanya ve İtalya arasındaki deniz ulaşımının güvenliğini sağlamak
3. Trâblusgarb'a hükmetme görevi verilen Malta şövalyeleri için gerekli güvenliğini sağlamak.
4. Bütün bunlardan daha önemlisi ise, Hayreddin Paşa'nın kumanda ettiği Osmanlı Donanması ile Cezâyir'deki Türk üslerinin ulaşımına mani olmak, Cezâyir'i hem doğudan hem batıdan kuşatmak. Böylece Kuzey Afrika'daki Türk varlığına bir son vermeyi ve işgal edeceği bölgeler için uygun zemin hazırlamayı hedefliyordu.

Şariken, Osmanlı ordusunun Tebriz'i fethetmek için Bağdat'ta bulunmasını fırsat bilerek Tunus'a saldırmak istedi. Çünkü Hayreddin Paşa'ya herhangi bir yardımın gelmeyeceğinden emin idi.⁶⁰⁶ 31 Mayıs 1535 tarihinde İspanyol donanması büyük bir askerî sefer için Barcelona'dan hareket etti. Donanmada 500 savaş gemisi, 30.000 asker

⁶⁰⁵ Danişmend, II, 175.

⁶⁰⁶ Danişmend, II, 175.

vardı. Askerler, İspanya, Almanya, İtalya, Portekiz, Vatikan ve Belçika ordularından oluşuyordu. Malta şövalyeleri de onlara katılmıştı.⁶⁰⁷ Donanma 16 Haziran 1535 tarihinde Tunus sahillerine geldi.⁶⁰⁸

Hayreddin Paşa'nın beraberindeki birlikler bu saldırıya karşı koyacak güçte değildi.⁶⁰⁹ Barbaros Hayreddin Paşa'nın 7.000 Türk ve 5.000 Tunus halkından oluşan toplam 12.000 askeri vardı.⁶¹⁰ Şariken'in kuvvetleri ile Hayreddin Paşa'nın güçleri arasında korkunç fark vardı. Ancak yine de Türkler ve Tunuslular bir ay kadar haclı saldırısına karşı direnmeyi başardılar. Bu müddet içerisinde kararlılıkla Tunus'u savundular. Ancak 15 Temmuz 1535 tarihinde Tunus limanı düşmanın eline geçti.⁶¹¹

Hayreddin Paşa'nın karşılaştığı zorluk sadece Tunus'u savunan güçlerle Hristiyan güçler arasındaki büyük farktan oluşmuyordu. Bir de Tunus Sultanı Mevla Hasan etrafında toplanan mahallî güçler de ilave baskı oluşturunuyordu. Hayreddin Paşa aynı zamanda İspanya önderliğinde birleşen harici düşmanların yanı sıra Tunus Sultanının topladığı bedevîlerden oluşan dahilî düşmanlarla da mücadele etmek zorunda idi.⁶¹²

Savaşın kızıştığı bir sırada Tunus'taki Hristiyan esîrler halkın şehri savunmasından istifade ederek⁶¹³ tutuldukları hapisanelerden kurtulup⁶¹⁴ kaleye saldırmışlardı. Kaledeki

⁶⁰⁷ *a.g.e.*, II, 175; İter, s. 115; İbn Serrâc'a göre İspanyol ordusunun mevcudu 100.000'e ulaşmıştı. Bkz. el-Vezzâr, II, 205; Kâtip Çelebi ise Avrupa devletlerinin oluşturduğu ordunun 300 gemi ile 24.000 askerden oluştuğunu belirtir. Kâtip Çelebi, s. 20.

⁶⁰⁸ Danişmend, II, 176.

⁶⁰⁹ İbn Ebi'd-Diyâf Tunus ileri gelenlerinin Şariken'in Tunus seferini haber aldıkları zaman Hayreddin Paşa'dan donanmasıyla birlikte gelip ülkelerini savunmasını istediklerini bildirir. Ne var ki, Hayreddin Paşa Tunusluların vatanlarını savunacaklarını bildiği için bu çağrıya olumlu cevap vermemiştir. Bkz. İbn Ebi'd-Diyâf, II, 12; Ancak kanaatimize göre Hayreddin Paşa, Kuzey Afrika'daki merkezî Cezâyir'i donanmasız bırakmak istemediği için bu çağrıyı cevapsız bırakmıştır.

⁶¹⁰ İbn Serrâc'a göre Tunuslularla birlikte Hayreddin Paşa'nın askerlerinin sayısı 18.000'e ulaşmıştı. Bkz. İbn Serrâc, II, 205; İbn Ebi Dînar da onunla aynı kanaattedir. Bkz. s. 184-185. İbn Ebi dînar muhtemelen bu bilgiyi İbn Serrâc'dan almıştır. Zira naklettiği târihî olayları hemen hemen tamamen ondan nakleder. İbn Ebi'd-Diyâf Tunus'taki Türk askerlerinin sayısını 12.000 olarak verir. Bkz. İbn Ebi'd-Diyâf, II, 12-13; Danişmend, II, 168.

⁶¹¹ *a.g.e.*, II, 205; Danişmend, II, 177.

⁶¹² Danişmend, II, 177.

⁶¹³ Türk tarihçi Danişmend, şehirdeki Hristiyan esîrlerini sayısını 10.000 olarak verir. Bkz. Danişmend, II, 177; Hammer ise 4.000 olarak verir. Söz konusu esîrler Hayreddin Paşa tarafından Ege ve İtalya sahillerinden buraya getirilip hapsedilmişti. Bkz. Hammer, III, s. 125.

⁶¹⁴ Semih İter'e göre Hayreddin Paşa şehrin savunmasını Frenk Cafer diye tanınan birine vermişti. Onun emrine 7.000 esîr teslim etmişti. Ancak Frenk Cafer, bu esîrleri serbest bıraktı, onlar da şehri ele geçirip kapıları kapattılar. Bkz. İter, s. 117; Ahmed Asrar'e göre ise bidayette Hayreddin Paşa'yı destekleyen berberî ve Arap askerler ona ihanet etmiş, Şariken'e yaklaşmak için de esîrleri serbest bırakmış. Asrar, s. 223.

az sayıda Türk askerini öldürüp Hayreddin Paşa'nın kaleyi tahkim etmesine mani olmak için şehrin kapılarını kapattılar.⁶¹⁵

Tunuslu tarihçi İbn Ebi'd-Diyâf Tunus savaşını şu şekilde tavsif etmektedir:

"Hayreddin Paşa 12.000 direnişçi ile İspanyollar'a karşı koydu. Beraberindekilerin tamamı savaşmaya kararlı idi. Burc-u Uyûn'a çıktı. Sonra beraberindekilerle birlikte şehre döndü. Şehir halkı onun yanında birlik olamadı. Bazıları ona itaat ederken bazıları Sultan İbn Ebî Hafs'ın etrafında birleşti. Bu durum karşısında Hayreddin Paşa insanları toplayıp onlara bir konuşma yaptı. Daha sonra onlardan ayrılarak beraberindekilerle savaşmaya gitti. Bedevîler ona destek verdi. Ancak bedevîler, görünüşte onunla birlikte hareket ederken hakikatte onun aleyhine plan kuruyorlardı. Bu yüzden Avrupalılar karşısında mağlup olmuştu."⁶¹⁶

Beklenmedik gelişmeler yüzünden savaşın seyri değişmişti. Bu nedenle Hayreddin Paşa, askerlerine kara üzerinden Tunus'tan Annâbe'ye çekilme emri verdi. Kendisi de adamlarıyla birlikte gemiyle Cezâyir'e döndü.⁶¹⁷

Türkler'in çekilmesinden sonra İspanyollar "Halku'l-Vâdî"ye yerleşti. Türkler'in geride bıraktığı bir miktar askerî malzeme, silah ve 40 topa sahip oldular.⁶¹⁸ İspanyollar'ın kontrolünde Hafsî Sultan şehre girdi. Ancak bundan önce Şarlken'le gizlice anlaşıp üç gün boyunca şehrin yağmalanmasına müsaade edeceğini taahhüt etmişti.⁶¹⁹

Tunus halkının günlük işlerini yapmak üzere şehre döndükleri bir sırada İspanyollar aniden onlara saldırdı ve yakaladıklarını acımasızca katlettiler. Diğer yandan da, her şeyi yağmaladılar. Kaçarak kendisini ve ailesini kurtaranlar dışında hiç kimse bu sondan kurtulamadı.⁶²⁰ Hatta Tunuslu tarihçi İbn Ebi'd-Diyâf şöyle demektedir: "Bu olayda Tunus halkının üçte biri öldürüldü, üçte biri kaçtı, diğer üçte biri ise esir edildi. Esir edilenler mal

⁶¹⁵ İbn Ebi'd-Diyâf, II, 13; Vezzân, II, 205; İbn Ebî Dînâr, s. 185; İlter, s. 117.

⁶¹⁶ İbn Ebi'd-Diyâf, II, 12-13.

⁶¹⁷ İbn Ebî Dînâr, s. 185; İlter, s. 117; Hammer, III, 148; Danişmend, II, 190; Asrâr, s. 214.

⁶¹⁸ a.g.e., III, 148.

⁶¹⁹ İbn Ebî Dînâr, s. 186.

⁶²⁰ Medenî, s. 233.

karşılığında serbest bırakıldı. Alınan fidyeler 1.000 dinara kadar ulaştı. Ülke tamamen değişti ve harabeye döndü."⁶²¹

Fransız tarihçi Henri Faro üç gün içerisinde öldürülen Tunusluların sayısının 70.000'e ulaştığını belirtmektedir.⁶²²

Öldürme ve yağmalama sırasında İspanyollar evlerde, sandıklarda, kilerlerde hatta merkezden uzaktaki kuyularda bile Tunus hazinesi aramışlardı. Bu hususta bakmadık yer bırakmamışlardı. Sonunda medreseleri, camileri yıkıp değerli yazmaları yırtıp yakmışlardı. Şehrin cadde ve sokakları genç yaşlı, çocuk kadın demeden öldürülmüş insanlarla dolu idi. Yahudiler de müslümanlarla aynı akıbeti paylaşmışlardı. Neticede şehir insansız bir hal almıştı.⁶²³

İspanyollar yakaladıklarını öldürmekle yetinmediler. Şarlken Bedevîlere haber göndererek kendilerinden kaçıp onlara sığınan Tunus halkını yakalamaları için onları kışkırttı. Getirecekleri her esîre karşılık ücret takdir etti. *"Bunun üzerine Bedevîler Tunuslular'ı aramaya koyuldu. Saklandıkları dağlardan, ovalardan onları çıkarıp hristiyanlara teslim etmeye başladılar. Öyle ki, bedevîlerin zulmü Hristiyanları geçti. Yakaladıkları esîrlerden fide talep etmeye başladılar. Kişi başına 1.000 dinar, hatta daha fazla istiyorlardı. Parası olmayanları ise hristiyanlara teslim ediyorlardı."*⁶²⁴

Bu şekilde Tunus'ta o dönemde görülmemiş toplu katliamlar yaşanıyor, onurlar çiğneniyor, mülkler yağmalanıyordu.⁶²⁵ Neticede şehir tamamen harabeye döndü.⁶²⁶ Bu yüzden Medeni'nin bu durumu Haçlıların ilk defa Kudüs'e girdikleri zaman yaptıkları katliama veya Hülagu komutasındaki Tatarların Bağdat'ta yaptıklarına benzetmesi hiç de abartılı değildir.⁶²⁷

Bu katliamda öldürülen insanların sayısı hakkında verilen rakamlar ne kadar birbirinden farklı olursa olsun hiç kuşkusuz büyük bir faciayı yansıtmaktadır.

⁶²¹ İbn Ebî'd-Diyâf, II, 13; İbn Ebî Dînâr, s. 186; İbn Serrâc, II, 205.

⁶²² H. Faro, *Histoire Generale de l'Algerie*, Paris, 1889, s. 38.

⁶²³ İter, s. 117-118.

⁶²⁴ İbn Serrâc, II, 205.

⁶²⁵ Asrar, s. 223.

⁶²⁶ Bkz. Hammer, V, 171-177.

⁶²⁷ Medeni, s. 233.

Tunus halkının maruz kaldığı bu korkunç faciayı tafsilatlandırmak için daha fazla araştırmaya ihtiyacımız yoktur. Çünkü bu konuda anlattıklarımız yeterlidir. Ancak burada İmparator Şarlken'in Tunus'a hâkim olduktan sonra Bicâye valisine gönderdiği şu mektuba yer vermemiz yerinde olur:

*"Tunus halkı, gerektiği gibi Sultanlarını iyi bir şekilde karşılamadılar. Bunun üzerine biz de, onların bu davranışını cezalandırmak için şehrin yağmalanmasını emrettik."*⁶²⁸

İspanyollar katliamlarını bitirince Şarlken, Tunus Sultanı ile şu şartları içeren bir andlaşma yaptı:

1. Hafsî Devleti İspanyollar'a bağlılığını kabul edecek
2. Halku'l-Vâdi, Kartaca, Annâbe ve el-Mehdiyye limanlarının mutlak mülkiyeti İspanyollar'a verilecek.
3. İster Yahudi olsun ister Müslüman, Endülüs muhacirlerinden hiç kimse Tunus'a sokulmayacak. Bundan Tunus Sultanı mesul olacak.
4. Tunus'ta mevcut olan bütün Hristiyan esîrler serbest bırakılacak.
5. Bölgedeki Hristiyanlar özgürce dinî yükümlülüklerini yerine getirebilecek.
6. Sultan Hasan her yıl 12 at ve 12 tay yetiştirip İmparator Şarlken'e takdim edecek.
7. Halku'l-vadi'de bulunan askerlere harcanmak üzere 12.000 düka⁶²⁹ altın verilecek.

Sultan Hasan bu şartlardan birini yerine getirmediği takdirde 50.000 duka altın, ikinci kez aynı ihlali tekrarladığı takdirde ise 100.000 duka altın ödemeyi taahhüt etmişti. Üçüncü kez tekrarlama durumunda ise ülke kendisinden alınacaktı.⁶³⁰

⁶²⁸ Bu mektubun tamamı için bkz. Medenî, s. 234.

⁶²⁹ Floransa altını. İki Osmanlı dirhemine denktir. Osmanlı devleti bu parayı sadece altın para olarak kullanmıştır. Bkz. İter, s. 119.

⁶³⁰ Medenî, s. 234; İter, s. 119-120. Ayrıca andlamanın kopyasını EK. bölümünde bkz.

c. İspanyollar'ın Annâbe'yi İşgali

1535 yılında Hayreddin Paşa Tunus'tan çekildikten sonra geldiği Annâbe'den Cezâyir'e doğru hareket edince İspanyollar Annâbe'ye saldırıya geçti. Bu şehir o dönemde şaklen Tunus'taki Hafsîler'e bağılı idi. Ancak Ebû'l-Hasan el-Hafsî bu şehri İspanyollar'a bıraktığını ilân etmişti. Çünkü Şarlken ile yapılan andlaşma bunu gerektiriyordu.⁶³¹

İspanyollar 1535 yılının Ağustos ayında şehre saldırdı. Üç gün süren direnişten sonra halk şehri boşalttı. İspanyollar şehre askerî bir yönetici yerleştirdiler.⁶³²

7. Preveze Savaşı Ve Osmanlılar'ın Akdeniz'e Hâkim Olması (1538)

Kanunî Sultan Süleyman Papa III. Paul'un Osmanlılar'a karşı Avrupalılar'ı birleştirme çabası içinde olduğu haberini almıştı. Papa III. Paul Fransa Kralı Farnçois ile İmparator Şarlken arasında on yıllık bir barış andlaşması sağlayarak çabalarını etkin hale getirmeye çalışıyordu. Nitekim bu barış andlaşmasına çok geçmeden Venedikliler de katılmıştı.⁶³³

Bu barış andlaşmasının akabinde, 1538 yılında, o dönemdeki İspanya, Almanya, Portekiz, Venedik gibi büyük Avrupa devletleri ile Ceneviz, Malta ve Floransa gibi küçük Avrupa devletlerinin katıldığı haçlı ittifakı kuruldu. Bu ittifaka sadece Fransa ile İngiltere katılmadı. Söz konusu ittifak Papa'nın önderliğinde kuruldu ve liderliği Şarlken'e verildi.⁶³⁴

Şarlken bu ittifak sayesinde Cezâyir'deki Osmanlı üssünü yok etmek için mevcut donanmadan yararlanmak istiyordu. Venedikliler ise Osmanlılar'ın Ege denizinde işgal ettiği adaları geri almayı hedefliyordu.⁶³⁵

Bu şekilde 1538 yılında Avrupa'nın en büyük donanması Orta Akdeniz'de harekete geçti. Deniz savaşları tarihinde, milattan 31 yıl önce Roma veliahtı Octavianus Marcus

⁶³¹ İnân, *Mecelletu'l-Ma'hed*, s. 19, s. 17.

⁶³² Medenî, s. 239-240.

⁶³³ Lütü Pşa. s. 368; Uzunçarşılı, II, 377; Maksudoğlu, s. 157.

⁶³⁴ Turan, V, s. 66-67.

⁶³⁵ a.g.e., II, 377; Harold Lamb, *Süleyman el-Kanûnî* (trc. Şürki Mahmud), Bağdat 1961, s. 207.

Antonijs'un Kleopatra'nın donanmasına karşı Yunan sahilllerinde kumanda ettiği Actium savaşından bu yana bu büyüklükte bir donanmaya rastlanmamıştı.⁶³⁶

Bu donanmanın kumandası İmparator şarlken tarafından nl Cenevizli denizci Andrea Doria'ya verilmişti. Söz konusu donanma 600 gemiden oluşuyordu. Bunlardan 308'i 2500 topla donatılmış büyük savaş gemisi idi. Diğerleri ise normal savaş gemisi ile nakliye gemilerinden oluşuyordu. Farklı milletlerden intikam ve yağmalama gayesiyle bir araya gelmiş askerlerin sayısı ise 60.000 idi. Haçlı donanmasındaki kumandanlar arasındaki kıskançlık ve rekabet had safhadaydı. Öyle ki, uğradıkları hezimetin ardından, haçlı ittifakındaki Papalığa ve Venediklilere ait birliklerin kumandanları Andrea Doria'yı kendilerini aldatmak ve ihanet etmekle suçlamakta hiç tereddüt etmemişlerdi.

Savaştan nce Haçlı donanması sayıca üstün olduğuna güvenerek zaferden emin görünüyordu. Hatta daha savaşa girmeden Osmanlı Devleti'ni kendi aralarında paylaşmışlardı bile.⁶³⁷

Osmanlı Donanması ise 122 gemiden ve 20.000 leventten oluşuyordu.⁶³⁸ Hayreddin Paşa donanmanın başkumandanı oldu. Bu seferde, Osmanlılar'ın Orta Akdeniz ile Kuzey Afrika'da etkin olmasını sağlayan Salih Reis, Turgut Reis ve Seydi Ali Reis gibi en seğkin Türk leventleri onun yardımcılığını yapıyordu.

Ancak Osmanlı Donanması bu savaş hakkında ortak bir gayeye sahipti. Ayrıca kumandanlar arasında rekabet ve çatışma yoktu. Donanmadaki gemiler küçük fakat seri idi. Asker ve savaş malzemesiyle dolu büyük düşman gemileri karşısında ani manevra kabiliyetine sahip bu gemiler savaş sırasında önemli rol oynamıştı.

Silah ve mühimmat açısından bu savaşı incelediğimiz zaman Osmanlıların, Avrupalılar'dan daha üstün teknolojiye sahip topları kullandığını görürüz. Bu topları nl Türk levent Kemal Reis bu savaştan yaklaşık yarım asır önce geliştirmişti. Neticede Türkler, uzun menzilli toplara sahip olmuştu. Oysa Avrupalılar'ın elinde sadece kısa menzilli toplar bulunuyordu. Bundan dolaydır ki, Osmanlı Donanması haçlı donanmasına

⁶³⁶ ztuna, VI, 11; Harold Lamb, s. 210.

⁶³⁷ Katibi Kâtip Çelebi I, s. 83; Peçevi, I, 213

⁶³⁸ *a.g.e.* I, s. 81.

uzak mesafeden top atabiliyordu. Avrupalılar'ın ateşlediği toplar ise, hedefe varmadan denize düşüyordu.

Osmanlı Donanması 25/09/1538 tarihinde Hayreddin Paşa kumandasında Ege Deniz'inin güney batısına doğru hareket etti. Ağrıboz Liman'ına gelerek demirledi. Bu sırada Hayreddin Paşa'ya, Andrea Doria'nın Yunan sahillerindeki Osmanlı üslerinin en önemlisi olan Preveze'ye saldırdığı haberi ulaştı. Bunun üzerine Barbaros Hayreddin Paşa, haçlı donanmasının hareketlerini gözetlemesi için Turgut Reis komutasında 20 gemiden oluşan küçük bir donanmayı bu bölgeye sevk etti. Kendisi de Osmanlı Donanması'nın geri kalan kısmı ile Mora Yarımadası'nın doğu kesiminde bulunan Modon'a hareket etti.

Andrea Doria Korfu'da birliklerini toplamak üzereyken Hayreddin Paşa komutasındaki Osmanlı Donanması'nın yaklaştığı haberini aldı. Bunun üzerine derhal Preveze kuşatmasının kaldırılmasını emretti. Çünkü kuzeye çekilmek niyetinde idi. Osmanlı Donanması'nı dar bir boğazda kısıtılarak adil olmayan bir savaşta yok etmek istiyordu. Ayrıca Preveze'deki Türk idaresine son vermeyi hedefliyordu.

Andrea Doria 28 Eylül gecesi planını uygulamaya koydu. Ancak sabah olunca Osmanlı Donanması'nı haçlı donanmasına yakın bir mesafede demirlemiş halde buldu. Çünkü Barbaros Hayreddin Paşa da aynı manevrayı yapmıştı. Ayrıca savaş için bütün hazırlıkları tamamlamıştı.

Andrea Doria haçlı donanmasına Türk gemilerini top ateşine tutmak için Osmanlı Donanması'na yaklaşmasını emretti. Buna karşın Hayreddin Paşa Turgut Reis'e haçlı donanmasının etrafını sarmasını emretti. Neticede Osmanlı donanması hilal şeklini aldı. Sağ ve sol taraftan açılan Osmanlı Donanması düşman donanmasını top ateşine tuttu. Ancak esas saldırı, donanmanın orta kesiminden gelmişti.

Haçlı donanması açısından ters taraftan esen fırtına savaşın idaresini Türkler lehine çevirdi. Osmanlı Donanması'nın büyük gemileri haçlı donanmasını top atışına tuttu.⁶³⁹ Bu

⁶³⁹ Kâtip Çelebi güneyden esen rüzgarların Osmanlı Donanması'nın aleyhine estiğini belirtir. Bu durum Osmanlı Donanması'nı zor duruma sokmuştu. Ancak Hayreddin Paşa Kur'an-ı Kerim'den bazı ayetleri bir sayfaya yazmış, sonra da onu denize dokundurarak Allah'a yalvarmıştı. Bunun üzerine fırtına dinmiş ve daha sonra ters yönde esmeye başlamıştı. Bk. Kâtip Çelebi, I, 83; Harold Lamb fırtına haberini tekit eder, ancak savaşın seyri hakkında oynadığı rolden bahsetmez. Bkz. Harold Lamb, s. 215.

sırada Turgut Reis düşman gemilerini çevirme görevini tamamlamış, akabinde haçlı ittifakının gemilerine top atışına başlamıştı. Bu durum Avrupalılar arasında kargaşaya yol açtı. Kurtulmak için ümitsizce kaçmaya çalışıyorlardı. Neticede çok sayıda Avrupalı boğulmuştu.

Ani sadırı ve akabinde gelen hezimet Andrea Doria'yı hızlı bir şekilde çekilmeye mahkum etti. Karanlık çökünce geri kalan askerlerine lambaları söndürme emri verdi ve kaçıktan başka çare bulamadı.⁶⁴⁰ Böylece o dönemdeki deniz savaşlarında görülen en büyük hezimet gerçekleşmiş oldu. Haçlı donanması sayı bakımından ezici üstünlüğüne rağmen beş saat gibi kısa bir zamanda mağlup olmuştu.

Barbaros Hayreddin Paşa haçlı donanmasının bozguna uğrayıp kaçmasını fırsat bilerek onları takip emrini verdi. Bunun üzerine Turgut Reis, Avrupalılar'ı takip etti ve kaçmayı başaramayan bazı gemileri ele geçirdi.

Haçlılar bu savaşta güçlerinin yarısını kaybetti. Batırılan ve ele geçirilen Hristiyan gemilerinin sayısı 123'e ulaşmıştı. Türkler bu savaşta 36 gemiyi ele geçirmiş 3.000 de esir almıştı. Osmanlılar'ın kaybı ise, 400 şehit ve 800 yaralıdan ibaretti.⁶⁴¹

Bu savaşın en önemli neticesi, Osmanlılar'ın Orta Akdeniz'in doğu kesiminin tartışmasız hâkimi olmasıdır.⁶⁴²

8. Şarlıken'in Cezâyir'e Saldırması (1541)

Şarlıken planladığı saldırının, Osmanlı Devleti'nin genel olarak Kuzey Afrika, özel olarak da Cezâyir'deki varlığını bertaraf edecek bir darbe olmasını istiyordu. Bu saldırının pek çok nedeni vardı. Ancak bunlardan en önemlilerini şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Şarlıken 1538 yılında Preveze'de mağlup olan İspanyol donanmasının intikamını almak ve bu yenilgi yüzünden yara alan İspanyollar'ın prestijini yeniden sağlamak

⁶⁴⁰ Harold Lamb, s. 215-216.

⁶⁴¹ Preveze savaşı hakkında daha geniş bilgi için bk. Celalzâde, *Tabakat*, s.321; Lütü Paşa, *Tarih*, s. 368; Kâtip Çelebi, *Tuhfe*, I, 81; Peçevî, I, 213, Uzunçarşılı, *Tarih*, II, 374-379; Gökbilgin, *Kamuni*, s. 96-98; Şerafettin Turan, "Barbaros Hayreddin Paşa," *DİA*, V, 66-67; Afif Büyüktuğral, "Preveze muharebesine İlişkin Belgeler," *Belleten*, 1978, XLII, 168, 662-663.

⁶⁴² Büyüktuğral, "Preveze muharebesine İlişkin Belgeler," *Belleten*, 1978, XLII, 168, 662-663.

istiyordu.⁶⁴³ Diğer yandan Osmanlı leventlerinin İtalya, Sardunya, Balyar adaları gibi Avrupa sahillerine düzenlediği baskınlar artmıştı. Öyle ki, bu bölgelerde yaşayan halk iyice tedirgin olmuştu. Osmanlı leventlerinin saldırılarını, krallarına şikayet etmişlerdi.⁶⁴⁴ Preveze zaferi ve İspanyollar'ın Cezâyir'den çıkarılmasından sonra Osmanlı leventleri hâkimiyetlerini iyice artırmıştı. Orta Akdeniz'in hem batısına hem de doğusuna hâkim olmuşlardı. Hatta Şariken'in kendisi bile Barcelona'dan Napoli'ye gitmekte güçlük çekiyordu.⁶⁴⁵

2. Telemsân'da ve Cezâyir'in batı kesiminde İspanyollar'ın elde ettiği zafer: Bilindiği üzere İspanyollar Tunus'u işgal ettikten sonra Hafsî devletini kendi kontrolleri altına almışlardı.⁶⁴⁶ Osmanlı leventlerinin merkezî olan Cezâyir dışında bütün bölgeye hâkim olmuşlardı. Cezâyir'in ele geçirilmesi Şariken için Orta Akdeniz'in batı kesimine tamamen hâkim olmak anlamına geliyordu. Ayrıca imparatorluğunun iki yakası arasındaki ulaşımın emniyetle yapılması sağlanacaktı. Diğer yandan hem doğudan, hem batıdan, hem de güneyden Fransa'yı sıkıştırma imkânının hazırlayacaktı. Bu şekilde nihaî olarak Fransa'ya hükmedecekti.

3. Hayreddin Paşa'nın bölgeden uzak olması: O sırada Hayreddin Paşa İstanbul'da idi. Osmanlı Donanması'nı idare etmekle meşguldü. Dolayısıyla Cezâyir'de bir boşluk vardı.⁶⁴⁷

4. Bölgedeki Osmanlı askerlerinin azlığı: O dönemde Cezâyir'de çok az sayıda Osmanlı askeri vardı. İspanyol casusları bu doğrultuda raporlar hazırlamıştı. Bölge halkının ise, şehirlerini savunmaktan âciz olduğuna inanıyorlardı.

5. Osmanlılar'ın Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile Almanya üzerindeki baskılarını azaltmak: Bazı araştırmacılara göre Şariken Cezâyir'e saldırmakla Osmanlılar'ın Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile Almanya üzerindeki baskılarını azaltmayı hedeflemiştir. Çünkü, Osmanlı Devleti Cezâyir saldırısı karşısında bir grup

⁶⁴³ Hammer, V, s. 202-204. Asrar, s. 215.

⁶⁴⁴ Kâtip Çelebi, I, s. 83.

⁶⁴⁵ Belhammîs Mulây, Ğâre, *Mecelletü'l-asâle, Vizâratu't-ta'limi'l-asli*, Cezâyir, sayı 8; sene 1, 1972; s. 95.

⁶⁴⁶ İter, s. 155.

⁶⁴⁷ O dönemde Hayreddin Paşa Osmanlı Donanması'nın inşasına yakından nezaret etmek için İstanbul'da bulunuyordu. Yerine Hasan Ağa'yı vekil olarak Cezâyir'de bırakmıştı. Bkz. Asrar, s. 216.

askerini bölgeye sevk edecekti. Böylece Şarlken'in müttefiki olan bu iki devlet üzerindeki baskılar hafifleyecekti.⁶⁴⁸

Hasan Ağa İspanyollar'ın Cezâyir'e saldıracakları haberini almış ve düşmana karşı koymak için hazırlığa başlamıştı. Bu sebeple, şehrin kalesini sağlamlaştırmış, şehrini savunmak için bölge halkı ile Endülüs'lüler'den yardım istemişti. Yaptığı askerî hazırlıklara ise Medeni'nin İspanyol Samancas Arşivi'nden tercüme edip yayınladığı belgeler ışık tutar. Bunlardan birinde, Bicâye valisinin 29 Mart 1536 tarihinde İspanya Kralına gizli bir rapor gönderdiği anlaşılıyor. Adı geçen rapor şu şekildedir:

"Yüce Ekselanslarına!

Bu raporda Cezâyir'le ilgili bilgi arz edeceğim. Bu bilgileri, 27 Şubat tarihinde Cezâyir şehrinden kaçmayı başaran ve Bicâye'ye gelen altı Hristiyan esîrden elde ettik.

Şu an Cezâyir'de 2000 Türk savaşı ile 7.000 ila 8.000 arasında Endülüslü muhacir bulunmaktadır. Bunlar, Barbaros Hayreddin Paşa'nın vilayete dönüştürdüğü çeşitli yerleşim birimlerine dağılmış vaziyettedir. Cezâyir'in şu anki valisi ise Sardunya'lı bir mürted olan Hasan Ağa'dır. Şanlı donanmanızın onlara doğru harekete geçtiğini güvenilir kaynaklardan öğrendikleri için şehir halkı büyük tedirginlik içinde.

Hristiyan esîrler, kış aylarında bölgede meydana gelen yağışların birbirine uzak uç yerde şehrin surlarına zarar verdiğini bildirmekte. Şehir halkı olanca hızlarıyla kaleyi onarmaya çalışıyor. Ancak şu ana kadar onarmayı bitiremediler. Çünkü ellerinde mahir ustalar yok. Bu yüzden bir an önce kaleyi tamir etmek için civardaki 1500 Araptan destek alıyorlar.

Kosantine şehrinde ise Hayreddin Paşa'nın gönderdiği 1500 yeniçeri var. Komutanları Kılıç Ali'dir. Kılıç Ali aslında Cezâyir'deki idareye bağlıdır. Bu

⁶⁴⁸ Belhammîs, s. 95.

yüzden ekselanslarının donanmasının Cezâyir'e hareket ettiğini haber alır almaz buraya hareket edeceğinde şüphe yoktur.”⁶⁴⁹

Bu rapordan anlaşıldığına göre Cezâyir'i savunmak için Türkler'den, Araplar'dan ve Endülüslüler'den seçilerek oluşturulan birliklerin asker sayısı 9.000-10.000 arasındadır.⁶⁵⁰

Şarlken 1535 yılında Tunus'u işgal ettiği zaman Cezâyir'e saldırmayı planlamıştı. Gazavât kitabının yazarı, şehri işgal etmenin en kolay yolunu araştırmaları için Kuzey Afrika'nın batı kesimine casuslar gönderildiğini zikreder.⁶⁵¹

1539 yılında Papa, gerçekleştirilmesi düşünülen askerî harekâta malî destek vermeyi kabul etti.⁶⁵² Diğer yandan Şarlken, Ceneviz liderine haber göndererek bütün gemileri sefere hazırlamasını emretti.⁶⁵³ İspanya Kralı Mayorca adasındaki "Mahon" limanında büyük bir donanma hazırladı. Tarihçiler, donanmada bulunan gemi ve askerlerin sayısı hakkında farklı görüşler ileri sürmüştür. Bir görüşe göre Şarlken, 16 büyük savaş gemisi, 12.330 denizci, 23.900 piyade taşıyan 65 nakliye gemisi ve donanmaya eşlik eden yüzlerce küçük gemi ile hareket etmiştir. Bu donanma, XVI. Yüzyılda Batı Akdeniz'de bulunan en büyük donanma özelliğinde idi. İspanya, İtalya ve Almanya'dan aristokratlar da gönüllü olarak bu sefere katılmıştı. Ayrıca Malta şövalyeleri de sefere iştirak etmişti. Hatta 140 Malta şövalyesi her biri 400 askerden oluşan birliklerin komutasına getirilmişti.⁶⁵⁴

Şarlken, Hasan Ağa'nın İstanbul'dan destek almadan şehri savunma girişiminin intihar teşebbüsüyle aynı anlama geleceğinin farkında idi. Bu nedenle Hayreddin Paşa'nın İstanbul'da, Kanunî Sultan Süleyman'ın ise Macaristan üzerine yaptığı VIII. hümayun seferinde olduğu bir zamanı tercih etmişti. Bu dönemde, Osmanlılar'ın bölgeye yardım

⁶⁴⁹ Medenî, s. 278-279.

⁶⁵⁰ Ahmet Asrar, İspanyollar'a gönderilen rapora yakın rakamlar zikreder. Ona göre yeniçerilerin sayısı 6.000, Arapların sayısı ise 2.000'dir. Bkz. Asrar, s. 216.

⁶⁵¹ Gezevât, s. 116.

⁶⁵² Belhammîs, s. 98.

⁶⁵³ Telemsânî, vr. 15.

⁶⁵⁴ Bu görüş Semih İlder'e aittir. Bkz. s. 157; Hammer ise İspanyol donanmasının 216 savaş gemisinden oluştuğunu belirtmiş ancak asker sayısı hakkında bilgi vermemiştir. Bkz. Hammer, V, 233; Kâtip Çelebi ise, gemilerin sayısını 100, atların sayısını 4.000, askerlerin sayısını ise 50.000 olarak vermiştir. Bkz. Kâtip Çelebi, *Tuhfe*, s. 58; *Gazavât*'ta ise gemilerin sayısının 400-450 olduğu, askerlerin ise 50.000 olduğu görüşü nakledilmişti. Bkz. *Gazavât*, s. 116; Medenî ise İspanyol donanmasının 450 nakliye, 65 savaş gemisinden oluştuğu görüşünü benimsemiştir. Ona göre donanmada 2.000 at ile 12.000 denizci vardı. Medenî, s. 281-282. Görüldüğü gibi bu rakamlar tahmini olup gerçek rakamları yansıtmamaktadır. Ancak hepsinin gösterdiği ortak nokta, bu seferin büyük bir sefer olduğudur.

yetiştirmesi imkânsız idi. Bu şartları dikkate alan şarlken saldırı planını buna göre yapmıştı.

Gerçekten de Cezâyir bu saldırı karşısında son derece zor durumda kalmıştı. şehrin geleceği bu savaşın neticesine bağlıydı. Kanunî Sultan Süleyman durumun ehemmiyetinin farkındaydı. Bu yüzden, Budin'den bir ferman göndererek Hayreddin Paşa'ya Cezâyir için gerekli yardımı yapmasını emretmişti.⁶⁵⁵

Hazırlıklarını tamamlayan İşpanyol donanması Carthegene limanından 15 veya 16 Ekim 1541'de ayrıldı. İlk olarak Vehrân'a ulaştı. Burada bazı birliklerin kendisine katılmasıyla seferine güçlenerek devam etti. Nihayet 19 Ekim'de Cezâyir açıklarına geldi ve limanın girişinde yer alan Cap Matifo civarında demirledi. 21 Ekim tarihine kadar burada kalıp istihbarat edindiler.

Savaşın başlamasından önce halkın örgütlenmesinde ve direniş planının hazırlanmasında Hasan Ağa etkin rol oynadı. şöyle ki, şehrin ileri gelenlerini çağırarak büyük bir toplantı düzenledi. Âlimlerin, komutanların ve eşrafın bu toplantıya katılmasını sağladı. Onlar'a sakin olmaları gerektiğini, İşpanyollar'ın aslında bu kadar büyütüldüğü gibi güçlü olmadığını telkin etti. Bu arada onlarla direnişin nasıl örgütleneceği hususunda istişare etti.⁶⁵⁶ Daha sonra topların şehrin surlarına yerleştirilmesini emretti. Savaş sırasında Hristiyanların siper almalarını önlemek için civardaki bütün ağaçların kesilmesini, silah depolarının açılıp halka ihtiyaçları oranında barut dağıtılmasını emretti.⁶⁵⁷ Hazırlıkları tamamlayınca insanları toplayıp bir konuşma yaptı ve onları direnişe yüreklendirdi. Bu arada bizzat kendisi direnişi örgütleyip yönetmeye başladı.⁶⁵⁸ Önlenemeyen bu savaşın hazırlıkları konusunda tüm şehir halkı, civarda bulunan berberîler, Endülüslüler ve Türkler tek vücut olmuştu.⁶⁵⁹ Ayrıca bazı birlikler şehrin

⁶⁵⁵ Gökbilgin, s. 127.

⁶⁵⁶ Telemsânî, vr. 15.

⁶⁵⁷ *Gazavât*, s. 117.

⁶⁵⁸ Hasan Ağa'nın gösterdiği cesaret ve aldığı önlemlere rağmen Tunuslu tarihçi İbn Ebî Dînâr pervasızca onu kaçmakla suçlamıştır. Ona göre kaçmaya çalışan Hasan Ağa'yı Cezâyirli âlim şerif Berekât durdurmuştur. Bkz. Munis, s.151; Medenî, Hasan Ağa'nın kaçma teşebbüsü ile ilgili görüşleri bazı Avrupalı, özellikle de İşpanyalı tarihçilere nispet etmiştir. Ancak isim vermediği için biz de o tarihçiler hakkında bilgi toplayamadık. Bkz. Medenî, s. 282.

⁶⁵⁹ Belhammîs, s. 102.

dışında mevzilenerek İspanyol ordusunu kuşatmak için hareket etmek üzere hazır bekliyordu. Tek görevleri İspanyol ordusuna kanatlardan saldırmaktı.⁶⁶⁰

23 Ekim sabahı İspanyollar şehrin güneyinde yer alan Hâmmé bölgesine çıkarma yaptı. Direnişçiler onların karaya çıkmasına mani olmaya çalıştı. Bunun üzerine Hristiyanlar gemilerden top ateşine başladı ve direnişçileri uzaklaştırmayı başardı. Ancak İspanyollar birkaç saat içinde şehri ele geçireceklerini düşündükleri için yanlarına yiyecek ve askerî mühimmat almamışlardı. Şarlken tehdit mahiyetinde olan bir mektup göndererek Hasan Ağa'dan şehri teslim etmesini istedi. Hasan Ağa sert dille bu teklifi reddetti.⁶⁶¹

Gece olunca şehrin kapıları açıldı ve bir grup Müslüman aniden İspanyol askerlerine saldırdı. Düşmana ağır kayıplar verdirdikten sonra tekrar şehre döndü.⁶⁶²

Ertesi sabah İmparator Şarlken komutasındaki İspanyol ordusu şehre saldırdı. Şarlken şehrin top ateşine tutulmasını emretti. Müslüman topçular surların üzerine yerleştirdikleri toplarla karşılık verdi. Bu durum İspanyol ordusunun şehrin kuzey doğu sahillerinde Azzûn kapısı yakınlarında bulunan "Râs Tâfûra" bölgesine çekilmesine neden oldu. Daha sonra bu noktadan top atışlarına yeniden başladılar. Müslümanlar aynı şekilde karşılık verdi. Şarlken şehri işgal edecek güce sahip olamadığı için büyük hayal kırıklığı yaşadı.

Bir grup Arap savaşçı İspanyol ordusunun sol kanadına beklenmedik bir saldırı düzenledi. Bunun üzerine Şarlken şehrin etrafında bulunan yüksek tepelerin işgal edilmesine karar verdi. Böylece aniden karşılaştıkları saldırılardan korunmayı planlıyordu. Ayrıca bu sayede askerî faaliyetlerin seyrini gözetleme imkânı bulacaktı. Bu düşüncelerle "Kudyetü's-sâbûn" denen tepeyi işgal etti ve burayı saldırının yönetim merkezi haline getirdi.⁶⁶³ Diğer yandan sahildeki İspanyol kuvvetler harekete geçerek Kudyetü's-sâbûn civarında bulunan yüksek düzlükleri işgal etmeyi başardı. Neticede şehrin etrafında bulunan stratejik noktalar İspanyollar'ın eline geçti. Buna karşın halk direnişi giderek arttı.

⁶⁶⁰ Medenî, s. 282-283.

⁶⁶¹ *Gazavât*, s. 117-118; Lütfi Paşa, s. 398-412.

⁶⁶² Belhammîs, s. 103.

⁶⁶³ Batılılar bu yere İmparator kalesi anlamına gelen "Fort l'Empereur" adını verir. Bkz. Belhammîs, s. 103; İler, s. 185.

Hatta İspanyol gemileri ve karaya çıkan İspanyol birlikleri top ateşine tutuldu. Savaş karşılıklı ateşlerle bu şekilde devam ederken akşam oldu.

25 Ekim günü şiddetli yağmur başladı. Akşama doğru yağmur şiddetini artırdı. Aynı zamanda fırtına çıktı. İspanyol donanması batma tehlikesiyle karşı karşıya kaldı.

Gazavât kitabında fırtına şu şekilde tasvir edilmiştir: "*Fırtına çıktı, kara bulutlar semayı kapladı. Tufanı andırırçasına yağmurlar yağdı. Deniz kabardı, dalgalar görölmedik derecede yükseldi...*" ⁶⁶⁴

Fırtınanın şiddetinden gemilerin halatı kopmuştu. Bu yüzden bir çok gemi sürüklenerek kayalıklara çarpmış, bunlardan bir kısmı ağır hasar alırken bir kısmı ise batmıştı. Kısa zamanda 140 gemi tamamen kullanılmaz hale gelmişti. Biraz gemi kaptanlarının becerisi biraz da gemilerin ağır oluşları sayesinde sadece büyük gemiler fırtınadan kurtulabilmişti. ⁶⁶⁵

Fırtına yüzünden karaya vuran gemilerde, Cezâyir ve Tunus'tan esir alınmış Türk ve Arap Müslümanlar da vardı. Sayıları 1.400 civarında idi. Fırtına onların özgürlüğe kavuşmasına yardım etmişti. Çünkü bu sayede hapsedildikleri yerden çıkarak kendilerini kurtarmışlardı. ⁶⁶⁶ Diğer yandan boğulmaktan kurtulan çok sayıda İspanyol askeri çevredeki Müslümanların eline düşmüştü. Neticede bir kısmı öldürülmüş, bir kısmıysa esir alınmıştı. ⁶⁶⁷ Bu durum, İspanyollar'ı güç durumda bıraktı. Çünkü kendilerini savunmak için silahlarını kullanacak bir imkân bulamadılar. ⁶⁶⁸

İspanyol ordusunun şehri kuşatan bölümü ise, daha kötü durumdaydı. Çünkü fırtına, çadırlarını söktükten sonra ancak birbirlerine sığınarak yağmurdan ve soğuktan korunmaya çalışıyorlardı. ⁶⁶⁹

⁶⁶⁴ *Gazavât*, s. 119. Kış ayı girmişti. Fırtınaların çıkması normaldi. Normal zamanlarda bu mevsimde savaş yapılmazdı. Gemiler limanlara çekilerek bakım yapılırdı. Nisan'a kadar böyle devam ederdi. Bkz. Haedo, *Histoîr des Rois d'Alger*, s. 177.

⁶⁶⁵ İter, s. 161; Ancak bu konuda verilen rakamlar abartılıdır. Nitekim Medenî hasar gören gemilerin sayısını 16 olarak vermiştir. Medenî, s. 290.

⁶⁶⁶ *a.g.e.*, s. 162. Ayrıca bkz. Medenî, s. 290

⁶⁶⁷ *Gazavât*, s. 20

⁶⁶⁸ *a.g.e.*, s. 120.

⁶⁶⁹ İter, s. 159.

Cezâyir halkı, Allah'ın bu fırtına ile düşmanlarına karşı kendilerine yardım ettiğini düşünmeye başladı. Bu yüzden komuta birliğini ve harp düzenini yitiren İspanyol ordusuna karşı saldırıya geçtiler. Meydana gelen çatışmalarda 4.000 Avrupalı asker öldürüldü. Müslümanlar ise sadece 200 şehit verdi.⁶⁷⁰

26 Ekim sabahı Şarlıken şehri ele geçiremeyeceğini ve buraya hâkim olamayacağını anladı. Bu nedenle en büyük hedefi, içinde bulunduğu zor şartlardan kurtulmak oldu.⁶⁷¹ Bundan dolayıdır ki, baş kumandanı Andrea Doria'nın Cap Mâtifu tepesine çekilmesinden sonra bütün askerlerine dön emri verdi. Şiddetli yağmur altında, çamur deryasına dönmüş yollardan çekilme hiç kolay değildi. Üstelik Müslüman savaşçılar orduya kanatlardan zaman zaman saldırılar düzenliyorlardı.

Nihayet İspanyollar Cezâyir'in güney-doğusundaki el-Harrâş Nehri'ne kadar çekildiler. Yorgun ve aç olan İspanyol ordusu geceyi burada geçirdi. Yiyecek sıkıntısı çeken askerler 400 atı keserek yedi. 27 Ekim sabahı parçalanmış gemilerin tahtalarından bir köprü kurarak bu vadiyi geçtiler. İspanyol birliklerin çekilmesi sırasında bölge halkı düşman ordusunun kanatlarına ve arka kesimine saldırılar düzenledi. Bu esnada çok sayıda İspanyol asker öldürüldü. Müslümanların saldırılarından kaçarak kurtulmaya çalışanlar ise, yağmurun oluşturduğu göletlerde boğularak hayatlarını kaybetti.⁶⁷²

Nihayet İspanyol ordusu 29 Ekim'de Mâtifu tepesine ulaşmayı başardı. Şarlıken iki gün burada kalarak dinlendi. Daha sonra Kasım ayının başında, fırtınadan kurtulan gemilerle birlikte İspanyaya döndü. Kâtip Çelebi o dönemde meydana gelen ikinci bir fırtınadan daha bahseder. Ona göre İspanya'ya dönmek üzere hareket eden donanma, yeni bir fırtınayla karşılaşmıştı. Bu yüzden o dönemde hâlâ kendilerine bağlı bir üs konumunda olan Bicâye'ye sığınmak zorunda kalmıştı.⁶⁷³

İspanyol donanması 4 Kasım 1541 tarihinde Bicâye'ye geldi. İmparator, şehrin kuşatma altında olduğunu, şehirde İspanyollar'ın yiyecek sıkıntısı çektiklerini gördü.

⁶⁷⁰ *a.g.e.*, s. 159.

⁶⁷¹ *a.g.e.*, s. 120.

⁶⁷² Kâtip Çelebi, s. 58-59.

⁶⁷³ *a.g.e.*, s. 58-59.

Bunun üzerine İspanyol ordusu bölgedeki Yahudi kolonilere hücum edip mallarını ele geçirdi.⁶⁷⁴

Şariken Bicâye'den ayrıldıktan sonra Mayorca'ya gitti. Buradan da, 2 Aralık 1541 tarihinde Kartaca'ya geçti.⁶⁷⁵

9. Şariken'in Cezâyir Seferinde Başarısız Olmasının Neticeleri

Şariken'in 1541 yılında düzenlediği Cezâyir seferinde başarısız olmasının çok önemli askerî ve siyasî sonuçları vardır. Söz konusu başarısızlık, Kuzey Afrika'da varlığını hissettiren Osmanlı Devleti hakkında İspanya'nın yaptığı planları derinden etkilemişti.

Avrupa kuvvetlerinin uğradığı maddî hasar gerçekten çok büyüktü. Öyle ki, De Grammont bu durumu "felaket" olarak nitelendirmiştir. Çünkü 16 adet galyot, 140 adet asker, harp teçhizatı, ağır top ve gıda taşıyan nakliye gemisi batmıştı.⁶⁷⁶ İspanyollar'ın geride bıraktığı top sayısı 200 kadardı. Rivayete göre bunlardan 100'ü Müslümanların eline geçmişti. Müslümanlar İspanyol ordusunun bıraktığı topları kalelerine ve şehir surlarına yerleştirerek savunma mekânizmalarını güçlendirdiler.⁶⁷⁷ İspanyol donanmasında bulunan küçük gemilerin çoğu karaya vurmuştu. Bunlardan 140'ı batmıştı. Aralarında savaş için donatılmış olanların yanı sıra erzak ve teçhizat taşımada kullanılanlar da vardı.⁶⁷⁸ Hâsılı Şariken ancak 12 gemi ile memleketine dönebilmişti. Oysa 750 gemi ve 70.000 asker ile sefere çıkmıştı.⁶⁷⁹ Batılı araştırmacılar İspanyol ordusunun kayıplarını az göstermeye çalışmışlardır. Onlara göre Şariken, 14 galyot ile 100 küçük gemiyi kaybetmişti.⁶⁸⁰

İspanyollar'ın verdiği askerî kayıplar konusunda bazı batılı kaynaklar susmayı tercih ederken bazıları rakamları az göstererek gerçeği çarpıtmışlardır. Meselâ De Grammont bu seferin hezimetle sonuçlandığını kabul etmekle birlikte İspanyollar'ın çok az asker kaybettiğini belirtir.⁶⁸¹ İslâmî kaynaklar ise, bu konuda abartılı bilgilerle doludur.

⁶⁷⁴ Belhammîs, s. 105, Medenî, s. 295.

⁶⁷⁵ Belhammîs, s. 106.

⁶⁷⁶ Medenî'ye göre İspanyollar'ın bu savaşta kaybettiği gemi 200'ü bulmuştu. Bunlardan 30 tanesi savaş gemisi niteliğindeydi. Bkz. Medenî, s. 297.

⁶⁷⁷ *Gazavât*, s. 122; Medenî, s. 297.

⁶⁷⁸ İter, s. 162; Charrier, *Negociation de la France dans le levant*, Paris 1920, I, s. 522.

⁶⁷⁹ Telemsânî, vr. 18.

⁶⁸⁰ Belhammîs, s. 107

⁶⁸¹ De Grammont, *Relation de l'expedition de Charles Quint contre Alger*, s. 84-85.

Meselâ Gazavât kitabında: "O gün Müslümanların kılıçları ucunda can veren düşman sayısı 12.000'i bulmuştu... kâfir süvarileri leşlerinin Cezâyir'in doğusunda Delles'e, batısında ise Şerşâl'a kadar uzanan bölgeyi doldurduğu söyleniyordu." ifadeleri yer almaktadır.⁶⁸² İspanyollar dört bin at ile sefere çıkmışlardı. Ancak geri döndüklerinde yanlarında bir at bile yoktu. "Atların bir kısmı Müslümanların mızraklarına hedef olmuş, diğer bir kısmı ise açlık çeken İspanyol askerler tarafından kesilip yenmişti. Geri kalanı da, fırtınadan kurtulan gemilerde askerlere yer açmak için İspanyollar tarafından katledilmişti".⁶⁸³

Hezimetin sonuçlarını şu şekilde belirtebiliriz: Hezimetin en önemli sonucu siyasî arenada meydana gelmişti, ve Cezâyir bölgesiyle sınırlı kalmayıp diğer coğrafyaları da etkilemişti. Meselâ Hasan Ağa Kanunî Sultan Süleyman'ın yanında daha değerli biri oldu. Bu yüzden Padişah saltanat elbisesi gönderip onu Cezâyir Beylerbeyi olarak tayin etmek suretiyle ödüllendirdi.⁶⁸⁴

Türkler'in bölgedeki nüfuzu yayılarak genişledi. Meselâ İspanyollar'ın 1535 yılında Tunus'u işgal etmesinin ardından onlara bağlılığını ilân eden Abdülvâdîler'in Sultanı Ebû Muhammed, Şarlken'in hezimete uğramasından sonra siyasî konumunu yeniden gözden geçirmiş, nihayetinde Osmanlılar'a bağlılığını ilân etmişti.⁶⁸⁵

1541 yılından sonra Türkler Kuzey Afrika'da peş peşe zaferler kazandı. 1555 yılında Abdülvâdî Devletini nihâî olarak ortadan kaldırdılar. Telemsân tam olarak Osmanlı Devleti'ne katıldı. 1552 yılında İspanyollar'ın Trâblusgarb'tan, 1553 yılında Tunus limanından ve 1555 yılında Bicâye'den çekilmeleri sağlandı. 1556 yılından sonra Vehrân'daki İspanyol birlikleri defalarca kuşatma altına alındı. İspanyollar Tunus'tan nihâî olarak 1569 yılında çıkarıldı. Neticede Avrupalılar Osmanlı Devleti'nden her zamankinden daha çok çekinir hale geldiler ve Cezâyir'in ele geçirilmesinden ümidi kestiler.

⁶⁸² *Gazavât*, s. 121; *İlter*, s. 162.

⁶⁸³ *Gazavât*, s. 121; *İlter*, s. 163; *Medenî*, s. 293.

⁶⁸⁴ *Gazavât*, s. 121-122; *İlter*, s. 167-168; Muhammed b. Abdülkâdir " *Tuhfetü'z-zâir* " adlı kitabında Hayreddin Paşa'ya kendisinin Cezâyir valisi olarak tayin edildiğini gösteren bir ferman gönderildiğini nakleder. Oysa bu doğru değildir. Çünkü söz konusu ferman ile Hasan Ağa Cezâyir Beylerbeyi olmuştur. Hayreddin Paşa o dönemde Cezâyir'de bile değildi. Bkz. Muhammed b. Abdülkâdir, *Tuhfe*, s. 94-95.

⁶⁸⁵ Muhammed b. Abdülkâdir, s. 94-95.

Kuzey Afrika Sahiller'ini işgale ve burada yaşayan insanları hristiyanlaştırmaya yönelik İspanyol planı başarısızlıkla sonuçlandı. Hezimet, bütün Avrupa'yı sarstı. Çünkü Cezâyir'de alınan sonuç, Şariken'in siyasî hayatında uğradığı en büyük hezimet olarak görülmekteydi. Bu nedenle Avrupa'daki otoritesi de sarsılmaya başladı. Nihayet İngiltere karlı III. Henry dışında hiç müttefiki kalmadı. Fransa Kralı Le Duc du Ceve, Danimarka Kralı ve İskandinav ülkelerinin Krallarıyla ittifak kurdu.⁶⁸⁶

Kimilerine göre bu hezimet, Şariken'in İspanya Krallığını bırakarak bir manastırda inzivaya çekilmesinin asıl nedeniydi.⁶⁸⁷

Diğer taraftan Fransızlar, Cezâyirliler kadar bu hezimete sevinmişti. Çünkü Cezâyir'in İspanyollar tarafından işgal edilmesi Fransa'nın da sonunu hazırlayacaktı. Bu yüzden Fransa Kralı I. Fransuva(Fransçoia), hiç vakit kaybetmeden Osmanlı Padişahı Kanunî Sultan Süleyman ile bir barış antlaşması imzalamıştı.⁶⁸⁸

10. Barbaros Hayreddin Paşa'nın Son Seferleri

1543 yılında İspanya ile Fransa arasındaki ilişkiler yeniden bozuldu. Çünkü İspanyollar İtalya'nın Lombardi şehrinde iki Fransız elçiyi öldürmüştü. Elçilerden biri Venedik Devleti'ne diğeri de Kanunî Sultan Süleyman'a mesaj götürüyordu. Bu olay, Preveze deniz savaşını anlatırken değindiğimiz, iki devlet arasında imzalanan barış andlaşmasının yürürlükte olduğu bir dönemde gerçekleşmişti.⁶⁸⁹

Bu olayın akabinde iki devlet arasında yeniden savaş başladı. Bu münasebetle Kanunî Sultan Süleyman Hayreddin Paşa'ya bir ferman göndererek İtalya sahillerine saldırılar düzenlemesini emretti.⁶⁹⁰ Bunun üzerine Osmanlı Donanması Massina, Roggio ve Otisa ile diğer İtalyan sahillerini top ateşine tuttu.⁶⁹¹ Daha sonra Marsilya'ya giderek burada Osmanlı Donanması için bir üs edinmeye çalıştı. Buradan 30 gemiden oluşan Fransız donanmasıyla birlikte İspanyol işgalinde olan Nice'ye hareket etti. Fransızlar'ın

⁶⁸⁶ Belhammîs, s. 109.

⁶⁸⁷ Asrar, s. 217.

⁶⁸⁸ Belhammîs, s. 109

⁶⁸⁹ Uzunçarşılı, II, 377; Maksutoğlu, s. 157.

⁶⁹⁰ Uzunçarşılı, II, 382.

⁶⁹¹ Kazıcı, XI, 342; Asrar, s. 217.

şehri kurtarmak için ciddî bir tavır almamaları Hayreddin Paşa'nın kuşatmayı kaldırmasına neden oldu. Buradan ayrılan Hayreddin Paşa Tolon şehrine giderek kışı burada geçirdi.⁶⁹²

Tarihe Osmanlı'nın deniz kahramanı olarak geçen, Cezâyir Eyâleti'nin kurucusu olarak tanınan Barbaros Hayreddin Paşa seferlerle ve zaferlerle dolu bir ömür geçirdikten sonra İstanbul'da 1546 yılında vefat etti ve Beşiktaş sahilinde defnedildi.⁶⁹³

11. Hayreddin Paşa'nın Cezâyir'deki Osmanlı Hâkimiyetini Sağlama Gayretlerinin Değerlendirilmesi

Hayreddin Paşa'nın, kardeşi Oruç Reis'ten sonra Cezâyir'in idaresini üstlendiği dönem, kendisinden önceki ve sonraki dönemlerden birkaç açıdan farklılık arz eder. Bunları şu şekilde özetlememiz mümkündür:

a) İsyanların Çok Olması ve İsyanlılara Karşı Mücadelesi

Bu dönemde kabile liderleri ile mahallî yöneticilerin çeşitli nedenlerden dolayı aktif rol oynadığı çok sayıda isyan çıkmıştı. Önceki bölümlerde Oruç Reis'in vefâtından sonra isyanların aniden patlak vermesine değinmiştik. Kısaca özetleyecek olursak, Tenes, Şerşâl, Berberî Bölgesi, Cezâyir şehri ve buralara komşu bölgelerde isyanlar çıkmıştı. Ancak burada asıl vurgulanması gereken Hayreddin Paşa'nın isyanlar ve isyan nedenleri üzerine kararlılıkla gittiğidir. Onun kararlılığı sayesinde kısa sürede ayaklanmalar bastırılmıştı. Barbaros Hayreddin Paşa, sert olunması gereken yerde sert, ılımlı olunması gereken yerde ılımlı davranıyordu. Kimi zaman isyancıları korkutarak, kimi zaman onlara ümit vâad ederek ayaklanmaların üstesinden geliyordu. Hâsılı nerede ne şekilde bir siyaset izleyeceğini çok iyi biliyordu. Abdülvâdî hanedanına mensup emirler örneğinde olduğu gibi bazen karşı tarafı kendi safına çekiyor, bazen onların gücünü bertaraf ediyor, bazen de onları bir daha yönetime gelemeyecek şekilde tecrit ediyordu. Meselâ babasının intikamını almak için baş kaldıran Hüseyin b. Ahmed b. el-Kâdî böylesi bir sonla karşılaşmıştı. Kesin olarak ortadan kaldırmaktan başka bir seçenek kalmadığı zaman ise, isyancıları yok ediyordu. Meselâ İspanyollar'la anlaşıp İbnü'l-Kâdî ile de ittifak kurarak Şerşâl'da isyan

⁶⁹² Uzunçarşılı, II, 382; Gökbilgin, s. 116-117.

⁶⁹³ Gökbilgin, s. 217.

başlatan Kara Hasan'ı ortadan kaldırmıştı. Nitekim bu konulara geçen sayfalarda ayrıntılı olarak değindik.

Hayreddin Paşa isyan hareketlerine karşı gösterdiği kararlılığa rağmen, nihâî bir şekilde isyanların üstesinden gelememiştir. Ancak, geçici olarak da olsa, isyanları durdurmuş, isyan elebaşlarının ise güçlerini kırmıştı. Ama halefleri Hasan Ağa ile Salih Reis dönemlerinde isyanlar yeniden başladı. Bu yüzden Salih Reis, Abdülvâdî Devleti ortadan kalkmadığı sürece isyanların bitmeyeceğine kanaat getirip 1555 yılında Tunus'u fethetti. Çünkü Abdülvâdîler, Cezâyir'e dönme hayalinden vazgeçmeyen İspanyollar'ın kıskırtmasıyla bölgede çıkan isyanları teşvik edip destekliyordu.

b) Cezâyir'in Resmen Osmanlı Devleti'ne Katılması

Bu dönemde Cezâyir resmen Osmanlı Devleti'ne bağlandı. Bunun akabinde Cezâyir'in dış siyaseti Osmanlı siyasetinin içinde yer almaya başladı. Özellikle Hristiyan Avrupa ile olan ilişkilerinde bu durum net bir şekilde gözleniyordu. Hayreddin Paşa eşsiz dehasıyla o dönemdeki devletlerin güçlerini iyi hesaplıyordu. Bu sayede, dinî bir otorite ile onu seven mahallî güçlerin manevî desteğinin ne kadar önemli olduğunun farkında idi. Ayrıca kendisinin ve ağabeyinin faaliyetlerinin takdir edilmesinin de önemini biliyordu. Askerî imkânları ne olursa olsun, tek başına uzun süre İspanya gibi güçlü bir devlete karşı koyamayacağını bilincinde idi. Çünkü İspanya bölgeye hâkim olmaya çalışan sıradan bir devlet değildi. Aksine Avrupa'nın en güçlü devleti idi. Ağabeyi Oruç Reis ile birlikte bölgede elde ettiği kazanımların ancak Cezâyir'in Osmanlı Devleti'ne ilhakı ile korunabileceği düşüncesindeydi. Ayrıca ileriye dönük hedeflerini gerçekleştirmesi için bunun gerekli olduğuna inanıyordu. O dönemde Endülüslü müslümanların maruz kaldığı çeşitli işkence ve baskılardan ancak Osmanlı Devleti sayesinde kurtulacağını düşünüyordu. Çünkü o dönemde Osmanlılar'dan başka güçlü bir İslâm Devleti yoktu.

c) İspanyol İşgaline Son Vermesi

Bu dönemde İspanyollar'ın işgal ettiği bölgelerin neredeyse tamamı kurtarılmıştı. Sadece Bicâye ve Vehrân işgal altında kalmıştı. Hayreddin Paşa döneminde Tenes, Şerşâl, Cîcel, Cezâyir, Delles, Müsteğânim, Hennîn, Seydi Râşid Kalesi... ve diğerleri kurtarılmıştı. Ayrıca İspanyollar'ın Cezâyir, Şerşâl gibi şehirleri işgal etmeye yönelik

saldırıları başarıyla püskürtülmüştü. Neticede İspanyollar, tekrar Cezâyir'e dönmekten ümitlerini kesmişlerdi. Nihayetinde Kuzey Afrika sahillerine küçük çaplı baskınlar düzenleyip Osmanlı varlığına karşı Abdülvâdîler gibi mahallî işbirlikçileri desteklemekle yetinir hale gelmişlerdi.

d) Osmanlı Donanması'nı Güçlendirmesi

Barbaros Hayreddin Paşa'nın kumandasına verilen Osmanlı Donanması aktif hâle gelmişti. Avrupa devletleri ile karada yapılan savaş denize de taşınmıştı. Akdeniz'e kıyısı bulunan Avrupa devletleri Osmanlı İmparatorluğundan çekinir hale gelmişti. 1538 tarihinde yapılan Preveze deniz savaşından sonra Akdeniz bir Türk gölü haline gelmişti. Akdeniz'in batı kesiminde ise, Osmanlı leventler İtalya ve İspanya sahillerine hiç nefes aldirmıyordu. Diğer yandan Akdeniz'de seyir halinde bulunan Hristiyan gemilerin yolu kesiliyordu. Hatta İmparator Şarlken bile deniz üzerinden İtalya'ya güçlükle seyahat edebiliyordu.⁶⁹⁴

e) Cezâyir'in Siyasî Önem Kazanması

Bu dönemde Cezâyir yeniden siyasî önem kazandı. Muvahhidler'in Devleti çökmüş bölgenin siyasî önemi kaybolmuştu. Adeta bu coğrafya Merîniler ile Hafsîler arasındaki mücadeleye tanık oluyordu. Abdülvâdîler ise bu iki devlet arasında arabuluculuk rolünü üstlenmeye çalışarak bölge üzerindeki emellerini gerçekleştirmeye çalışıyordu.

Hayreddin Paşa Cezâyir'i komşularından ayrı bağımsız bir devlet haline getirdi. Yaklaşık olarak bugünkü Cezâyir'in sahip olduğu topraklar üzerine bu yeni devleti tesis etti. Bu nedenle Barbaros Hayreddin Paşa bugünkü Cezâyir Devleti'nin gerçek kurucusu olarak kabul edilir. Bunda abartılı veya gerçeğe aykırı bir durum söz konusu değildir. Çünkü yakın dönem Cezâyir tarihinde meydana gelen hadiseler bu gerçeği destekler. Meselâ Abdülvâdîler tarihin hiçbir döneminde güneyde Şlef, kuzeyde ise Cezâyir ve civarını geçememişlerdir. Ancak bir dönem doğuda Bicâye ve Kosatîne'ye hükmedebilmişlerdir. Fakat bu kısa sürmüştür. Cezâyir'in orta ve güney kesimi ise, merkezi otoritenin yokluğunda kendilerini bölgenin hâkimi olarak gören kabile liderleri ile

⁶⁹⁴ Belhammîs, s. 95.

mahallî önderlerin hâkimiyeti altındaydı. Cezâyir'in güney batısı ise çoğu zaman ismen ya Abdülvâdîler'in ya da Merîniler'in yönetiminde kalmıştı.

Cezâyir'in bir devlet olarak siyasî yapısının oluşturulmasında Hayreddin Paşa'nın katkıları oldukça fazladır. Ayrıca Osmanlı Devleti'ne ilhakından sonra Cezâyir'in siyasî ve askerî alanlarda önemli hale gelmesi yine onun sayesinde olmuştur. Çünkü ilhaktan sonra Cezâyir, Şariken'in temsil ettiği Hristiyan Avrupa ile olan mücadelede ileri karakol konumuna gelmişti.

f) Endülüslü Müslümanların Kurtarılması

Barbaros Hayreddin Paşa döneminde binlerce Endülüslü Müslüman kurtararak Cezâyir'e taşınmıştı. Ayrıca onlara büyük araziler dağıtılmıştı. Endülüslü Müslümanlar kendilerine verilen araziler üzerinde Buleyda, Tenes ve Şerşâl gibi şehirler tesis etmişlerdi. Cezâyir, Bicâye, Midiye gibi şehirlerde ise göçmen semtleri oluşturmuşlardı. Buraya kadar verdiğimiz malumatlar sayesinde Hayreddin Paşa'nın 36 deniz seferi düzenlediğini, 70.000 Endülüslü müslümanı Cezâyir'e taşıdığını gördük. Endülüslüler sanat ve iskân alanında aktif rol oynamakla kalmamış, İspanyollar'a karşı bölgedeki Türk varlığını sonuna kadar desteklemişlerdi. Hatta diyebiliriz ki, Osmanlılar'a karşı bölgede en samimi davranan Endülüslü müslümanlar olmuştur. İleriki bölümlerde Cezâyir'deki Osmanlı yönetiminin Endülüslü müslümanlara yönelik siyasetini ele alırken bu konuya ayrıntılı bir şekilde değineceğiz.

III. BÖLÜM

III. BÖLÜM

OSMANLILAR'IN CEZÂYİR'E GİRİŞİNE TEPKİLER

I. MAHALLÎ TEPKİLER

A. MAHALLÎ LİDERLERİN TEPKİSİ

Cezâyair'deki türk varlığını önce destekleyen, ancak sonra karşı çıkan iki önemli şahsiyet vardır: Birincisi, Cezâyir şehrinin ileri gelenlerinin oluşturduğu meclisin başkanı Şeyh Salim et-Tûmî, ikincisi ise berberî bölgesindeki Kûkû Dağı'nın emîri Şeyh Ahmet b. Kâdî'dir. Yahya b. Salim et-Tûmî, Tenes Kalesinin emîri Hmide'l-abd ve Türk komutan Kara Hasan da ikinci derecede önemli muhaliflerden olmuşlardır. Olayların detayları farklılık arz etse de, bu liderlerin Osmanlılar'ın Cezâyir'e girişine karşı tavırlarının benzer özelliklerini daha önce detaylı bir şekilde ele almıştık.

Salim et-Tûmî, Barbaros kardeşlerin, halkın gözünde kahramanlara dönüşebileceğinden korkmasına ve kendi makam ve nüfuzunu kaybetmekten endişe etmesine rağmen, Cezâyir meclisinin baskısı sonucu onları çağırarak zorunda kalmıştı. Ancak, halkın Türkler'e karşı rahatsızlıklarını da bir isyana dönüştürmeye çalışmaktan geri durmadı. Penon kalesindeki İspanyol askerleriyle ittifak kurmaktan da çekinmedi. Bundan dolayıdır ki Oruç Reis Cezâyir halkının isyanını bastırdıktan hemen sonra Salim et-Tûmî'yi idam ettirmekte gecikmedi.⁶⁹⁵

Yahya b. Salim et-Tûmî, Hmide'l-abd ve Hüseyin b. Kâdî'nin, kendi bölgelerinde liderliklerini sürdürebilmek ve Osmanlıları Cezâyirden kovmak için, İspanyollar'la nasıl işbirliği yaptıklarını da daha önce incelemiştik.⁶⁹⁶

Ahmet b. Kâdî'nin Türkler'i destekleyici tavrı Osmanlılar'ın Cezâyir'deki varlığının oluşması için fevkalade önemlidir. Ancak daha sonra onlara ters düşüp isyan etmesi, Osmanlı varlığı için ciddi tehdit olmuştur. Bunun neticesinde, daha önce

⁶⁹⁵ Halk isyanı ve Salim et-Tûmî'nin rolü için bkz, s. 117.

⁶⁹⁶ Bu liderlerin isyan hareketleri için bkz. sayfa 132.

gördüğümüz üzere, Barbaros Hayreddin Paşa Cezâyir şehrini terk etmek zorunda kalmıştı.⁶⁹⁷

İbnü'l-Kâdî Barbaros Hayreddin Paşa yerine Cezâyir sultanı olmayı düşünüyordu. Hem kendisi hem de taraftarları onun Cezâyir sultanı olmaya Barbaros'tan daha layık olduğunu düşünüyordu. Bunun için özellikle Tunus sultanından büyük destek görüyordu. Üstelik Barbaros'a karşı olan İspanyollar'ın kendisine karşı olmaları için bir neden de görmüyordu. Çünkü o, Endülüs'teki müslümanların durumuyla ilgilenmiyordu.⁶⁹⁸

Şu hususa işaret etmemiz gerekir ki, tüm ihtiraslarına rağmen İbnü'l-Kâdî, diğer liderlerin aksine isyanı esnasında İspanyolar'dan destek almamıştır. Bu muhtemelen, ya kendi gücüne olan güveninden, ya da İspanyollar'dan yardım istemesi takdirinde taraftarlarından bir kısmının kendisini terk edeceğini düşünmesinden kaynaklanmıştır.

Her halükarda İbnü'l-Kâdî isyanı, Cezâyir'deki Osmanlı varlığı için büyük bir tehdit oluştuyordu. Şayet o, Cezâyir halkının gönlünü kazanmakta başarısız olmasaydı ve Barbaros Hayreddin Paşa kendi güçlerini toparlayarak Cezâyir Şehrine geri dönmeseydi, buradaki Osmanlı varlığı bu isyanla birlikte silinmiş olurdu.

Daha önce gördüğümüz üzere, Ahmed b.Kâdî'nin kardeşi Hüseyin İbnü'l-Kâdî de, öldürülen kardeşinin intikamını almak için isyan başlatmış, ancak hareketinde başarısız olmuştu. Tıpkı babasının intikamını almak için isyan eden Yahya b. Salim et-Tûmî gibi o da İspanyollar'dan yardım istemekten çekinmemişti.⁶⁹⁹

Ayrıca, İbnü'l-Kâdî'nin kışkırtmasıyla Kara Hasan'ın Barbaros Hayreddin Paşa'ya karşı nasıl ayaklandığını ve bunun akabinde nasıl yakalanıp idam edildiğini de görmüştük.⁷⁰⁰

Zikri geçen bu liderlerin tutumunun yanında, burada, daha önce bahsi geçmeyen diğer bir mahallî liderin tavrından bahsetmeyi de gerekli görüyoruz. Osmanlı hâkimiyetinin Berberî bölgesinde yerleşmesinde bu liderin önemli rolü olmuştur. Bu kişi,

⁶⁹⁷ İbn Kâdî'nin isyanı için bkz. s. 133.

⁶⁹⁸ İbnî kâdî'nin Endülüs müslümanlarına karşı tutumu için bkz. s. 135

⁶⁹⁹ Hüseyin b. Kâdî'nin Şariken'e gönderdiği mektup için bkz ek, vesika no: 5

⁷⁰⁰ Kara Hasan isyanının detayları için bkz. s. 137.

Arap kaynaklarında “el-kabâilü’s-suğra” diye bilinen ve Bicâye şehri ve civarını kapsayan küçük berberi bölgesine hükmeden Emir Abdulaziz’dir. Emir Abdülaziz, berberi bölgesine nüfuzunu yaymak konusunda Ahmed b. Kâdî ile rekabet halindeydi. Aynı zamanda o, kendi bölgesine nüfuz eden Barbaros Hayreddin Paşa’yla da bozuşmuştu. Barbaros’un İbnü’l-Kâdî’yi Cezâyir’in Doğu bölgesine Emîr tayin etmesi ise onu büsbütün kızdırmıştı. Çünkü bu, onun İbnü’l-Kâdî’ye tabi olması anlamına geliyordu.

Bu nedenle Emir Abdülaziz’in Hayreddin Paşa’ya karşı isyan edip Tunus sultanına tabi olduğunu ilan etmesi gayet normal karşılanmalıdır. Ancak İbnü’l-Kâdî isyanı, Emir abdülaziz’in tutumunda değişikliğe neden oldu. Emir Abdülaziz hemen Barbaros’a bağlılığını ilan etti ve İbnü’l-Kâdî isyanının bastırılmasına destek oldu ve Osmanlılar’ın Cezâyir’de varlıklarının sağlanması için Türkler’e sadık kaldı.⁷⁰¹

Abdülvâdî Devleti sultanlarının bölgedeki Türk varlığına karşı tutumlarını incelediğimiz zaman, öz itibariyle birbirinden pek farklı olmadıklarını görürüz. Abdülvâdî sultanlarının bağlı kaldıkları açık bir siyaset yoktu. Tutumları, Osmanlılar’ın Cezâyir’deki varlıklarını destekleyen veya buna karşı çıkan siyasî bir görüşe dayanmıyordu. Sultanların tutumlarını şahsî çıkarlar belirliyordu. Her biri saltanatını sürdürmek veya tahta çıkmak için diğerine karşı mücadele veriyordu.

Bu yüzden, Abdülvâdî Devleti’nin Sultanları çıkarlarına uyduğu zaman, Türkler’i desteklemişlerdir, uymadığında da onlara karşı tavır alıp İspanyollar’a müttefik olmuşlardır. Daha sonra pişmanlıklarını dile getirerek tekrar Türkler’le dost olup ittifak kurmaktan da çekinmemişlerdir. Kaç defa sözlerini bozup daha sonra pişmanlık ve özür beyanlarıyla Türklere yeniden yaklaştıklarını saptamak bir araştırmacı için tespiti son derece zor bir husustur.

Abdülvâdî emirleri birbirlerine düşmandı. Aralarındaki çekişmelerde bazıları İspanyollar’a sığınmıştı. İspanyollar onların bu çekişmesinden istifade edip hakem rolü oynamaya başlamıştı. Dilediklerini tahta geçirip dilediklerini bertaraf ediyorlardı. Ayrıca, Telemsân’da tahtta bulunan Sultan’ın verdiği sözlerle riayet etmesini sağlamak için bazı rehinerler alıp bunları Vehrân’da bulunan İspanyol komutanlığına götürüyorlardı.

⁷⁰¹ Emir Abdülaziz hakkında geniş bilgi için bkz Cilâfî, III, s. 38; Broclemene, s. 450-451.

Sultanların ilişkileri koparmaları veya Türkler'le ittifak kurmaları durumunda bu rehineleri öldürecekleri tehdidinde bulunuyorlardı. Ayrıca desteklerini çekme ve isyankar emîr veya devrik sultanlarla işbirliği yapma tehdidinde başvuruyorlardı.

B. ÂLİMLER'İN TEPKİSİ

Bölge âlimleri, Kuzey Afrika'ya gelen Türk denizcilerini, Endülüs'teki kardeşlerine yardıma koşan ve Cezâyir'i düşmandan kurtaran mücahitler olarak görüyordu. Bundan dolayı onlar, bölgeye gelişleri öncesi ve sonrasın da Türkleri destekleyenlerin başında geldiler. Hiçbir âlim veya tarikat şeyhinin, Cezâyir'deki Türk varlığına karşı bir isyan hareketi başlattığı vâki değildir. Aynı zamanda meşhur âlim olan mahallî lider Ahmed b. el-Kâdî'nin isyanına gelince; o isyanını, âlim vasfıyla değil siyasî bir lider sıfatıyla çıkarmıştır. Dolayısıyla onun hareketi, âlimlerin isyana kalkışmadığını söylememize engel değildir.

Murabıtın olarak tanınan şeyhler ve âlimler, ihtiyaç hissettikleri durumlarda Türkler'i, bölgeye davet etmişlerdir. Türkler'in bölgeye davet edilmesinin en önemli nedenleri İspanyol işgaline karşı koyma, iktidar kavgası içinde olan emirlerin meydana getirdiği kaostan kurtulma, düşmanla işbirliği yapan mahallî lider, kabile reisleri ve ileri gelenlerin cezalandırılması düşüncesi olmuştur. Nitekim İbnü'l-Kâdî'nin, Barbaros kardeşleri ülkeye nasıl davet ettiğini daha önce incelemiştik. Fâslı tarihçi el-Vefrânî, onun hakkında şöyle demiştir:

"İbnü'l-Kâdî Hristiyan kafirlerin gücünü ve Fâs'daki ilerleyişlerini görüp bunun karşısında kendi güçlerinin de zayıf kaldığını anlayınca Osmanlılar'a haber gönderdi. Onlara bu bölgenin öneminden bahsetti. Çünkü Türkler'in cengaver bir millet olduğunu biliyordu. Savaşlarda düşmanlara üstün gelip kafirlerin kalplerine korku saldıklarından haberdardı. İyi niyetle onlardan İslâm'ın zedelenen onurunu yüceltip, azalan gücünü artırmalarını talep etti..."⁷⁰²

⁷⁰² Vefrânî, s. 17.

İbnü'l-Kâdi, Cezâyir halkının İstanbul'a gönderdiği heyete başkanlık yapmışp Yavuz Sultan Selim'den Cezâyir'in Osmanlı Devleti'ne ilhakını talep etmiştir.⁷⁰³

Bölge âlimleri bir kurtarıcı olarak bölgeye çağırdıkları Barbaros kardeşlere dini ve ilmi bakımdan da yardımcı olmuşlardır. Barbaros Hayreddin Paşa, karşı karşıya kaldığı bir çok meselede âlimlerden fetva istemiştir. Bazen önemli bir siyasî konuda, bazen asayiş bozan isyan hareketlerini bastırmada, bazen de isyancıları ve hainleri cezalandırmada onların görüşünü almıştır. Bunun gibi önemli meseleler için din âlimlerinin görüşlerinin başvurulması, kendisini saygın bir konuma getirmişti. Halk, onun âlimlere ve ileri gelenlere danışmadan istibdat yönetimi uygulayan bir lider olmadığına inanıyordu. Barbaros Hayreddin Paşa'nın, âlimlerle ilişkileri ve onların görüşlerine başvurulması hakkında bir kaç örnek vermek istiyoruz.

Barbaros Hayreddin Paşa, daha önce açıkladığımız gibi, Cezâyir şehrinin surlarını sağlamlaştırdıktan sonra çeşitli siyasî meselelerde âlimlerin görüşüne müracaat etmişti. Âlimler ve şehrin ileri gelenleriyle birlikte bir toplantı yapmış, yaptığı konuşmada İspanyollar'a karşı onları koruduğunu ve surları artık kendilerine gerek kalmadan şehri koruyacak şekilde tamir ettirdiğini anlatmıştı. Konuşmasının sonunda, dolayısıyla kendisinin Cezâyir'deki görevinin sona erdiğini ve ayrılacağını orada ifade edip içlerinden birini başlarını emir olarak seçmelerinin gerektiğini söylemişti.⁷⁰⁴ Çünkü Barbaros Hayreddin Paşa, cihad faaliyetini başka bir bölgede sürdürmeye karar vermişti. Bu durum karşısında âlimler farklı bir mütalada bulunarak, şöyle bir fetva verdiler.

*"Barbaros Hayreddin Paşa, şehri savunmak için burada kalmalıdır. Halkı, kafir düşman karşısında yalnız bırakması caiz değildir. Eğer Rum diyarında cihad edip sevap kazanmak istiyorsa, bilsin ki, orada bu görevi ifa eden nice kahramanlar var. Maslahat, onun Cezâyir'de kalıp burayı savunmasını gerektiriyor."*⁷⁰⁵

⁷⁰³ Cezâyir halkının Yavuz Sultan Selim'e gönderdiği mektubun fotokopisinin orijinal nushası için bkz. Topkapı Sarayı Arşivi, no: 6456. EK. bölümüne bkz, belge no 2; Ayrıca bkz. Kâtip Çelebi, s. 33; Şükran Hakkut, s. 55; Uzunçarşılı, II, 269; Hammer, III, 142; Danişmend, II, 51-52; Brockelmann, s. 69; İbn Eşenhû, s. 143-145.

⁷⁰⁴ Kâtip Çelebi, s. 33; *Gazavât*, s. 41; İbn Ebî'd-Diyâf, II, 10

⁷⁰⁵ *Gazavât*, s. 41; İbn Ebî'd-Diyâf, II, 10

Barbaros Hayreddin Paşa, bir kaç İspanyol komutanı esir almıştı. Bunun üzerine İspanyollar komutanlarını kurtarmak için ona yüklü miktarda fidye önermeye başladılar. Ancak âlimler, esir alınan komutanların, İspanya'ya döndükten sonra tekrar Cezâyir'e karşı savaşımaya dönecekleri ve düşmanı cezalandırma düşüncesi ile onların öldürülmesine fetva verdiler. Barbaros Hayreddin Paşa fetvanın gereğince hareket etti.

Barbaros Hayreddin Paşa, kendisine karşı isyan başlatan ve hâkimiyeti altındaki bölgelerde bulunan insanları isyana teşvik eden, Tenes Emiri hakkında da âlimlerin görüşüne başvurmuştu. Bunun üzerine onlar da fesat çıkaranla savaşın mübah olduğuna dair fetva verdiler.⁷⁰⁶

Âlimlerin o dönemde oynadıkları rol, çok önemliydi. Çünkü her ne kadar Müslümanlarla İspanyollar arasındaki savaş; siyasî, ekonomik ve toplumsal nedenlere dayanıyor gibi görünse de, dinî bir hüviyet kazanmıştı.

Âlimler, dinî danışmanlık hizmetlerinin yanı sıra zaman zaman Barbaros Hayreddin Paşa'nın şahsında somutlaşan Osmanlı idaresi ile mahallî yöneticiler arasında arabuluculuk görevi yapıyorlardı. Barbaros Hayreddin Paşa, isyanları bastırmak için şiddete başvurmadan önce âlimlerden manevî otoritelerini kullanarak isyancıları isyandan vazgeçmeye ikna etmelerini istiyordu. Bazen âlimlerin girişimi olumlu sonuç veriyor ve isyanlar yüzünden yaşanacak can ve mal kaybı önleniyordu. İsyancıların iknâ edilememesi durumunda ise Barbaros, bu defa onlara karşı savaş hususunda yine alimlerin fetvasını istiyordu. Nitekim diğer yandan âlimler, arabuluculuk görevini isyanların taleplerini Hayreddin Paşa'ya iletme suretiyle de yerine getiriyorlardı.

İbnü'l-Kâdî'nin adamlarından bir kısmı, Barbaros Hayreddin Paşa'nın kendi çıkarlarını tehdit ettiği düşüncesiyle bir isyan çıkarmışlardı. Bu durum karşısında Barbaros Hayreddin Paşa, âlimlerin yardımına başvurmuş, onlardan isyanın akıbeti konusunda isyancıları uyarmasını istemişti. Ancak isyanın ele başları, âlimlerin arabuluculuğunu reddedip isyana devam ettiler. Bunun üzerine âlimler, fitneye sebebiyet veren kimselerin öldürülmesi ve onlara yardım etmenin haram olduğunu belirten bir fetvâ yayınladılar.

⁷⁰⁶ *Gazavât*, s. 32.

Barbaros Hayreddin Paşa, buna dayanarak ayaklanmayı başlatan liderleri yakalayıp idam ettirdi.⁷⁰⁷

C. HALKIN TEPKİSİ

Genel olarak ifade edecek olursak, halkın tamamına yakını Türkler'i destekliyordu. Bu hususta âlimlere ve ileri gelenlere tâbi oluyorlardı. Daha önce halkın, âlimler ve eşraf ile birlikte heyetler göndererek Barbaros kardeşleri davet ettiğine temas etmiş ve aynı şekilde Oruç Reis'in Cezâyir'e gelişi sırasında ne denli büyük ilgiyle karşılandığını anlatmıştık. Benzer şekilde Cîcel halkının onunla birlikte olan Türk Leventlere nasıl sıcak ilgi gösterdiğine işaret etmiştik.

Halkın, Osmanlılar'a karşı muhalefet hareketlerine katıldığı olayların nadir olduğu görülmektedir. Bunlar da, ileride göreceğimiz bir takım özel sebeplere dayanmaktadır. Netice olarak halk her halükarda Osmanlılar'ın bölgeye gelmesini desteklemiştir. Çünkü onların, kendilerini İspanyol işgalinden kurtaracağına, düşman saldırılarına karşı kalkan görevi göreceğine dair inançları kesindi. Yine onların, taht kavgası yüzünden birbiriyle mücadele edip fesat saçan mahallî yöneticilerin zulümlerine son vereceklerine inanıyorlardı.

Bölge halkı önemli bir tehlike ile karşı karşıya kaldığı zaman hemen Osmanlılar'a müracaat ediyordu. Bazen, işgalden kurtulmak, bazen bir tehdidi etkisiz hale getirmek, bazen de kötü yöneticilerin şerrinden kurtulmak için Osmanlılar'a sığınıyorlardı. Nitekim tezimizin birçok noktasında bu tür hadiselerle işaret ettik. Meselâ Abdülvâdî Sultanı III. Ebû Hammû, kardeşini tahtan indirip saltanatı eline geçirmiş ve İspanyollar'la işbirliğine gitmişti. Bunun üzerine Telemsân ileri gelenleri Oruç Reis'ten bu duruma müdahale etmesini istedi. O da, kendisine gelen heyete olumlu cevap verip Telemsân'a doğru harekete geçti. Şehre girdi ve tahta aynı aileden Ebû Zeyyân'ı çıkardı.⁷⁰⁸

⁷⁰⁷ Bu isyanın ayrıntıları için bkz. *Gazavât*, s. 52-56; Muhammed b. Abdilkâdir, s. 96.

⁷⁰⁸ İbn Eşenhû, s. 74-75; Celal Yahya, *el-Mağrib*, III, 16, Matvî, *es-Saltanatu'l-Hafsiyye*, s. 676; Zübeyrî, s. 33-35; Tammâr, s. 299; Mîlî, III, 47-51.

Tenes halkı da amcası Ebû Zeyyân'a karşı başlattığı taht kavgasında İspanyollar'dan yardım alan II. Yahya'dan kurtulmak için Oruç Reis'ten yardım talep etmişti. Ona bir heyet gönderip şehirlerini İspanyol işgalinden ve onun işbirlikçilerinden kurtarmasını istemişlerdi.

Halkın Türkler'i sevmesine ve onların yaptığı büyük işleri takdir etmesine rağmen zaman zaman Osmanlılar aleyhinde yürütülen propagandalara aldanarak isyancı mahallî liderleri destekledikleri de bir gerçektir. Barbaros kardeşleri davet eden Cezâyir halkının, daha sonra böyle bir propagandaya aldanarak çıkardığı isyanı daha önce anlatmıştık. Yine aynı şekilde birçok bölgede İbnü'l-Kâdî'nin adamları tarafından yürütülen büyük propagandalara aldanan gruplar, isyancıların yanında yer almıştır. Bu isyanlar esnasında Hayreddin Paşa ile Cezâyir halkı arasındaki diyalog kopmuş, Türk leventleri ile isyana karışan halk arasında büyük bir düşmanlık ortaya çıkmıştır. Hatta bu sırada Hayreddin Paşa Cezâyir'i terk edip Cîcel'e yerleşmek zorunda kalmıştı. Tarihçilerin bildirdiğine göre isyana katılmayan halk, onun Cezâyir'den ayrılışına çok üzölmüş ve onu limandan göz yaşları içinde uğurlamışlardı.⁷⁰⁹

Diğer yandan, özellikle Telemsân halkının Oruç Reis'e karşı menfi bir tutum takındığı dikkat çekmektedir. Hatta şehir İspanyollar tarafından kuşatıldığı zaman onu, çok az sayıdaki adamıyla birlikte kendi kaderine terk etmişlerdi. Bunun sebebi daha önce açıklandığı gibi .

Halkın çıkarılan isyanlara katılmasının önemli bir sebebi, isyancı mahallî liderlerin yürüttüğü propagandalara aldanmaları ve onların haklı olduklarına inanmalarıdır. Bir diğer sebep ise bu isyancıların şerrinden kurtulma arzusudur. İsyanlara bu korku yüzünden destek vermek zorunda kalmışlardır. Nitekim Oruç Reis'in veya Barbaros Hayreddin Paşa'nın isyanları bastırması durumunda hemen Türkler'in yanında yer almaları bunu açıkça göstermektedir.⁷¹⁰

Bölgedeki Türk askerlerinin bazı tutumları da halkın isyancılara katılmasının önemli bir sebebi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kendilerine sert davranan bütün otoritelere karşı çıkmayı adet edine bölge halkı Oruç Reis döneminde de haksız buldukları bazı

⁷⁰⁹ Kâtip Çelebi, *Tuhfe*, s. 35.

⁷¹⁰ *Gazavât*, s. 62.

uygulamalar yüzünden ona karşı girişilen isyanları desteklemiştir. Onlar bu tutumlarını Hayreddin Paşa'ya karşı destekledikleri İbnü'l-Kâfî kendilerine kötü muameleye başladığı anda da göstermişler ve ona da baş kaldırmışlardı. Daha önce anlattığımız gibi Cîcel'de ikamet eden Hayreddin Paşa'ya bir heyet gönderip İbnü'l-Kâfî ile tüm ilişkileri kestiklerini ve tamamen kendisine bağlandıklarını bildirmekte tereddüt etmemişlerdi.⁷¹¹

⁷¹¹ *Gazavât*, s. 63; Rıza Nur, II, 289.

II. BÖLGEDEKİ HÜKÜMDARLARIN TEPKİLERİ

A. TUNUS HAFSÎ SULTANLARI'NIN TEPKİSİ

Bilindiği üzere bölgeyi, Türk denizcilerinin gelişine hazırlama şerefi, Tunus sultanı Ebu'l-Hasan el-Hafsî'ye aittir. O, Cebre adasını Avrupa sahillerine ve özellikle İspanya sahilleri ve gemilerine düzenleyecekleri taarruzlarda üs olarak kullanmaları için Türk denizcileri Barbaros kardeşlere vermişti. Şüphesiz ki o, bundan önemli bir kazanç da sağlıyordu. Çünkü o, daha önce de belirttiğimiz gibi, Barbaros kardeşlerle, ele geçireceği ganimetlerin beşte birini kendisine vermeleri şartıyla bir anlaşma yapmıştı. O, Barbaros kardeşlere verdiği destek sayesinde çok önemli ekonomik, siyasî ve güvenlik gibi kazanımlar elde ediyordu. Yine o, Barbaros kardeşlerden verdikleri ganimetlerdeki hissesinin dışında, kişisel servetini büyüten hediyeler de alıyordu. Ayrıca, Türk denizcileri elde ettikleri ganimetleri onun ülkesinde satıyorlardı. Dolayısıyla, bu deniz seferleri sayesinde ticaret canlandıkça Hafsî sulatan için yeni vergiler koyma fırsatı ortaya çıkıyor ve devletin kasasına giren vergi gelirleri de artıyordu. Hafsîler, bu destek dolayısıyla, dinî ve siyasî açıdan da kazançlı çıkmışlardı. Çünkü Türk denizcilerine verdikleri destek, Hafsî sultanların halkın gözünde İslam ülkesi sahillerinin koruyucusu ve kilise terörüne maruz kalan Endülüslü Müslümanlara yardımcı olarak görünmelerine zemin hazırlamıştı. Bütün bu yüzden ki onlar, bu politikalarının arkasında, halkları nazarında sarsılmış heybet ve saygınlıklarını da geri almak hedefini güdüyorlardı. Dolayısıyla, Hafsî hanedanının Türk denizcilerine çok iyi davranması, maddî ve manevî hiçbir bedel ödmeden elde ettiği bu menfaatler devam ettiği sürece yadırganacak bir durum olarak görülmemelidir.

Ancak, bütün bu iyi ilişkiler, Barbaros kardeşlerin, sıradan bir denizci olarak Avrupa sahilleri ve Avrupalılar'a ait gemilere saldırılar düzenledikleri dönemle sınırlı kaldı. Onların karada ve denizde birtakım zaferler elde etmeleri neticesinde, bölgede İspanyollar ve Hafsîler'e karşı önemli bir güç olma ihtimali belirince Hafsî sultanları onlardan endişe duymaya başladılar. Söz konusu endişe, Barbaros kardeşlerin Bicăye kuşatması esnasında iyice kuvvetlendi. Şöyle ki, 24 gün süren kuşatma esnasında, barutları tükenen Barbaros kardeşler, Hafsî sultanından kendileri için gerekli barut ve gıdayı göndermesini istemişlerdi. Ne var ki o, bu talebe duyarsız kaldı ve İspanyollar'ın yardım birlikleri kaleye ulaşana kadar yardım göndermedi. Neticede Barbaros kardeşler kuşatmayı

kaldırmak zorunda kaldılar ve sultanın tavrı bir zamanlar kendisine bağlı olan bu şehrin düşman işgalinde kalmasının en önemli sebeplerinden biri oldu.

Söz konusu kuşatma dolayısıyla Hafsî Sultanı, Barbaros kardeşlerin Cezâyir'den başlayarak bütün Kuzey Afrika sahillerini İspanyol işgalinden kurtarma gayesi taşıdıklarını kesin olarak anlamıştı. Bu gayenin gerçekleşmesi, büyük bir devletin himayesine girmeyi veya güçlü bir devlet kurmayı gerektiriyordu. Her iki ihtimal de Hafsî sultanını rahatsız etmekteydi. Çünkü kendisinin bu türlü bir hedefi gerçekleştirecek güçlü bir devlete sahip olmadığını biliyordu. Diğer yandan yanı başında büyük bir devletin kurulmasına da tahammül edemezdi. Zira böyle bir devlet, her zaman için kendisini de tehdit edecekti.⁷¹²

Osmanlı Sultanı Yavuz Sultan Selim, Tunus'ta bulunan Barbaros kardeşlere bir takım hediyelerle birlikte işlemeli bir kılıç ve saltanat elbisesi gönderdiği sırada Hafsî sultanına da bir ferman yollayıp, Barbaros kardeşlere gerekli maddî ve manevî desteği vermesini emretmişti. Eû Hasen el-Hafsî, böylece Barbaros kardeşlerin sadece saldırılar tertip edip ganimet peşinde koşan sıradan denizciler olmadıklarını anladı. Onların Osmanlı Devleti'nin himayesine girdiklerini ve bölgede bu devleti temsil ettiklerini idrak etti. Bu yüzden taşıdığı kıskançlık duyguları ve şahsı için beslediği endişeler katlanarak arttı.⁷¹³

Barbaros kardeşlerin Cezâyir'e kesin olarak yerleşip iç bölgeleri hâkimiyetleri altına almaya çalıştıkları sırada Tunus Sulatnının Cezâyir'de olan yönetiminde gittikçe büyüyen bir otoriteden duyduğu korkular daha da arttı. Bundan dolayı Oruç Reis'in şehadetini ve Cezâyir'in Osmanlı Devleti'ne ilhakını haber alır almaz düşmanlığını açığa vurdu. Kendisiyle aynı hisleri paylaşan Abdülvâdî emîri ile Osmanlılar'a karşı entrika kurmak için işbirliği yapmaya başladı.

Böylece, Hafsî ve Abdülvâdî sulatanlarının öncülüğünde bölgedeki Türk varlığına karşı entrikalar başlamış oldu.⁷¹⁴

Tunuslu tarihçi İbn Ebi'd-Diyâf, Hafsî Sultanı'nın Barbaros Hayreddin Paşa'ya düşmanlık etmesinin nedenini açıklarken şu şekilde izah etmektedir:

⁷¹² Matvî, s. 676.

⁷¹³ İbn Ebi'd-Diyâf, II, 11.

⁷¹⁴ İbn Eşenhû, s. 149.

"Muhammed b. el-Hasan bunu (Cezâyir'in Osmanlı Devleti'ne ilhakını) öğrenince, tahttan olma endişesine kapıldı. Hayreddin Paşa'dan duyduğu korku arttı. Çünkü Osmanlı Devleti'nin desteğini sağladığında onun kolayca Tunus'a hâkim olacağını anladı. Bundan dolayı önceki siyasetinden dolayı pişmanlık duymaya başladı. Neticede Hayreddin Paşa'nın adamları arasında fitne çıkarıp karışıklığa neden olmaya çalıştı. Telemsân emirine haber göndererek Hayreddin Paşa hakkındaki endişelerini dile getirip ondan sakınmaları gerektiğini bildirdi. Bunun neticesinde (Barbaros kardeşlerle arasında) anlatımı uzun sürecek mücadeleler başladı." ⁷¹⁵

Ebû'l-Hasan el-Hafsî'nin Telemsân sultanı III. Ebû Hammû'ya bir mektup yazarak Osmanlılar'a karşı ittifak kurmayı teklif ettiği ve ona şöyle dediği bildirilmektedir:

"Hayreddin Paşa, ağabeyi Oruç Reis'e göre daha büyük bir beladır. Zira o şimdi Yavuz Sultan Selim'den destek almıştır. Artık şöhretine sınır yoktur. Hatta İspanya başta olmak üzere tüm âleme meydan okumaktadır. Padişah onun güvenilecek biri olduğunu düşünerek ona Beylerbeyi ve Paşa unvanını verdi. Kendisine sancağın yanı sıra işlemeli kılıç ile padişah hilatını hediye etti. Bundan sonra sürekli olarak Anadolu'dan dilediği kadar asker ve malzeme toplayabilir. Yapmamız gereken en akıllı şey, bir tek el olup, Kuzey Afrika'ya geleli on yıl olmadan buranın efendisiymiş gibi davranan Türkler'in hakkından gelmektir." ⁷¹⁶

Yaptıkları yazışmalar sonucu iki sultan, Hafsî sultanının İbnü'l-Kâdî'yi, Hayreddin Paşa'ya karşı isyana ikna etmesi konusunda anlaştılar. Telemsân'daki Abdülvâdî sultanı III. Ebû Hammû ise Muhammed Ali ⁷¹⁷ ile onun yaşadığı bölgenin civarındaki kabileleri ayaklanma için kışkırtacaktı. Hayreddin Paşa'yı bertaraf etmek için her türlü yardımı yapmaktan çekinmeyeceklerdi. ⁷¹⁸

⁷¹⁵ İbn Ebî'd-Diyâf, s. 149.

⁷¹⁶ Gazavât, s. 44.

⁷¹⁷ Gazavat'ta, s. 44 ve Medenî'nin Harbus-selasumie, s. 211. Kitabında zikri geçen Muhammed Ali'nin hayati hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadık.

⁷¹⁸ Gazavât, s. 46; Kâtip Çelebi, s. 33.

Tunus Sultanı vaat vermekle kalmayıp söylediklerini yapmayı başardı da. Kısa bir tereddüt yaşayan İbnü'l-Kâdî'yi, kendisi Cezâyîr üzerine sefer düzenlerken karşısına çıkacak olan Hayreddin Paşa'yı arkadan vurmak için ikna etti.

Hayreddin Paşa, Hafsî Sultanı'nın düzenlediği entrikalardan haberdar olunca ona bir mektup yazarak yaptıklarından dolayı kendisini kınadı. Ancak Tunus Sultanı, siyasetini gözden geçirmek yerine Cezâyir'e saldırmak için bir ordu hazırladı. Buna mukabil Hayreddin Paşa doğu tarafına çekilerek, orada karargâh kurdu. Neticede Tunus ordusu ile Türklerden ve Cezâyirliler'den oluşan Osmanlı ordusu savaşa tutuştu. Bu esnada İbnü'l-Kâdî, söz verdiği gibi, ihanet edip beklenmedik bir şekilde Hayreddin Paşa'ya arkadan saldırdı. Osmanlı ordusu böylece iki düşman ortasında kaldı. Meydana gelen çatışmalarda adamlarından çoğunu kaybeden Hayreddin Paşa, kurtulan çok az sayıdaki askeriyle birlikte büyük zorluklar içinde Cîcel'e çekildi.⁷¹⁹

Hafsî Sultanı, İbnü'l-Kâdî'yi tahrik etmekle ve Cezâyir'i ele geçirmek için hazırlık yapmakla kalmadı. Kosantîne'deki taraftarlarına haber gönderip onları da isyana kışkırttı. Nitekim, onun çağrısına uyanlar söz konusu şehirde 1526-1527 yıllarında isyan ettiler. Ancak Hayreddin Paşa isyancılara karşı kararlı bir siyaset izledi. Neticede ayaklanmayı bastırdı ve şehirde yeniden otoritesini sağlamlaştırdı. Bunun sonucunda Hafsîler, bütün batıda ve Sahra bölgesinde hâkimiyetlerini tamamen yitirdi. Bundan böyle bu topraklarda yaşayan halk Osmanlı hâkimiyetine girdiğini ilan etti.⁷²⁰

Bu gelişmelerden sonra Hafsî Sultanı İspanyollar'la ittifak kurdu. Hatta payitahtını onlara teslim ederek, onların boyunduruğu altına girdi. İspanyollar'ın üç gün boyunca kendi halkının üçte birini katletmeleri karşısında sessiz kaldı. Bir de İspanyollar'ın egemenliğini kabul ettiğini bildiren bir andlaşmaya imza attı. Diğer maddelerine daha önce işaret ettiğimiz bu andlaşmayla Annâbe kalesini de onlara verdi.⁷²¹

Hafsî Sultanı, İspanyollar'ın Tunus'a girdikten sonra buradan çıkmayacaklarını iyi biliyordu. Buna rağmen kendisine bağlı işgal altındaki şehirleri kurtarmak için gelenlere teslim olmak yerine İspanyollar'a boyun eğmeyi yeğlemişti.

⁷¹⁹ İbnü'l-Kâdî isyanı ile ilgili geniş bilgi için tezimizin bkz. s. 133; Ayrıca bkz. *Gazavât*, s. 50.

⁷²⁰ İvanov, s. 186.

⁷²¹ *a.g.e.*, s. 698-699; *Gazavât*, s. 95; İbn Ebî'd-Diyâf, I, 971.

Gerçekten Hafsî Sultanı'nın bu tavrı son derece hayret vericidir. İspanyollar daha önce Annâbe, Bicâye, el-Kâl'a, Trâblus, Cezâyir, Delles gibi ülkesinin bir çok şehrini işgal etmişti. Ondan beklenen davranış, bu şehirleri kurtarmak için Osmanlılar'la işbirliği yapmasıydı. Tahtını koruması için Osmanlı Devleti'ne bağlılığını ilân etmesi yeterli olacaktı. Çünkü Osmanlı Devleti'nin izlediği siyasette, kendisine tabi olan sultanlar ve mahallî yöneticiler tahtlarında bırakılıyordu. Bütün bunlara rağmen, ne yazık ki, Hafsî Sultan düşmanı İspanyollar'la mücadeleye girmeden önce Osmanlılar'a karşı entrika çevirmeye kalktı.

Hafsî Sultanı'nın bölgedeki Osmanlı varlığına karşı izlediği siyaseti bu şekilde özetlemek mümkündür. Hafsîler'in Bicâye kuşatmasından itibaren başlayan Osmanlı düşmanlığı, Tunus'un ikinci kez feth edilmesine ve Hafsî Devleti'nin nihaî olarak yıkılmasına kadar sürmüştür.

B. FÂS SULTANLARI'NIN TEPKİSİ

Osmanlılar'ın bölgeye girmesine karşı Hafsîler'in izlediği siyasetin aksine Fâs'da son dönemlerini yaşayan Vattâsîler, Cezâyir'deki gelişmelere karşı tarafsız bir siyaset izlediler. Bunun nedeni belki, Hafsî devleti ile farklı konumda olmalarından ileri geliyordu. Tezimizin giriş kısmında da ifade ettiğimiz gibi, Portekizliler, Atlas Okyanusu boyunca uzanan sahilleri; İspanyollar ise kuzy Afrika'nın Akdeniz sahil kesiminde stratejik yerleri işgal etmişti.⁷²² Dolayısıyla Fâs'daki durum, Cezâyir'den pek farklı değildi. Ayrıca Cezâyir'de olduğu gibi bu bölgede de siyasî otorite boşluğu yoktu. Çünkü Vattâsîler, bir çok bölgede sadece şeklen de olsa, Fâs'ın tamamında hükümranlılığını devam ettiriyordu. Ülkenin güneyinde işgalci Portekizliler'e karşı Sa'dîler tarafından başlatılan direniş hareketi, Hayreddin Paşa'nın Cezâyir'e hükmetmeye başlamasına kadar Vattâsîler'in hâkimiyetini tehdit eden siyasî bir harekete dönüşmedi.

Vattâsîler, izledikleri tarafsızlık siyasetine rağmen, Telemsân'dan kaçarak kendilerine sığınan bazı Abdülvâdî hanedanı mensuplarını himaye etmekten geri durmamışlardır. Ancak onların bazılarını diğerlerine karşı desteklememişler, İspanyollar'a

⁷²² Vezzân, s. 259-261

veya Osmanlılar'a karşı da onlara yardım etmemişlerdir. Nitekim 1517 yılında Oruç Reis'in tahttan indirdiği III. Ebû Hammû Fâs'a kaçarak Vattâsî sultanı Muhammed el-Purtugâlî'ye sığınmış ve Oruç Reis'e karşı ondan yardım talep etmişti. Ancak iç problemlerle meşgul olan Vattâsî sultanı, Oruç Reis'e karşı böyle bir hareketten sakındı.⁷²³

Oruç Reis'in şehadetinden sonra İspanyollar III. Ebû Hammû'yu yeniden tahta geçirince kardeşleri Abdullah ile Mesud Fâs'a kaçmıştı. III. Ebû Hammû onların iadesini istedi. Ancak Fâs Sultanı onları teslim etmeye yanaşmadı. Aksine o, ikisini Telemsân'a gitmek ile Fâs'da kalmak arasında serbest bıraktı.⁷²⁴

1526 yılında babasının yerine tahta geçen Abû'l Abbâs, Abdülvâdî emirlerinden kendisine sığınanlar hakkında babasının izlediği siyaseti değiştirmede. Onları barındırdı ama başlattıkları harekete müdahale etmedi. Onlara her hangi bir destek de vermedi. Emirlerin Osmanlılar'a veya İspanyollar'a ya da birbirlerine karşı mücadelelerine taraf olmadı.⁷²⁵ Muhtemelen Vattâsîler, Abdülvâdîler'in zayıf olduğunu bildikleri için Osmanlılar'a karşı onlarla ittifak kurmamışlar, hatta İspanyollar'a karşı bile onlarla işbirliğine gitmemişlerdir.

Hayreddin Paşa Cezâyir'de otoritesini sağlamlaştırdıktan sonra Vehrân'ı fethe karar vermişti. Bu vesileyle o, Vattâsî sultanı Abû'l Abbâs'a, Bâdis Emiri Abû Hassûn el-Vattâsî'ye, Abdülvâdî Devleti'ne ve Tunus'taki leventlere bir heyet gönderip bu fetihle sahip oldukları gemilerle kendisine destek vermelerini istedi. Ancak Vattâsîler'in Hayreddin Paşa'nın çağrısına icabet edecek güçleri yoktu. Çünkü onlar, isyan ederek Merâkeş'i ele geçiren Sa'dîler'le mücadele halindeydiler. Dolayısıyla Hayreddin Paşa'nın Vehrân seferinde ona destek çıkamamalarının en büyük nedeni bu iç savaş olmuştu.

1531 yılında gerçekleşen Osmanlı-Vattâsî yakınlaşması, önceki yakınlıktan çok daha önemlidir. Mağrib tarihiye ilgili bilgi veren bir çok kaynakta geçtiği üzere, Hayreddin Paşa, o yıl Cezâyir'de etkili olan açlık ile mücadele etmek için gemileriyle birlikte Fâs limanlarına gelip ihtiyaç duydukları erzak ve diğer maddeleri almıştı.

⁷²³ Vezzân, s. 406-407

⁷²⁴ a.g.e., s. 406-407

⁷²⁵ İbn Harûf, s. 146-148

Diğer yandan, Cebel-i Târik'ın hâkimi tarafından İşbiliye emîri'ne 25 Nisan 1537 tarihinde yazılan bir mektupta, 1531 yılında Barbaros Hayreddin Paşa'nın 26 gemiyi Titvân ve Arâiş limanlarına demirlediğinden söz etmektedir.⁷²⁶ Ancak sözkonusu demirlemenin bir önceki paragrafta bahsettiğimizle aynı mı yoksa ondan farklı mı olduğuna dair herhangi bir bilgiye ulaşamadık.

Yine 1531 yılında Cezâyir'den bir elçi Fâs'a gelerek Vattâsîler'in hristiyanlara karşı savaş hazırlıklarının hangi boyutlarda yapıldığının tespitini yapmıştır. Bu bilgi, Malaga valisinin İsabella de Portugal'a yazdığı 12 Ağustos 1531 tarihli mektupta geçmektedir.⁷²⁷

1532 yılında Hayreddin Paşa, Vattâsîler'in Sultanı'na bir mektup yazarak, sefer düzenlemek istediği her yere kendisinin de bizzat gelecek şekilde, tam desteğini istedi. Ayrıca ihtiyaç duyduğu tuz ve barut konusunda kendisine yardımcı olmasını talep etti. Vattâsî Sultanı buna olumlu yanıt verdi ve istediklerini gönderdi.⁷²⁸ Bu yakınlaşma İspanyol ve Portekizliler'in endişelenmesine yol açtı. Bu yüzden Fâs'ın güney ve kuzeyinde bulunan askerî üslerine, muhtemel bir Osmanlı-Vattâsî ittifakının saldırısına karşı takviye gönderdiler.⁷²⁹

Vattâsî Sultanı 1535 yılında başşehri Fâs'da, Cezâyir'den gelen, Hayreddin Paşa'nın gönderdiği bir elçiliği kabul etti. Tarihçiler bu mektubun içeriği hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamamakla birlikte, mektubun varmasından kısa bir süre sonra Vattâsîler'in Melîle'ye saldırımları, elçinin taşıdığı mektubun söz konusu saldırıda teşvik veya destek yoluyla etkili olduğu izlenimi vermektedir.⁷³⁰

Şarîken'in Cezâyir'e düzenlediği saldırısının başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından, Hayreddin Paşa'nın cezayir'deki halefi Hasan Ağa, 1541 yılında, gemi satın almak üzere Vattâsîler'e bir elçi gönderdi.

Bahsi geçen tüm bu olayları anlatmakla ulaşmak istediğimiz, Vattâsîler'in Cezâyir'deki Osmanlı varlığına karşı olmadıklarını, onlara düşmanca tavır

⁷²⁶ a.g.e., I, 3-5.

⁷²⁷ a.g.e., V, 61.

⁷²⁸ el-Masâdiru'l-Muğfele I, 41-43.

⁷²⁹ a.g.e., I, 1.

⁷³⁰ Bu bilgi İsaabel'in Şarîken'e gönderdiği 17 Haziran 1935 Târihinde yazılmış mektupta geçmektedir. Bkz. a.g.e., V, 72.

göstermediklerini kanıtlamaktır. Bilakis Vattâsîler, imkanlar elverdiği ölçüde onlara destek olmaya çalışmışlardır. Anlaşılan şu ki Vattâsîler, Akdeniz ve Atlas Okyanusu kıyısındaki önemli sahil kentlerini işgal eden dış düşmanları İspanya ve Portekiz'i Osmanlı Devleti'nin heybetinden yararlanarak korkutmayı hedefliyorlardı

Osmanlı-Vattâsî yakınlaşması İspanyollar'la Portekizliler'i aynı derecede endişeye sevk etti. Bu gelişme, özellikle de Cezâyir'den bir elçinin, Vattâsîler'in İspanyol ve Portekizliler'e karşı savaşmaya ne ölçüde hazır olduklarını yerinde görmek üzere Fâs'a gittiğini duymaları, İspanya ve Portekiz'i işgal ettikleri bölgelerdeki birliklerini güçlendirmeye sevk etti.⁷³¹ Bu çerçevede Osmanlı-Vattâsî yakınlaşmasını bozmak için, onları Türklerden uzaklaştırıp kendileriyle işbirliği yapmaya teşvik eden andlaşmalar yaptılar. Böylece Cezâyir'deki Türkler'i ve güney Fâs'taki Sa'dîleri kolayca ortadan kaldırmayı hedefliyorlardı. Diğer yandan Portekizliler'in, 25 Nisan 1537 yılında Sa'dîler'le üç yıllık bir barış andlaşması imzaladıklarını görüyoruz. Aynı zamanda iki ülke halkı karşılıklı ticaret yapabilecekti.⁷³² Öbür yandan, 24 Haziran 1541 tarihinde, Vattâsîler'le sürdürdükleri barış görüşmelerini on bir yıl sürecek bir barış andlaşması ile sonuçlandırıdılar.⁷³³

Bütün bu anlattıklarımızdan vardığımız sonuç şudur ki, Vattâsîler, Osmanlılar'ın bölgedeki mahallî güçlerle olan mücadelelerinde tarafsız bir tutum sergilemeye çalışmışlardır. Bölgedeki her türlü faaliyeti Osmanlılar'ın Cezâyir'deki varlığına yönelik isyana dönüştürmek için bütün fırsatları değerlendiren Hafsîler'in aksine Osmanlılar'la hiçbir çekişmeye girmemişlerdir.

Buna ilaveten Vattâsîler, kendileriyle imzaladıkları andlaşmalarda, pazarlık gücünü artırmak amacıyla, İspanyol ve Portekizliler'e karşı Osmanlılar'ı bir baskı ve korkutma unsuru olarak kullanmışlardır. Tıpkı Vattâsî sultanı Ebû'l-Hasan'ın, Osmanlılar'a bağlılığını ilân ettiğinde onları Sa'dîlere karşı bir tehdit aracı olarak da kullanması gibi.

Sa'dîler'e gelince, onlar bir yandan güneyde İspanyol ve Portekizliler'i ülkelerinden çıkarmak için mücadele verirken, diğer yandan kuzeydeki Vattâsîler'le savaş halinde

⁷³¹ *Mecmuatu'l-Masâdiri'l-asliyye*, I, 174.

⁷³² *a.g.e.*, III, 44.

⁷³³ *a.g.e.*, III, 44.

olduklarından, Osmanlılar'a karşı tarafsız bir tavır sergilemek zorunda kalmışlardı. Çünkü kendilerine yeni bir cephe açmak istemiyorlardı. Hatta, düşmanları Vattâsîler gibi onlar da, Portekiz ve İspanya'ya karşı verdikleri mücadelede Osmanlı Türkler'inden de istifade etmeyi ihmal etmemişlerdi.

Fâs tarihine dair orijinal kaynakların bir araya getirildiği mecmuada, Türkler'in İspanyol işgaline karşı Sa'dîler'in direnişine katıldıkları bildirilmektedir. Bu, onların Sa'dîlere o döneme göre en gelişmiş olarak itibar edilen çeşitli silahlar sağlamasıyla olmuştur. Fâslılar'la Türkler'in yardımlaşması en bariz şekilde 12 Mart 1541 tarihinde Santacruz'un kurtarılışı sırasında gerçekleşmişti.⁷³⁴

Fâs sultanlarının Osmanlı varlığına karşı sergilediği tutum hakkında ulaşabildiklerimizi şu şekilde özetleyebiliriz: Hem Vattâsîler hem Sa'dîler, Osmanlılar'ın Cezâyir'deki varlıklarını güçlendirmek için giriştikleri mücadelelerde tarafsız kalmışlardı. Onlara karşı ne uluslar arası ne de mahallî bir güçle ittifak kurmuşlardı. Aksine İspanyol ve Portekizliler'e karşı verdikleri mücadelelerde onlardan istifade etme cihetine gitmişlerdi.

⁷³⁴ *el-Mecmuatu'l-Masâdir el-Muğfele*, III, 391.

SONUÇ

SONUÇ

XVI. yüzyılda Kuzey Afrika'da meydana gelen tarihî gelişmeler, Gırnata'nın düşmesi sonucu çok sayıda Endülüslü Müslümanın bölgeye göç etmek zorunda kalması ve korkunç İspanyol zulmüne karşı sahil kentlerinde İslâmî direnişin başlaması ile yakından alakalıdır. Bu gelişmeler, din kardeşlerine yardım gayesiyle birçok Türk'ün bölgeye gelmesine de vesile olmuştur. Barbaros kardeşler, Kuzey Afrika sahillerinde faaliyet gösteren en meşhur Türk denizcileri olarak kabul edilirler. Onlar bölgede çok etkili olmuşlar ve tüm Kuzey Afrika tarihinin akışını değiştiren bir rol oynamışlardır.

Sözde kendisine bağlı olan bölgelerde dahi hâkimiyet sağlayacak bir güce sahip olmayan Abdülvâdî Devletinin, ne Gırnata'nın düşmesinden önce ne de sonra, Endülüslü Müslümanlara yardım edebilmesi mümkün değildi. Üstelik ülkede yaşanan iç karışıklıklar ve bitmeyen taht kavgaları da Cezâyir sahillerindeki kale ve şehirlerin İspanyollarca işgal edilmesine hız kazandırmıştı. İşgal sırasında İspanyollar, Telemsan'da hüküm süren Abdülvâdî Devleti'nin ciddî hiç bir direnişiyle karşılaşmadılar.

İspanya'nın Kuzey Afrika sahillerini işgal etmesi, dinî, siyasî ve iktisadî sebeplere dayanmaktadır. Aslında bunların tamamı birbiriyle iç içe geçmiş ve neticede hepsi tek bir unsur haline gelmiştir. Müslümanları Endülüs'ten çıkardıktan sonra İspanya Devleti'nin öncelikli dış siyaseti, Kuzey Afrika'yı işgal etmek olmuştur.

İspanyollar'ın Cezâyir sahillerini işgali, bu bölgedeki şehirlerde şimdiye kadar nüfuz sahibi olan mahallî yöneticilerin otoritelerini de sona erdirdi. Böylece bölge halkı kendilerini yönetecek mercilerden yoksun hale geldi. Hatta kendileri adına işgal kuvvetleriyle görüşmelerde bulunacak liderler bile bulunmuyordu. Bu durum, halkın din âlimleri etrafında öbeklenmesine vesile oldu. Âlimler İspanyol işgaline karşı halk direnişini örgütlemeye büyük rol oynadılar. Ayrıca, Osmanlıların Cezâyir'e gelmesinde, bölge halkının onların liderliğini ve komutasını kabul etmesinde ve İspanyol işgaline karşı mücadelelerinde kendilerine destek olmasında öncülük yaptılar. Onlara yardımcı olan ileri gelenler de halkın direnişinde etkili oldular.

Ancak halkın direnişî, işgal altındaki şehirlerin kurtarılmasına yetmedi. Bu durum karşısında, Cezâyir uleması ve ileri gelenleri işgal kuvvetlerine karşı başlatılan direnişî yönetmeleri için, yürüttükleri deniz cihadında kahramanlıkları dilden dile dolaşan Türk denizcileri Barbaros kardeşleri çağırmaya yöneldiler. Bu çağrı, Barbaros kardeşlerin İspanyollar'a karşı Akdeniz'de zafer elde etmelerinden ve Cîcel'i işgalden kurtarıp iki kez de Bicâye'yi kuşatmalarından sonra gerçekleşmişti. Barbaros kardeşler çağrıya olumlu cevap verdiler. Bu vesileyle Cezâyir'e geldiklerinde halk kendilerini kahraman gibi karşıladı ve 1516 yılında Oruç Reis'e Cezâyir Sultanı olarak biat etti.

Cezâyir halkının Oruç Reis'e biat etmesinden sonra İspanyollar bölgedeki varlıklarının ne kadar tehlike altında olduğunu anladılar. Bu yüzden Abûlvâdî sultanı, Şeyh Sâlim et-Tûmî ve onun oğlu gibi mahallî liderleri onlara karşı kıskırtmaya başladılar. Bu isyan hareketlerine, İspanyollar'ın 1516 yılında biri Cezâyir'e diğeri Tenes'e olmak üzere düzenledikleri iki askerî sefer de eklendi. Her iki sefer de sadece başarısızlıkla sonuçlanmakla kalmadı, aksine ters tepki yarattı. Şöyle ki, Oruç Reis bu saldırıları püskürttüğü için, bölge halkının gözünde ülkelerini savunan kahraman bir mücahid oldu. İşte bu geline nokta, Osmanlılar'ın Cezâyir'e girmelerine zemin hazırlayan en önemli nedenlerden biri olmuştur.

Oruç Reis 1512-1518 yılları arasındaki yönetimi sırasında Tenes, Şerşâl ve Delles'i kurtarmayı başardı. İspanyollar'ı saldırıdan vazgeçip, işgal ettikleri toprakları korumaya mecbur bıraktı. Aldığı tedbirlerle, çıkarıldıkları şehirleri yeniden ele geçirmek isteyen İspanyollar'ın başlattığı saldırıları sonuçsuz bıraktı. Neticede Cezâyir'in doğusu ile güneyde Medea şehrine kadar uzanan bölgelere hâkim oldu. Ne var ki, 1518 yılında Telemsân'da şehit düşmesi, Batı Cezâyir'e hükmetmesine imkân vermedi.

Bölge halkı, Oruç Reis'in şehadetinden sonra kardeşi Barbaros Hayreddin Paşa'ya biat etti. Hayreddin Paşa, henüz kurtarılmamış sahil kentlerinin işgalden nihaî olarak kurtarılmasının ve Endülüslü Müslümanlara gereği gibi yardımcı olmanın ancak büyük bir devletin desteğiyle olabileceğini düşünüyordu. Bu yüzden, Cezâyir ileri gelenlerini Osmanlı Padişahı'na mektup gönderip ona tabi olduklarını ilân etmeleri hususunda ikna etmeye çalıştı. Bu yolla Osmanlı Devleti'nin destek ve himâyesini kolayca elde etmeyi hedeflemişti. Şehrin ileri gelenleri ile âlimler bu teklifi kabul ettiler ve İstanbul'a bir heyet

gönderip Cezâyir'in Osmanlı Devleti'ne iltihakını arz ettiler. Bu tarihten itibaren Cezâyir, Osmanlı Devleti'nin bir eyâleti oldu. Bunun sonucunda Avrupa'yı büyük bir korku sardı. Özellikle İspanya, Cezâyir'in Osmanlı Devleti'ne katılmasından son derece rahatsız oldu. Çünkü bu iltihak, onlar için Osmanlı tehlikesiyle karşı karşıya gelmek demekti. Söz konusu tehlike sadece, Kuzey Afrika'nın farklı noktalarındaki İspanya üsleri için geçerli değildi. Aksine İspanya'nın Endülüs topraklarındaki varlığı açısından da söz konusuydu. Türk leventlerin her saldırısında, Endülüs'ün Müslümanlar tarafından yeniden fethedilebileceği korkusunu yaşıyorlardı.

Osmanlı Devleti, Cezâyir'in konumunu ve içinde bulunduğu şartları dikkate alarak bu ülkeyi doğrudan merkeze bağlayıp bir takım ayrıcalıklara sahip beylerbeyi statüsü verdi. Barbaros Hayreddin Paşa'yı da Cezâyir beylerbeyi olarak atadı. Onu aynı zamanda Osmanlı donanmasının başına getirdi. Bundan böyle Cezâyir, Osmanlılar'ın Batı Akdeniz'deki merkezî olmuştu. Bölgenin dış siyaseti, Osmanlılar'ın dış siyasetine bağlanmıştı. Bölgede meydana gelen bütün gelişmeler, bu çerçevede ele alınıyordu. Bu vesileyle Barbaros Hayreddin Paşa'ya verilen en önemli görevlerden biri, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Osmanlılar'a karşı başlattığı saldırıya İspanyollar'ın katılmasını engellemekti. Bu da, Kuzey Afrika Sahiller'inde İspanyollar'a karşı başarılı bir mücadele yürütmek ve aynı zamanda Endülüslü Müslümanlar'ı kurtarmakla olacaktı.

Barbaros Hayreddin Paşa, yönetiminin ilk on yılını (1518-1528) isyan hareketlerini bastırmakla geçirdi. Ancak isyanları bastırdıktan sonra İspanyollar'a karşı mücadeleye başlayabildi. Bu vesileyle Penon Kalesi'ni düşmandan kurtardı. İspanyollar'ın Cezâyir saldırısını püskürttü. Osmanlılar'ın Orta ve Batı Cezâyir'deki hâkimiyetlerini güçlendirdi. Abdülvâdî ülkesi ile geri kalan iç bölgeler ona boyun eğmek zorunda kaldı. Barbaros Hayreddin Paşa Osmanlılar'ın nüfuzunu sadece Cezâyir'de yaymakla kalmadı, 1535 yılında Tunus'a bir sefer düzenleyip Hafsî ülkesini de Osmanlı egemenliğine kattı.

Penon Kalesi'nin düşmandan kurtarılması, Türklerin Cezâyir'deki varlıklarını perçinlemişti. Hayreddin Paşa, Tunus'taki Halku'l-Vâdi yerine bu kaleyi askerî seferlerinin merkezi yaptı. Bundan böyle Batı Akdeniz sahilleri boyunca düzenlediği saldırıları buradan organize etmeye başladı. Cezâyir'i, Batı Akdeniz'deki bütün deniz yollarının kontrol noktası haline getirdi.

Cezâyir'in doğrudan Osmanlı Devleti'ne bağlanması ve Cezâyir beylerbeyi Barbaros Hayreddin Paşa'nın aynı zamanda Osmanlı Donanması'nın başına getirilmesi, Türkler'in Avrupa ile olan mücadelesini Batı Akdeniz'e taşıdı. 1538 yılında yapılan Preveze deniz savaşından sonra Akdeniz artık bir Türk gölü haline gelmişti. Cezâyir de, İspanyollar'la Osmanlı Devleti arasındaki mücadelede farklı bir önem kazandı. İspanya, Fransa'da baş gösteren Protestan savaşlarıyla uğraşmak ile İspanya sahillerine sürekli saldırı düzenleyen Cezâyir'deki Osmanlı Türkleri'nin üstüne gitmek arasında bocalamaya başlamıştı.

1541 yılında Şarlken'in bizzat yönettiği Cezâyir seferinin hezimete uğraması, İspanyollar'ın bölgede uğradığı en büyük yenilgi olarak kabul edilir. Çünkü bu olay, Cezâyir'deki işgal güçleri ile Osmanlı varlığı arasındaki dengeleri doğrudan değiştirmiştir. Nitekim bu zaferden sonra Türkler, Cezâyir'in tamamına kesin olarak hâkim oldular ve Abdülvâdî Devleti'ni nihaî olarak kendilerine bağladılar. İspanyollar'ı, bu bölgede işgal ettikleri bütün topraklardan çekilmek zorunda bıraktılar. Bicâye ve Vehrân'da da onları kuşatma altına aldılar.

Âlimler, ileri gelenler ve halk, Cezâyir'deki Osmanlı Türkleri'ne sürekli yardımcı oldular. Ancak bir grup mahallî yönetici, iktidar saikiyle onlara karşı ayaklandı. Aynı şekilde Abdülvâdî ve Hafsî sultanları da isyan etti. Çünkü Osmanlı varlığını, kendileri ve iktidarları için tehlike olarak görüyorlardı. Bu yüzden halkı kışkırtmaya ve İspanyollar'dan yardım almaya çalıştılar. Söz konusu kişiler, hem Oruç Reis hem de Barbaros Hayreddin Paşa döneminde bu siyaseti izlediler. Hatta Cezâyir topraklarının Osmanlı Devleti'ne iltihakından sonra da aynı politikayı sürdürdüler.

Osmanlılar'ın bölgede izlediği siyaset, genel olarak mahallî yöneticilerle barış içinde olmaya dayalıydı. Osmanlı yönetimi, onların dostluğunu kazanmayı hedefliyordu. Bu yüzden, kendilerine bağlılıklarını ilân eden bölgeleri, eski yöneticilerinin idaresinde bırakıyorlardı. Bu şekilde ortak düşman olan İspanyollar'a karşı bir ittifak kurmayı hedeflemişlerdi. Ancak Oruç Reis'in şehadetinden sonra bu siyasetin yürümeyeceği anlaşıldı. Çünkü bu mahallî yöneticilerin pek çoğu, şahsî çıkarlarından başka bir şey düşünmüyordu. Ülkelerinin ve halklarının aleyhine olsa bile, şahsî menfaatlerini her şeyin üstünde tutuyorlardı.

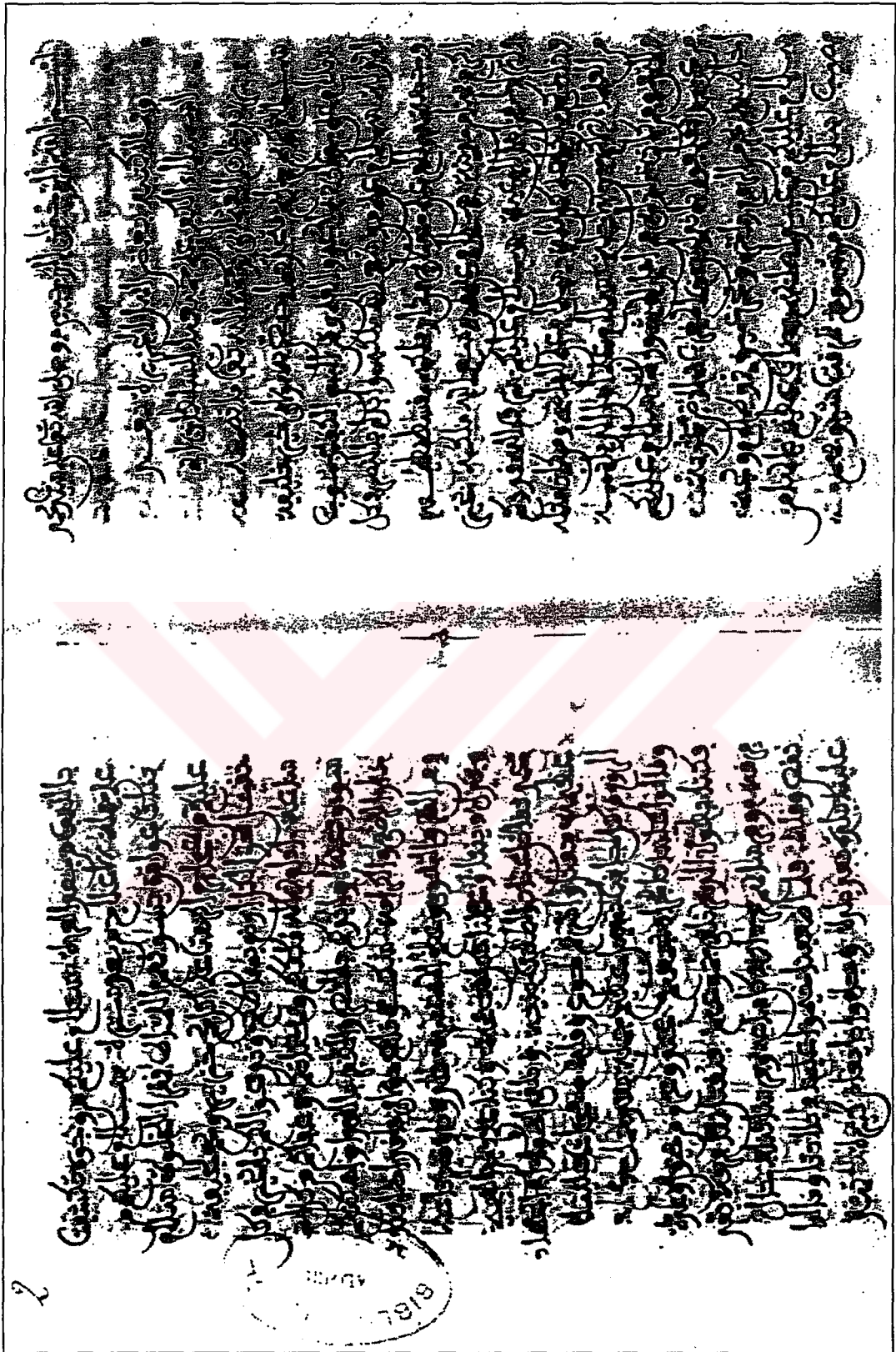
Oruç Reis ile Barbaros Hayreddin Paşa âlimlere yakın durdular. Onları yardımcı ve danışman olarak gördüler. Siyasî ve dinî konularda onların görüşlerine müracaat ederlerdi. Önemli konularda onlara danışmadan karar vermezlerdi. Bunun sonucu olarak, onlarla aralarında güçlü bir dayanışma meydana geldi. Bölgedeki Osmanlı varlığına engel teşkil eden birçok problem bu sayede aşıldı.

Halk, daha önce de ifade ettiğimiz gibi, Osmanlılar'a işin başında dinlerini koruyan ve Allah yolunda savaşan mücahidler olarak bakıyordu. Osmanlılar bölgede bulundukları sürece, İspanyollar'la sürdürdükleri mücadelelerde bu imajlarını korumayı büyük ölçüde başardılar. Zaman zaman isyancılar tarafından kandırılmış ve isyanlara katılmış olsa da, bölge halkı genellikle onlara sevgi besleyip teveccüh göstermeye devam etti.

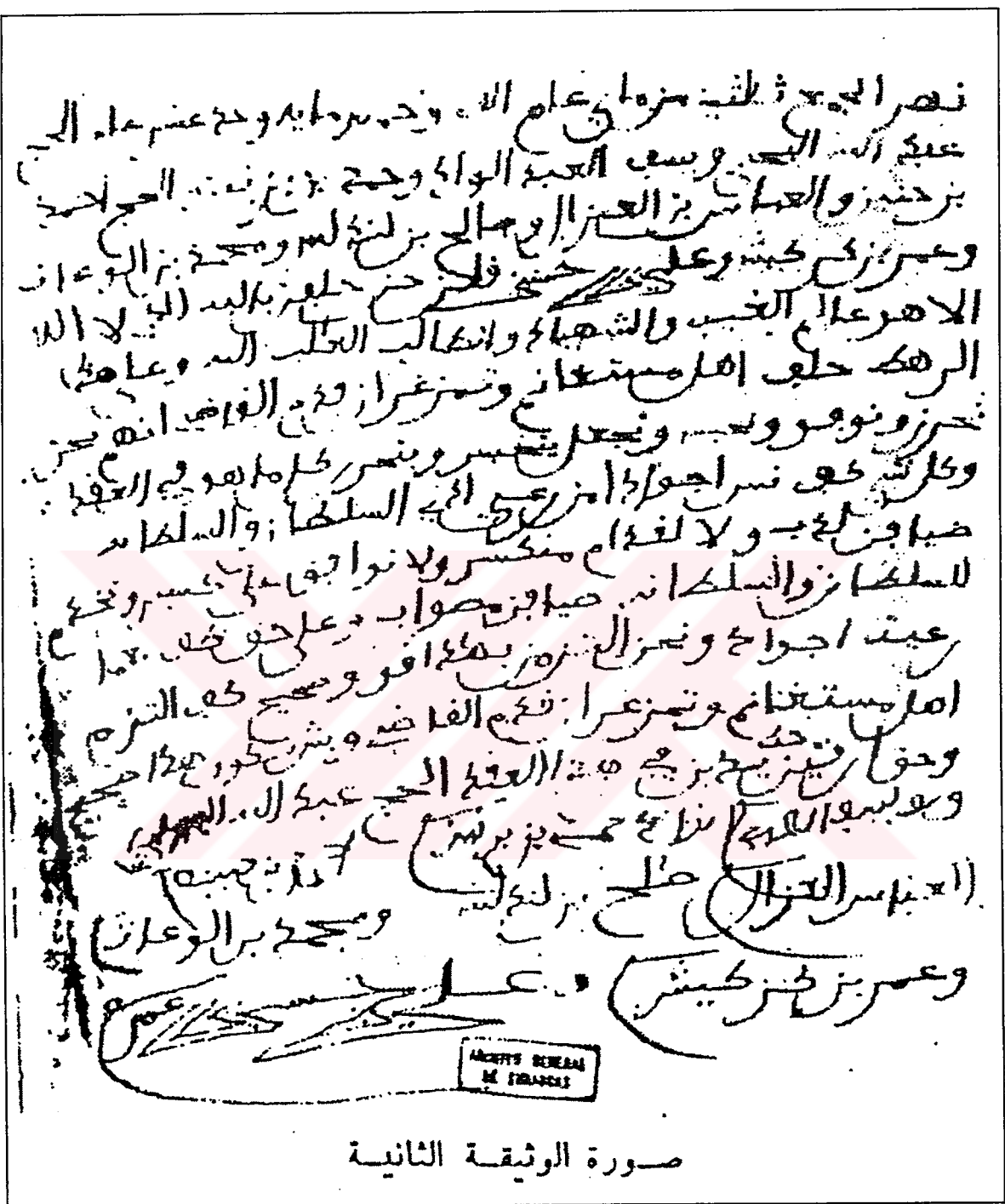
Osmanlılar'ın Cezâyir'e girişi, Abdülvâdî Devleti'nin ve diğer mahallî yöneticilerin otoritelerinin yıkılma sürecinin başlangıcı olarak kabul edilir. Aynı zamanda, Muvahhidler Devleti'nin yıkılışından bu yana bölge insanın unutmış olduğu 'tek devlet' mefhumu, Türkler'in bölgeye girişiyle birlikte yeniden düşünölmeye başlanmıştır. Bu çerçevede Barbaros Hayreddin paşa, Cezâyir'de mükemmel bir siyasî yapı oluşturdu. Onun döneminde kurulan bu siyasî yapı, günümüzde Cezâyir Devleti'nin bulunduğu coğrafya ile hemen hemen aynı bölgeye hükmediyordu. Bu vesileyle modern Cezâyir Devleti'nin sınırlarının Barbaros Hayreddin Paşa tarafından çizilmiş olduğu dahi söylenebilir.

EKLER

Belge 1: Endülüs Müslümanlarının II. Beyazıt'a gönderdikleri mektup (Cezâyir Millî Kütüphanesi No: 1628)

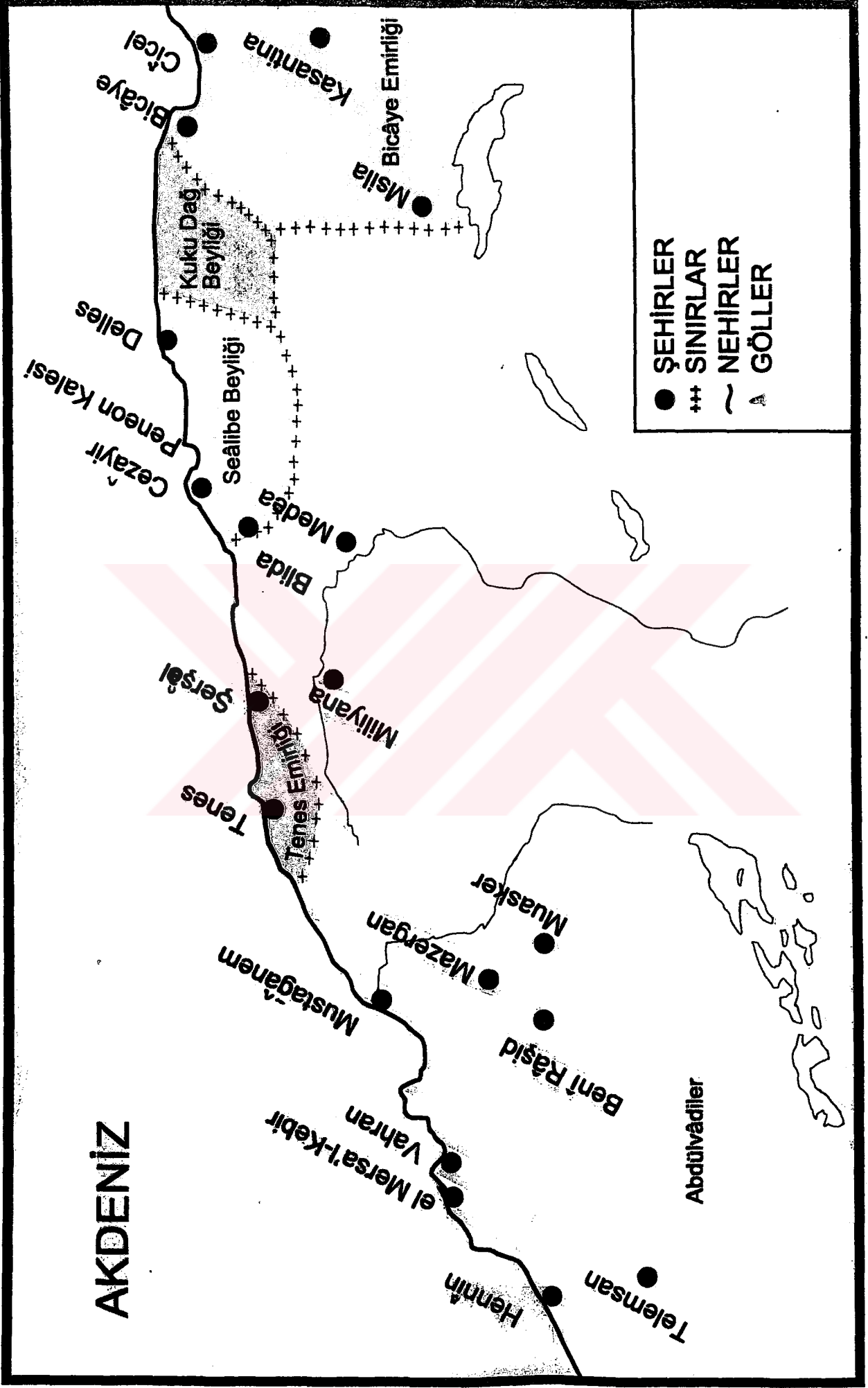
Belge 6: Müsteğanım şehrinin İspanyollar'a teslim antlaşması (Medenî, s.150)

بسم الله الرحمن الرحيم و صلوات الله على سيدنا و نبينا و مولانا محمد

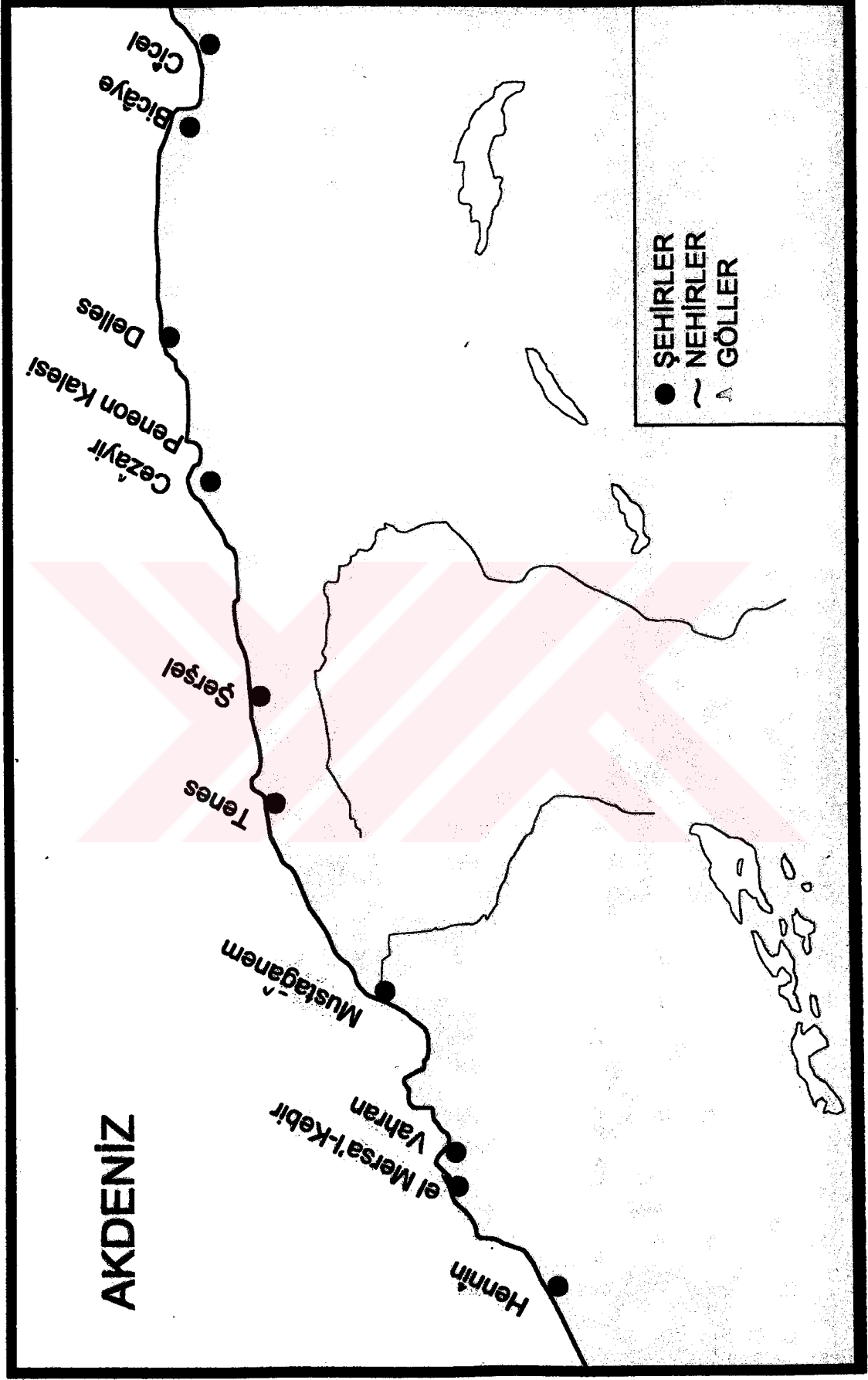
اخبرني عن فروع عروج راجع الى الجوز و فروع اخير
خير الدين فصحهم الله به
و ذكر اخبارها و غنى و كفاها البحر و كتبه ذلك على التبعيل
اصل هذين الرجلين من جزيرة يقال لها مد اليه و ذلك لما فتح
يوسف بن محمد بن بركة مد اليه اودع فيها عيسى بن اسمعيل
و جعل عليها رابعا قويا يقفوا به تلك الجزيرة مدة طويلة و طلبوا
من رايهم ان يكتب السلطان و يلقب منه الاخر في كتاب
بنات اهل الدمنة للحايمين بن بركة المذكور و بانع لهم رايهم
و كاتب السلطان المذكور فاجابه بوقف مرادهم من اراد ان يتزوج
من العسكي باليتزوج من شاء و من اعي من اهل الدمنة يبيع على
ذلك و كان من جملة العسكي رجل اسمه يعقوب تزوج بنتا من
بنات النصارى و الدميات في زفاف منها اربعة بنين و اسمها في
عروج و غنيمة الذين و اليا سر و ترقبهم على حسب ذكرهم
بكان عروج و خير الذين كشم اما يسام ان في البحر فانشا كشم
منها اجبتا برسم التجارة و كان معي بها غالبا الى ثلاثة مدون
اسنانك و اكثر بنو زور و بنو زور عروج و بعض مجرايه الى البحر
الشام و حمل معه اخوه الياسر فلما رجع لقيني في مناجيا في
الكفار الغز و بينا من جزيرة رود من بوقع من الحائنين في اهل عظيم
و استشهدت

منها فقامت ايجانته البروز من الجبل تاركة اربعة منها فوصل الى الهاغية بحلقته فقبل منه
 وقال له ايها الملك ارحمني من التبعي الى السجود عامي فقامت عافيته الامم اليه كنه حذر نكته
 والان في الطلب النجاة لنفسك فان جمل ايجانته عطف على الساحل فكيف رجوع هذا العسكر
 الى بلادهم فيها انا ايها الملك ذاهب الى تحت نفوس انظر في هذا الكيد اذ رات من ذلك من
 العسكر بالرجل التركيب في الاجبان الباقية وتخلص الى بلادك فبعد ذلك دخل الهاغية عن
 الجبل من على واد البحر اشروكلان حاملا هذا وقد اجهدهم الجوع بالكلوا اربع مائة
 من الخيل وباتوا تلك الليلة والمهم من الكبر عليهم فاما الحان صباح يوم الخميس فصر
 الهاغية الى الواد بها لفته رايتها واستشار رجاله كيد يتاقي القطع الى الناحية الاخرى
 وهذا اجسم من اغشابه سبعين المنطوية على الساحل ونظفوا عليه فاما ظهور
 الى العدو الاخرى صحت عليهم في سنان العرب وصاحوا عليهم اتخذوا ايديهم قتلوا ولم يزل
 الهاغية سايرا في سنان العرب فبعد عقيبته الى ان وصل تحت نفوس واقام به اياما
 الا ان تاتي له الركوب فيما بقي من ايجانته وسافر الى بلاد لا يصد في النجاة بقية
 وغلب اللعين كثير من الاغربة والغربلات وكثير من السفوح الفصح والعشريات
 والبرفكالت ومدافع عظيم وخلف كثير من الالجال والنساء واه اخيله الفقه التي بها
 فانه لم يذهب يعرف سر واحد منها وعدتها اربعة الالاب في سر كما تقدم وحصل ما خلفه
 اللعين لاهل البلاد ما ملا ايدهم غناه وكسبت من ذلك اموال صائلة والذين
 اعلم ان شغلهم في ذلك هذه الفترات التي اقامت عليها مكتوبة على اللسان التركي والفعل
 التركي فغيرها بطرف فوجا الترك لم يبق الهاغية بالجراد بلسان العرب لان المعنى المذكور
 لا يحسن اللسان التركي وهو العالم الصالح النفوذ المفسر الماهر الشيخ سيد محمد
 بن علي القلبي الجاني رحمه الله والمؤمنين كرامة امين يارب العالمين
 . ولله در بعض الشعراء حيث قال في مدح عسكر الجوامي من اوفعيه .
 . كحولية سلم على اجند المويده بالنظر خرايم خلقه
 . الله في البس والبعج يوشربنا الاسلام نال المدايم باجمع
 . دين الله مبتسم الشمر يماشعلهم الالانهاد
 . جزاهم الله الورق غير يقوى عليه الجمع
 . تحت بحر الله لا يد الا الله الاوه
 . لا راغية افع ولا مهبود سولة

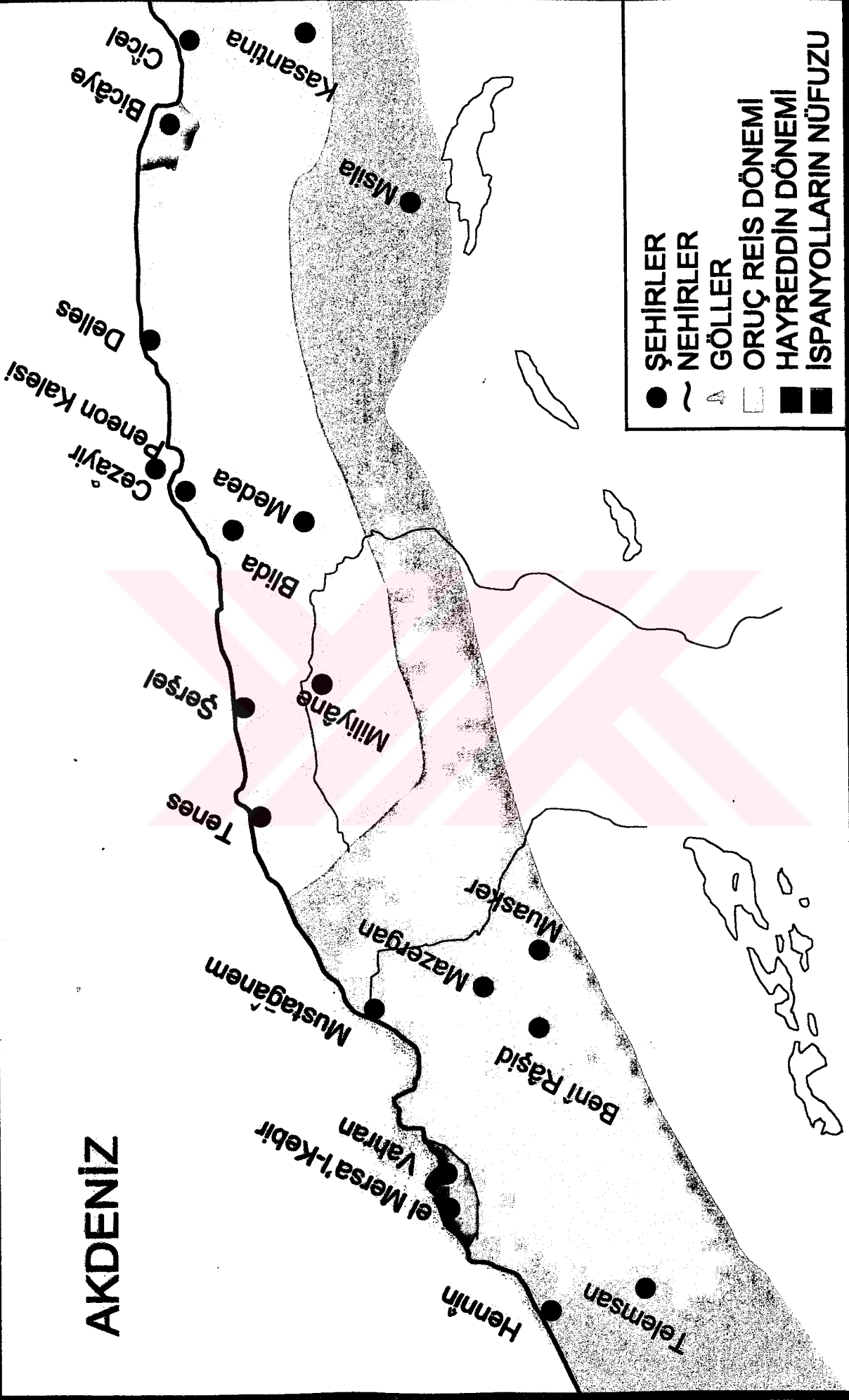

(HARİTA : 1)
OSMANLILAR'IN CEZAYİR'E GİRİŞİNDEN HEMEN ÖNCE BÖLGEDEKİ NÜFUS ALANLARI

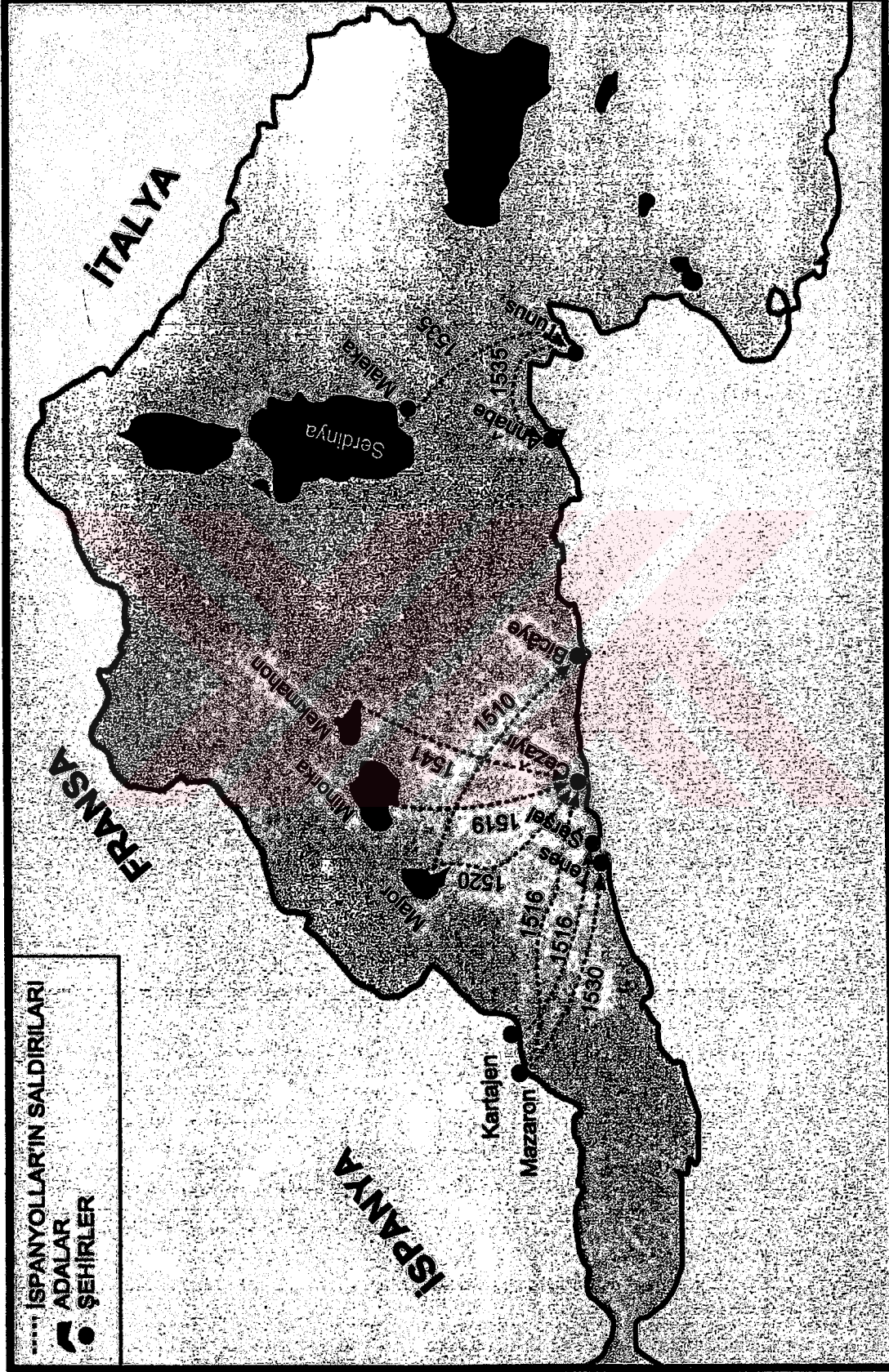

(HARİTA : 2)
İSPANYA'NIN İŞGAL ETTİĞİ CEZAYİR SAHİL ŞEHİRLERİ

AKDENİZ

(HARİTA :3)
OSMANLILAR'IN CEZAYİR'E GİRİŞ VE GENİŞLEME DÖNEMİ

(HARİTA : 4)
İSPANYOLLARIN CEZAYİRE YÖNELİK SALDIRILARI

BİBLİYOGRAFYA

BİBLİYOGRAFYA

- Abdülhay Rıdvân, *Cuhûdu'l-Osmâniyyîn li inkâzi'l-Endelûs ve'stirdâdiha fi matlai'l-asri'l-hadîs*, Mekke, 1995.
- Abdullah Muhammed Cemaluddîn, *el-Muslimûn el-Munassarûn*, Kahire 1991.
- Abdülkerim, Abdülkerim, *el-Mağrib fi ahdi'd-Devleti'l-Sa'diyye*, Ribat 1977.
- Ahbâru'l-asr fi inkidâi Devleti Benî Nasr* (nşr. Huseyn Mu'nis), Beyrut 1991.
- Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, İstanbul 1976.
- Ahmed Lütî Paşa, *Lütî Tarihi*, İstanbul 1291.
- Ahmed Râsim, *Osmanlı Tarihi*, İstanbul 1326-1328.
- Akgündüz, Ahmet - Öztürk, Saîd, *Bilinmeyen Osmanlı*, İstanbul, 1998.
- Akkâd, Salâh, *el-Mağrib abra'l-usûr*, Kahire 1966.
- Ali Âmir, Muhammed, *Tarihu'l-Mağribi'l-Arabiyyi'l-Hadîs*, Dimaşk 1994.
- Arkan, Muzaffer - Paulino Toledo, *XIV- XVI Yüzyıllarında Türk İspanyol İlişkileri ve Denizcilik Tarihimize İlgili İspanyol Belgeleri*, Ankara 1995.
- Arslan, Şekip, *Târîhu'd-Devleti'l-Osmâniyye*, Dimaşk 2001.
- Aselî, Bessâm, *Hayeruddin Barbaros ve'l-cihâdu'l-bahrî*, Beyrut, 1986.
- Asrar, Ahmed, *Kanunî Sultan Süleyman ve İslâm Âlemi*, İstanbul, ts.
- Bekr, Savvâf Fâik, *el-Alâkât beyne'd-Devleti'l-Osmâniyye ve'l-Hicâz mâ beyne 1876-1916*, Kahire 1978.
- Bekrî, Muhammed es-Sıddîkî, *el-Minahur-Rahmâniyye fi'd-Devleti'l-Osmâniyye*, nşr. Leyla Sabbâğ, Beyrut, 1992.

- Bercâvî, Saîd Ahmed, *el-İmbarâtûriyye'l-Osmâniyye târîhuha's-siyâsî ve'l-askerî*, Beyrut 1993.
- Beştâvî, Adil Said, *el-Ümmetü'l Endelüsiyyetü's-şehîde*, Beyrut 2000.
- Braudel, Fernand, "Les Espagnol et l'Afrique du Nord de 1492 a 1577," *Revue Africaine*, Alger 1928.
- Brockelmann, Carl, *Tarihu's-şuûbi'l-İslâmiyye* (trc. Nebîh Emin Fâris-Münir Ba'lebekkî), Beyrut 2002.
- Broşin, *Tarihu Lîbyâ fi'l-asri'l-hadîs* (trc. Imâd Hâtim), Trâblus 1991.
- Bu Abdellî, Mehdi, "Advâ alâ târîhi'l-Cezâir," *Mecelletü'l-Asâle*, sayı 8, Cezâyir 1972.
- Bu Aziz, Yahya, *min Tarihi'l-Cezâir fi'l-mültekayât il'l-vataniyye ve'd-devliyye*, Cezâyir 1984.
- Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1333-1342 (1915-1924)
- Büyükoğlu, Afif, *Osmanlı Deniz Harp Tarihi ve Cumhuriyet Donanması*, İstanbul, 1982.
- _____ "Preveze Muharebesine İlişkin Belgeler", *Belleten*, XLII, 1978.
- Celâl Yahya, *el-Mağribu'l-Kebîr*, Beyrut 1881.
- Charles Andre Julien, *Târîhu İfrîkiyâ eş-şimâliyye (Tunus, Cezâyir, Mağrib) mine'l-fethi'l-İslâmî ilâ 1830* (trc. Muhammed Mzâli- Beşir Selâme), Tunus, ts.
- Chaunu, Pierre, *L'Espagne de Charles-Quint*, Paris 1973.
- Cilâlî, Abdurrahman b. Muhammed, *Tarihü'l-cezairi'l-âmm*, Beyrut 1980
- Colen, Mousounger, *Tarihu'l-hadarâti'l-âm*, trc. Yusuf Esed Sağır, Beyrut 1994.
- Danişmend, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul 1947.
- Danişmend, Zuhurî, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, İstanbul ts.

Davud, Muhammed, *Tarihu Titvân*, Titvân 1959.

De Grammont, (H.D), *Relation l'expedition de Charles-Quest Cantre Alger*, Alger, 1874.

_____, *Histoire d'Alger sous la domination Turque (1515- 1830)*, Paris,1887.

Devoulex, "la Bettrie de Andolous", *Revue Africaine*, Alger, 1872.

Düzdağ, Ertuğrul, *Barbaros Hayreddin Paşa'nın Hatıraları*, İzmir 1995.

Farro, Henry, *Histoire Generale de l'Algerie*, Paris, 1889.

Fuâd, Salâh, *Melhametu'l-meğâzi'l-Moriskiyye*, Kahire 1979.

Fâris, Muhammed Hayri, *Târîhu'l-Cezâir el-hadis mine'l-fethi'l-Osmânî ile'l-ihtilâli'l-Fransî*, Beyrut ts.

Gazavâtu Arrûc ve Hayreddin (nşr. Nureddin Abdulkâdir), Cezâyir 1934

Gazavâtu Arrûc ve Hayreddin, Cezâyir Millî Kütüphanesi, Yazma no: 1622

Gabrîni, Ahmed, *Unvânu'd-dirâye fîmen urife min ulemâi Bicâye* (nşr. Muhammed b. Şeneb), Cezâyir 1910.

Guneymî, Abdulfettâh Mukallid, *Mevsuatu tarihi'l-Mağribi'l-Arabî*, Kahire 1994.

Haëdo, Diego de "Topographie et Histor general d'Alger," trad. Monnerean et Berbugger, *Revue Africaine*, 1870.

Hadîdî, *Tavârih-i Âl-i Osmân*, nşr. Necdet Öztürk, İstanbul, ts.

Hakkut, Şükran, "Türkler'in Kuzey Afrika'ya Gelişi ve Garp Ocakları," *Hayat Tarihi Mecmuası*, Ocak 1978, s. 53-96.

Hamdan b. Osman, Hoca, *el-Mirât*, trc. Muhammed b. Abdilkerim, Beyrut 1972.

Hammer, Joseph von, *Osmanlı Tarihi*, trc. Mehmet Ata, İstanbul 1330.

Hatâmile, Muhammed Abduh, "Masîru'l-Müslimin'el Endelûssiyyîn ba'de sukût-i Gırnata âme 1492," *Nedvetü'l-Endelus*, İskenderiye 1994.

Hoca Sa'deddin Efendi, *Tâcu't-Tevârih*, İstanbul 1279.

Hüseyin Mûnis, *el-Mağribu'l-Kebîr*, Beyrut 1981.

İbn Asker el-Mağribî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Hüseyin, *Devhatu'n-nâşir li-mehâsin men kâne bi'l-Mağrib min meşâhiri'l-karni'l-âşir*, th. Muhammed Hacci, Rabat 1977.

İbn Ebî Dînâr, Muhammed b. Ebi'l-Kâsım el-Kayravânî, *el-Mu'nis fi ahbâri İfrikiyâ ve Tunis*, Tunus 1993.

İbn Ebi'd-Diyâf, Ahmed, *İthâfu ehli'z-zemân bi ahbâri mulûki Tunis ve ahdi'l-emân*, Tunus 1999.

İbn Eşenhû, Abdulhamîd b. Ebî Zeyyân, *Duhûlû'l-etrâki'l-Osmâniyyîn ile'l-Cezâir*, Cezâyir ts.

İbn Galbûn, Ebû Abdillâh Muhammed b. Halil et-Trâblusî, *et-Tizkâr fi men meleke Trâblus ve mâ kâne bihâ min ahbâr*, th. Eymen el-Buceyrî, Beyrut 1998.

İbn Haldun, *Kitabü'l-iber ve divanü'l-mübtedei ve'l-haber fi eyyami'l-Arab ve'l-Acem ve'l-Berber ve men asarahum min zevi's-sultânî'l-ekber*, Beyrut 1956.

İbn Harûf, *el-Alâkât beyne'l-Cezâir ve'l-Mağrib (1517-1659)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Câmiatu Dimaşk, Külliyyetu'l-Âdâb Kısmu't-Târîh, 1985.

İbn İyâs, Muhammed b. Ahmed el-Hanefî, *Bedâiu'z-zuhûr fi vakâii'd-dühûr*, th. Muhammed Mustafa, Beyrut 1989.

İbn Musa, Teysîr, *el-Müctemau'l-Arabi'l-Libî fi ahdi'l-Osmânî*, Trâblus 1988.

İbn Serrâc, el-Endelûsî, *el-Hulelû's-sündusiyye fi'l-ahbâri'l-Endelûsiyye*, nşr. Muhammed Habib Heble, Beyrut 1984.

İlter, Aziz Semih, *el-Etrâku'l-Osmâniyyûn fî İfrîkiyâ eş-şimâliyye*, trc. Mahmûd Ali Âmir, Beyrut 1989.

İnalçık, Halil, *el- Osmanniyûn en neş'e ve 'l-izdihar: Dirasât fî 't-tarihi 'l Osmanî*, Kahire 1996.

İnan, Muhammed Abdullah, *Nihâyetu'l-Endelüs ve tarihi'l-Arabi 'l-mütenassirîn*, Kahire 1949.

_____, "erba'u vesâik diplomâsiyye min umerâi'l Mağribi'l-Evsat ile'l-İmbarator Şarlken fî evâili'l-karni's-sâdis 'aşer," *Mecelletu'l-Me'hedi'l-Misrî li'd-dirâsâti'l-İslâmiyye*, 1976-1978, XIX, s. 5-20.

İttori Rossi, *Lîbyâ münzü'l-fethi'l-Arabî hattâ 1911*, trc. Halife Tuleysî, Beyrut 1974.

İvanov, Nicola, *el kabâil 'l-hurra ve 'l-mûterahhile fî Şimali İfrîkiya fî 'l-karn 14*, Moskova 1963.

_____, *el-Fethu'l-Osmânî li'l-aktâri'l-Arabiyye (1516-1574)*, trc. Yusuf Atâullah, Beyrut 1988.

_____, *Târîhu'l-büldâni'l-Arabiyye*, Moskova 1963.

Kâtip Çelebi, *Tuhfetu'l-kibâr fî esfâri'l-bihâr*, İstanbul 1329.

Kazıcı, Ziya, *İslâm Tarihi*, XI, İstanbul 1997.

Kemal Paşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman X. Defter*, nşr. Şerefddin Severcan, Ankara 1996.

Kettânî, Ali el-Muntasir, *İnbiâsû'l-İslâm fî 'l-Endelüs*, İslâmabad, 1992.

Kevsaranî, Vecîh, *el-Fakih ve 's-sultân*, Kahire 1990.

Lothrop Stodard, *Hâdiru'l-âlemi'l-İslâmî*, trc. Adil Nuveyhid, Beyrut 1974.

Lütfi Paşa, *Tevarih-i Al-i Osman*, İstanbul 1384.

Makkarî, Muhammed b. Muhammed, *Ezhâru'r-riyâz fî ahhârî İyâz*, Rîbat, 1978.

Maksudoğlu, Mehmet, *Osmanlı Tarihi*, İstanbul, 1999.

Matvî, Muhammed Arûsî, *es-Saltanatu'l-Hafsiyye, tarihuhâ's-siyâsî ve devruhâ fi'l-Mağribi'l-İslâmî*, Beyrut 1986.

_____, *el-Hurûbu's-salîbiyye fi'l-Meşrik ve 'l-Mağrib*, Beyrut 1984.

Medenî, Ahmet Tefvik, *kitabı'l-Cezâyir*, Cezâyir, 1984.

_____, *Harbu's-Selâsimie sene beyne'l-Cezâir ve İspanya*, Cezâyir 1984.

Mezârî, el-Ağa b. Avde, *Tulû'u sa'dî's-su'ûd fi ahbâri Vehrân ve'l-Cezâir ve İspanya ve Fransa ilâ evâhiri'l-karni't-tâsi' aşar* (nşr. Yahya Bu Aziz), Beyrut 1990.

Muhammed Ferid el-Muhâmî, *Tarihu'd-devleti'l-Osmâniyye*, Beyrut 1981.

Muhammed b. Emir Abdülkâdir, *Tuhfetü'z-zâir fi tarihi'l-Emir Abdilkâdir*, Cezâyir ts.

Mulây, Belhammîs, "Ğâratu Şariken el-Hâmis alâ Medineti Cezâir," *Mecelletu'l-asâle*, Cezâyir, sayı 8, Mayıs-Haziran, 1972.

Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicu'l- vukuât*, İstanbul 1327.

Müneccimbaşı, *Sahaifu'l-ahbâr*, nşr. Ahmed Nedim, İstanbul 1258.

Nâyit Bilkâsim, Bilkâsim, *Şahsiyyetu'l-Cezâir ve heybetuhâ el-âlemiye kable 1830*, Cezâyir 1985.

Nişancı Muhammed Paşa, *Nişancı Tarihi*, 1329.

Nutki, Süleyman, *Muharebât-ı Bahriye Osmaniye*, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, İstanbul 1891.

Özdemir, Mehmet, *Endülüs Müslümanları*, Ankara 1994.

Öztuna, Yılmaz, *Barbaros Hayreddin Hatıraları*, İstanbul, 1989.

_____, *Büyük Türkiye Tarihi*, I-III, İstanbul, 1997.

Peçevî, *Tarih-i Peçevi*, İstanbul 1980.

Pîrî Reis, *Kitâb-ı Bahriye*, nşr. Yavuz Sinanoğlu, Ankara 1988.

Râşidî, Ahmed b. Muhammed b. Sahnûn, *es-Sağru'l-cumânî f'ibtisâmi's-sağri'l-Vehrânî* (nşr. El-Mehdî el-Bu Abdellî), Kosantîne 1973.

Rizk, Muhammed, *Dirâsât fî tarihi'l-Mağrib*, Dârülbeyzâ, 1991.

Rogers, Bernard, *Tarihu'l-alâkât'l-İncîziyyeti'l-Magribiyye hatta âm 1900*, trc. Benân Lebib Rizk, Fâs 1981.

Roland, Musounger, *Târîhu'l-hadarat el-âm* (trc. Yusuf Esad Dağır), Beyrut 1994.

Sa'dullah, Ebû'l-Kâsim, *Tarihu'l-Cezâyir es'sakâfi*, Cezâyir 1984.

Sa'îdûnî, Nâsirüddin, *el-Cezâir, muntalekât ve âfât*, Beyrut, 2000. s. 184-188

Selâvî, b. Halid, Ahmed b. Muhammed, *el-İstiksâ liahbâri'l-Mağribi'l-Aksâ*, nşr. Cafer en-Nâsırî, Dârülbeyzâ, 1955.

Seyyid, Muhammed Seyyid, *Dirâsât fî't-târîhi'l-Osmânî*, Kahire 1996.

Solakzade, Mehmet Hemdemi, *Solakzade Tarihi*, İstanbul 1298.

Spencer, William, *el-Cezâir fî ahdi riyâsi'l-bahr*, trc. Abdulkadir Zebbâne, Cezâyir 1980.

Süleymânî, Ahmed, *Tarihu Medineti'l-Cezâyir*, Cezâyir 1992.

Şa'rânî, Ahmed b. Abdirrahman *el-Kavlu'l-evsat fî ahhâri ba'zı mâ halle bi'l-Mağribi'l-evsat*, nşr. Nâsireddîn Sa'ydûnî, Beyrut 1991.

Şevkî, Atâullah, *el-Mağribu'l-Arabî el-Kebîr fî'l-asri'l-hadîs*, Kahire 1977.

Şinnâvî, Abdulaziz, *ed-Devletu'l-Osmâniyye devletun müfterâ aleyhâ*, El-Kahire 1980.

Şrayyat, Abdullah, *Muhtasaru tarihi'l-Cezâir es-siyâsî ve's-sekaî ve'l-ictimâî*, Cezâyir 1985.

Tammâr, Muhammed b. Amr, *Telemsân abra'l-usûr ve devruhâ fî siyâseti ve hazâratî'l-Cezâir*, Cezâir 1984.

Telemsânî, Muhammed b. Abdurrahman, *ez-Zehratu'n-nâira fîmâ cerâ li'l-Cezâir hîne eġârat aleyhâ el-cünûdu'l-kâfira*, (yazma), Cezâyir Milli Kütüphanesi.

Temîmî, Abdülcelîl, "Evvelü risâletin min ahâlî'l-Cezâir ile's-Sultân Selîm evvel senete 1519", *el-Mecelletü't-tarihîyye el-Maġribîyye*, Tunus, sayı 3, Şubat 1975.

_____, *el-Halfîyyetu'd-dîniyye li's-sırâi'l-İspânî ve'l-Osmânî ale'l-eyâlâti'l-Maġribîyye fî'l-karnî's-sâdis aşar*, Tunus, 1990.

Teysîr b. Musa, *el Muctamau 'l-arabî el-Libî fî 'l-ahdi 'l-Osmânî*, Tâblus, 1988.

Turan, Şerafettin, "Barbaros Hayreddin Paşa," *DİA*, V, İstanbul, 2000.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1988.

Vefrânî, Muhammed Saġîr, *Nüzhetu'l-hâdî bî ahabâri'l-karnî'l-hâdî*, İnci, 1888.

Vezzân, Hasan b. Muhammed, *Vasfu İfrîkiyâ*, trc. Abdurrahman b. Humeyde, Riyâd 1979.

Watt, Montgomery, *Tarihu İspanya el-İslâmiyye*, trc. Rıza el Mürsî, Beyrut 1994.

Wolf, John B., *el-Cezâir ve Erubbâ (1500-1830)*, trc. Ebû'l-Kasim Sa'dallah, Cezâyir 1986.

Yahaya b. Haldûn, Ebû Zekerîya, *Buġyetu'r-ruvvâd fî zikri mulûk min Benî Abdilvâd*, Cezâyir 1910.

Yiġit, İsmail, *İslâm Tarihi*, IX, İstanbul, 1985.

Zerrûk, Muhammed, *Dirasât fî Tarihi 'l-Maġrib*, Fâs, 1991.

_____, *el-Endelüsiyyûn ve Hicrâtuhum ile'l-Maġrib hilâle'l-karneyn XVI ve XVII*, Dâru'lbezzâ, 1987.

Zeyyânî, Muhammed b. Yusuf, *Delîlu'l-hayrân ve enîsu's-sehrân fî ahabâri Medineti Vehrân*, nşr. Mehdi el-Bu Abdellî, Cezâyir, 1979.

Ziya Paşa, *Endülûs Tarihi*, İstanbul 1276.

Zübeyrî, Muhammed el-Arabî, *Medhal ilâ tarihi'l-Cezâiri'l-hadîs*, Cezâyir 1985.

